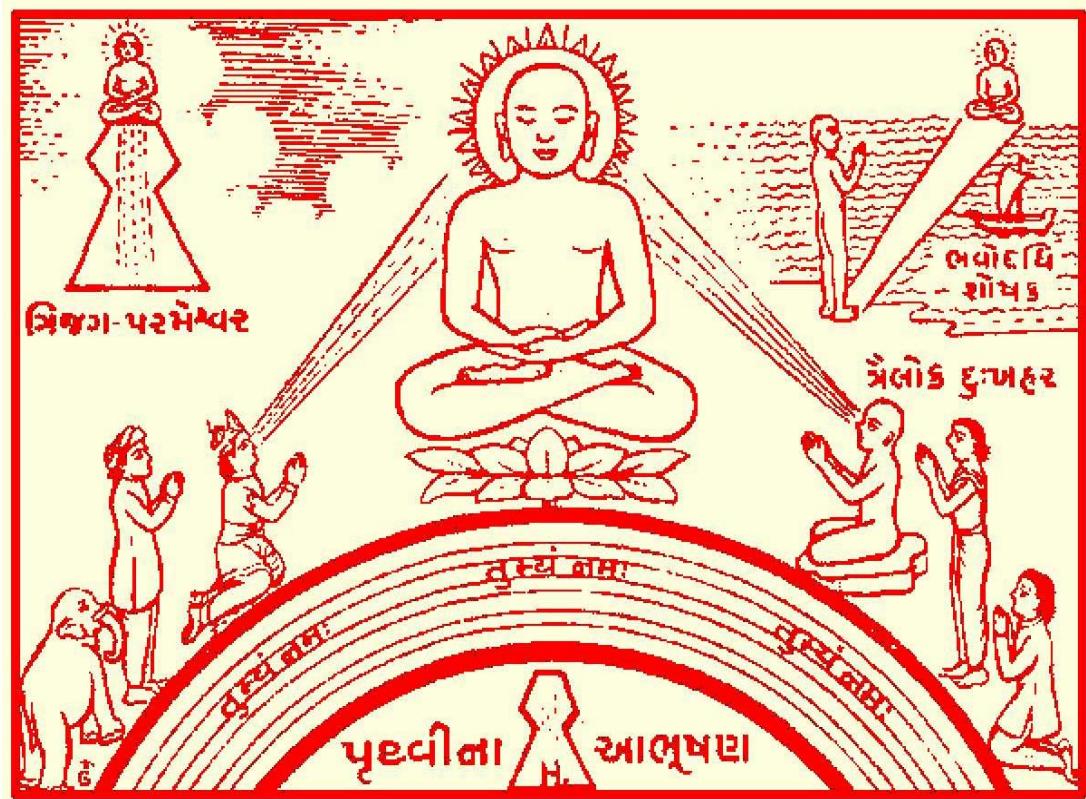

નાનીએવાસ્તોત્તીર્થ

(અધ્યાત્મરસભીનું સર્વાંગસુંદર સચિત્ર સંકલન)

Thanks & Our Request

This shastra has been kindly donated by [Dilipbhai Natvarlal Kothari - Mumbai](#) who have paid for it to be "electronised" and made available on the internet.

Our request to you:

- 1) We have taken great care to ensure this electronic version of [Sachitra Bhaktamar Stotra - Vivechan](#) is a faithful copy of the paper version. However if you find any errors please inform us on abcinfy@rediffmail.com so that we can make this beautiful work even more accurate.

Inform us of any error on abcinfy@rediffmail.com

Version History

Version Number	Date	Changes
001	05-10-2004	First electronic version.

સ્મૃતિ-વંદના

હે ગુરુદેવ ! ‘ભક્તામર-સ્તોત્ર’ માંથી પણ આત્માની સ્વાનુભૂતિના કેવા ભાવો નીકળે છે...તે આપે પ્રવચનદ્વારા ખોલીને મુમુક્ષુભક્તોને આશ્ર્ય ઉપજાવ્યું છે. ઈન્દ્રાદિ દેવો જિનેન્દ્રદેવની કેવી અદ્ભુત ભક્તિ કરે છે—તે તો અમે નજરે નથી જોયું, પરંતુ પ્રવચન વખતે આપના અસંખ્ય પ્રદેશમાં કેવી અદ્ભુત-રોમાંચકારી જિનભક્તિ ઉલ્લસતી...તે અમે નજરે જોયું છે. અને તે જોઈને જ —“અરિહંતદેવને ચેતનસ્વરૂપે જે ઓળખે છે તે પોતાના આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ પણ ઓળખે છે, ને તેને સમ્યગ્દર્શન થાય છે”—એ શાસ્ત્રવચન અમને અનુભવગમ્ય થયું છે. આપના તે મહાન ઉપકારની સ્મૃતિપૂર્વક ભક્તિથી વંદન કરીએ છીએ.

—આપનો હારિ

ખ નમઃ શ્રી ઋષભજિનાય ખ

❖ ભક્તિ-ભેટણું ❖

લી જિ એ ભક્તિભેટણું...આ છે ભક્તામર-સ્તોત્રનું આત્મલક્ષી વિવેચન-આમાં ભર્યા છે મોક્ષને સાધવાનાં મંત્રો! શ્રીગુરુ-કહાને પ્રવચનો દ્વારા જિનેન્દ્રભક્તિના આધ્યાત્મિક રહસ્યો આમાં ખુલ્લા કર્યા છે. આપણા જિનેન્દ્ર ભગવાન કેવા છે ને તેમની ભક્તિ-ઉપાસના કઈ રીતે કરાય, તે આ વિવેચનમાં જાણવા મળશે. આ ભક્તામર-સ્તોત્ર તે ભગવાન ઋષભદેવની સ્તુતિ છે; તેના ઉપર પ્રવચનો કરીને પૂર્ણ શ્રી કાન્ચુ સ્વામીએ જે ગંભીર રહસ્યો ખોલ્યાં છે તેનું આમાં સંકલન છે. વિધવિધ આગમ-યુક્તિ-અનુભવ, તેમજ ભક્તામરને લગતા ૫૦ જેટલા હિંદી-ગુજરાતી પુસ્તકોનું અવલોકન કરીને આ સંકલન કરવામાં આવ્યું છે; વિવેચનની સાથે દરેક શ્લોકને લગતા ભાવવાદી નવીન ચિત્રો પણ આપવામાં આવ્યાં છે. આ રીતે આ પુસ્તકને એક સર્વાગસુંદર રચના બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. અત્યારસુધીમાં પ્રકાશિત થયેલા પુસ્તકોમાં આત્મલક્ષી વિવેચનવાળું આ સચિત્ર પુસ્તક નવી જ ભાત પાડશે ને મુમુક્ષુઓને જિનભક્તિની નૌકામાં બેસાડીને તેમના હૃદયમાં આરાધનાના અવનવા ભાવો જગાડશે.

આ સ્તોત્ર રચનાર છે-મુનિરાજ શ્રી માનતુંગસૂરિ. આ સ્તોત્રના ઉદ્ભવ બાબત જે કથા પ્રચલિત છે તે પૂર્ણ ૧૫૦માં આપેલ છે. આ ઉપરાંત, ભક્તામર-સ્તોત્રનો પ્રભાવ બતાવવા માટે તેના ચમત્કારોની અનેક કથાઓ લખાયેલી છે, તે પણ આ પુસ્તકમાં છાપવાનો વિચાર હતો, પરંતુ તે કથાઓ કટિપત હોવાથી, અને તેમાં વિશેષ સાર નહીં હોવાથી, તે વિચાર માંડી વાળ્યો છે. વળી ભક્તામરના દરેક શ્લોકના યંત્રો તેમજ તેને સાધવાના જાપ્ય-મંત્રો પણ કોઈકે લખ્યા છે; આ સંબંધમાં એટલું જ કહેવું બસ થશે કે- તેમાં લખેલા ણમો જિણાં વગેરે મંત્રો તો ષટ્ખંડાગમ ના ચોથા ખંડ (વેદનાખંડ: પુસ્તક ૮) ના મંગલ-સૂત્રો જ છે; તે નમસ્કારરૂપ મંગલ સૂત્રો જ અહીં જાપ્યમંત્ર તરીકે ગોઠવી દીધા છે.

[૪]

ભક્તામર-સ્તોત્રનું આ વિવેચન જૈનસાહિત્યમાં એક નવી જ ભાત પાડનારું છે; આમાં સ્તુતિકાર તેમજ પ્રવચનકારના ભાવોને બરાબર જીલીને, સ્તુતિકાર-સાધક જીવોના અંતરના ઉંડા ભાવો-કે જે વીતરાગી આત્મરસમાં તરબોળ છે, તે ખોલીને સ્પષ્ટ કર્યા છે. એક પીઠ-મુમુક્ષુના શબ્દોમાં કહીએ તો ભક્તામર ઉપર સેંકડો પુસ્તકો લખાઈને છપાઈ ચૂક્યા છે પણ તેમાં આ પુસ્તક એક અજોડ શૈલિનું છે કે જે જિજ્ઞાસુ પાઠકોને પરમાત્મગુણોની ઓળખાણ કરાવીને સીધેસીધું સ્તુત્ય-પરમાત્મા સાથે સંબંધ કરાવે છે; પરમાત્મા એના અંતરમાં વરી જાય છે, તે કેટલેક અંશે સ્તોત્રા-સ્તુત્ય (સાધક અને સાધ્ય) વચ્ચેનું અંતર તૂટીને એકત્ર થાય છે.—આ જ છે...અભેદ ભક્તિ અથવા પરમાર્થ-સ્તુતિ ! એકવાર એક સાધુ પુરુષ જિનમંદિરમાં દર્શન કરવા આવ્યા. તેમણે કહ્યું કે મારે ભગવાનના દર્શનમાં વચ્ચે કોઈ આડશ ન હોવી જોઈએ, ભગવાનના સીધા દર્શન થવા જોઈએ; તેમ અંદી સાધક-ભક્ત ચિંતવે છે કે સ્તુતિમાં મારી અને ભગવાનની વચ્ચે કોઈ ઇન્દ્રિયોની કે વિભાવની આડશ હોવી ન જોઈએ; મારા અતીન્દ્રિય-ચેતનભાવો વડે ભગવાનનો સીધો બેટો કરીને હું તેમની સ્તુતિ કરીશ...ને તેમના જેવો થઈશ. ‘વાહ, ધન્ય તમારી સ્તુતિ !’

—આવી સ્તુતિ કરવાનું આપણને પૂ. શ્રી કહાનગુરુએ શીખવ્યું છે. તેઓશ્રીએ સોનગઢની પ્રવચનસભામાં આ ભક્તામર-સ્તોત્ર ઉપર ચૈતન્ય-રસભીનાં વિસ્તૃત પ્રવચનો કરીને તેના અધ્યાત્મભાવો ખોલ્યા છે. આજે સુદીર્ઘકાળ બાદ તેનું વ્યવસ્થિત અને સર્વાંગસુંદર પ્રકાશન થતાં, ધણા વર્ષોની મારી તેમજ હજારો જિજ્ઞાસુઓની ભાવના પૂરી થાય છે; અને આ પુસ્તકના પદે-પદે આપણને શ્રી ગુરુ-કહાનના મહાન ઉપકારોનું સ્મરણ થાય છે.

આ સ્તોત્રની એક વિશેષતા એ છે કે, સમસ્ત જૈનસમાજ તેને પોતાનું જ સમજીને આદરપૂર્વક માને છે; સમસ્ત જૈનોમાં સર્વપ્રિય આ સ્તોત્ર એક મહાન શાસ્ત્ર જેટલું મનજીય છે. જૈનોના દરેક સંપ્રદાયમાં આ સ્તોત્ર ઉપર ધણાય વિવેચનો લખાયા છે; પણ તેમાં આ વિવેચનની શૈલિ અંતર્મુખી આત્મભાવ જગાડનારી છે.

તાજેતરમાં (ઇ. સ. ૧૯૮૪-૮૫ માં) આપણાં ચોવીસ તીર્થકર ભગવંતોનું મહાપુરાણ અને ભગવતી આરાધના જેવા મહાન ભાગવત શાસ્ત્રોના ગુજરાતી-પ્રકાશન પદ્ધી એવું જ સુંદર આ ‘ભક્તિશાસ્ત્ર’ માત્ર છ માસમાં પુનઃ પ્રસિદ્ધ થાય છે. આમ તો આમાં ભગવંતના ગુણોનું વર્ણન હોવાથી આ પણ ‘ભાગવત શાસ્ત્ર’ જ છે; આપણે આને ‘ભક્તિ અનુયોગનું ભાગવત’ કહી શકીએ. આવું સુંદર

[૫]

‘ભક્તિ-ભેટણું’ સાધર્મી-જિજાસુઓના હાથમાં મુક્તાં મારું અંતર પ્રસંગતા અનુભવે છે અને જિનભક્તિ તથા ગુરુકળાનના મહાન ઉપકારના મંગલગીતથી મારું વદ્ય ગૂંજુ રહ્યું છે. તહુપરાંત શ્રી જિનદેવનું સ્વરૂપ સમજાવીને સાચી જિનભક્તિ કરતાં જેમણે શીખવ્યું તે પૂર્ણ ધર્મમાતાઓનો પણ મહાન ઉપકાર છે. હજારો જિજાસુ સાધર્મીઓએ આ ધર્મપુસ્તક પ્રત્યે આદરપૂર્વક જે પ્રેમ અને પ્રસંગતા બતાવ્યા છે તે જૈનશાસનની પ્રભાવનાનું કારણ થયું છે, ને તે માટે સૌને ધન્યવાદ !

હે જિનેન્દ્રદેવ ! મારી ચેતનામાં વહેંતું આપના ગુણોની ભક્તિનું મંગલ જરણું જડપથી કેવળજ્ઞાન-સમુદ્રમાં ભળી જાય-એવી ભાવના ભાવું છું.

(વીર સં. ૨૫૧૨ માગ. વદ ૮ તા. ૧-૧-૮૬)

- જિનપદસેવક

(બીજુ આવૃત્તિ: અષાઢ વદ: ૭)

ભ. હરિલાલ જૈન

બીજું સુંદર શાસ્ત્ર

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિમાં ભક્તામર-સ્તોત્રના વિવેચનની સાથે કાર્તિકેય સ્વામી રચિત બાર વૈરાગ્ય-અનુપ્રેક્ષાઓનું ગુજરાતી ભાષાંતર તેમજ ‘ભવ્યામૃતશતક’ (કન્નડ શાસ્ત્રનું ગુજરાતી ભાષાંતર), આપવામાં આવેલ હતું;

(સોનગઢ: વીર સં. ૨૫૧૨ અષાઢ વદ ૭)

-ભ. હરિલાલ જૈન.

* ભક્તામર-સ્તોત્ર : અનુક્તમ *

નં.	શ્લોક	વિષય	પાનું
૧.	ભક્તામરપ્રણત...	સમ્યક્ પ્રણામપૂર્વક સ્તુતિનો પ્રારંભ.....	૧
૨.	યઃ સસ્તુતં...	ઉત્તમ સ્તવન વડે હું આદિનાથને સ્તવીશ.....	૧
૩.	બુદ્ધચા વિનાપિ..	પ્રભુ પાસે બાળક જેવા બનીને સ્તુતિ(ચાંદો)....	૧૬
૪.	વક્તું ગુણાન...	જિનગુણસ્તુતિ તે સમુદ્રને તરવા જેવું મહાન કાર્ય....	૨૩
૫.	સોહં તથાપિ...	શક્તિ છે અદ્ય, પણ ભક્તિ છે મહાન (હરણ-સિંહ)....	૨૬
૬.	અલ્યશ્રુતં શ્રુતવતાં...	કોયલનો ટકુકાર...ભક્તનો રણકાર...	૨૮
૭.	ત્વત્ સંસ્તવેન...	સર્વજ્ઞસૂર્યની સ્તુતિવડે મોહંધકારનો નાશ....	૩૨
૮.	મત્વેતિ નાથ...	પ્રભુના સાન્નિધ્યને લીધે સ્તોત્રની ને શાનની શોભા.....	૩૬
૯.	આસ્તાં તવ...	પ્રભુના ગુણની કથાથી પણ પાપોનો નાશ....	૩૮
૧૦.	નાત્યદભુતં...	પરમાત્માની સેવાનું ફળ પરમાત્મપદની પ્રાસિ....	૪૨
૧૧.	દૃષ્ટવા ભવન્તમ...	પ્રભુદર્શનથી પરમ તૂસિ; હવે બીજે મન નહીં લાગે...	૪૬
૧૨.	યૈઃશાંતરાગરુચિભિ:...	શાંત આત્મા, શાંત શરીર; બંન્નેનું ઉત્કૃષ્ટપણું.....	૪૮
૧૩.	બક્ત્રં ક્વ તે...	પ્રભુની પ્રશાંતમુદ્રા ચંદ્રની ઉપમાથી પણ પાર....	૫૨
૧૪.	સમ્પૂર્ણ મંડલ...	જિનગુણ-મહિમાનો નાશલોકમાં ફેલાવ....	૫૪
૧૫.	ચિત્રં કિમત્ર...	પ્રભુની અચલ નિર્વિકારતા ને વીતરાગતા....	૫૭
૧૬.	નિર્ધૂમ-વર્તિ...	અદ્ભુત કેવળજ્ઞાન-દીવડો.....	૬૦
૧૭.	નાસ્તં કદવચિદ...	સૂર્ય કરતાંય તેજસ્વી શાનભાનુ....	૬૩
૧૮.	નિત્યોદયં...	ચંદ્ર કરતાંય સુશોભિત શાનચંદ્ર.....	૬૬
૧૯.	કિં શર્વરીષુ...	દેહનું હિવ્યતેજ; આત્માનું અતીન્દ્રિય તેજ....	૬૮
૨૦.	જ્ઞાનં તથા ત્વયિ...	ક્યાં મણિ, ક્યાં કાચ ? ક્યાં સર્વજ્ઞદેવ, ક્યાં કુદેવ ?	૭૧
૨૧.	મન્યે વરં હરિ...	હવે સર્વજ્ઞ સિવાય કોઈ ચિત્ત હરી શકે નહિ....	૭૩
૨૨.	સ્રીણાં શતાનિ...	અદ્વિતીય પુત્ર...અદ્વિતીય માતા..	૭૬
૨૩.	ત્વાં આમનંતિ...	ગુણવાચક નામો દ્વારા સ્તુતિ (પરમપુરુષ વગેરે).....	૭૮
૨૪.	ત્વાં અવ્યયં...	ગુણવાચક નામો દ્વારા સ્તુતિ (અવ્યય વગેરે)....	૮૧
૨૫.	બુદ્ધસ્ત્વમેવ...	ગુણવાચક નામો દ્વારા સ્તુતિ (બુદ્ધ વગેરે)...	૮૬
૨૬.	તુભ્યં નમ:....	અહો દેવ ! આપને નમસ્કાર...નમસ્કાર...નમસ્કાર....	૮૮
૨૭.	કો વિસ્મયોત્ત્ર...	પ્રભુ સર્વગુણસમ્પન્ન; દોષનો અત્યંત અભાવ.....	૯૨

[૭]

અષ્ટપ્રાતિહાર્ય-વર્ણન

નં.	શ્લોક	વિષય	પાનું
૨૮.	ઉચ્ચૈ: અશોકતરુ...	૧. અશોકવૃક્ષની છાયામાં તેજસ્વી ભગવાન....	૮૫
૨૯.	સિંહાસને મળિમયુખ...	૨. રત્નસિંહાસનથી અલિસ ભગવાન....	૮૮
૩૦.	કુન્દાવદાત ચલ-ચામર..	૩. ચામર કહે છે પ્રભુ પાસે નમો, ઉંચ પદ પાખો..	૧૦૦
૩૧.	છત્રત્રયં તવ વિભાતિ....	૪. છત્રત્રય સૂચવે છે-રત્નત્રયનું ફળ....	૧૦૩
૩૨.	ગંભીરતાર ખપૂરિત...	૫. હુંબી વાજાં વડે ધર્મરાજનો જ્યઝ્યકાર...	૧૦૬
૩૩.	મંદાર સુન્દર...	૬. પુષ્પવૃદ્ધિ જોતાં ભવ્યજીવની પ્રસન્નતા....	૧૦૮
૩૪.	શુંભત્ પ્રભાવલય...	૭. ભામંડળમાં ભવ્યને દેખાય છે મોક્ષમંડળ....	૧૧૦
૩૫.	સ્વર્ગાપવર્ગ...	૮. દિવ્યધ્યનિઅ દેખાડયા-ચૈતન્યખજાના....	૧૧૨
૩૬.	ઉત્ત્રિદ્ર હેમ...	પ્રભુપ્રતાપે આકાશમાં ખીલ્યો ફૂલ-બગીયો....	૧૧૫
૩૭.	ઇત્થં યથા તવ...	જિન-સૂર્ય પાસે કુદેવો જાંખા લાગે છે....	૧૧૮

જેના અંતરમાં ભગવાન બિરાજે... એને ભય કેવો ? (નવ શ્લોક)

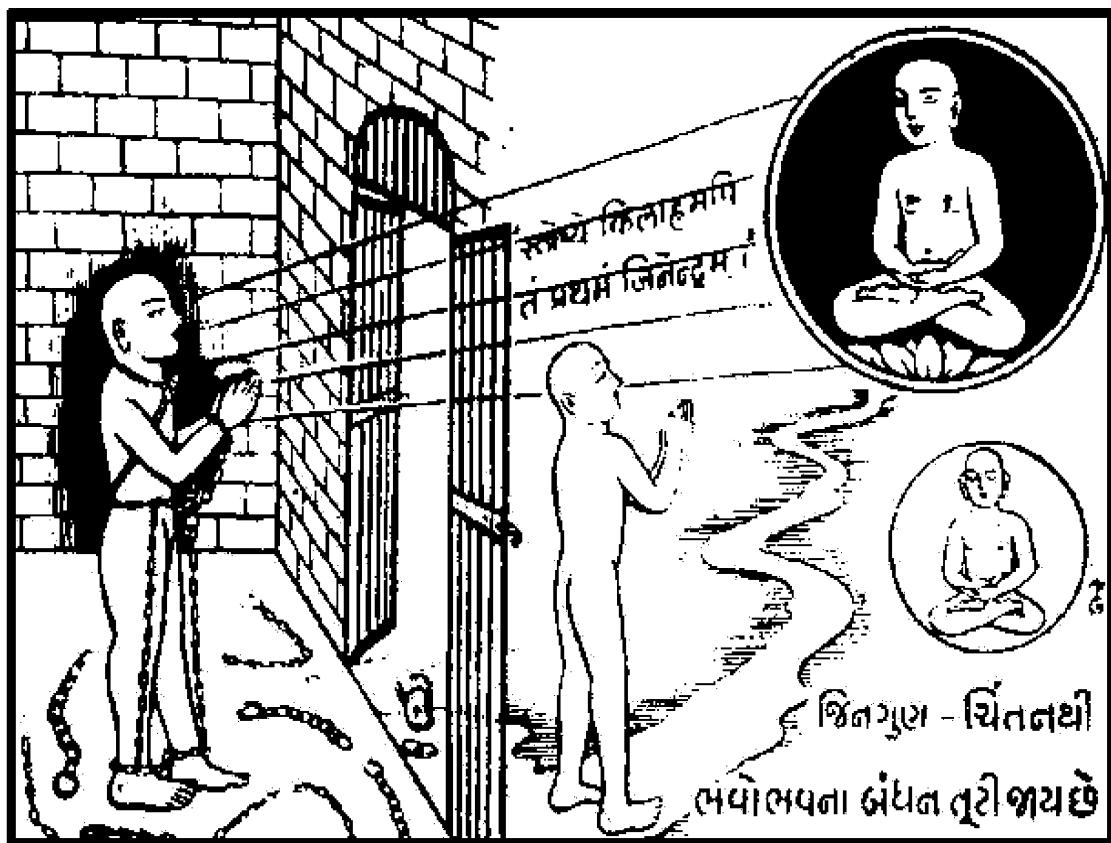
૩૮.	ઇચ્યોતન્મદા...	૧. જિનભક્તને ઢાથીનો ભય નથી.....	૧૨૧
૩૯.	ભિન્નેભ કુંભ...	૨. જિનભક્તને સિંહનો ભય નથી.....	૧૨૫
૪૦.	કલ્પાંતકાલ...	૩. જિનભક્તને અભિનનો ભય નથી.....	૧૨૮
૪૧.	રક્તોક્ષણં...	૪. જિનભક્તને કાળા સર્પનો ભય નથી.....	૧૩૩
૪૨.	વલાત તુરંગ...	૫. જિનભક્તને શત્રુસેનાનો ભય નથી.....	૧૩૬
૪૩.	કુંતાગ્ર ભિન્ન...	૬. જિનભક્તને યુદ્ધભૂમિનો ભય નથી.....	૧૩૮
૪૪.	અંભોનિધૌ...	૭. જિનભક્તને તોઝાની સમુદ્રનો ભય નથી.....	૧૪૦
૪૫.	ઉદ્ભૂત ભીષણ...	૮. જિનભક્તને ભીષણ રોગનો ભય નથી.....	૧૪૨
૪૬.	આપાદકંઠ...	૯. જિનભક્તને બેડીના બંધનનો ભય નથી.....	૧૪૪
૪૭.	મત્તદ્વિપેન્દ્ર...	જિનભક્તને સર્વપ્રકારના ભયનો અભાવ.....	૧૪૭
૪૮.	સ્તોત્રલ્લં તવ જિનેન્દ્ર...	ઉત્તમ ફળપૂર્વક સ્તોત્રનો ઉપસંહાર..... પરમાત્માનો ભક્ત પોતે પરમાત્મા બની જાય છે. (ભક્તામરસ્તોત્રની રચનાનો ઇતિહાસ વગેરે).....	૧૪૯
પરિશિષ્ટ			

મુનિરાજ શ્રી માનતુંગસૂરી રચિત

ऋષભદેવ-સ્તુતિ

ભક્તામર-સ્તોત્ર

ભગવાન ઋષભદેવ...જાણે કે અત્યારે સમવસરણમાં સાક્ષાત् બિરાજ રહ્યા હોય. દેવ-દેવેન્દ્રો આવીને પ્રભુના ચરણોમાં ભક્તિથી મસ્તક જુકાવતા હોય, ને તે પ્રભુની સન્મુખ પોતે પણ ભાવભીની સ્તુતિ કરતા હોય; એવી રીતે પરમાત્માને પોતાના જ્ઞાનમાં સાક્ષાત् કરીને શ્રી માનતુંગ મુનિરાજ આ સ્તુતિનો પ્રારંભ કરે છે :-

* सम्यक् प्रशामपूर्वक स्तुतिनो प्रारंभ *

(श्लोक १-२ वसंततिलका)

भक्तामरप्रणतमौलिमणिप्रभाणाम्
उद्घोतकं दलितपापतमोवितानम्।
सम्यक् प्रणम्य जिनपादयुगं युगादौ
आलम्बनं भवजले पततां जनानाम्॥
यः संस्तुतः सकलवाङ्मय तत्त्वबोधात्
उद्भूतबुद्धिपटुभिः सुरलोकनाथैः।
स्तोत्रैर्जगत्त्रितयचित्तहरैरुदारैः
स्तोष्ये किलाहमपि तं प्रथमं जिनेन्द्रम्॥

भक्तामर लयित ताजभणि प्रभाना
उद्घोतकार, हर पापतमो जथाना;
आधाररूप भवसागरनां जनोने,
ऐवा युगादि प्रभु पादयुगे नभीने;
कीधी स्तुति सकल शास्त्रज तत्त्वबोधे
पामेल बुद्धि पटुथी सुरलोकनाथे;
त्रैलोक चित्तहर चारु उदार स्तोत्रे,
हुं ए खरे सतवीश आदि जिनेन्द्रने ते.

स्तुतिकार श्री मानतुंग मुनिराज कडे છે કે હું તે પ્રથમ જિનેન્દ્ર શ્રી ઋષભેદવનું સ્તવન કરીશ,—જેમનાં ચરણોમાં ભક્ત—અમર એટલે ભક્તિવંત દેવો નમી રવ્યાં છે; તે દેવોના મુગટના મણિની પ્રભાનો ઉદ્ઘોત કરનારા, પાપ-તિમિરના સમૂહને ફરનારા અને ભવસાગરમાં દૂબતા જનોને તરવા માટે ધર્મયુગની આદિમાં આલંબનરૂપ ઐવા પ્રથમ જિનેન્દ્રના પાદયુગમાં ‘સમ્યક્ભાવે’ નમસ્કાર કરીને હું તેમની સ્તુતિ કરીશ.

૧-૨ ભક્તામર પ્રણત... યઃ સંસ્તુતઃ]

[૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

હું જેમની સ્તુતિ કરું છું તે જિનેન્દ્રદેવની સ્તુતિ મોટા મોટા પુરુષોએ પણ કરી છે. સકલશાસ્ત્રના શાન વડે જેમની બુદ્ધિ ઉદ્ભટ-પારંગત છે એવા કુશળ ઇન્દ્રોએ, ત્રણલોકનું ચિત્ત પ્રસન્ન કરે એવા સુંદર-ઉતામ સ્તોત્રવડે જેમની સ્તુતિ કરી છે તે આદિ જિનેન્દ્રને હું પણ આ ઉતામ સ્તોત્ર વડે સત્ત્વીશ. સ્તુત્ય એવા ઈષ્ટદેવ પરમ શ્રેષ્ઠ વીતરાગ સર્વજ્ઞ છે તો તેમના ગુણની સ્તુતિ પણ શ્રેષ્ઠ જ હોય ને !

આ ભરતક્ષેત્રમાં ગત ચોવીસીના અંતિમ તીર્થકરના મોક્ષગમન બાદ ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમના અંતરે આ ચોવીસીમાં ભગવાન ઋષભદેવ પહેલા તીર્થકર થયા, તેમણે આ યુગમાં ધર્મની શરૂઆત કરી; ભવસાગરથી તરવાનો ઉપાય બતાવીને તેમણે આ ભરતક્ષેત્રમાં ધર્મયુગનો પ્રારંભ કર્યો. દિવ્યધ્વનિ વડે વીતરાગતા અને સર્વજ્ઞતાનો માર્ગ ખુલ્લો કરીને અનેક જીવોને મોક્ષમાર્ગમાં લગાડ્યાં ને ભવસાગરથી તાર્યા. આ રીતે ધર્મયુગના પ્રણેતા એવા શ્રી આદિનાથ જિનેન્દ્રના ચરણોમાં નમસ્કાર કરીને સ્તુતિનો પ્રારંભ કરું છું-આમ કહીને માનતુંગમુનિરાજે સ્તુતિમાં જિનેન્દ્રમહિમાનો અદ્ભુત ધોધ વહેવડાવ્યો છે.

હે પ્રભો ! ભક્તિભરેલા ચિત્તથી ઇન્દ્રાદિ-ભક્ત દેવો જ્યારે આપના ચરણોમાં નમે છે ત્યારે આપના નખની પ્રભાવડે એ દેવોના મુગટના મણિ જળણી ઊઠે છે. અહા ! ઇન્દ્રના મુગટમણિના દિવ્ય તેજ કરતાંય આપના એક નખની પ્રભા વધી જાય. તીર્થકરના રૂપની દિવ્યતાની શી વાત ! ઇન્દ્રનું રૂપ પણ જેની પાસે જાંખુ પડી જાય, એવું તો એમના દેણનું રૂપ !- ત્યાં આત્માના અતીન્દ્રિય રૂપની તો વાત જ શી કરવી ? કેવળજ્ઞાન ખીલી ગયું તેના મહિમાની શી વાત ? જીઓ, આ સર્વજ્ઞની સ્તુતિમાં જિનગુણચિંતનની સાથે સાથે આત્માનો મહિમા ઘૂંટાતો જાય છે, તે ખરી સ્તુતિ છે, તેનો જ ખરો લાભ છે.

પ્રભો ! દેવેન્દ્રના મુગટનો મહિમા અમને નથી ભાસતો, અમને તો આપના નખની પ્રભાનો મહિમા ભાસે છે. હે નાથ ! આપના ચરણની દિવ્યપ્રભા પાસે ઇન્દ્રના મુગટમણિ અમને જાંખા લાગે છે. આપનો આત્મા ચૈતન્યપ્રભાથી જળકી ઊઠ્યો છે તેની જાંછે નખમાંથી પણ ઊઠી રહી હોય, એવા દિવ્ય ચમત્કારથી આપના નખની પ્રભા જળકી રહી છે, ને તે નખનો પ્રકાશ ઇન્દ્રના મુગટના મણિ ઉપર પડે છે તેથી તે મણિ શોભી રહ્યો છે. જીઓ, ઇન્દ્રના મુગટમણિનો પ્રકાશ ભગવાનના નખ ઉપર પડે છે એમ ન કહ્યું પણ ભગવાનના નખનો પ્રકાશ ઇન્દ્રના મુગટ ઉપર પડે છે એમ કહીને ઇન્દ્રના મુગટ કરતાં ભગવાનના ચરણની મહત્તમા બતાવી. હે નાથ ! ઇન્દ્રનો મુગટ પણ આપના ચરણમાં નમે છે તેથી જ શોભે છે.

સૌધમેન્દ્ર પાસે તર લાખ દેવવિમાનની ઋષિ છે; પણ ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં તે કહે છે કે હે પ્રભો ! કેવળજ્ઞાનમય આપની દિવ્ય ચૈતન્યઋષિ પાસે અમારી આ પુણ્યની ઋષિની કાંઈ કિંમત નથી. નાથ ! ધર્માને પૂજ્ય ને આદરણીય તો આ ચૈતન્યઋષિ જ છે. આમ સ્તુતિકાર પુણ્ય અને ધર્મ વર્ચ્યેનું અંતર પાડીને સ્તુતિ કરે છે. જેના હંદયમાં

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૩]

[૧-૨ ભક્તામર પ્રણત... ય: સંસ્તુત:]

પુષ્યના વૈભવનું બહુમાન હોય તેને વીતરાગી ચૈતન્યઋદ્વિ પ્રત્યે ખરી ભક્તિ ઉલ્લસે નાણિ ને એનું ખરું બહુમાન જાગે નાણિ અને જેને વીતરાગી કેવળજ્ઞાનનું બહુમાન જાગ્યું તેને રાગનું કે રાગના ફળનું બહુમાન હોય નાણિ. રાગ અને વીતરાગતા (અર્થાત્ પુષ્ય અને ધર્મ) એ બે ચીજ જ જુદી છે. બંનેનું બહુમાન એક સાથે રહી શકે નાણિ.

હે ભગવાન् ! ભક્ત દેવો આપના ચરણોમાં નમે છે, દેવોના સ્વામી એવા ઇન્દ્રો પણ આપના જ ચરણોને ભક્તિથી નમે છે ને આપની સર્વજ્ઞતાનું બહુમાન કરે છે, તેથી અમે એમ સમજીએ છીએ કે, રાગના ફળરૂપ ઇન્દ્રપદ કરતાં વીતરાગતાથી મળતું સર્વજ્ઞપદ જગતમાં શ્રેષ્ઠ અને આદરણીય છે. ચૈતન્યની ઉત્કૃષ્ટ વીતરાગપદવી પાસે જગતના બધાય પદ તૂચ્છ ભાસે છે. અહા ! સર્વજ્ઞતાની અચિંત્યઋદ્વિ પાસે ઇન્દ્રની ઋદ્વિ પણ તરણાં જેવી તૂચ્છ છે. જગતમાં ઉત્તમ પુષ્યવંત એવા ઇન્દ્રો પણ તીર્થકરના અને વીતરાગી સંતમુનિના ચરણોમાં આદરથી મસ્તક ઝૂકાવે છે ને એ દશાની ભાવના ભાવે છે, તે એમ પ્રસિદ્ધ કરે છે કે પુષ્ય કરતાં પવિત્રતા પૂજ્ય છે, આદરણીય છે. ઇન્દ્ર પોતે સમકિતી છે, તેને પોતાને રાગની-પુષ્યની કે તેના ફળની રૂચી નથી. જેને પુષ્યની રૂચિ હોય તેને ઊંચા પુષ્ય બંધાય નાણિ ને તે ઇન્દ્રપદ પામે નહીં. રાગનો નકાર કરીને ચૈતન્યની સાધના કરતાં કરતાં વર્યે એવા ઊંચા પુષ્ય બંધાઈ ગયા ને ઇન્દ્રપદ મળ્યું. તે ઇન્દ્રની પુષ્યઋદ્વિ અપાર છે; તે કહે છે; હે નાથ ! અમારી આ ઋદ્વિ ઉત્કૃષ્ટ નાણિ પણ આપની ચૈતન્યઋદ્વિ જ ઉત્કૃષ્ટ છે; સુખ હોય તો તે ચૈતન્યઋદ્વિમાં જ છે, આ બાહ્યઋદ્વિમાં કિંચિત્ સુખ નથી. પ્રભો ! અમારા હૃદયમાં આપની ચૈતન્યઋદ્વિ વસી છે, એની જ અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ, એને જ અમે વંદન કરીએ છીએ ને એનું જ અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ. પ્રભો ! અમારું મસ્તક આપના ચરણમાં નમ્યું તે નમ્યું, તે હવે બીજાને કોઈ કાળે નહીં નમે આપની ભક્તિના અવલંબનના બળવડે અમે ભવસાગરને તરી જાશું, એટલે કે વીતરાગભાવના ઘોલનવડે રાગને તોડીને સર્વજ્ઞતાને પામશું. આપની ભક્તિ કરીને અમેય આપના જેવા થઈશું.

ભગવાન જેવો ભાવ પોતામાં પ્રગટ કરવો તે જ ભગવાનની પરમાર્થસ્તુતિ છે. દેણાદિથી લિઙ્ગ ચિદાનંદસ્વભાવને જાણવો એટલે કે સમ્યજ્ઞશન પ્રગટ કરવું તે અર્હતદેવની પહેલી પરમાર્થ સ્તુતિ છે-એ વાત કુંદકુંદાચાયદ્વિવે સમયસારની ઊંચી ગાથામાં અલૌકિક રીતે સમજાવી છે. આવી નિશ્ચયસ્તુતિની સાથે જે વ્યવહારસ્તુતિ હોય તે પણ અલૌકિક હોય છે. અહા, જેણે ચૈતન્યની પરમાત્મદશા સાધવી છે તેને, તે દશાને સાધી ચૂકેલા ને સાધી રહેલા જીવો પ્રત્યે (એટલે કે દેવ-ગુરુ પ્રત્યે) અતિશય પ્રમોદ ભક્તિને બહુમાન ઉલ્લસે છે. નિયમસારમાં શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી કહે છે કે-

ભવભયભેદિનિ ભગવતિ ભવત: કિં ભક્તિરત્ર ન શમસ્તિ ।

તર્હિ ભવામ્બુધિમધ્ય ગ્રાહમુખાન્તર્ગતો ભવસિ ॥૧૨॥

અરે જીવ ભવભયને ભેદનારા આ ભગવાન પ્રત્યે શું તને ભક્તિ નથી ? જો નથી તો તું ભવસમુદ્રની મધ્યમાં રહેલા ભગરના મુખમાં છો. અર્થી તો કહે છે કે હે નાથ ? આ યુગની આદિમાં, ભવ્યજીવોને ભવસાગરથી તરવા માટે આપ જહાજ સમાન છો. આપનું આલંબન લઈને, એટલે પરમાર્થે સર્વજ્ઞસ્વભાવનું અવલંબન લઈને અમે આ ભવસમુદ્રને તરી જશું.

માનતુંગસ્વામીએ આ સ્તુતિમાં અલૌકિક ભાવો ભર્યા છે. આમ તો આ સ્તુતિ ઋષભદેવ ભગવાનને સંબોધીને કરી છે, પરંતુ બધાય તીર્થકર ભગવંતોને તે લાગુ પડે છે. ગુણઅપેક્ષાએ એક તીર્થકરની સ્તુતિમાં અનંતા તીર્થકરની સ્તુતિ સમાઈ જાય છે. જિનગુણસ્તવન દ્વારા જેણે જ્ઞાન અને રાગ વચ્ચે ભેદજ્ઞાન કરીને સર્વજ્ઞસ્વભાવનો વિશ્વાસ કર્યો તે જીવ તે સ્વભાવના ધોળનવડે કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરીને સિદ્ધપદ જરૂર પામશે.

“ભક્તામર” તેમાં ભક્ત અને અમર એવા બે શબ્દની સંધિ છે; અમર એટલે દેવ; ઇન્દ્રાદિ દેવોનું આયુષ્ય બહુ લાંબુ (અસંખ્ય વર્ષોનું) હોય છે એટલે તેમને અમર કહેવાય છે; જો કે ત્યાં પણ પાછું મરણ તો ઉભું જ છે. આ મનુષ્યો તથા તિર્યચો રહે છે તે મધ્યલોક છે; ઉપર ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મ વગેરે ૧૨ સ્વર્ગ છે. તેની ઉપર નવ ગ્રૈવેયક, પાંચ અનુદિશ તથા પાંચ અનુતર વિમાનો (સર્વાર્થસિદ્ધિ વગેરે) છે, તેમાં અસંખ્ય દેવો રહે છે. સર્વાર્થસિદ્ધિમાં સંખ્યાત દેવો છે તે બધાય એકાવતારી છે એટલે ત્યાંથી સીધા મનુષ્યભવ પામીને તે જ ભવે મોક્ષ પામશે. સ્વર્ગની ઊંચી પદવી તેમજ ઇન્દ્રાદિ પદવી જિનેન્દ્રદેવના ભક્તો જ પામે છે, બીજાને તેવી ઊંચી પદવીને યોગ્ય પુષ્ય હોતાં નથી. સ્વર્ગનો દેવ નજરે દેખાય ત્યાં સાધારણ અજ્ઞાની તો અંજીઈ જાય, તેને એમ જ લાગે કે જાણે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૫]

[૧-૨ ભક્તામર પ્રણત... ય: સંસ્તુત:]

ભગવાને દર્શન દીધાં. પણ ભાઈ, સ્વર્ગનું દેવપણું એ કાંઈ આશ્ર્યની વાત નથી. સ્વર્ગના એ પુષ્યના પૂતળાં પણ સર્વજ્ઞ પરમાત્માના ચરણોમાં અત્યંત ભક્તિથી નમી પડે છે, ને ભગવાનના નખની પ્રભાથી એનાં મુગટનાં મહિં જગતી ઊઠે છે. અહીં આચાર્ય કહે છે કે ઇન્દ્રને મહિંરત્નોથી જગત્ગતો જે આવો મુગટ મળ્યો તે હે જિનેન્દ્ર ! આપના ચરણની ભક્તિના પ્રતાપે જ મળ્યો છે. જેને જિનેન્દ્રદેવના ચરણની ભક્તિ નથી તેને ઇન્દ્રપદ હોતું નથી; એ તો ભવસાગરની વચ્ચે મગરના મોઢામાં પડેલો છે. આમાં તીર્થકરને ઉત્તમ પવિત્રતા સાથે ઉત્તમ પુષ્ય કેવા હોય છે તેની પણ સંધિ બતાવી. તીર્થકરને પણ રોગાદિ થવાનું કહે તો તેણે ભગવાનનું બાધસ્વરૂપ (પુષ્ય) પણ ઓળખ્યું નથી; અંતરંગ પવિત્રતાની તો વાત શી !

વીતરાગસ્વભાવના ભાન સહિતની આ અલૌકિક સ્તુતિ છે. પ્રભો ! આપની સ્તુતિ કરતાં-કરતાં આપની સર્વજ્ઞતાને અમે જ્યાં પ્રતીતમાં લઈએ છીએ ત્યાં તો મિથ્યાત્વાદિના ટૂકડેટૂકડા થઈ જાય છે, પાપનો સમૂહ છિન્નાલિન્ન થઈને દૂર ભાગે છે; અમારી ચેતના આનંદિત થાય છે ને ઉપદ્રવો શાંત થઈ જાય છે.—આવું આ સ્તુતિનું ફળ છે કેમકે આ નિશ્ચયસહિતની વ્યવહારસ્તુતિ છે.

વીતરાગસ્વભાવના ઘોલનપૂર્વક જિનેન્દ્રભગવાનની ભક્તિ જ્યાં ઊલસી ત્યાં પવિત્રતાની સાથે પુષ્યનો રસ પણ વધી જાય છે, અને તેને લીધે કોઈ વાર બેડી તૂટવી વગેરે ચમત્કાર બની જાય છે, એટલે તેને સ્તુતિનું ફળ કહેવાય છે. વર્તમાન તે પ્રકારના પુષ્યનો યોગ હોય તો તેમ બની જાય, અને કોઈકને વર્તમાન તેવો પુષ્યયોગ ન હોય તો એવું ન પણ બને, પણ અંદરમાં તો વીતરાગસ્વભાવના બહુમાનથી ને જિનભક્તિથી પવિત્રતા વધતી જ જાય ને પુષ્યનો રસ પણ વધતો જ જાય—એ નિયમ છે. પણ ભગવાનના ભક્ત કહે છે કે હે નાથ ! પુષ્યના ફળમાં આ દેવાદિની ઋદ્ધિ મળી તેની અમને કિંમત નથી, આપે જે સર્વજ્ઞતા અને વીતરાગભાવ પ્રગટ કર્યો તે અજોડ મહિમાવંત છે, જગતમાં એનો જોટો નથી; એનો જ અમને મહિમા છે, તેથી અમે આપને જ નમીએ છીએ ને આપના જ ગુણગાન ગાઈએ છીએ. આપના ગુણગાન ગાતાંગાતાં વચ્ચે પુષ્ય તો એક દાસની જેમ આવીને ઊભા રહેશે, પણ તેને અમે નમતા નથી; તેની તરફ અમારો જૂકાવ નથી, અમારો જૂકાવ આપના જેવા વીતરાગ સર્વજ્ઞસ્વભાવ તરફ જ છે.

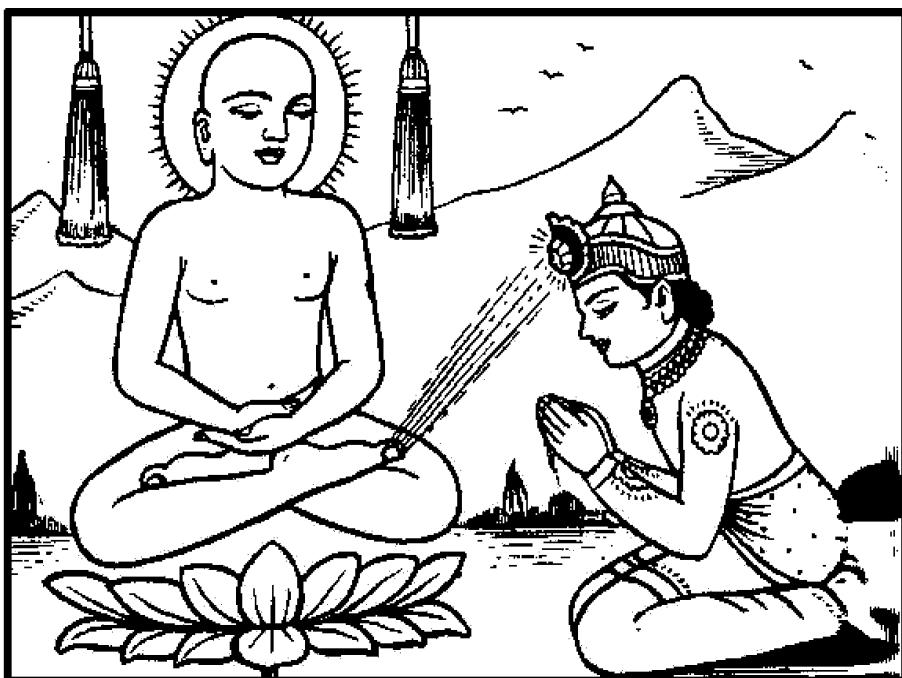
જીઓ, આ ભગવાનના ભક્ત ! આવા ભાવથી ભગવાનની ભક્તિ કરવા જે ઊભો થયો તેની ભક્તિના રંગમાં ભંગ પડે નહિં. વીતરાગસ્વભાવને ભૂલીને વચ્ચે રાગને તે કદી આદરે નહિં; બહારમાં લક્ષ જાય તો વીતરાગ અહીંતેવનો આદર, ને અંદરમાં લક્ષ જાય તો વીતરાગ આત્મસ્વભાવનો અનુભવ, એનાથી વિરદ્ધ બીજા કોઈને તે આદરે નહિં; એટલે હવે વીતરાગસ્વભાવના આદરથી રાગને તોડીને વીતરાગ થયે જ છૂટકો.

૧-૨ ભક્તામર પ્રણત...ય: સંસ્તુતઃ]

[૬]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

અહા, કેવળજ્ઞાનના અનંત પ્રકાશથી ખીલેલી પ્રભુની જ્ઞાનપ્રભાની તો શી વાત, પરંતુ તીર્થકર ભગવાનના સમવસરણની શોભા, અને એમના દેહની શોભાય કોઈ દિવ્ય-અદ્ભુત હોય છે. ઈન્દ્રના મુગટ કરતાં જેના નખની પ્રભા વધે-એના સર્વાંગ રૂપની શી વાત ! અરે, એ ભગવાનનો અર્દી નમૂનો નથી એટલે શી રીતે બતાવવું ? વિદેશકોન્નમાં તો અત્યારે સાક્ષાત् સીમંધરનાથ વગેરે તીર્થકરો બીરાજ રહ્યા છે. એ ભગવાનના દિવ્ય દેશાર તો નજરે જોયા હોય- એને ઘ્યાલ આવે. અહા, પ્રભો ! તારા નખની પ્રભાવડે ઈન્દ્રના મુગટ જગમગે, અને તારી જ્ઞાનપ્રભા વડે તો સમસ્ત લોકાલોક જળકે.-તારા મહિમાની શી વાત ?

ભગવાનના નખ, વચ્ચેથી ગોળાકાર જેવા જરાક ઉપસેલા, બંને બાજુ ઢણતા, વચ્ચે સહેજ લાલાશની ઝાંઠિવાળા, જગમગ થતા હોય ને એમાંથી રંગબેરંગી કિરણો છૂટતા હોય, ચારેકોર એની પ્રભા ફેલાતી હોય.-જ્યારે ઈન્દ્ર નમસ્કાર કરે ત્યારે એના મુગટનું પ્રતિબિંબ ભગવાનના નખમાં પડે, અને એ નખનાં કિરણો મુગટના મણિઉપર પડે એટલે મેવધનુષ જેવી રંગબેરંગી ઝાંઠથી તે જળકી ઊઠે. આમાં સ્તુતિકાર કહે છે કે હે પ્રભો ! અમને જગતના મણિ-મુગટનો મહિમા નથી ભાસતો; આપના ચરણની ભક્તિ પાસે મણિ-મુગટ અમને ઝાંખા લાગે છે. જગતનો વૈભવ અમને વહાલો નથી, અમને તો આપનાં ચરણોની ભક્તિ જ વહાલી છે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૭]

[૧-૨ ભક્તામર પ્રણત...ય: સંસ્તુત:]

જુઓ, અંતરમાં સર્વજ્ઞપદને સાધતાં સાધતાં સાધક સંતોને ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિનો પ્રેમ ઉદ્ઘસ્યો છે. જેમ સંસારમાં પુત્રના લગ્ન વખતે જેને તે જાતનો પ્રેમ છે તે કેવા ગાણાં ગાય છે? ‘મેં તો થાળ ભર્યો રે શગ મોતીએ, આંગણે હાથી જૂલે અને મારે સોનાસમો રે સૂરજ ઊગીયો’ - એમ પ્રેમથી ને ઉમંગથી ગાય છે, ભલે ધરમાં એમાનું એક્ઝેય ન હોય, ધરમાં સાચું એક મોતી પણ ન હોય ને હાથી બાંધવા જેટલી જગ્યા પણ ન હોય, છતાં ત્યાં તો ખોટા વખાણ કરીને ગાય છે; અણી તો ભગવાનમાં જે ગુણો વિદ્યમાન છે તેના સાચાં વખાણ છે; ભગવાનમાં સર્વજ્ઞતા, વીતરાગતા વગેરે જે ગુણો પ્રગટ્યા છે તેની લગની લગાડીને, પરમ પ્રેમથી ભક્ત તેના ગાણાં ગાય છે; પોતાને તે ગુણ ગોઠયા છે ને પોતામાં તેવા ગુણો પ્રગટ કરવા માગે છે તેથી તેના ગાણાં ગાય છે. એ ગાણાં કોઈ બીજાને માટે નથી ગાતા પણ પોતામાં તે ગુણો પ્રાસ કરવાની જે ભાવના જાગી છે તે ભાવનાને જ પોતે મલાવે છે. તેથી સમંતભદ્રસ્વામીએ કહ્યું છે કે ‘વન્દે તદગુણલબ્ધયે’ એકવાર સમંતભદ્ર કહે છે: હે દેવ! મને બીજું તો કોઈ વ્યસન નથી, એકમાત્ર આપનાં ગુણની સ્તુતિનું વ્યસન છે, તેના વિના મારાથી રહેવાતું નથી. (સમંતભદ્રસ્વામીએ ભગવાનની અદ્ભુત અને ગંભીર ભાવોથી ભરેલી કેટલીયે સ્તુતિઓ રચી છે.)

હે નાથ ! મેં આપના અચિંત્ય ગુણોને ઓળખ્યા છે તેથી મને આપના ઉપર અપાર પ્રમોદ અને બહુમાન જાગ્યું છે. ગુણોની ઓળખાણ સહિતની ભક્તિ તે જ ખરી ભક્ત છે. આવી ઓળખાણ સહિત કહે છે કે હે જિનેન્દ્ર ! કેવળજ્ઞાન પામીને આપનું ચૈતન્યદ્રવ્ય જળકી ઊઠ્યું; આપના આ ચૈતન્યજલભક્તારાની તો શી વાત ! આપના કેવળજ્ઞાનપ્રકાશનો તો અચિંત્ય મહિમા છે; એ કેવળજ્ઞાનપ્રકાશ થતાં ત્રણલોકમાં અજવાળાં થાય; અને તેની સાથે (સારા અનાજની સાથે જેમ ધાસ પણ ઊંચા પાકે તેમ) સાધકદ્શામાં આપને જે પુષ્ય થયા તેના ફળમાં આપનું જે દિવ્ય શરીર રચાયું-તે શરીરની શોભાની પણ શી વાત ? આપનો આત્મા તો લોકોત્તર ને દેણ પણ લોકોત્તર ! ચક્કવર્તીઓ અને ઇન્દ્રો કાળજેથી ભગવાનને નમી પડે છે-હે નાથ ! અમે આપની પાસે ન નમીએ તો જગતમાં અમારે નમવાનું બીજું સ્થાન ક્યાં છે? પ્રભો ! અમારું હૃદય આપને જોતાં ઉદ્ઘસી જાય છે. અહા ! આપની વીતરાગતા ! જગતમાં જેનો જોટો નથી. એ વીતરાગતા પ્રત્યે નમેલું અમારું હૃદય હવે કદ્દી રાગ પ્રત્યે નમવાનું નથી. હે દેવ ! જગતમાં મોક્ષાર્થી જીવોને નમવાનું કોઈ સ્થાન હોય તો એક આપ જ છો, એટલે પરમાર્થે આપના જેવો જે વીતરાગી જ્ઞાનસ્વભાવ છે તે જ મોક્ષાર્થીને આદરણીય છે. રાગ તરફ જે નમે તે આપનો ભક્ત નહિ. બહારમાં કુદેવાદિને માથાં જૂકાવે એની તો શી વાત, પણ એમ ન કરે ને અંદરમાં સૂક્ષ્મરાગના કણિયાર્થી ધર્મનો લાભ થશે એમ માને તો તેણે પોતાનું માથું રાગ તરફ જૂકાવ્યું છે, વીતરાગનો તે ખરો ભક્ત નથી. વીતરાગના ભક્તનું માથું રાગને ન નમે.

૧-૨ ભક્તામર પ્રણત...ય: સંસ્તુતઃ]

[૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

અહીં તો ઈન્દ્ર કહે છે કે હે પ્રભો, આપને અમે ન નમીએ તો જગતમાં એવું બીજું કર્યું સ્થાન છે કે જ્યાં અમે ન નમીએ ?-પવિત્રતામાં અને પુષ્ટયમાં આપ જ સવોત્કૃષ્ટ છો...તેથી આપને જ અમે ન નમીએ ધીએ. જગતના સામાન્ય જીવો ઈન્દ્રને પુષ્યવંત ગણીને આદરે છે, ને તે ઈન્દ્રો ભગવાન જિનેન્દ્રદેવને મહાન ભક્તિથી આદરે છે.-આવા ભગવાનની સ્તુતિ હું આ ભક્તામર-સ્તોત્ર દ્વારા કરું છું.

ભગવાનના ચરણોમાં ભક્તિથી નમનારા ઈન્દ્રો જાણે કહે છે કે હે નાથ ! અમારા માથાના મુગટના મણિ કરતાં આપના પગના નખની શોભા વિશેષ છે; આપના ચરણની ભક્તિ તો અજ્ઞાન-અંધકારનો ને પાપનો નાશ કરનારી છે, એ તાકાત અમારા મુગટમણિના તેજમાં નથી; તેથી અમારા મુગટવંતા મસ્તક આપના ચરણોમાં જૂઝી રવ્યા છે. પ્રભો ! આપના આત્માની સર્વજ્ઞતાનું દિવ્ય તેજ તો અમને જ્ઞાનપ્રકાશ આપે છે ને આપના ચરણની ભક્તિ નિબિડ પાપાંધકારનો નાશ કરે છે. આપની ભક્તિથી પાપનો વંશ નિર્વશ થઈ જાય છે.

હે આદિનાથ જિનેન્દ્ર ! આ ભરતક્ષેત્રમાં આપ જ આદ્યગુરુ છો. આપના અવતાર પહેલાં ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી આ ભરતક્ષેત્રમાં મોક્ષમાર્ગ ન હતો, જુગલીયાની ને ભોગભૂમિની રચના હતી. ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ (એટલે ઘણા અસંખ્યાત વર્ષો) ના અંતરે આ ભરતક્ષેત્રમાં આપ આ ચોવીસીના આદ્યતીર્થકર થયા ને આપે જ મોક્ષમાર્ગ ઉધાર્યો તેથી આપ જ ધર્મયુગના આદિતીર્થકર છો ને આપ જ આદ્યગુરુ છો. ભવસાગરમાં પડેલા જીવોને મોક્ષમાર્ગ બતાવીને આપે આલંબન આચ્યું; આપે અનેક જીવોને ભવસાગરથી તાર્યા. અહા, આપે ધર્મયુગની આદિ કરી; અમારા આત્મામાં અનાદિકાળથી ધર્મનો અભાવ હતો, હવે આપના પ્રતાપે અમારામાં ધર્મની આદિ થઈ. પ્રભો ! અમે આપના ધર્મના સાધક થઈને આપના ચરણમાં નમ્યા ત્યાં અમારા મિથ્યાત્વાદિ પાપોની અનાદિની સાંકળ તૂટી ગઈ, ને ભવજળથી તરવાનું આલંબન (સમ્યગ્રશન ને સમ્યજ્ઞાન) અમને મળી ગયું.

જીનો તો ખરા...આ ભગવાનની ભક્તિ ! પોતાના આત્માને ભગવાનના માર્ગમાં ભેગો ભેળવીને આ ભક્તિ કરી છે. ભગવાન ઋષભદેવ તીર્થકર આ અવસર્પિણીના ત્રીજા આરામાં થયા છે ને સ્તુતિકાર આચાર્ય પંચમારામાં થયા છે; તેમની વચ્ચે અસંખ્ય વર્ષનું આંતરું છે; છતાં ભગવાન જાણે કે અત્યારે પોતાની સામે પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્ બિરાજતા હોય એવી અદ્ભુત સ્તુતિ કરી છે. હે પ્રભો ! આપના ગુણોની એટલે કે આપના ચરણોની ભક્તિ સંસારસમુદ્રથી તરવા માટે આલંબનરૂપ છે. આપનો વીતરાગ ઉપદેશ ભવસમુદ્રથી તારનારો ને મોક્ષને દેનારો છે. પ્રભો હું આપને જ અવલંબું છું એટલે કે આપે ઉપદેશેલા વીતરાગ માર્ગને જ અવલંબું છું, એ જ આ ભવસમુદ્રથી તરવા માટેનો સહારો છે. અહા ! આપની ભક્તિ તો મુક્તિ દેનારી છે. શુદ્ધ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ચારિત્રના ધ્યેયપૂર્વક

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮]

[૧-૨ ભક્તામર પ્રણત...ય: સંસ્તુત:]

વીતરાગભાવને ભજતો ભજતો સાધક ભવને તરીને મોક્ષને પામે છે.—આ રીતે હે નાથ ! ભવથી તરવા માટે આપ અમને આલંબનરૂપ છો. જૂઓ, રાગને માટે આપ આલંબનરૂપ છો—એમ ન કહું, પણ વીતરાગરૂપ ધર્મને માટે જ આપ આલંબનરૂપ છો—એમ કહું; કેમકે રાગ થાય ને પુણ્ય બંધાય એના ઉપર ભગવાનના ભક્તનું લક્ષ નથી; ભગવાનના ખરા ભક્તનું લક્ષ તો આત્માની શુદ્ધિ ઉપર જ છે. ભગવાને જેવું કર્યું તેવું જ તે કરવા માંગો છે. ભગવાને તો વીતરાગભાવનું સેવન કરીને રાગને છોડ્યો, તો તેનો ભક્ત પણ એમ જ કરવા માંગો છે. જો ભગવાને કર્યું તેથી વિરુદ્ધ કરે એટલે કે રાગનો આદર કરે તો તેને ભગવાનનો ભક્ત પણ કેમ કહેવાય ? માટે ભગવાનના ભક્તની જવાબદારી છે કે તે વીતરાગભાવને જ આદરણીય માને ને રાગના કોઈ અંશને આદરણીય માને નહિં.

આ ભક્તામર-સ્તોત્ર બોલે છે તો ઘણા લોકો, પણ તેમાં વીતરાગતાના કેવા અદ્ભુત ભાવો ભર્યા છે તે તો કોઈ વિરલા જ સમજે છે. અરે, ચૈતન્યના મહિમા પાસે દેવોની ઋદ્ધિ પણ જ્યાં તૂંછ છે, ત્યાં તે બહારની ઋદ્ધિ (પૈસા વગેરે) ની ભાવનાથી ભક્તામર બોલે તેને સર્વજ્ઞ ભગવાનની ભક્તિ કરતાં આવડતી નથી. અરે ભાઈ ! વીતરાગની ભક્તિ વહે તું સંસારને છથ્યે છે ? —એ તે ભક્તિ કેવી ? આ વીતરાગની સ્તુતિમાં તો મોક્ષના મંત્રો છે, ભાવરોગ મટાડવાના મંત્રો આમાં ભર્યા છે. ભગવાનની ભક્તિ ભવભય-ભેદિની છે.

સ્તુતિકાર કહે છે કે ‘સમ્યક્ પ્રણમ્ય’ અર્થાત્ સમ્યક્ પ્રકારે પ્રણમીને’ હું આ સ્તુતિ કરીશ; એકલા શબ્દોથી કે એકલા રાગથી નહિં પણ સમ્યક્ પ્રકારે એટલે જ્ઞાનપૂર્વક વીતરાગભાવનો અંશ પ્રગટ કરીને હે જિનેન્દ્ર ! હું આપને સ્તવીશ સમ્યજ્ઞશન તે ભગવાનનું પરમાર્થ સ્તવન છે. ‘વસ્તુસ્તવ’ એટલે સર્વજ્ઞદેવના ગુણોનું જેવું સ્વરૂપ છે તેવું લક્ષમાં લેવું તે સર્વજ્ઞની સ્તુતિ છે. હું આ સ્તોત્ર દ્વારા એવી સમ્યક્ સ્તુતિ કરીશ.

હે ઋષભજિનેન્દ્ર ! યુગની શરૂઆતમાં આપ ભવસમુદ્રમાં ડૂબતા જીવોને આલંબનરૂપ થયા, આપે મોક્ષનો માર્ગ ખુલ્લો કરીને અસંખ્ય જીવોને તાર્યા. યુગની શરૂઆતમાં કહેતાં ધર્મયુગની શરૂઆતમાં અથવા કર્મભૂમિની શરૂઆતમાં સમજવું. ઋષભદેવ ભગવાન કાંઈ ચોથા આરામાં નથી થયા, તેઓ તો ત્રીજા આરાના અંતભાગમાં થયા છે ને મોક્ષ પણ ત્રીજા આરામાં જ (થોડા વર્ષ બાકી હતા ત્યારે) પામ્યા છે. તેમના પહેલાં આ ભરતભૂમિમાં અસંખ્ય વર્ષોથી ભોગભૂમિની રચના હતી એટલે મુનિપણું કે કેવળજ્ઞાન ન હતું. કલ્પવૃક્ષનાં ફળથી જીવનનિર્વાહ ચાલતો. પણ પછી કાળક્રમે ભોગભૂમિનો કાળ પૂરો થતાં કલ્પવૃક્ષનાં ફળ પણ બંધ થવા લાગ્યા ને લોકોને જેતી વગેરે કાર્યોથી નિર્વાહ કરવાની જરૂર ઊભી થઈ. એવા યુગપરિવર્તન કાળની આદિમાં ભગવાન ઋષભદેવ થયા અને તેમણે જીવોને માર્ગદર્શન આપ્યું, મોક્ષનો માર્ગ પણ તેમણે જ દેખાડ્યો. ત્યારથી મુનિદશા કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ આ ભરતક્ષેત્રમાં અસંખ્યવર્ષ શરૂ થયા.

ભગવાન ઋષભદેવ, મુનિ થયા પહેલાં એકવાર અયોધ્યાના રાજકુર્બારમાં બેઠા હતા. ઈન્દ્ર દેવ-દેવીઓના નૃત્યસંહિત ભક્તિ કરતો હતો. એવામાં નીલંજસા નામની એક અપ્સરાનું આયુષ નૃત્ય કરતાં કરતાં જ પૂરું થઈ ગયું ને એકાએક તેના દેહનો વિલય થઈ ગયો. આવી ક્ષણભંગુરતા જોતાં જ ભગવાન સંસારથી વૈરાગ્ય પામ્યા ને સ્વયં દીક્ષિત થઈને કેવળજ્ઞાન સાધ્ય. પછી સમવસરણમાં એમના દિવ્યધ્વનિવડે ધર્મની ‘આદિ’ થઈ, અનેક જીવો ધર્મ પામ્યા ને મોક્ષગતિ પણ શરૂ થઈ ગઈ. ઋષભદેવના અવતાર પહેલાં તો આ ભરતક્ષેત્રમાં અસંખ્યવર્ષો સુધી જુગલીયા જીવો જ હતા; તેઓ અહીંથી મરીને એક દેવગતિમાં જ જતા. પણ જ્યાં તીર્થકર ભગવાનના ધ્વનિના દિવ્યધોધ ચાલુ થયા ત્યાં ધર્મ પામીને જીવોનું મોક્ષમાં જવાનું પણ શરૂ થઈ ગયું, તેમજ ધર્મનો વિરોધ કરનારા જીવો નરકમાં પણ જવા લાગ્યા. આ રીતે મોક્ષગતિ અને નરકગતિ બંને ખૂલ્લી ગઈ; પરંતુ ભગવાન તો ધર્મના જ ‘આદિનાથ’ છે, પાપના નહિ; ભગવાનનો ઉપદેશ તો ભવથી તરવાનું જ નિમિત્ત છે, પાપનું નિમિત્ત તે નથી. આથી ભક્ત કહે છે કે હે ભગવાન ! જેમ મેરી ઉપર ચડનારને દોરીનો સહારો છે તેમ મોક્ષમહેલની શ્રેષ્ઠીમાં ચડતાં અમને આપના ચરણની ભક્તિનો સહારો છે. આપની વીતરાગતાનું અને સર્વજ્ઞતાનું

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૧]

[૧-૨ ભક્તામર પ્રણત...ય: સંસ્તુત:]

બહુમાન અમને ભવમાં દૂબવા દેતું નથી. આપના ચરણનો સહારો લેનારા ભવ્ય જીવો પરભવમાં દૂબતા બચીને મોક્ષને સાધે છે. મોક્ષમાર્ગ આપે બતાવ્યો છે તેથી આપ જ મોક્ષમાર્ગના નેતા છો. આપ જ અમને મોક્ષમાર્ગ દોરી જનારા છો.

જુઓ તો ખરા, કેવા સુંદર ભાવથી સ્તુતિ કરે છે !!

પ્રભો, હું આપની સ્તુતિ કરું છું; આપની સ્તુતિ કોણ ન કરે? મહા પ્રવીણ એવા સુરલોકનાથ પણ ત્રણ જગતનું ચિત્ત ફરે એવા ઉદાર સ્તોત્રવડે આપની ભક્તિની રેલમછેલ કરે છે. તીર્થકરભગવાનનો જન્મ થાય ત્યાં ઇન્દ્રો આવીને ભક્તિથી તેમને મેરુપર્વત ઉપર લઈ જાય ને દૈવી ઠાઠમાઠથી તેમનો જન્માભિષેક કરે.

પછી આનંદકારી તાંડવનૃત્ય કરીને ૧૦૦૮ ગુણવાચક મંગળ નામોથી એવી અલૌકિક સ્તુતિ કરે કે લોકો સ્તબ્ધ થઈ જાય. જિનેન્દ્રદેવનો એ અચિંત્ય મહિમા જોઈને ઘણા જીવો સમક્ષિત પામી જાય. ભગવાન તો હજુ એક જ દિવસના બાળક છે—પણ અસંખ્યદેવોના સ્વામી ઇન્દ્ર સ્તુતિ કરતાં કહે છે કે હે પ્રભો ! આપ તો ત્રણ લોકના નાથ છો...આપ તરણ-તારણ છો...આપ આ અવતારમાં મોક્ષ પામશો ને જગતના ઘણાય જીવોને મોક્ષ પમાડશો. પ્રભો ! હજુ કેવળજ્ઞાન થયા પહેલાં આપના અવતારનો (દ્રવ્ય-તીર્થકરનો) આવો મહિમા, તો જ્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવીને સાક્ષાત् પરમાભા (ભાવ-તીર્થકર) થશો, એના મહિમાની તો શી વાત ! લૌકિકમતમાં અજ્ઞાનીઓએ માનેલા જગદીશ તો પોતે ફરી સંસારમાં અવતાર ધારણ કરે છે ને જીવોને સંસારમાં મોકલે છે,— પરંતુ એ ખરા જગદીશ નથી; જીવોને સંસારમાં રખડાવે ને પોતેય જન્મ-મરણ કરે એને જગદીશ કેમ કહેવાય ? ખરા જગદીશ તો આપ છો, આપ મુક્ત થયા પછી ફરી કદી સંસારમાં અવતાર ધારણ કરતા નથી, એટલું જ નહિ, ઉલદું આપના નિમિત્તે અનેક જીવો ધર્મ પામીને મોક્ષમાં જાય છે; એ રીતે આપનો અવતાર ધર્મોપદેશ વડે સંસારમાંથી જીવોને છોડાવીને મોક્ષમાં લઈ જાય છે. તેથી મોક્ષના ઈચ્છિક જીવો આપની જ સ્તુતિ કરે છે ને આપના જ માર્ગને આદરે છે.

અહા, જગતમાં જેટલા ઉત્તમ જીવો છે તે બધાય આપની જ સ્તુતિ કરે છે. ગણધરો, ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવ-બળદેવ વગેરે સૌ આપની જ સ્તુતિ કરે છે, અન્ય કોઈની નહીં. બાર અંગના જાણનારા મહા બુદ્ધિમાનો પણ હે જિનેન્દ્ર ! આપને જ સ્તવે છે. કોઈ મૂર્ખ જીવો ભગવાનને ન ઓળખે તો તેની શી ગણતરી ? જગતમાં જેટલા બુદ્ધિમાન ઉત્તમ પુરુષો છે તે તો બધાય મહાન ભક્તિથી જિનચરણને જ સેવે છે. ભગવાનની ભક્તિ-પૂજાનો

૧-૨ ભક્તામર પ્રણત...ય: સંસ્તુતઃ]

[૧૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

કોઈ નિષેધ કરતું હોય તો કહે છે કે અરે ભાઈ ! બારઅંગને જાણનારા ને દેવોના સ્વામી પણ ભગવાનની ભક્તિ-પૂજા કરે છે, એમની અગાધબુદ્ધિ પાસે તારી શી ગણતરી ? ઈન્દ્ર જેવા પણ ભગવાન પાસે ભક્તિ કરતાં બાળકની જેમ થનગની ઊઠે છે. ધર્મના પ્રેમીને એ જાતનો પ્રમોદ ઉલ્લસ્યા વગર રહેતો નથી. જુઓને, મોટા મોટા જ્ઞાનીઓ ને મુનિઓનાં હદ્ય પણ ભગવાનની ભક્તિમાં કેવા ઉલ્લસી પડે છે !

પ્રશ્નઃ— ભગવાન તો પરદ્રવ્ય છે, શું સમકિતી પરની સ્તુતિ કરે ?

ઉત્તરઃ— ભાઈ, તેં હજુ વીતરાગ પરમાત્માના ગુણનો મહિમા જાણ્યો નથી એટલે તને આવો પ્રશ્ન ઊઠે છે. સર્વજ્ઞપરમાત્મા પ્રત્યે સ્તુતિનો જેવો ભાવ જ્ઞાનીને ઉલ્લસે છે તેવો અજ્ઞાનીને નહિ ઉલ્લસે. ભલે ભગવાન છે તો પરદ્રવ્ય, પણ પોતાને ઈષ્ટ-સાધ્ય એવી જે વીતરાગતા ને સર્વજ્ઞતા, જ્યાં ભગવાનમાં દેખે છે ત્યાં તે ગુણ પ્રત્યેના બહુમાનથી ધર્મનું હદ્ય ઉલ્લસી જાય છે. જગતમાં રાગી જીવો જીવીની પ્રશંસા કરે છે તે શું જીવીને માટે કરે છે ?—નહિ, પોતાને તેનો જે રાગ છે તે પાપ-રાગનાં પોષણ માટે કરે છે; તેમ વીતરાગતાનો જેને પ્રેમ છે તે વીતરાગ સર્વજ્ઞપરમાત્માને દેખતાં ભક્તિ કરે છે, તે કાંઈ ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા માટે નહિ પણ પોતાના ભાવમાં વીતરાગતાનાં પોષણ માટે છે. ભક્તિ વખતે ભલે શુભરાગ છે પણ તે વખતેય જ્ઞાનમાં તો વીતરાગસ્વભાવનું જ બહુમાન ધૂંટાય છે, ને એનું જ નામ વીતરાગની ભક્તિ છે.

ચૈતન્યની અચિંત્ય શક્તિ ખીલી તેનો મહિમા શબ્દોથી પૂરો થાય-એમ નથી; સમવસરણમાં ૧૦૦૮ નામોથી ઉત્તમ સ્તુતિ કરીને છેવટે ઈન્દ્ર કહે છે કે હે નાથ ! આ શબ્દોથી કે આ વિકલ્પોથી આપનાં ગુણની સ્તુતિ પૂરી નહિ થાય, જ્યારે આ વિકલ્પ તોડીને નિર્વિકલ્પપણે સ્વરૂપમાં ઠરશું ને વીતરાગ થશું ત્યારે આપની સ્તુતિ પૂરી થશે.

અહા, કેવળજ્ઞાનના દિવ્ય પ્રકાશ સહિત તીર્થકરદેવ, સમવસરણમાં ગણધરો અને મુનિવરોની સભા વચ્ચે બિરાજતા હોય ને ઈન્દ્ર નમ્રપણે ૧૦૦૮ નામોથી ભગવાનની સ્તુતિ કરતા હોય...ત્યારે તો એ દિવ્ય સ્તુતિ સાંભળતાં ત્રણ લોકના જીવો મુખ બનીને થંભી જાય છે. દેવો કે મનુષ્યો તો શું, તીર્થયોનાં ટોળાં પણ સ્તરથ્બ બની જાય છે કે અરે, આ તે કોણ સ્તુતિ કરનાર ! ને ઈન્દ્ર જેવા જેની આવી સ્તુતિ કરે એ ભગવાનનો મહિમા કેટલો ? એમ સર્વજ્ઞતાના મહિમામાં ઊંડા ઊતરી જતાં કોઈ કોઈ જીવો તો સમ્યક્દર્શન પણ પામી જાય છે. અહા ! સર્વજ્ઞની સ્તુતિ કોનું મન મુખ ન કરે ! જેને સાંભળવાના કાન જ નથી મળ્યા એવા બિચારા એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની શી ગણતરી ? અહીં તો આત્માનું હિત કરવા જે તૈયાર થયો છે-એવા જીવની વાત છે. એવો જીવ ભગવાન સર્વજ્ઞદેવની સ્તુતિ સાંભળે ને એનું ચિત્ત ભક્તિથી ડોલી ન ઊઠે-એમ બને નહિ.

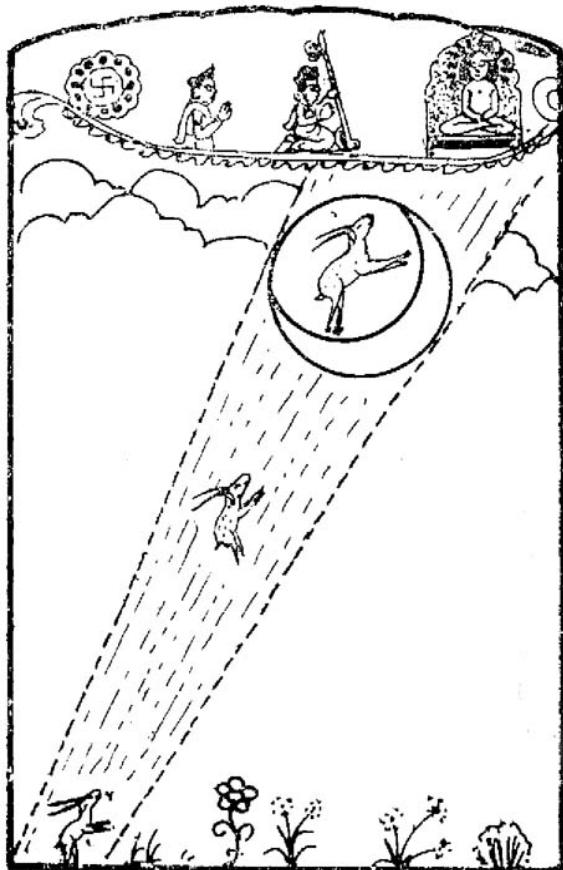
भक्तामर-स्तोत्र]

[१३]

[१-२ भक्तामर प्रणत...यः संस्तुतः

शास्त्रकार तो अलंकारथी कहे छे के अरे, आ मृत्युलोकनुं मुमुक्षु-हरणीयुं पश
भगवाननी स्तुति सांभणवा माटे उडीने
चंद्रलोकमां गयुं, तो मनुष्यने भजितानो
उल्लास न आवे ए केम बने? सूर्य-चंद्रना
ज्योतिष हेवोना विमानोमां शाश्चत रत्नमय
जिनबिंबो छे. (-चक्षुर्ती पोताना
महेलमांथी ए जिनबिंबना दर्शन करे छे.)
त्यांना इन्द्रो ने हेवो तेजी स्तुति करे छे.
प्रभो! आपनी स्तुति कोने पसंद न पडे?
हेवलोकना हेवो हिव्य संगीतसङ्हित आपनी
जे स्तुति करे छे ते सांभणीने हरणीया जेवा
तिर्यच ज्ञवो पश मुञ्च थઈ गया ने
सांभणवा माटे चंद्रलोक सुधी पह्डोच्या. तो
बीजानी शी वात? चंद्रमानी अंदर हरणीया
जेवी जे आकृति हेखाय छे, केटलाक कहे छे के
ते कलंक छे, पश ना, ते कलंक नथी, परंतु ते
तो चंद्रलोकमां हेवो भगवाननी जे हिव्य
स्तुति करे छे ते स्तुतिना गुणगान
सांभणवानुं रसीयुं हरणीयुं अहीथी चंद्रलोकमां ते गुणगान सांभणवा गयुं छे, ते हेखाय छे.
वाह! भगवानना भजत हरतां फरतां सर्वत्र भगवाननो ज मणिमा हेखे छे; ऐना हृदयमां
वीतरागतानो मणिमा वस्यो छे एटले बळारमां पश ए ज हेखे छे. आम इन्द्रोनी स्तुतिने याद
करीने अही स्तुतिकार कहे छे के हे जिनेन्द्र! मोटामोटा इन्द्रोए जेम आपनी स्तुति करी तेम हुं
पश आपनी मनोहर स्तुति करुं छुं.

श्री मानतुंग-मुनिराजे आ स्तुतिना सर्वज्ञदेवनी भजितना पूर वक्षव्या छे, धर्मतीर्थनी
आदि करनारा ऐवा आदिनाथ तीर्थकरनी आ स्तुति छे. अंदरमां श्रद्धा-शान चारित्र वडे
सर्वज्ञस्वभावी आत्मानी सेवना ते परमार्थ भजित छे, ने बळारमां सर्वज्ञ परमात्माने
ओणधीने तेमना प्रत्ये प्रमोद-भजित-बहुमाननो भाव ते व्यवळारभजित छे. अही मानतुंग
स्वामीने प्रभुभजितनो उछरंग आव्यो छे. अहो! सर्वज्ञ जेवो मारो शानस्वभाव छे-ऐवी
अनुभूति तो थई छे ने साथे आ भजितनो भाव आव्यो छे.

૧-૨ ભક્તામર પ્રણત...ય: સંસ્તુતઃ]

[૧૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

ઉપસર્ગ વખતે જેલમાં બેઠા બેઠા આ સ્તુતિ કરી રહ્યા છે. પ્રભો ! તારા ભક્તને વળી બંધન કેવા ? તારી ભક્તિ કરે ત્યાં ભવના બંધન પણ તૂટી જાય છે. પ્રભો ! આપે આપના તો ભવનો નાશ કર્યો ને અમારા ભવનો પણ નાશ કરનારા છો. ભવમાં દૂબતા જીવોને તરવા માટે આપનો ઉપદેશ આલંબનરૂપ છે. આપ પાપઅંધકારનો નાશ કરનારા છો, પુણ્યપ્રકાશનો ઉદ્ઘોત કરનારા છો, ને ધર્મની પ્રાસિ કરાવીને ભવસમુક્રથી તારનારા છો. બાર અંગને જાણનારા મહા બુદ્ધિમાનો, તેમજ ઈન્દ્ર અને ગણધર જેવા સમર્થ પુરુષોએ આપની સ્તુતિ કરી છે તેમ હું પણ મારી અલ્ય બુદ્ધિ-અનુસાર આપની સ્તુતિ કરું છું. બુદ્ધિ અને શક્તિ ભલે થોડી હોય પણ ભક્તિભાવ તો પૂરો છે.- આમ કહીને માનતુંગ સ્વામીએ આ ભક્તામર-સ્તોત્રમાં ભક્તિરસનાં પૂર વહીવ્યા છે.

પ્રભો ! આપે તો મોક્ષનો જ ઉપદેશ આપ્યો છે. ભગવાનનો ખરો ભક્ત મોક્ષ સિવાય બીજા વૈભવને છચ્છે નહીં. બહારના વૈભવની અભિલાષાથી ભગવાનનું સેવન કરે તેને અમે ભગવાનનો ખરો ભક્ત કહેતા નથી. રાગને છચ્છે તે વીતરાગનો ભક્ત કેમ કહેવાય ? ઈન્દ્ર, પોતાને મળેલા ઈન્દ્રપદના દૈવી વૈભવને પણ ભગવાનના અચિંત્ય આત્મવૈભવ પાસે અત્યંત તૂચ્છ ગણીને, ભક્તિભાવથી ભગવાનના ચરણને સેવે છે, ને ૧૦૦૮ નામોથી અદભુત સ્તુતિ કરે છે; આદિપુરાણમાં તેનું સરસ વર્ણન છે. તે ૧૦૦૮ નામોમાં સૌથી પ્રથમ શ્રીમાન (એટલે અનંતચતુર્યરૂપ અંતરંગલક્ષ્મી તથા અષ્ટપ્રાતિષ્ઠાર્યરૂપ બહિરંગ લક્ષ્મી સહિત) તેમજ સ્વયંભૂ વિભૂ વગેરે, અને છેલ્દે ધર્મસામ્રાજ્યનાયક એવું નામ છે; એ રીતે ભક્તિમાં અધ્યાત્મનું રહસ્ય પણ બેગું જ ગુંધેલું છે. પં બનારસદાસજીએ પણ ૧૦૦૮ નામોથી ભગવાનની સ્તુતિ રચી છે, તેમાં પ્રથમ જ ‘ॐકારરૂપ’ એવા નામથી શરૂઆત કરી છે. તેમજ શાનગમ્ય, અધ્યાત્મગમ્ય, બહુગુણ-રત્નકર્ણ વગેરે અને વિશેષણોથી સ્તુતિ કરી છે. (આ ઉપરાંત ૧૦૦૮ નામોથી જિનેન્દ્રદેવના મહાપૂજનનું ખાસ મંડલ વિધાન છે; તે મંડલવિધાનપૂજન સોનગઢમાં અનેકવાર થઈ ગયું છે, તેમાં પણ ઘણા ભાવો ભર્યા છે.)

હે ભગવાન ! એવો કોણ બુદ્ધિમાન છે કે જે આપની સ્તુતિ ન કરે ! અહો ! આપની સર્વજ્ઞતાને લક્ષમાં લઈને જેનું ચિત્ત આપની ભક્તિમાં લીન થયું તેને જગતનો ભય હોય નહિ. અરે, કૂર સિંહ ફરણને મારવા છલાંગ મારે, ફરણ સિંહના પંજી વચ્ચે પડયું હોય, પણ આપની ભક્તિનું શરણ લેતાં તેને સિંહનો ભય રહેતો નથી; આપની ભક્તિ કરતાં મારા સર્વજ્ઞ-સ્વભાવનું મને ભાન થયું ને તે સ્વભાવનું શરણ લીધું ત્યાં હે નાથ ! કૂર કર્મના ઉદ્યરૂપ સિંહ કે પ્રતિકૂળતાના સંયોગ તેની દોડમાં અમે દબાઈ જવાના નથી, કર્મરૂપી સિંહનો પંજો હવે અમારા ઉપર ચાલવાનો નથી. બહારમાં સિંહની વાત લીધી ને અંદરમાં આ વાત છે: હે નાથ ! કોઈ કર્મમાં કે સંયોગમાં એવી તાકાત નથી કે મારી ભક્તિને તોડી શકે. હદ્યમાં સર્વજ્ઞતાને સ્થાપીને તારી ભક્તિ કરતો કરતો સર્વજ્ઞપદને

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૫]

[૧-૨ ભક્તામર પ્રણત...ય: સંસ્તુત:]

સાધવા નીકળ્યો ત્યાં તારા ભક્તને શુભનો પણ એવો રસ થઈ જાય છે કે પાપનું પુષ્યરૂપે સંકમણ થઈ જાય છે, એટલે સિંહ વગેરેની કોઈ પ્રતિકૂળતા તેને નડતી નથી.-એ વાત આ સ્તોત્રમાં આગળ બતાવશે. હે પ્રભો ! આપની સર્વજાતાનો મને પરમ પ્રેમ છે તેથી હું આપની સ્તુતિ કરું છું; તેમાં મને જગતના બંધન નડવાના નથી. સર્વજસ્વભાવની સન્મુખ થઈને આપની ભક્તિ કરતાં કરતાં અમેય આપના જેવા થઈ જશું.

આમ પ્રથમના બે શ્લોકમાં સ્તુતિ માટેની ભૂમિકા બાંધીને હવે ત્રીજા શ્લોકમાં સ્તુતિકાર પોતાને બાળક જેવો વર્ણવીને સ્તુતિ કરશે. (૧-૨)

* અહો, હૃદયમાં ભગવાન વર્સ્યા *

અહો જિનેન્દ્ર ભગવંતો ! અમને મહાન આનંદ થાય છે કે ભક્તિદ્વારા આપ અમારા હૃદયમાં બિરાજ્યા છો ને અમારી હૃદય-વીજ્ઞામાંથી આપની સ્તુતિનું મધુર સંગીત વાગી રહ્યું છે. આપની સ્તુતિના મધુર સંગીતના નાદથી સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો આકર્ષાઈ રહ્યા છે.

અહા, ભગવાન પોતે જે ભક્તના હૃદયમાં વર્સ્યા તેને હવે ભગવાનના મોક્ષમાર્ગમાં જતાં કોણ અટકાવી શકે ? અને તે ભક્ત હવે ભગવાનને છોડીને કોણી ભાવના ભાવે !

મોક્ષમાર્ગનો પથિક હું આવ્યો તુજ દરબાર,

તુજ સમ આત્મભાવના એ જ ભક્તિનો સાર.

३. बुद्ध्या विनापि...]

[१६]

[३]

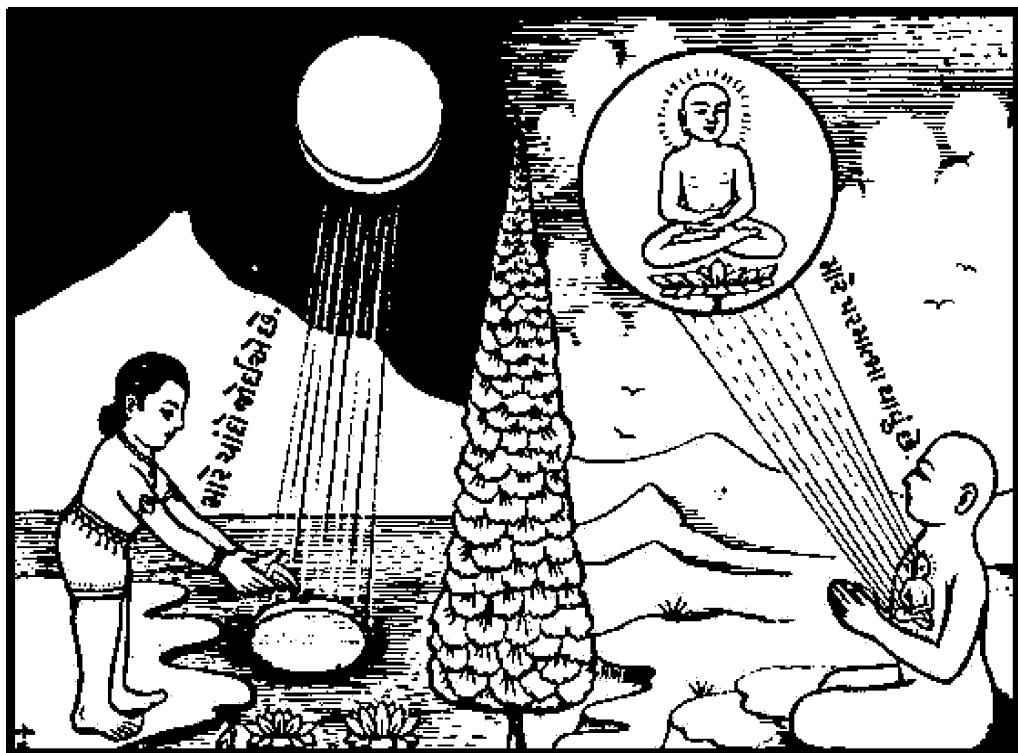
[भक्तामर-स्तोत्र

प्रभु पासे बाणक जेवा बनीने स्तुति करे છે

प्रभो ! કયાં આપનું કેવળજ્ઞાન, ને કયાં મારી અદ્યબુદ્ધિ ! આપની પાસે તો હું બાળક છું;
આવો હોવા છતાં આપના ગુણો પ્રત્યેના પરમ પ્રેમને લીધે હું આપની સ્તુતિ કરવા ઉધ્યમી થયો
છું -એવા ભાવ ત્રીજા શ્લોકમાં કહે છે-

बुद्ध्या विनापि विबुधार्चितपादपीठ
स्तोतं समुद्यतमतिः विगतत्रपोऽहं ।
बालं विहाय जलसंस्थितमिंदुविम्बं
अन्यः क इच्छति जनःसहसा ग्रहीतुम् ॥

बुદ્ધિ વિના જ સુરપૂજીત-પાદપીಠ !
મેં પ્રેરી બુદ્ધ સ્તુતિમાં તજુ લાજ શુદ્ધ !
લેવા શિશુ-વિષા જળે સ્થિત ચંદ્રબિંબ,
ઇચ્છા કરે જ સહસા જન કોણ અન્ય ?

ઇન્દ્રાદિ વિબુધજનો દ્વારા જેમનું સિંહાસન પૂજાય છે એવા હે જિનેન્દ્ર ! મારામાં બુદ્ધિ ન
હોવા છતાં લજજા છોડીને હું આપની સ્તુતિ કરવા સમુદ્યત થયો છું; પાણીમાં દેખાતા ચંદ્રબિંબને
ગરૂણ કરવા બાલક સિવાય બીજું કોણ ઇચ્છા કરે ?

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૭]

[૩. બુદ્ધચા વિનાપિ...]

પ્રભો, આપ તો જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ મહાન છો ને મારી બુદ્ધિ ઘણી અલ્ય છે; તોપણ, હે દેવ, હું મારી શક્તિની અલ્યતાનો વિચાર નથી કરતો, હું તો આપના અપાર ગુણોનો વિચાર કરું છું; આપના અપાર ગુણોનો વિચાર કરતાં મારા અંતરમાંથી સહેજે સ્તુતિનું જરણું રક્ખૂરે છે. તેથી આપના ગુણોની સ્તુતિ કરવામાં મને શરમ નથી આવતી.

હે નાથ ! મારી બુદ્ધિ ભલે થોડી છે પણ સમ્યક્ છે ને આપના ગુણમાં જ લાગેલી છે. ભલે શક્તિ થોડી, જ્ઞાન થોડું, પણ પ્રેમ તો આપની સર્વજ્ઞતાનો ને વીતરાગતાનો જ જાગ્યો છે, તેથી તે લેવા માટે હું ભક્તિ દ્વારા ઉદ્ધમી થયો છું. પ્રભો ! જીવનમાં અધ્યાત્મની ઉત્કૃષ્ટ સાધના કરીને આપ પરમાત્મા થયા ને જગતને તેવી આત્મસાધનાનો માર્ગ બતાવ્યો; અમે પણ તે જ માર્ગ આવીએ છીએ. આમ ભગવાનના માર્ગ ચાલવું તે ભગવાનની સમ્યક્ ભક્તિ છે. જિનદેવના મહાન સ્તુતિકાર સમંતભક્તસ્વામી કહે છે કે હે દેવ ! આપ એવા અચિંત્ય છો કે સમ્યગદિષ્ટ જ આપને ભજ શકે છે; મિથ્યાત્વી જીવો આપને ભજ શકતા નથી, ઓળખી શકતા નથી.

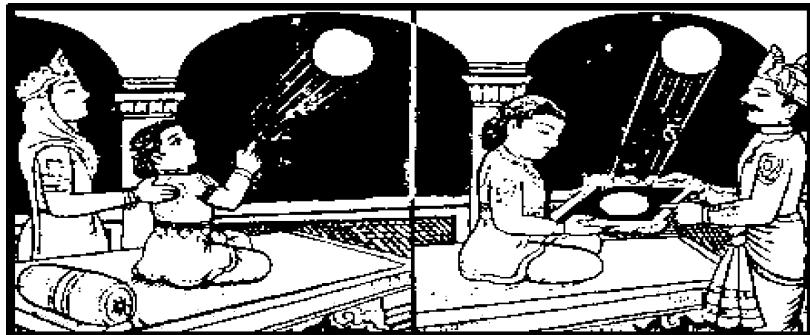
જેમ જગમગતા ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ નિર્મળ પાણીમાં દેખીને, બાળક પોતાના હાથ લંબાવીને તે ચંદ્રને પકડવાની ચેષ્ટા કરે, પરંતુ કયાં ઊંચે આકાશમાં રહેલો ચંદ્ર ને કયાં બાળકના હાથ ! તેમ હે પ્રભો ! કેવળજ્ઞાનથી જગમગતા આપને દેખીને હું તે લેવા માટે મારા હાથ (શ્રદ્ધા-જ્ઞાન) લંબાવું છું; એટલે આપની સ્તુતિ કરવા જાગ્યો છું. જો કે આપની પાસે હું બાળક જેવો છું; કયાં આપની સર્વજ્ઞતા...ને કયાં મારી અલ્યજ્ઞતા ! છતાં હે નાથ ! મારા હદ્યસરોવરની નિર્મળતામાં, મારા સ્વર્ચ મતિ-શ્રુતજ્ઞાનમાં આપની સર્વજ્ઞતાનું પ્રતિબિંબ કોતરાઈ ગયું છે. તેથી તેની પ્રાસિ માટે હું આપની સ્તુતિ કરું છું.

જેમ આકાશમાંથી ચંદ્ર લેવાનું બાળકને અશક્ય નથી લાગતું, તેમ હે દેવ ! અમે સાધક-નાના બાળક જેવા હોવા છતાં આપના જેવું પરમાત્મપદ પ્રાસ કરવાનો સંકલ્પ કરીએ છીએ. તેમાં અમને કાંઈ અશક્ય નથી લાગતું; કે લોકલાજ નડતી નથી. લજજા છોડીને આપની સ્તુતિ કરતાં કરતાં પરમાત્મપદને સાધવા નીકળ્યા છીએ. અહીં બાળકપણું એ દોષના અર્થમાં નથી લેવાનું પણ ઈષ્ટવસ્તુને પ્રાસ કરવાની ઉત્કર્ષા તરીકે લેવાનું છે. જેમ બાળક લજજા છોડીને ગમે તેવી મહાન વસ્તુને પણ પ્રાસ કરવાની ચેષ્ટા કરે છે. તેમ હે દેવ ! મેં પણ આપની સ્તુતિ વડે મહાન પરમાત્મપદ પ્રાસ કરવાની ચેષ્ટા કરી છે. જેમ બાળક પોતાના નાનકડા હાથ પહોળા કરીને મોટા સમુક્રનું માપ બતાવે કે ‘આવડો મોટો સમુક્ર !’ તેમ હું મારા નાનકડા મતિ-શ્રુતજ્ઞાનનો વિસ્તાર કરીને આપના ગુણસમુક્રની સ્તુતિ કરું છું.

૩. બુદ્ધચા વિનાપિ...]

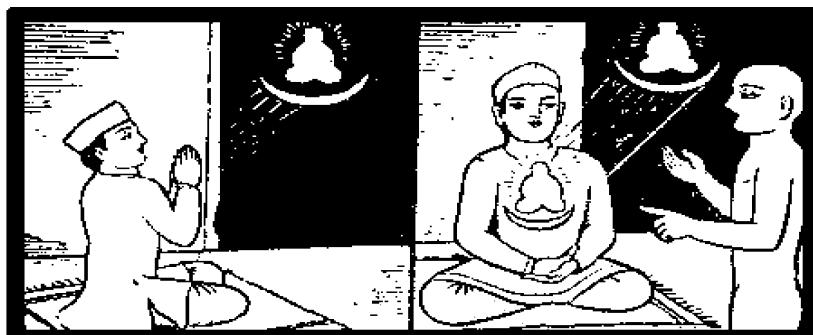
[૧૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[રામને વહાલો ચાંદલો...]

આ બાબતમાં બાલ-મહાત્મા રામયંત્રની વાત પ્રસિદ્ધ છે. ચંદ્રને દેખીને રામ કહે છે—‘મા ! મને ચાંદલિયો વહાલો..એ મારા ગજવામાં આલો...’ ચંદ્રને દેખીને બાળક રામયંત્રજી તેને હાથમાં લેવાની માંગણી કરે છે; ત્યારે દીવાનજી તેમના હાથમાં દર્પણ આપીને તેમાં ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ દેખાડે છે; તે દેખીને રામ પ્રસન્ન થાય છે. બાળકને ચંદ્ર ઉપર પ્રેમ છે તેથી તેના પ્રતિબિંબને જોઈને પણ તે ખુશી થાય છે; તેમ અહીં સાધક કહે છે:-

[સાધકને વહાલા સિદ્ધ]

હે નાથ ! અમને આપના ઉપર (-સર્વજ્ઞતા ઉપર) પરમ પ્રેમ છે, તેથી આપની ગેરરાજરીમાં પરોક્ષપણે પણ આપની સ્તુતિ વડે અમારા મતિ-શુતર્ણાનરૂપ દર્પણમાં આપનું પ્રતિબિંબ જીલીને (એટલે કે આપના જેવા અમારા જ્ઞાનસ્વભાવને અંતરમાં દેખીને), અમે પ્રસન્નતા અનુભવીએ છીએ. જ્ઞાનો, નાના રામયંત્રનું ધ્યેય મહાન હતું, તેમ નાના સાધકના ધ્યેયમાં તો પૂર્ણ પરમાત્મપદ છે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૮]

[૩. બુદ્ધ્યા વિનાપિ...]

હે સર્વજ્ઞનાથ ! આપ તો પૂજ્ય છો જ, આપના પગ જ્યાં પડ્યાં એવી ‘પાદપીઠ’ (સિંહાસન) પણ દેવો દ્વારા પૂજ્ય છે. જ્યાં જ્યાં તીર્થકરોના કે સંતોના પગલાં પડે તે ‘તીર્થ’ છે. અહીં, ભગવાનનો અને ધર્મત્તમાઓનો આત્મા તો પૂજ્ય, તેમનું શરીર પણ પૂજ્ય, અને જ્યાં તેમના પગલાં પડ્યા તે પૃથ્વી પણ પૂજ્ય ! આમ કોણ કહે ?—જેણે અંતરમાં આત્માની પૂજ્યતા દેખી છે તે બહારમાં પણ તેનો ઉપચાર કરે છે, ને તે બહાને અંદરના શુદ્ધાત્માને લક્ષમાં લ્યે છે. જુઓ, આ ધર્મત્તમાની દિષ્ટિ ! તેના વ્યવહારની પાછળ પણ પરમાર્થનું જોર હોય છે. અહો ! પ્રભુના અંતરમાં પૂરા આનંદનો સમુદ્ર ઉલ્લસી રહ્યો છે, તેની તો શી વાત ! બહારમાં તેમના દેહ અને સિંહાસનમાંય તેનો અચિંત્ય પ્રભાવ દેખાઈ રહ્યો છે. વિબુધજનો વડે તે પણ પૂજ્ય છે. ભગવંતોના ચરણોથી સ્પર્શયેલી ભૂમિની (સમ્મેદ્શિખર-ગીરનાર-શત્રુંજ્ય વગેરેની) યાત્રા કરવા મુનિઓ પણ જાય છે; ને ક્ષેત્ર સાથે ભાવની સંધિ કરીને ભગવંતોના ગુણોનું સ્મરણ કરે છે. ખરેખર તો ગુણ સ્તુત્ય છે. ક્ષેત્ર વગેરે તેમાં નિમિત્ત છે. અહીં જો કે આ યુગના આદિપુરુષ ભગવાન ઋષભદેવને સંબોધીને આ સ્તુતિ કરી છે; તોપણ, કેવળજ્ઞાન વગેરે ગુણોની અપેક્ષાએ બધાય કેવળી ભગવંતો સરખા હોવાથી એક સર્વજ્ઞભગવાનની ગુણસ્તુતિમાં બધાય ભગવંતોની સ્તુતિ સમાઈ જાય છે.

ભગવાન ઋષભદેવ ધર્મયુગના આદિકર્તા છે; તેમને લક્ષમાં લઈને ધર્મત્તમા પોતાના આત્મામાં સાધકભાવની શરૂઆત કરે છે.—તે કઈ રીતે કરે છે ? કે ઇન્દ્રિયોથી પાર, રાગથી પાર, અતીન્દ્રિય-જ્ઞાનસ્વભાવને અનુભૂતિમાં લઈને સાધકભાવની શરૂઆત કરે છે; તે પરમાર્થ-સ્તુતિ છે. તેનું ફળ મુક્તિ છે. (સમયસાર ગા. ૩૧)

હે ભગવાન ! આપની પરમાર્થ ભક્તિનું ફળ મુક્તિ છે; સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રકૃપ પરમાર્થ ભક્તિ વડે ભવના બંધન તૂટી જાય છે, ને તેની સાથે પુણ્યના યોગે બહારનાં બંધન પણ તૂટી જાય—એમાં શું આશ્ર્ય ! વીતરાગ-સર્વજ્ઞને વંદન કરનારને તો પોતામાં વીતરાગ-વિજ્ઞાનની ભાવના છે; ત્યાં વિશુદ્ધતાને લીધે કોઈવાર બહારની અનુકૂળતા બની જાય ને પ્રતિકૂળતા દૂર થઈ જાય—એવું બને છે. પણ બાધ્ય સામગ્રી ધન વગેરે મેળવવાની ઈચ્છા તે તો કખાય છે.

પ્રશ્ન :- કોઈવાર જિનસ્તુતિ વગેરે મંગળ ન કરનાર પાપીને પણ બહારમાં સુખ (અનુકૂળતા) જોવામાં આવે છે ને પાપનો ઉદ્ય દેખાતો નથી, તથા કોઈવાર મંગળ કરનાર ધર્મને પણ બહારમાં સુખ દેખાતું નથી ને પાપનો ઉદ્ય દેખાય છે; તેનું શું કારણ ? (જેમ કોઈવાર પાપી પણ ધનવાન-નીરોગી દેખાય છે ને ધર્મ પણ નિર્ધન-રોગી દેખાય છે.)

૩. બુદ્ધચા વિનાપિ...]

[૨૦]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

ઉત્તર:- ભાઈ, એ પૂર્વનાં પાપ-પુષ્યનાં ફળ અત્યારે દેખાય છે; જીવોનાં સંકલેશ-વિશુદ્ધ પરિણામ અનેક પ્રકારનાં છે. પૂર્વે બાંધેલાં અનેક કર્મો અત્યારે એક સાથે ઉદ્યમાં આવે છે. કોઈને પૂર્વનાં ઘણાં પુષ્યનો અત્યારે ઉદ્ય હોય તે અત્યારે મંગળ કર્યા વગર પણ બહારમાં સુખી દેખાય છે, ને તેને પાપનો ઉદ્ય દેખાતો નથી; તથા જેને પૂર્વના કોઈ પાપનો ઉદ્ય હોય તેને અત્યારે મંગળ કરવા છતાં બહારમાં સુખ દેખાતું નથી, પ્રતિકૂળતા દેખાય છે. તે કાંઈ વર્તમાન ભાવોનું ફળ નથી. હા, એટલું ખરું કે પાપભાવથી પાપી જીવને પૂર્વના પુષ્યકર્મો પણ ઘટી જાય છે; તથા ધર્મભાવનાવાળા જીવને પૂર્વનાં પાપકર્મો ઘટીને ઉદ્યમાં આવે છે. મોક્ષમાર્ગપ્રકાશકના મંગલાચરણમાં પં. ટોડરમલજાએ આ વાત દૃષ્ટાંતપૂર્વક સ્પષ્ટ કરી છે:-

જેમ કોઈ માણસને પૂર્વનું ઘણું (એક કરોડ રૂપિયાનું) દેણું હોય, ને અત્યારે ૮૮ લાખ કર્માય, છતાં તેને હજુ એક લાખું દેણું દેખાય છે. (પણ ખરેખર તે કર્માયો છે, ખોટ નથી ગઈ.) તથા બીજો માણસ જેની પાસે પૂર્વની કર્માયેલી કરોડ રૂપિયાની મૂડી હતી, તેમાંથી અત્યારે ૮૮ લાખની ખોટ કરે છે, તેની પાસે એક લાખની મૂડી દેખાય છે (પણ ખરેખર તેને ખોટ ગઈ છે.) તેમ ધર્મને પાપનો ઉદ્ય દેખાય તોપણ, તેને પૂર્વનાં ઘણાં પાપ હતાં તે ઓછા થઈને ઉદ્યમાં આવ્યા છે; ને પાપી જીવને પુષ્યનો ઉદ્ય દેખાય તોપણ તેને પૂર્વના ઘણાં પુષ્ય હતા તે ઓછા થઈને ઉદ્યમાં આવ્યા છે-એમ સમજું. કાંઈ વર્તમાન પાપના ભાવથી અનુકૂળતા ન મળે, ને ધર્મભાવને કારણે પ્રતિકૂળતા ન મળે. એટલે ધર્મને પ્રતિકૂળતામાં કોઈ દેવાદિક સહાય કરે જ એવો કોઈ નિયમ નથી, ને અધર્મને દેવ આવીને દંડ કરે એવો કોઈ નિયમ નથી; તે પૂર્વનાં પુષ્ય-પાપઅનુસાર થાય છે.

આ વાત વધુ સ્પષ્ટ સમજાવવા બીજું એક દૃષ્ટાંત આવે છે:-

બે મીત્રો હતા. એક આસ્તિક, બીજો નાસ્તિક એકવાર બંને ફરવા ગયા; રાત પડી. આસ્તિકે તો એક મંદિરમાં જઈને આખી રાત ધર્મધ્યાનમાં ને પ્રભુભજનમાં વીતાવી; ત્યારે બીજા નાસ્તિકે આખી રાત વેશ્યાના ઘરમાં જઈને પાપકાર્યોમાં વીતાવી.

* હવે સવાર પડતાં જ્યાં આસ્તિક માણસે મંદિરમાંથી બહાર પગ મૂક્યો કે તેને પગમાં એક કાંઠો લાગ્યો.

* બીજું તરફ નાસ્તિક માણસે વેશ્યાના ઘરની બહાર જ્યાં પગ મૂક્યો ત્યાં તેને સાચા મોતીની એક માળા મળી.

ત્યારે તે નાસ્તિકે આસ્તિકને કહ્યું: દેખ, તેં આખી રાત ધર્મકાર્યમાં ગાળી છતાં તને તો કાંઠો લાગ્યો ને મને આ મોતીની માળા મળી!-આમ કેમ બન્યું?

આસ્તિકે કહ્યું: હે મિત્ર ! સામે જૈનગુરુ બિરાજે છે, તેમની પાસે ચાલ, તેઓ તને આ વાતનું રહસ્ય સમજાવશે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૨૧]

[૩. બુદ્ધચા વિનાપિ...]

જૈન ગુરુએ કહું: સાંભળો ! આ આસ્તિકને પૂર્વના કોઈ તીવ્ર પાપના ઉદ્યે આજે ફાંસી મળવાની હતી, પણ તેણે ધર્મધ્યાન કર્યું તેથી પાપકર્મ એકદમ ઘટી ગયા એટલે ફાંસીને બદલે તેને ફક્ત એક કાંટો જ લાગ્યો, ને એટલાથી તેના પૂર્વના પાપકર્મ ખપી ગયા..તથા નવાં પુષ્ય પણ બંધાયા; અને આ નાસ્તિકને પૂર્વના એવા વિશેષ પુષ્ય હતા કે આજે તેને મોટું રાજ્ય મળત, પણ તેણે પાપકાર્યો કર્યા તેથી તેનાં પૂર્વ પુષ્ય ઘટી ગયા, ને મહાન રાજ્યને બદલે તેને માત્ર એક રત્નમાળા મળી. તેનાં પુષ્યકર્મ ખપી ગયા ને નવાં પાપ બંધાયા. પોતપોતાના પુષ્ય-પાપનું ફળ ભવિષ્યમાં બંનેને આવશે. કાંઈ પાપના ફળમાં રત્નમાળા નથી મળી, ને પુષ્યના ફળમાં કાંટો નથી લાગ્યો.

- આ રીતે જીવનાં વિશુદ્ધ પરિણામથી પૂર્વનાં કર્મોમાં પણ પરિવર્તન થઈ જાય છે. તેમાં કોઈને જિનસ્તુતિ વગેરે કરતાં વિશેષ પુષ્યોદયના યોગે દેવાદિની સહાયના પ્રસંગ બની જાય છે; પણ જિનસ્તુતિ કરનારા બધા જીવોને તેમ થાય જ એવો કોઈ નિયમ નથી. સાચી જિનસ્તુતિ કરનારને તો પોતામાં વીતરાગ-વિજ્ઞાનની જ ભાવના છે, ને એ ભાવના વડે ધર્મસાધનામાં તેને વિદ્ધ આવતું નથી. ધર્મનું ફળ અંતરમાં તો તત્કષણ શાંતિ આપે જ છે.

અહા પ્રભો ! આપ કેવળજ્ઞાનને પામેલા ને ભવબંધનથી છૂટા; પૂર્ણાનંદથી પૂરા અને દુઃખોથી મુક્તઃ તો આપને હૃદયમાં લેનારા અમે, અલ્પજ્ઞ કે ભવબંધનમાં રહીએ તે કેમ પાલવે ? આપ મુક્ત, અને આપના ભક્તને બંધન,-એ શોભે નહિ. જીબો, આ પ્રકારની સ્તુતિ કરતાં કરતાં માનતુંગ મુનિરાજના બંધન તડાક કરતાં તૂટી ગયા. હે ભાઈ ! તું સર્વજ્ઞસ્વરૂપને લક્ષમાં લઈને તેની ઉપાસના કર, તારા ૧૪૮ કર્મબંધનની બેડી ક્ષણમાં તૂટી જશે. અરે, વીતરાગભાવરૂપ જિનભક્તિ તો અંદરના મોહના અને ભવના બંધન ક્ષણમાં છેદી નાંખે છે, ત્યાં બહારના તાળાં તૂટી જાય-એમાં તે શું આશ્ર્ય છે ! લોકો બહારના આશ્ર્યમાં અટકી જાય છે, ને બહારની આશાથી ભક્તામર વગેરે સ્તોત્ર ભષે છે, પણ ભાઈ, સ્તુતિનું ખરું પ્રયોજન તો અંતરમાં પોતાને વીતરાગ ભાવની વૃદ્ધિ થાય -તે છે. તું જેની સ્તુતિ કરે છે તેમણે તો સર્વ રાગને છોડ્યો છે, તો તેમની સ્તુતિ પણ રાગ વગરના ભાવથી જ શોભે. ભગવાન અને ભક્ત બંનેના ભાવમાં એટલો સુમેળ થાય તેટલી સાધક દશા, અને તે જ પરમાર્થસ્તવન.

હે પ્રભો ! ત્રીજ આરામાં જેઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા એવા આપની, હું પંચમઆરાનો અલ્પજ્ઞ-સાધક સ્તુતિ કરું છું. આપના કેવળજ્ઞાન પાસે તો મારું જ્ઞાન અનંતમાં ભાગનું અલ્પ છે; ભલે અલ્પ, છતાં સમ્યક છે તેથી તેના વડે લજજાવગર હું આપની સ્તુતિ કરું છું...પામરતાનું ભાન રાખીને પ્રભુતાની ઉપાસના કરું છું. હે નાથ ! મારામાં કેવળજ્ઞાન નથી પણ આપના કેવળજ્ઞાનને તો નજરે નીકળું છું ને તેની ભાવના ભાવું છું; તેથી

૩. બુદ્ધચા વિનાપિ...]

[૨૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

આપની સ્તુતિ કર્યા વગર મારાથી રહેવાતું નથી. સર્વજસ્વભાવનું ભાન થયું છે પણ હજુ સર્વજાતા પ્રગટી નથી, ત્યાં સાધકને ગુણપ્રત્યેના પ્રમોદરૂપ આવો ભક્તિભાવ આવે છે. જ્ઞાનસ્વભાવની ઉપાસનાપૂર્વકની આ સ્તુતિ છે. જેમની સ્તુતિ કરે છે તેમના જેવો વીતરાગી-અંશ પોતામાં પ્રગટ કરીને, જવાબદારીના ભાનસહિતની આ ભક્તિ છે. ‘હે ભગવાન ! તમે જ મને તારી દેજો’ એમ બીજા ઉપર ઢોળી દેવાની (પરાધીનતાની) આ વાત નથી.

મારા જ્ઞાનમાંથી વિભાવોને કાઢી નાંખું છું ને સિદ્ધોને સ્થાપું છું; ચંદ્રની જેમ સિદ્ધપ્રભુ તો કાંઈ ઉપરથી નીચે નહિ આવે, પણ મારા સ્વચ્છ જ્ઞાનદર્શભાવમાં તેમનું પ્રતિબિંબ જીલીને, એટલે કે તેમના જેવા શુદ્ધાત્માને અનુભવમાં લઈને હું પોતે સિદ્ધ થઈશ ને ઉપર જઈશ.-આવા ભાવથી સાધક જીવો સર્વજાની સ્તુતિ કરે છે.

* * *

હજાર હાથવાળા ઈન્દ્ર કરતાંય વધારે !

(કોઈ પૂછે:) ઈન્દ્રની જેમ તમે ભગવાનની સ્તુતિ કરવા તૈયાર થયા છો,
પણ તમારી પાસે ક્યાં હજાર હાથ કે હજાર નેત્ર છે ?

(મુનિરાજ કહે છે:) ભલે અમારી પાસે હજાર આંખ કે હજાર હાથ
કરવાની લબ્ધિ ન હોય, પરંતુ વીતરાગદેવની ભક્તિ કરવા માટે
કાંઈ હજાર હાથ કે હજાર આંખની જરૂર નથી, તેને માટે તો શ્રદ્ધા
જ્ઞાનના બે હાથ બસ છે ! ને જિનવરદેવનું અનંતગુણમય અતીન્દ્રિય
રૂપ જોવા માટે તો સ્વાનુભવનું એક ચક્ષુ (અતીન્દ્રિય જ્ઞાન) બસ
છે. સર્વજાતા સ્તવન-ગુણચિંતન માટે અમારે બહારના બીજા
સાધનની જરૂર નથી. અમારા અંતરના શ્રદ્ધા-જ્ઞાનના સાધન વડે
જ અમે જિનસ્તુતિ કરશું; અને એકાગ્રતાના બળે, હજારહાથવાળા
ઇન્દ્ર કરતાંય વધારે ઊંચી જિનસ્તુતિ અમે કરશું.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

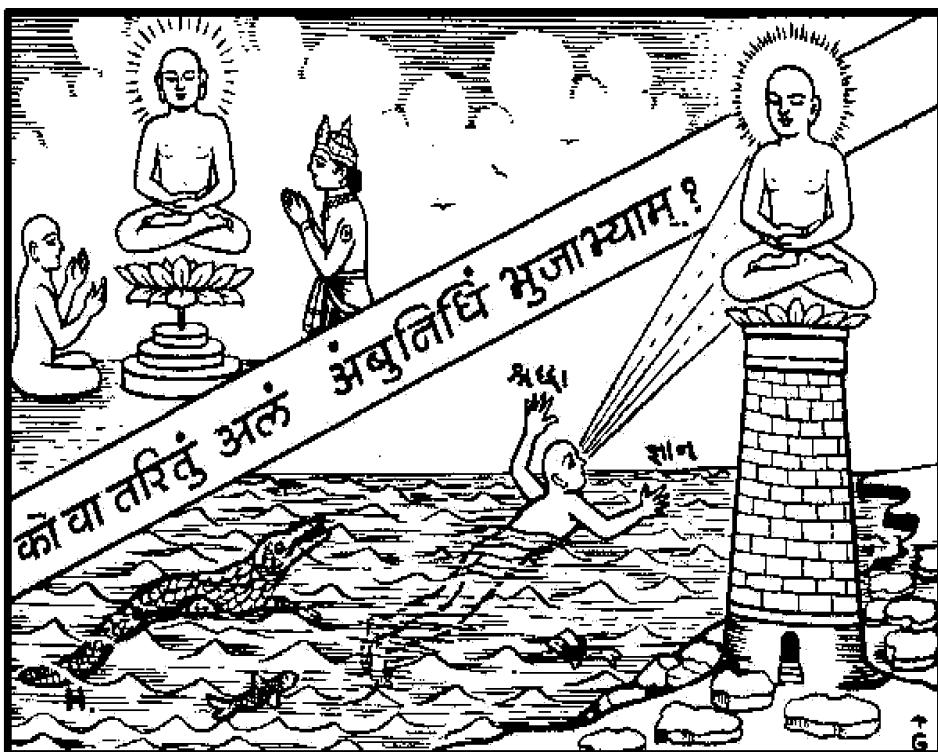
[૨૩]

[વક્તું ગુણાન...]

[૪]

જિનગુણસ્તુતિ તે સમુદ્રને તરવા જેવું મહાન કાર્ય છે

હે દેવ હું આપની સ્તુતિ કરવા ઉધ્યમી તો થયો છું, પરંતુ સમુદ્ર જેટલા આપનાં ગુણોનો પાર હું અલ્પજ્ઞ કઈ રીતે પામીશ ?

વક્તું ગુણાન ગુણસમુદ્ર શશાંક-કાન્તાન
કસ્તે ક્ષમઃ સુરગુરુ પ્રતિમોપિ બુદ્ધયા ?
કલ્પાન્તકાલ-પવનોદ્વત્ નક્રચક્રં,
કો વા તરીતુમલં અમ્બુનિધિં ભુજામ્યામ ॥

કે' વા ગુણો ગુણનિધિ ! તુજ ચંદ્રકાન્ત,
છે બુદ્ધિથી સુરગુરુ સમ કો સમર્થ ?
જ્યાં ઉછળે મગરમચ્છ મહાન વાતે,
રે કોણ તે તરી શકે જ સમુદ્ર ઙાથે ?

હે ચંદ્ર જેવી ઉજજવળ કાંતિવાળા દેવ ! આપ તો ગુણના સમુદ્ર છો, અનંત ગુણનો સમુદ્ર
આપના આત્મામાં ઉછળી રહ્યો છે, તે ગુણોનું વર્ણન કરવા બૃહસ્પતિ જેવા બુદ્ધિમાન પણ કોણ
સમર્થ છે ? અહા, આપના અચિંત્ય ગુણો !-વાણીનો વિલાસ ત્યાં પહોંચતો નથી, તે વિકલ્પમાં તે
આવતા નથી. વચન-વિકલ્પોથી પાર સ્વાનુભવ વડે જ તેનો પાર

४. વકતું ગુણાન...]

[૨૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

પમાય છે. જેમ-પ્રલયકાળે (પંચમ આરાના છેડે) કલ્યાંતનો એવો ઉગ્ર પવન ઝૂંકશે કે દરિયાના મોટામોટા મોજાંમાં મગરમયણના સમૂહ પણ ઉછળી જશે. આવા ઉછળતા દરિયાને બે હાથથી તરવા કોણ સમર્થ છે ! તેમ આ પંચમ કાળમાં શ્રદ્ધા-જ્ઞાનરૂપી બે હાથ વડે હું ભવસમુક્રને તરવાનું સાહસ કરું છું; આપની ભક્તિવડે હું જરૂર ભવસમુક્રને તરી જઈશ...વિકલ્પથી પાર થઈને સ્વાનુભૂતિ વડે હું અનંતગુણનો અનુભવ કરીશ.—આમ ધર્મિજીવ સમ્યક શ્રદ્ધા-જ્ઞાનના બળે ભવસમુક્રને તરવાનો ઉદ્યમ કરે છે.

હે પ્રભો ! રાગથી ભિજ્ઞ ચૈતન્યભાવને જેઓ નથી અનુભવતા એવા અભવ્ય કે મિથ્યાદિષ્ટ જીવો ખરેખર આપને નમી શકતા નથી, ઉપાસી શકતા નથી, આપના અતીન્દ્રિય સ્વરૂપને તેઓ ઓળખતા જ નથી; તેઓ ભવસમુક્રને તરી શકતા નથી. રાગથી ભિજ્ઞ એવા ચૈતન્યભાવના અનુભવ વડે સમ્યગદિષ્ટ-જીવો જ આપને ખરેખર ઓળખીને નમે છે, ઉપાસે છે ને ભવસમુક્રને તરી જાય છે.

પ્રશ્નઃ— વ્યવહાર દેવ-ગુરુની શ્રદ્ધા કરીને અજ્ઞાની જીવ અનંતવાર ઊંચા સ્વર્ગમાં, નવમી ચૈવેયક સુધી ગયો, છતાં ‘તે ભગવાનને નથી નમતો’ એમ કેમ કહ્યું ?

ઉત્તરઃ— હે ભાઈ ! જે રાગમાં અટક્યો તે વીતરાગને નમ્યો કેમ કહેવાય ? રાગથી જુદો પડે તો જ વીતરાગને સાચા નમસ્કાર થાય. વીતરાગ દેવની ઉપાસના વીતરાગ ભાવ વડે થાય છે. રાગવડે નહિ.—સાથે રાગ હો ભલે, પણ રાગ તે કાંઈ ઉપાસના નથી, તે મોક્ષમાર્ગ નથી. જેટલી વીતરાગતા થઈ તેટલી જ સર્વજ્ઞની ઉપાસના અને તેટલો જ મોક્ષમાર્ગ છે; અને તે તો ભેદજ્ઞાની જીવોને જ હોય છે. જેને ભેદજ્ઞાન નથી તે ભગવાનને નથી નમતો, પણ રાગને નમે છે.

અરે ભાઈ, તેં આત્માને તો ન ઓળખ્યો ને સર્વજ્ઞ ભગવાનનેય સાચા સ્વરૂપે કદી ન ઓળખ્યા. ભગવાનની ભક્તિના નામે પણ તેં અજ્ઞાનથી રાગનું જ સેવન કર્યું. જે રાગને નમ્યો તે ભગવાનને નહીં નમે; ને જે ભગવાનને નમ્યો તે રાગને નહીં નમે.

‘નહિં નમશો...નહિં નમશો, નિશાન ભૂમિ ભારતનું’

સ્વરાજ લેવા માટે એમ બોલતા;—તેમ અહીં કહે છે કે—

‘નહિં નમશો, નહિં નમશો, ધર્મ રાગને નહિં નમશો’

સર્વજ્ઞપદના સાધક (મોટાના છોરુ) થયા તે હવે તુચ્છ-રાગને નહીં નમે.

જુઓ તો ખરા, સર્વજ્ઞની અલૌકિક સ્તુતિ કરતા જાય છે અને સાથે સાથે નઅતા પણ પ્રગટ કરતા જાય છે. આપના ગુણો તો દરિયા જેટલા ને મારી બુદ્ધિ અલ્ય ! હે દેવ ! ઉપશમરસથી ઉછળતા આપના કેવળજ્ઞાનાદિ અનંત ગુણસમુક્રનું વર્ણન કોણ કરી શકે ?

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૨૫]

[૪. વક્તું ગુણાન...]

અરે, બૃહસ્પતિ જેવા એટલે દેવોમાં ગુરુસમાન, બારઅંગ ધારક, તેઓ પણ અસંખ્ય વર્ષો સુધી હજારો જીભે આપનાં ગુણગાન ગાય તોપણ આપના ગુણોનું પૂરું વર્ણન કરી નથી શકતા; એનો પાર તો અનુભવથી જ પમાય છે, વચનથી કે વિકલ્પોથી પાર નહિ પમાય. એમ લક્ષમાં રાખીને, પરમ પ્રીતિને લીધે હું આપના ગુણોનું સ્તવન કરું છું.

ભગવાનના ગુણોની આ સ્તુતિ કાંઈ ભગવાનને રાજી કરવા માટે નથી પણ પોતાના ભાવમાં ગુણના પ્રમોદ વડે તેની ભાવના કરીને વિશુદ્ધ માટે છે. ને તે વિશુદ્ધિથી સંવર નિર્જરા પણ થાય છે. એટલે ખરેખર તો સ્તુતિના બણાને ભેદભાનની ભાવના વડે જ ભવનો નિસ્તાર થાય છે.

* કુંદકુંદસ્વામીએ એ જ વાત પ્રવચનસારમાં સમજવી છે—

જે જ્ઞાણતો અરહંતને ગુણદ્રવ્ય ને પર્યયપણે,
તે જીવ જાણે આત્મને, તસુ મોહ પામે લય ખરે. (૮૦)

* સમયસારમાં પણ પરમાર્થસ્તુતિના વર્ણનમાં એ જ વાત બતાવી છે—

અતી ઈન્દ્રિયો જ્ઞાનસ્વભાવે અધિક જાણે આત્મને,
નિશ્ચયવિષે સ્થિત સાધુઓ, ભાખે જિતેન્દ્રિય તેણને. (૩૧)

* નિયમસારમાં પણ તેઓશ્રી કહે છે—

શિવપંથ સ્થાપી આત્મને નિર્વાણની ભક્તિ કરે,
તે કારણે અસંગ ગુણ નિજ આત્મને આત્મા વરે. (૧૩૬)

* પંચાસ્તકાયમાં પણ કહે છે કે —

તે કારણે મોક્ષેચ્છુ જીવ અસંગ ને નિર્મમ બની,
સિદ્ધો તણી ભક્તિ કરે, ઉપલબ્ધ જેથી મોક્ષની. (૧૬૮)
તેથી ન કરવો રાગ જરીયે કયાંય પણ મોક્ષેચ્છાએ;
વીતરાગ થઈને એ રીતે તે ભવ્ય ભવસાગર તરે. (૧૭૨)

જુઓ તો ખરા, જૈનશાસનમાં સર્વત્ર જ્ઞાનસ્વભાવના અનુભવનો ને વીતરાગતા કરવાનો જ ઉપદેશ છે.

જેમ નાનો બાળક પણ ‘આવડો મોટો દરિયો’—એમ પોતાના બે છાથ પહોળા કરીને દરિયાનું વર્ણન કરવાની ચેષ્ટા કરે છે, તેમ હે દેવ ! મારા શ્રદ્ધા-જ્ઞાનરૂપી બે નાનકડા છાથને વિસ્તારીને હું આપના ગુણસમુદ્રની સ્તુતિ કરું છું.—આમ કહીને મુનિરાજે સર્વજ્ઞાની સ્તુતિના અદ્ભુત ભાવોની રેલમછેલ કરી છે. (૪)

૫. સોહં તથાપિ...]

[૨૬]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૫]

શક્તિ છે અદ્ય.....પણ ભક્તિ છે મહાન

(નાની શાનચેતનાવડે મહાન પરમાત્માની સ્તુતિ)

*

ભલે હું અદ્યબુદ્ધિ બાળક જેવો છું તોપણ હે સર્વજાદેવ ! આપના પ્રત્યેની પરમ પ્રીતિને
લીધે હું આપની સ્તુતિ કરવા ઉદ્યમી થયો છું—એમ હવે કહે છે:-

સોહં તથાપિ તવ ભક્તિવશાન મુનિશ ! તેવો તથાપિ તુજ ભક્તિ વડે મુનિશ !

કર્તૃ સ્તવ વિગતશક્તિ: અપિ પ્રવૃત્તઃ । શક્તિરહિત પણ હું સ્તુતિને કરીશા;

પ્રીત્યાત્મવીર્યમવિચાર્ય મૃગી મૃગોન્દ પ્રીતે વિચાર બળનો તજ સિંહ સામે,

નાભ્યેતિ કિંનિજશિશો:પરિપાલનાર્થમ ॥ ના થાય શું મૃગી શિશુ નિજ રક્ષવાને ?

હે મુનિનાથ ! હું શક્તિદીન છું પણ ભક્તિદીન નથી. જેમ, મૃગલીના બચ્ચાં ઉપર મૃગોન્દ
(સિંહ) પંજાની જાપટ મારવા આવે ત્યાં, પોતાના બચ્ચાં પ્રત્યેની પરમ પ્રીતિને લીધે, તેનું રક્ષણ
કરવા માટે મૃગલી પણ પોતાના બળનો વિચાર કર્યા વગર મોટા સિંહની સામે થાય છે; તેમ
આપના ગુણોની પરમ પ્રીતિને લીધે હું પણ મારી શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર ભક્તિમાં પ્રવૃત્ત
થયો છું. જુઓ, આ ભક્તિમાં આત્મગુણોની પ્રીતિ અને રક્ષા સિવાય બીજી કોઈ લૌકિક ભાવના
નથી. જો લૌકિક (પુત્ર-પૈસા વગેરેની) આશાથી ભક્તિ કરે તો તે ખરેખર ભગવાનનો ભક્ત
નથી. અરે, ધર્મત્બાને બહારની અનેક ઋદ્ધિ સહેજે આવી મળે તોપણ તેને તેની ભાવના નથી.
ભાવના તો આત્મગુણોની જ છે. હે જીવ ! જો ધર્મના સેવન વડે તું બહારની ઋદ્ધિને ચાહતો હો
તો તું મૂઢ્યતિ છો; તું ભોગહેતુ રાગને સેવે છે, મોક્ષહેતુ ધર્મને નહિ.

અહા, પરમાત્માના ગુણો પ્રત્યે સાધકનું હૃદય ભક્તિથી ઊછળી જાય છે. નિયમસાર
ટીકામાં મુનિરાજ કહે છે: ‘ભવભયને ભેદનારા એવા ભગવાન પ્રત્યે શું તને ભક્તિ નથી ? તો તું
ભવસમુદ્રની વચ્ચે ભગવાન મુખમાં છો.’ આ ભક્તિમાં એકલા રાગની વાત નથી, રાગથી બિનજ
ગુણની ઓળખાણ સહિતની વાત છે,—કે જે મોક્ષનું કારણ થાય છે.

વળી મોક્ષગત પુરુષો તણો ગુણભેદ જાણી તેમની

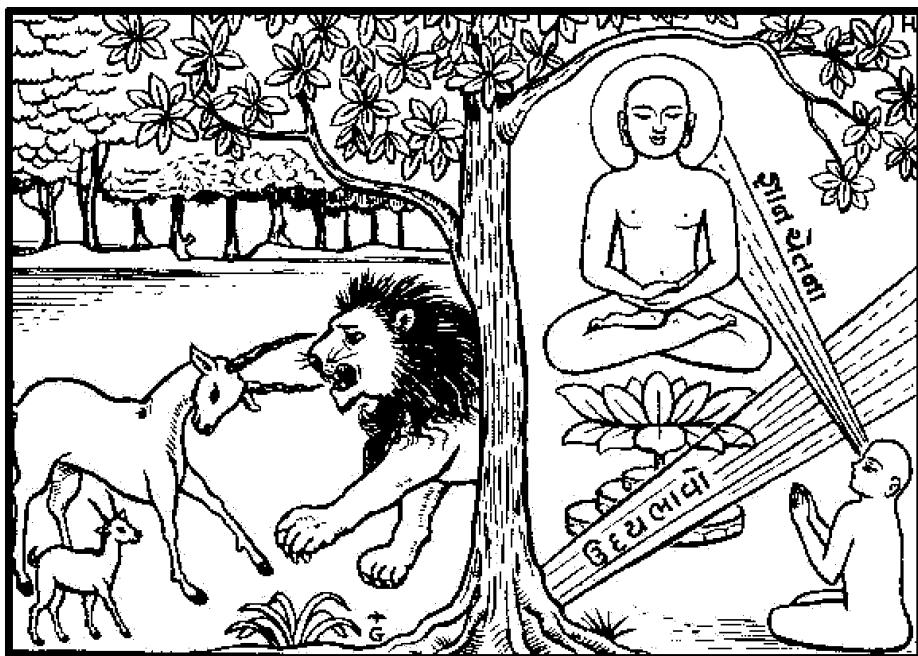
જે પરમ ભક્તિ કરે, કહી શિવભક્તિ ત્યાં વ્યવહારથી.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૨૭]

[૫. સોહં તથાપિ...]

‘અરેરે, આ પંચમકાળ છે, હું અલ્પજ્ઞ છું, શક્તિહીન છું’ એમ બદ્ધાનાં કાઢ્યા વગર, મુમુક્ષુજ્ઞ આત્માના ગુણસ્વભાવની પરમ પ્રીતિથી મોહની સામે થઈને મોક્ષમાર્ગને સાધે છે; ‘આ કાળો મોક્ષ નથી’—એમ કહીને ફૂટાશ થઈને બેસી રહેતો નથી.

જેમ હરણીના બચ્ચાને પકડવાં સિંહ આવે ત્યાં તેને બચાવવા તે હરણી સિંહની સામે પણ શીગડા ભરાવે છે, નિર્બળ હોવા છતાં પુત્રનો પ્રેમ તેને ઉધણી જાય છે; તેમ મુમુક્ષુનું આત્મવીર્ય પંચમકાળે પણ ઉદ્યભાવની સામે પોતાના સ્વભાવને સાધવા માટે ઉદ્ઘસી જાય છે, ને તેમાં નિભિત તરીકે સર્વજ્ઞપરમાત્મા પ્રત્યે ભક્તિ ઉદ્ઘસે છે.

અહા, ધર્માને સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પ્રત્યેનો પ્રેમ તો જુઓ ! પ્રભો ! આ વિકરાળ કાળમાં મારા સાધકભાવદુપી બચ્ચાની રક્ષા ખાતર, હું પૂરી શક્તિથી આપની ભક્તિ કરીશ; અલ્પજ્ઞ-સાધક હોવા છતાં હું સર્વજ્ઞપદ તરફ દોડયો આવું છું, તેમાં વચ્ચે બીજો વિચાર કરીને હું અટકીશ નણી. પરમપદ પ્રાસ કરવા માટે મેં ભીટ માંડી છે—‘ગજા વગર ને હાલ મનોરથરૂપ જો’—અત્યારે હું શક્તિ વગરનો હોવા છતાં સર્વજ્ઞપદના મનોરથ સેવું છું, ને તેની સ્તુતિ-આદર કરતો-કરતો ધસમસાટ આપના માર્ગ ચાલ્યો આવું છું.—એ પરમપદ લીધે છૂટકો.

૫. સોહં તથાપિ...]

[૨૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

મુમુક્ષુને આત્માના પરમપદની પ્રાસિ સિવાય પૈસાનો, પુત્રનો, પુણ્યનો કે સ્વર્ગનોય મનોરથ નથી. રાગ રહેશે તેથી ઈંજ્રાદિ પદ મળશે પણ તેનો મનોરથ નથી, તેની પ્રીતિ નથી; મનોરથ તો પરમ પદનો જ છે.

* * *

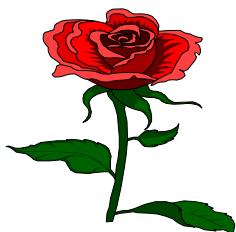
‘ચ ર ણ ર જ’

એકવાર એક ચક્કવર્તીરાજા મુનિરાજને વંદન કરીને રાજસભામાં આવ્યા. તેમના મુગટ ઉપર રજ લાગેલી જોઈને દીવાનજીએ તે ખંખેરવા ચેષ્ટા કરી. ત્યારે રાજા કહે છે-રહેવા દો, દીવાનજી! એ તો મુનિવરોનાં ચરણની રજ છે. એ રજ વડે તો મારા મુગટની શોભા છે! જુઓ ભક્તિ! અહા, રત્નત્રયવંત મહાત્માઓની શી વાત! એમના ચરણોથી સ્પર્શાયેલી ધૂળ પણ ધન્ય છે.

“વે ગુરુ ચરણ જહાં ધરે, જગમેં તીરથ તેણ;
સો રજ મમ મસ્તક ચઢો, ‘ભૂધર’ માંગો એહ...
તે ગુરુ મેરે ઉર વસો.”

[કોઈ કહે: તમે આવડી મોટી સ્તુતિ ઊપાડી છે. પરંતુ લોકો તમને અલ્પજ્ઞ સમજીને તમારી હાંસી ઊડાવશે તો ?'-તોપણા, સાધક કહે છે કે હું તો પરમાત્માનું સ્તવન કરીશ. પ્રભુના ગુણનો ખીલેલો બગીચો જોતાં મારાથી મૂંગા નહિ રહેવાય. હું કાંઈ લોકોને રાજ કરવા સ્તુતિ નથી કરતો, હું તો પરમાત્માના ગુણો પ્રત્યેના પ્રમોદને લીધે આ ભક્તિના ટહ્હકાર કરું છું.-એ વાત કોયલના દેખાંતે હવેના શ્લોકમાં કહે છે.’)

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૨૮]

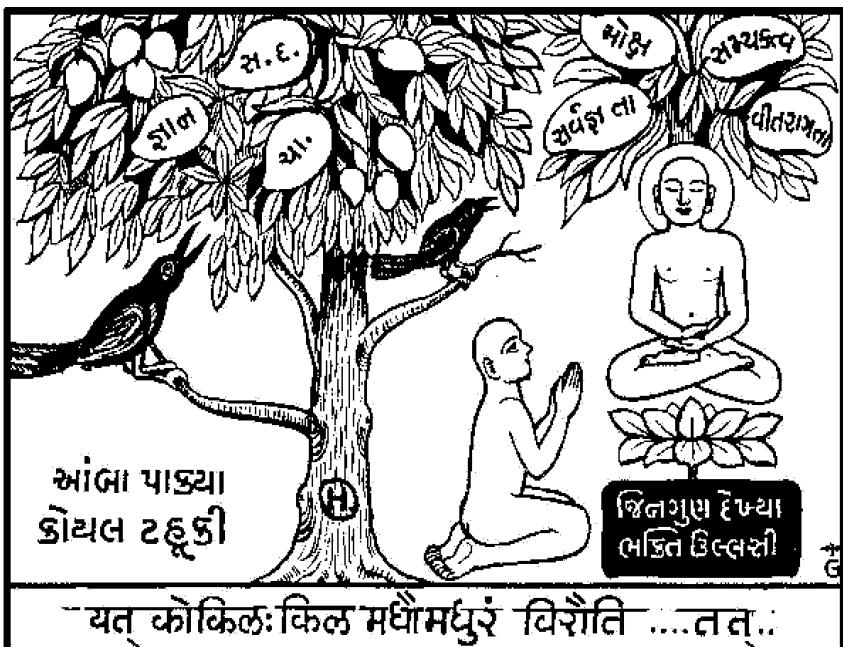
[૬. અલ્પશ્રુતં શ્રુતવતાં...]

[૬]

કોયલનો ટહૂકાર... ને... ભક્તનો રણકાર

અલ્પશ્રુતં શ્રુતવતાં પરિહાસધામ,
ત્વદ્ભક્તિરેવ મુખરી કુરુતે બલાન્મામ।
યત્કોકિલ: કિલ મધૌ મધુરં વિરૌતિ
તત્ ચામ્ર ચારુ કલિકા નિકરૈક હેતુ ॥

શાસ્ત્રજ્ઞ ‘અજ્ઞ’ ગણીને હસતાં છતાંએ,
ભક્તિ તમારી જ મને બળથી વદાવે;
જે કોકીલા મધુર ચૈત્રવિષે ઉચારે,
તે માત્ર આપ્રતસુ મોર તણા પ્રભાવે.

જેમ ચૈત્રમાસમાં આંબાના વૃક્ષ ઉપર કોર (ફૂલ) દેખીને કોયલ મીઠા-મધુર ટહૂકારા કરે છે... હવે આંબા પાકશે ને ખાશું-એમ પ્રસન્નતાથી કોયલ ટહૂકી ઉઠે છે; તેમ હે દેવ ! જો કે હું અલ્પ શ્રુતવાળો છું ને બુદ્ધિમાન જનો વડે ઉપણાસને યોગ્ય છું તોપણા, જ્યાં આપનામાં ચૈતન્યગુણોની વસંત પૂરબહારમાં ખીલેલી જોઉં છું ત્યાં પ્રસન્નતાથી મારું હદ્ય ભક્તિના ટહૂકારા કરી ઉઠે છે... આપના શાસનમાં અમારા અંતરમાં શાનકલિકા ખીલી છે ને હવે મોક્ષનાં મધુર ફળ થોડા વખતમાં ખાશું.

કોયલ મધુર ટહૂકા કરે છે, એ કાંઈ કોઈને સંભળાવવા ટહૂકા નથી કરતી, પણ

૬. અલ્પશ્રુતં શ્રુતવતાં...]

[૩૦]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

આંબાના મોરને દેખીને તે પોતાનો પ્રમોદ વ્યક્ત કરવા ટહૂકા કરે છે; તેમ હે દેવ ! મારી અલ્પજ્ઞતા દેખીને કોઈ મારી હાંસી કરો કે મને મૂરખ ગણો, પણ આપના સર્વજ્ઞતાદિ ગુણોનો જે બગ્ગીયો ખીલ્યો છે તે દેખીને, પ્રસર્જતાથી હું તો આપની ભક્તિનું મધુર ગુંજન કરીશા. સર્વજ્ઞતા પ્રત્યે મારો ભાવ ઉછળ્યો છે તે સર્વજ્ઞતા લીધા વગર અટકવાનો નથી.

સાધકને પોતાને શુદ્ધઆત્માની પ્રીતિ જાગી છે, તેથી પૂર્ણ શુદ્ધતા પામેલા ભગવાનને દેખતાં ભક્તિનો ભાવ ઉછળી જાય છે; અહા, કઈ રીતે આપની સ્તુતિ-ભક્તિ કરું ! કઈ રીતે ગુણગાનના ટહૂકા કરું !

પ્રશ્ન:- ભગવાનની ભક્તિનો ભાવ તો રાગ છે, ને રાગ તે ધર્મ નથી, તો ભક્તિની વાત કેમ કરો છો ?

ઉત્તર:- અરે ભાઈ, ભક્તિનું સ્વરૂપ તું ન સમજ્યો. ભક્તિમાં ભગવાનની જે ઓળખાણ અને પ્રીતિ છે તે કાંઈ રાગ નથી. ગુણોને ઓળખીને તેનું બહુમાન કરતાં પરિણામમાં વિશુદ્ધિ થાય છે, પાપ ટળે છે, પૂર્વનાં પાપકર્માં પણ પુણ્યરૂપે સંકમી જાય છે. ત્યાં જેટલી શુદ્ધતા અને વીતરાગતા થાય છે તેટલો ધર્મ છે, ને તે પરમાર્થભક્તિ છે. તેની સાથે રાગ રહ્યો તેમાં ભક્તિનો ઉપયાર છે; તેનાથી પુણ્ય બંધાય છે, પણ ધર્મની દૃષ્ટિ તે રાગ ઉપર નથી, સર્વજ્ઞ જેવા રાગ વગરના જ્ઞાનસ્વભાવ ઉપર તેની દૃષ્ટિ છે. એવી શુદ્ધ દૃષ્ટિ સહિતની ભક્તિનું આ વર્ણન છે. એકલા રાગની વાત નથી. જેને આત્માનો પ્રેમ હોય તેને ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિનો આવો ઉલ્લાસ આવ્યા વગર રહેતો નથી. ૧૪૮ કર્મપ્રકૃતિના બંધનમાં પૂરાયેલો જીવ, ઓળખાણ સહિતની આવી ભક્તિવડે તે બંધનને તોડી નાંબે છે,-એવા અધ્યાત્મભાવો આ ભક્તિમાં ભરેલા છે.

જેમ મોરલો ઊંચી ડોકે ગહૂંકે ત્યાં સર્પો ઢીલા થઈને ભાગી જાય; તેમ હે દેવ ! તમારી સર્વજ્ઞતા દેખીને અમારા જ્ઞાનનો ટંકાર થયો કે ‘મારો આવો સર્વજ્ઞસ્વભાવ’-ત્યાં તે સર્વજ્ઞસ્વભાવના ટંકારથી મિથ્યાત્વાદિ સર્પો દૂર ભાગે છે.

સ્તુતિકાર નમ્રતાપૂર્વક કહે છે કે હે દેવ ! મહાન શુતધર ગણધરાદિ પણ આપની સ્તુતિ કરે છે, તેમની પાસે હું તો કોણ ? છતાં આપના ગુણો દેખીને સ્તુતિનો ટહૂકાર કર્યો વગર મારાથી રહેવાતું નથી.-કેમકે આપના શાસનરૂપી કલ્પવૃક્ષમાં અમને સમ્યક્ત્વાદિ મીઠાં ફળ ખાવા મળે છે. અમારે માટે તો અત્યારે ધર્મની વસંતઝતુ ખીલી છે. વિદ્વાનો (એટલે કે મૂરખાઓ !) ભલે મારી હાંસી કરે, પણ આપના અચિંત્ય ગુણો પ્રત્યેની પ્રીતિ મને પરાણે વાચાન કરીને ભક્તિ કરાવે છે-અમાં વળી લોકલાજ શું ? શું કોયલ મીઠો ટહૂકો કરતાં કોઈથી શરમાય છે ! અત્યારે અમારી સાધકદશાની વસંત ખીલી છે. અહો, અમારા ભગવાનનું આવું દિવ્ય જ્ઞાન ! આવી અદ્ભુત વીતરાગતા ! ને આવો અપૂર્વ

૬. અલ્પશ્રુતં શ્રુતવતાં...]

[૩૧]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

અતીન્દ્રિય આનંદ!—એમ ગુણપ્રત્યેના પ્રમોદથી સાધક જીવો પરમાત્માની ભક્તિ કરે છે. વાણ, પ્રભુના ગુણો સામે જોતાં રાગ તો યાદે આવતો નથી, ચૈતન્યની વીતરાગી સુંદરતા જ દેખાય છે. ચૈત્રમાસમાં કોયલ જે ટહૂકારા કરે છે તે લૂમજૂમ આંબાના મ્હોરનો પ્રભાવ છે, તેમ અમારા જેવા સાધકના અંતરમાં જે ભક્તિ ઉલ્લસે છે તે હે નાથ! આપના અચિંત્ય ગુણોનો જ પ્રતાપ છે. ધર્મરૂપી આંબા પાકવાના કાળમાં અમારાથી ભક્તિનો ટહૂકો થઈ જાય છે. કોયલનો ટહૂકો બહુ મીઠા હોય છે તેમ હે દેવ! તારા ગુણપ્રત્યેના પ્રેમના ટહૂકામાં જ્ઞાનની મીઠાશ છે. પરમાત્માની વીતરાગ-ભક્તિનો જ્ઞાન-ટહૂકો કરતાં અજ્ઞાનીને નથી આવડતો, તે એકલા રાગનો ટહૂકો કરે છે—તે તો કાગડાના કર્કશ અવાજ જેવો છે. કાગડાના અવાજને ‘ટહૂકો’ ન કહેવાય, તેને તો ‘કો...કો...’ કહેવાય. તેમ અજ્ઞાની રાગને ધર્મ સમજીને જે ભક્તિ કરે છે તે તો કાગડાના કો-કો જેવી છે, તેમાં જ્ઞાનનો મધુર ટહૂકો નથી.

જ્ઞાની કહે છે—અહા, આવા કપરા પંચમકાળે મને આપના શાસનરૂપ કલ્પવૃક્ષ મળ્યું, હવે રત્નત્રયરૂપ આંબા પાકશે, તે દેખીને ભક્તિથી મારું અંતર ઊછળી જાય છે. અત્યારે તો પંચમકાળ છે ને ભગવાન ઋષભદેવ તો ત્રીજા કાળમાં થયા, છતાં જાણો અત્યારે તેઓ મારી સામે સાક્ષાત્ બિરાજતા હોય, એમ ભક્તિના બળે હું તેમને પ્રત્યક્ષ કરીને સ્તુતિ કરું છું. હું અલ્પજ્ઞ છું પણ મને સર્વજ્ઞની ભક્તિનો રંગ લાગ્યો છે. લોકો ભવે હાંસી કરે કે—અરે પંચમકાળમાં આવી પરમાર્થ ભક્તિ! ને પંચમકાળમાં આત્માનો અનુભવ!—પણ પ્રભો! આપની ભક્તિના બળથી અમને તે સુગમ છે...અમારે તો અત્યારે ધર્મલબ્ધિની મધુરી મોસમ છે.—આવી ઉત્તમ ભાવનાપૂર્વક આ સ્તુતિનો ટહૂકાર છે.

જેમ મધુર આંબા દેખીને કોયલના કંઈમાંથી મધુરતા જરે છે તેમ આપના ગુણરૂપી મધુર આંબા દેખતાં હે દેવ! અમારા હદ્યમાંથી ગુણસ્તુતિનું જે મધુર સંગીત નીકળે છે—એ જ છે આ ભક્તામર-સ્તોત્ર !

(૬)

“આ સ્તોત્રના દરેક શ્લોકના ભાવોનું ચિંતન કરતાં-કરતાં મુખુક્ષુના અંતરમાં પરમાત્મગુણોની માળા ગુંથાતી જાય છે ને કર્માનાં બંધન તૂટતા જાય છે.

ભક્તામર ઉપર અત્યારસુધી પ્રગટ થયેલા વિવેચનોમાં આ આત્મલક્ષી વિવેચન સૌથી શ્રેષ્ઠ અને આત્મસાધનામાં ઉપયોગી છે. તત્ત્વરુચિવંત ઊંડા જિજ્ઞાસુઓને તે ખૂબ લાભનું કારણ થશે ને આત્મહિતની સુંદર-મધુરી પ્રેરણા આપીને જિનભક્તિનો કોઈ નવો જ રંગ લગાડશે.

આવી જિનભક્તિ ભક્તના હદ્યને અતીવ આનંદિત કરે છે.”

*

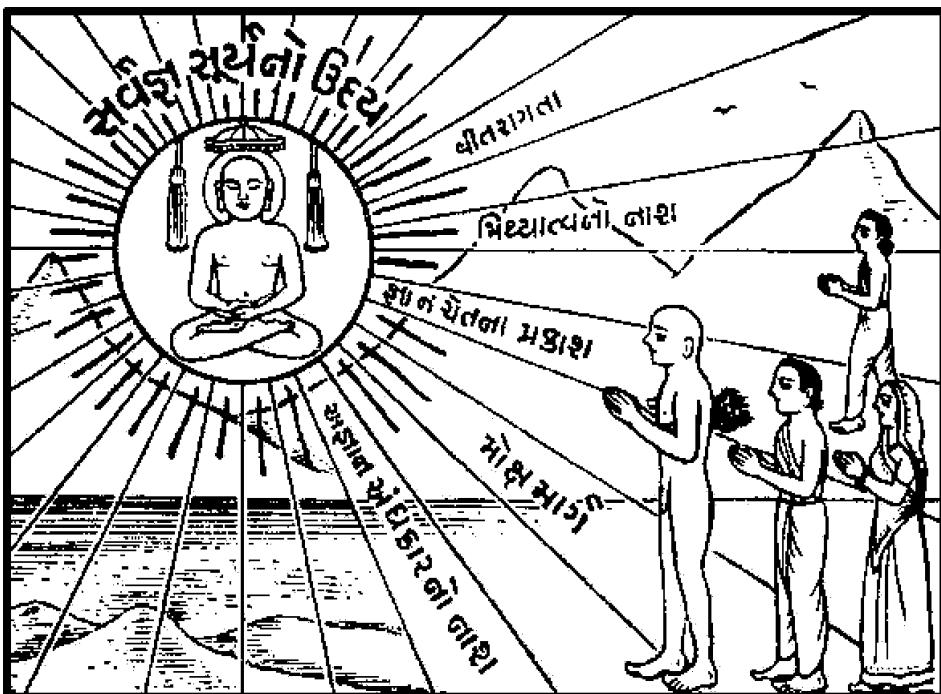
૭. ત્વત् સંસ્તવેન...]

[૩૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૭]

સર્વજસૂર્યના સ્તવનવડે મોહંધકારનો નાશ

ત્વત્સંસ્તવેન ભવસંતતિ સન્નિબદ્ધ
પાપં ક્ષણાત् ક્ષયમુપંતિ શરીરભાજામ् ।
આક્રાન્ત લોકમ् મલિનીલમશેષમાશ
સૂર્યાંશુ ભિન્નમિવ શાવંરમંધકારમ् ॥

બાંધેલ પાપ જનનાં ભવ સર્વ જેડ,
ત્વારી સ્તુતિથી ક્ષણમાં ક્ષય થાય તેડ;
આ લોક-વ્યાસ નિશિનું ભમરા સમાન
અંધારું સૂર્ય-કિરણોથી ફરાય જેમ.

હે પ્રભો ! આપ સર્વજ્ઞ છો, મુક્ત છો; આપનું સ્વરૂપ લક્ષમાં લઈને જ્યાં અમે તેનું સમ્યક્ સ્તવન કરીએ છીએ ત્યાં, અનેક ભવથી બંધાયેલા પાપો ક્ષણમાત્રમાં ક્ષય પામી જાય છે, અમારું અજ્ઞાન અને ભવબંધન છૂટી જાય છે. આપ સર્વજ્ઞ, તો આપની સમ્યક્ સ્તુતિ કરનારને અજ્ઞાન કેમ રહે ? આપ મુક્ત, તો આપની ઉપાસના કરનારને ભવબંધન કેમ રહે ? જેમ, આખા લોકને ઢાંકી દેનારો દીર્ઘકાળનો કાળો-ભમર અંધકાર પણ સૂર્ય-કિરણનો ઉદ્ય થતાં જ શીંગ દૂર થઈ જાય છે, તેમ હે સર્વજ્ઞ-સૂર્ય ! આપને લક્ષમાં લેતાં અમારામાં સમ્યક્ મતિશુત્જાનનાં કિરણો પ્રગટે છે ને મિથ્યાત્પત્તઅંધકાર નાટ થઈ જાય છે, તેની સાથે

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૩૭]

[૭. ત્વત સંસ્તવેન...

પૂર્વે બંધાયેલાં દીર્ઘકાળનાં પાપકર્મો પણ ક્ષણમાં દૂર થઈ જાય છે. પ્રભો ! આપ તો ત્રિલોકપ્રકાશી પરમ તેજસ્વી કેવળજ્ઞાનસૂર્ય છો, ને સ્તુતિ વડે આપના સંપર્કથી અમારી જ્ઞાનચેતના પણ સમ્યકૃતવેજથી એવી ચમકી ઊરી છે કે ધોર મિથ્યાત્વ-અંધકારને ક્ષણમાત્રમાં તેણે નાચ કર્યો છે.

પ્રભો ! જ્યાં આપના કેવળજ્ઞાનને અમારા હૃદયમાં લઈએ છીએ ત્યાં રાગ વગરનો અમારો જ્ઞાયકસ્વભાવ લક્ષમાં આવે છે, તેના લક્ષે અમારું પરિણામન મોક્ષ તરફ થાય છે ને ભવબંધન તૂટી જાય છે. અહા, જેણે સર્વજ્ઞસ્વભાવનો નિર્ણય કર્યો તેને તો મુક્તિના દરવાજા ખુલ્લી ગયા.

ધણા જીવો મૂંગાય છે કે અરેરે, પૂર્વે અનંતકાળમાં બંધાઈ ગયેલા કાળા કિટોડા જેવા પાપ કર્મો કેમ કરીને છૂટશે ?

તેને કહે છે-અરે ભાઈ ! અરિહંત ભગવંતોને જેવી સર્વજ્ઞતા પ્રગટી એવો જ તારો જ્ઞાનસ્વભાવ છે-એમ એકવાર લક્ષમાં લઈને તેની સ્તુતિ-આદર-ગુણગાન ને ભાવના કર ત્યાં પૂર્વના બંધાયેલા બધા પાપકર્મો એકક્ષણમાં છૂટી જશે ને તારો મોક્ષપંથ ઊંઘડી જશે. અને, કર્મો અનંતકાળનાં તો કોઈ જીવને હોતાં નથી, અસંખ્ય વર્ષોના જ હોય છે. ગમે તેવું કર્મ બંધાયું હોય તે અસંખ્ય વર્ષો તો ખરી જ જાય; તે ઉપરાંત, જેમ જગમગતો સૂરજ ઊરો ત્યાં અંધારા ન રહે, તેમ જ્ઞાનસ્વભાવની ભાવના હોય ત્યાં મિથ્યાત્વાદિ પાપકર્મો રહી શકે નહિ. અહા, ભવ વગરના ભગવાન જેના હૃદયમાં બિરાજે એને વળી ભવનો ભય શો ? ને પાપનાં બંધન કેવા ?

જુઓ, આ સાચી જિનભક્તિનો મહિમા અને તેનું ફળ !

ભાઈ, તું ભવથી ડરતો હો તો જિતભવ એવા જિનવરોની ભક્તિ કર. ભગવતી આરાધનામાં કહે છે કે ‘એકલી આ જિનભક્તિ દુર્ગતિનું નિવારણ કરવા તથા પૂજ્યોને પૂરવા અને સિદ્ધિપર્યત સુખોની પરંપરા આપવા સમર્થ છે. (ગા. ૭૫૨) તેથી જેના અંતરમાં ઓળખાણપૂર્વકની ટઠ જિનભક્તિ છે તેને સંસારમાં ભય નથી. [જસ્સ દઢા જિણમત્તિ તસ્સ ભયં ણતિથ સંસારે] (ગા. ૭૫૧) અલ્પકાળમાં જ ભવબંધનને તોડીને તે મોક્ષને સાધી લેશો.

ભરતચક્વતી અને રામચંદ્રજી જેવા મહાત્માઓ પણ જિનભક્તિ કરતા, તેનું અદ્ભુત વર્ણન પુરાણોમાં આવે છે. જેમ અમાસની આખી રાતનું ૧૨ કલાકનું અંધારું ભેગુ થયું હોય તેને ટાળતા કાંઈ ૧૨ કલાક નથી લાગતા, સવારમાં પ્રકાશનું એક કિરણ આવતાંવેંત ક્ષણમાત્રમાં તે ટળી જાય છે; તેમ દીર્ઘકાળ (અસંખ્યવર્ષો) નાં ભેગા થયેલા પાપકર્મને દૂર કરવામાં કાંઈ અસંખ્ય વર્ષો નથી લાગતા, જિનદેવને ઓળખીને તેમના ધર્મની ઉપાસના વડે સમ્યગ્જ્ઞાન-પ્રકાશ થતાંવેંત અજ્ઞાનઅંધકાર અને પાપકર્મો એકક્ષણમાં છૂટી જાય છે.

૭. ત્વત् સંસ્તવેન...]

[૩૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

હે દેવ ! આપના શુદ્ધમાં અમારું ચિત્ત લાગતાં જ તે પાપ વગરનું વિશુદ્ધ થઈ જાય છે; તેથી ‘મારું શું થશે ! હું કર્માથી કયારે છૂટીશ !’—એવી શંકા આપના ભક્તને થતી નથી. અર્બી ભક્તિમાં એકલા રાગની વાત નથી, સર્વજ્ઞસ્વભાવની દૃષ્ટિપૂર્વકની આ ભક્તિ છે. ‘નથી મોહ તે મારો કંઈ, હું એક જ્ઞાયકભાવ છું’—આવા લક્ષ્યવડે ધર્માત્મા સમસ્ત કર્માથી બિજ્ઞ પોતાના આત્માને અનુભવે છે. અહો દેવ ! આપની ભક્તિથી જ્યાં આવો સ્વાનુભવ-સૂર્ય ઉંઘો ત્યાં હવે અમારા અંતરમાં અજ્ઞાન-અંધકાર કેમ રહે ? ભવરહિત સ્વભાવને ભૂલીને અજ્ઞાનથી અનંત ભવ થઈ ગયા, પણ હવે જિનદેવના શાસનમાં આવીને ભવરહિત જ્ઞાનસ્વભાવની ભાવનામાં આવ્યો ત્યાં અનંત ભવનો નાશ થઈને મોક્ષની સાધના શરૂ થઈ ગઈ.

આ ભક્તિમાં ‘ભક્તામર-સ્તોત્ર’ ના એકલા શબ્દો બોલી જાય કે સરસ રાગ-રાગણીથી ગાય, તેની વાત નથી; જેમની આ સ્તુતિ છે એવા સર્વજ્ઞ ભગવાનને ઓળખીને, અને તેમના જેવા શુદ્ધાત્માને લક્ષ્યમાં લઈને જેણે ભક્તિ કરી તેને સંસાર અને મોક્ષ વચ્ચે તિરાઠ પડી ગઈ, તે મોક્ષનો સાધક થયો ને ભવથી છૂટ્યો. અહા, સર્વજ્ઞ-પરમાત્મા જેના હંદ્યમાં બેઠા ત્યાં હવે સંસાર કેવો ? આવી ભક્તિનો સાચો ઉદ્ઘાળો પણ અજ્ઞાનીને કદી નથી આવતો. સર્વજ્ઞ પ્રત્યે એક વાર હંદ્યથી ઉદ્ઘાળી જાય તો મોક્ષનો પંથ હાથમાં આવી જાય ને ન્યાલ થઈ જાય. હે દેવ ! આપના દિવ્ય ગુણો દેખતાં અમારો આત્મા ઉલ્લસિત થાય છે, અમારી દૃષ્ટિ ખૂલી જાય છે ને અજ્ઞાન દૂર થાય છે:-

કોટિ વર્ષનું સ્વર્ણ પણ જાગૃત થતાં શમાય;

તેમ વિભાવ અનાહિનો જ્ઞાન થતાં દૂર થાય.

આ સ્તુતિકાર માનતુંગસ્વામી તો મુનિરાજ છે, પણ સમ્યગદિદ્ધિ-ગૃહસ્થને, તેમજ સમ્યગર્દ્ધન પહેલાં પણ સુપાત્ર જીવને પરમાત્મા પ્રત્યે ભક્તિનો આવો ભાવ આવ્યા વિના રહેતો નથી. જો પ્રભુ પ્રત્યે ભક્તિભાવ ન જાગે ને વિષયોનો પ્રેમ વધી જાય તો તે જીવ અપાત્ર છે; તેને સ્વધંદી કૂલટા જેવો કહ્યો છે. ધર્મનો પ્રેમી જીવ પોતાના તન-મન-ધન ને જ્ઞાનની શક્તિ સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મની પ્રભાવનામાં વાપરે. પહેલાં અજ્ઞાનદશામાં કુદેવાદિ પ્રત્યે જેવો પ્રેમ હતો તેના કરતાં હવે જ્ઞાનદશામાં દેવ-ગુરુ-ધર્મના મહિમાની સાચી ઓળખાણ થતાં ધર્મને ભક્તિનો ઉલ્લાસ કોઈ અનેરો હોય છે. આવો સર્વજ્ઞ ભગવાનનો ભક્ત સંસારથી ખસીને જ્ઞાનસ્વભાવ તરફ વળ્યો છે, હવે અલ્પકાળમાં રાગને તેમજ કર્મને છેદીને તે મુક્તિને પામશે. (૭)

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૩૫]

[ભક્તિ અને શાંતિ...]

ભક્તિ અને શાંતિ

[સાચી ભક્તિ નિષ્ફળ જતી નથી]

પ્રભો ! આપનાં અનંતગુણ કે જે કેવળજ્ઞાનગમ્ય છે, તેનું પૂરું સ્તવન તો દૂર રહ્યો !—એના અચિંત્ય પ્રભાવની તો શી વાત ! પરંતુ ઓળખાજપૂર્વક લેવાતું આપનું નામ પણ, જગતના જીવોનું જન્મ-મરણના દુઃખોથી રક્ષણ કરે છે.—જેમ સાક્ષાત્ કમળ-સરોવર તો દૂર રહ્યો, પણ તેની શીતળ હવા પણ ગ્રીઝના આતાપથી તસ જીવોને શાંતિ આપે છે.

‘અમે સર્વજ્ઞપ્રભુની ભક્તિ તો કરીએ છીએ પણ કાંઈ શાંતિ કેમ મળતી નથી !’

અરે ભાઈ ! એમ બને નહિ. સર્વજ્ઞપ્રભુ એટલે પૂર્ણ શાંતરસના પિંડલા ! ભક્તિવડે તેમનામાં ચિત્ત જોડતાં જ ભક્તનો આત્મા પણ શાંતરસમાં તરબોળ થઈ જાય છે. અને જો તને ભક્તિમાં શાંતિ નથી દેખાતી તો તેં તારા ચિત્તને પ્રભુના ગુણોમાં જોડયું જ નથી. અને તો પછી ચિત્ત લગાડયા વગરની ભક્તિ કર્યાંથી સફળ થાય ! જો એકવાર પણ સમ્યક્સ્વરૂપે ઓળખીને ભગવાનના દર્શન કર્યા હોત તો આજે આવી દુઃખદશા ન રહેત.

‘પૂજ્યો છતાં શુત છતાં નિરખ્યો છતાંય,
ધાર્યો ન ભક્તિથી તને મુજ ચિત્તમાંય;
તેથી થયો હું દુઃખભાજન જિનરાય,
ના ભાવવિહીન કિયા ફલવંત થાય.’ (કલ્યાણમંદિર)

બહારથી ભગવાનની સ્તુતિ-પૂજા કરી પણ તેમના ગુણોને હઠયમાં ધારણ ન કર્યા...તો ત્યાં સમ્યક્ ભક્તિ કર્યાંથી થાય ? ને સમ્યક્ભક્તિ વગર તેનું મણન ફળ કર્યાંથી આવે !

માટે હે ભાઈ ! તું સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ ઓળખીને તેમના ગુણોને ચિત્તમાં ધારણ કર. તો જરૂર તને મોક્ષમાર્ગની અપૂર્વ શાંતિ મળશે.

આત્મસ્વરૂપની નિર્વિકલ્પ અનુભૂતિની તો શી વાત ! એ તો અચિંત્ય-આનંદકારી છે; ને તે સ્વરૂપની સન્મુખ થઈને તેનું ચિંતન કરતાં, તેની ઢંડી હવા આવે-તે પણ મુમુક્ષુને આનંદ ઉપજાવે છે.

८. मत्वेति नाथ...]

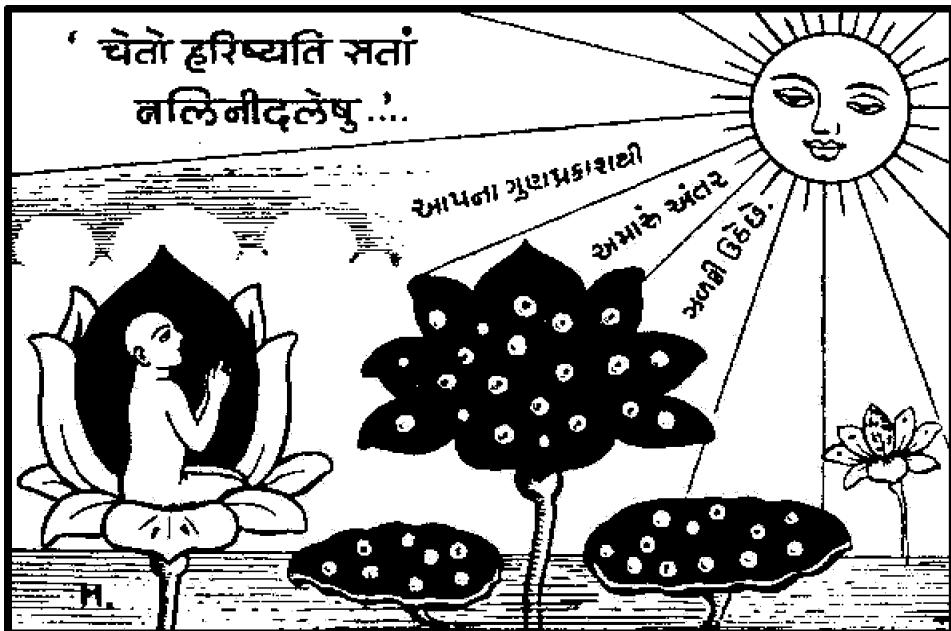
[३६]

[भक्तामर-स्तोत्र

[८]

प्रभुना गुणना साज्जिध्यने लीघे स्तोत्रनी शोभा

सर्वज्ञस्यभावना स्तवन वडे साधकनुं अल्पज्ञान पण शोभी उठे छे
(वाच्यरूप ज्ञाननी शोभाने लीघे वाचकरूप शब्दोनी पण शोभा)

मत्वेति नाथ तव संस्तवनं मयेदं
आरभ्यते तनुधियापि तव प्रभावात ।
चेतो हरिष्यात सतां नलिनी-दलेषु
मुक्ताफलद्युतिं-उपैति ननूदविन्दुः ॥ ८ ॥

भानी ज तेम स्तुति नाथ तभारी आ में,
आरंभी अल्पभतिथी, प्रभुना प्रभावे...
ते चित्त सज्जन हरे ज्यम बिंदु पामे
भोतीताणी कमणपत्रविषे प्रभाने. ८.

हे देव ! ए रीते आपनी स्तुतिनो अपार मणिमा जाणीने, हुं अल्पबुद्धि होवा छितां
आपना स्तवननो प्रारंभ करुं छुं; प्रभो ! आपना गुणना प्रभावने लीघे आ स्तवन
(भक्तामरस्तोत्र) सज्जन पुरुषोना चित्तने हरी लेशे; आ स्तवनमां आपना गुणनो मणिमा
देखीने सत्पुरुषोनुं चित्त प्रसन्न थशे.-जेम खीलेला कमण उपर बाजेलुं झाकणनुं बिंदु पण भोती
छेवी चमकथी शोभी उठे छे, तेम आ स्तोत्रना शब्दो पाइण (वाच्यरूपे)

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૩૭]

[૮. મત્વેતિ નાથ...]

આપના અચિંત્ય ગુણોનો પ્રભાવ હોવાથી તે પણ સજજનોના કંઠમાં મોતીની માળા જેમ શોભી ઊઠશે. આપ મહાન છો, આપના ગુણો મહાન છે, તેથી આપના ગુણનું વાચક આ સ્તોત્ર પણ અત્યંત શોભી ઊઠશે ને સજજનોના મનને હરી લેશે.

પ્રભો ! હું ભલે મંદબુદ્ધિ છું પણ જેમનું સ્તવન કરું છું એવા આપ તો કેવળજ્ઞાનના સમુદ્ર છો. મારા શબ્દો નહિ પણ આપના ગુણો સત્પુરુષના ચિત્તને હરી લ્યે છે. આ સ્તોત્રમાં આપની સર્વજ્ઞતાનાં વખાણ સાંભળીને મુમુક્ષુજીવો પ્રસંગ થશે કે વાહ ! પ્રભુની કેવી ભક્તિ કરી છે ! આમ સ્તુતિ વડે આપના ગુણોમાં મુમુક્ષુનું ચિત્ત થંભી જશે. મારું સાધકજ્ઞાન અલ્ય હોવા છતાં તેની સંધિ પૂર્ણ સાધ્ય એવા સર્વજ્ઞસ્વભાવ સાથે છે તેથી તે જ્ઞાન પણ મોક્ષમાર્ગ તરીકે શોભી રહ્યું છે. પાણીનું ટીપું સામાન્ય જમીન પર પડયું હોય તો તેની કાંઈ કિંમત નથી, પણ કમળના ફૂલની પાંદડી પર લાગેલું પાણીનું ટીપું (તે કમળના અલિસ સ્વભાવને લીધે), તેના પર સૂર્યકિરણ પડતાં મોતીની જેમ જગમગી ઊઠે છે. તેમ આપના ગુણ ઉપર લાગેલું મારું આ ભક્તિનું બિંદુ સાચા મોતીની જેમ શોભી ઊઠશે. જગતમાં સામાન્ય શબ્દોની કાંઈ કિંમત નથી, પણ જેની સાથે વાચ્યરૂપે આપના અચિંત્યગુણોનો મહિમા રહેલો છે તે શબ્દો સજજનોના ચિત્તને પ્રિય લાગે છે ને જિનવાણીની જેમ શોભી ઊઠે છે; તથા તેને લક્ષમાં લેનારું જ્ઞાનબિંદુ પણ મોક્ષમાર્ગમાં સાચા રત્નની જેમ શોભી ઊઠે છે.

જુઓને, આ ભક્તામર-સ્તોત્ર કેવું પ્રસિદ્ધ શોભે છે ! તે કાંઈ બહારના પ્રભાવને લીધે નહિ પણ તેની અંદર પરમાત્માના ગુણોનું અદ્ભુત વર્ણન ભરેલું છે તેથી તે શોભે છે. પ્રભો, હું (સ્તુતિકાર) ભલે નાનો, પણ સ્તુત્ય એવા આપ તો ત્રણલોકમાં મહાન છો તેથી આપની સ્તુતિનો મહિમા પણ ત્રણલોકમાં ફેલાઈ જાય છે; ઊર્ધ્વલોકના દેવેન્દ્રો પણ ભક્તિપૂર્વક આપની સ્તુતિ કરે છે, મધ્યલોકમાં મુનીદ્રો પણ આપની સ્તુતિ કરે છે, ને અધોલોકમાં ધરણેન્દ્ર વગેરે પણ આપની સ્તુતિ-ગુણગાન કરે છે. અણા, આપ તો અનંત ગુણોની પ્રભુતાથી શોભી રહ્યા છો, ને અમારા અંતરમાં ઊછળતી આ ભક્તિ પણ મોતીની માળા જેવી શોભી ઊઠશે; તેનાથી અમારા પરિણામ ઊજજવળ થશે. ધર્માત્માનું હૃદય પરમાત્માના ગુણો પ્રત્યે આનંદથી ઉલ્લસી જાય છે. પ્રભો, કુક્વિઓ વિષય-કખાયોની પોષક જે કાવ્યરચના કરે છે તે નથી શોભતી; તે તો જીવોનું અહિત કરનારી છે; પરંતુ આપના વીતરાગી ગુણોનું આ સ્તવન તો જીવોને વિષય-કખાયોથી છોડાવીને વીતરાગતાની ભાવના જગાડે છે, તેથી તે સુંદરપણે શોભે છે. સજજનોનું ચિત્ત તે સાંભળીને પ્રસંગ થાય છે. પરમાત્મપદના ગુણગાન ગાતાં અને સાંભળતાં સાધક સન્તોને પ્રમોદ જાગે છે; ને તેના દ્વારા પોતાના ચિત્તને પરમાત્મગુણોની ભાવનામાં જોડીને સમ્યક્ત્વાદિ મોતી વડે તેમનો આત્મા શોભી ઊઠે છે.—આવા અધ્યાત્મભાવો આ વીતરાગી-સ્તવનમાં ભર્યા છે. (૮)

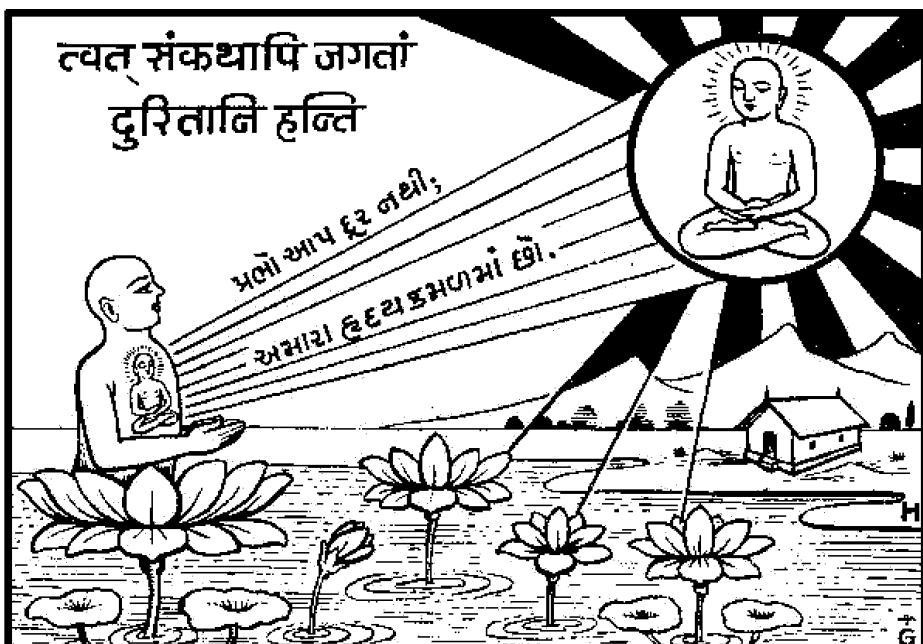
૧. આસ્તાં તવ...]

[૩૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૯]

ભગવાનજા ગુણની કથા પણ આત્મવિકાસ કરનારી છે

આસ્તાં તવ સ્તવનં અસ્ત સમસ્ત દોષં,
ત્વત् સંકથાપિ જગતાં દુરિતાનિ હંતિ।
દૂરે સહસ્રકિરણ: કુરુતે પ્રમૈવ
પદ્માકરેષુ જલજાનિ વિકાસભાંજિ ॥

દૂરે રહો રહિત દોષ સ્તુતિ તમારી !
ત્વારી કથા પણ અહો ! જન-પાપહારી;
દૂરે રહે રવિ તથાપિ તસ પ્રભાએ-
ખીલે સરોવર વિષે કમળો ઘણાંએ.

જુઓ તો ખરા, દૂર રહેલા (અસંખ્ય વર્ષ પહેલાં થયેલા) પરમાત્માને પણ ભક્તિના બણે નજીક લાવીને કહે છે કે હે પ્રમો ! આપના સાક્ષાત્ કેવળજ્ઞાનસૂર્યની તો શી વાત ! તેનાં પ્રકાશનાં કિરણો પણ અમારા સુધી પહોંચીને અમારા આત્માને વિકસિત કરે છે. ક્ષેત્ર અને કાળથી ભલે દૂર હો પણ અમારા ભાવમાં તો આપ સમીપ જ છો.

સામાન્યપણે ‘સ્તુતિ’ તો તેને કહેવાય છે કે જેનામાં જે ગુણ હોય તેને વધારીને કહેવામાં આવે; પરંતુ હે જિનદેવ ! સમસ્ત દોષરહિત અને સર્વગુણો પૂરા એવા આપનામાં જે અગાધ ગુણો વિદ્યમાન છે તેનું પણ પૂરું વર્ણન કરવાની મારી શક્તિ નથી, તોપછી તેને વધારીને કહેવાની તો વાત જ શી ! આપનામાં ન હોય એવો કોઈ ગુણ જગતમાં

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૩૮]

[૯. આસ્તાં તવ...]

કયાં છે કે જે વધારીને હું સ્તુતિ કરું ? પ્રભો, આપની પૂરી સ્તુતિની વાતો તો દૂર રહો, આપનાં ઉત્તમ ગુણોની સુક્ષ્મા પણ જગતનાં પાપોને ફરનારી છે. ભક્તિથી આપનું નામ લેતાં પણ જીવોનાં પાપો દૂર થઈ જાય છે ને તેમનાં ગુણો વિકસવા માંડે છે. પાણીનું સરોવર તો જરાક દૂર હોય પણ તેના ઉપરથી પસાર થતી જલબિંદુવાળી ઠંડી હવા પણ, ગીઝના તાપથી તસ પથિકને કેવી મધુર શાંતિ આપે છે ! અથવા, હજારો કિરણોવાળો સૂર્ય તો દૂર હોય છતાં તેની પ્રભા પણ સરોવરનાં કમળોને વિકસિત કરે છે; તેમ હે સર્વજ્ઞસૂર્ય ! આપના જેવા ગુણોના નિર્વિકલ્પ અનુભવની તો શી વાત,—આપના ઉત્તમ ગુણોની કથા કરીએ (કે સાંભળીએ) છીએ ત્યાં પણ અમારું ચિત્ત આપના ગુણોમાં જોડાય છે ને વિષય-કથાઓથી પાછું વળી જાય છે; એ રીતે અમારું હદ્યકમળ વિકસી જાય છે. આ રીતે આપનાં ગુણોની કથા પણ પાપનો નાશ કરનારી છે, ને તે ગુણોની અનુભૂતિ તો ભવનો નાશ કરનારી છે.

જુઓ, ગુણના લક્ષપૂર્વકની આ સ્તુતિ ! આમાં નિશ્ચય ને વ્યવહાર બંને સમાઈ જાય છે. હે પ્રભો ! આપે સર્વ દોષનો નાશ કરીને સર્વ ગુણોથી ભરેલી સર્વજ્ઞતા પ્રાસ કરી અને દિવ્યધ્યનિ વડે જગતને માટે સર્વજ્ઞપદનો ઢેઢો પ્રસિદ્ધ કર્યો કે હે જીવો ! અંતમુખ થઈને સર્વજ્ઞ થવાનો તમારો પણ સ્વભાવ છે દોષથી પાછો વળીને વીતરાગી જ્ઞાનસ્વભાવ તરફ જે જૂકે તેણે જ વીતરાગભગવાનની કથા સાંભળી કહેવાય. જે રાગમાં કે બાધ્યવિષયોમાં જ રોકાઈ રહે તેણે તો ખરેખર રાગની વિકથા જ સાંભળી છે, વીતરાગની સુક્ષ્મા નહીં. અહા, પરમાત્માની જેમ આત્માનો વિતરાગસ્વભાવ ને સર્વજ્ઞસ્વભાવ !—એ સ્વભાવના પ્રેમપૂર્વક તેની કથા જે સાંભળે તેને મિથ્યાત્વાદિ પાપોનો જરૂર નાશ થઈ જાય છે, ને સમ્યક્ત્વ-કમળ ખીલી જાય છે.

જુઓ, અત્યારે પર્યુષણમાં આ ‘ભાગવતકથા’ વંચાય છે. ભગવાનના ગુણોની કથા તે ભાગવતકથા. ભગવાન જે પાભ્યા તે પમાડનારી આ કથા ભાગવત કથા છે. પ્રભો ! સંપૂર્ણ વીતરાગભાવરૂપ આપની પૂર્ણસ્તુતિ તો અલ્યકાળમાં જ કેવળજ્ઞાન ને પૂર્ણનંદ આપીને અમનેય આપના જેવા પરમાત્મા બનાવી હે છે; પરંતુ ત્યારપહેલાં વચ્ચે રાગવાળી ભૂમિકામાં પણ આપના ગુણો પ્રત્યેનો પ્રેમ અને તેની કથા-સ્તુતિ પણ પાપનો નાશ કરનારી છે. આપના ગુણોની પ્રીતિ કરનાર જીવ અલ્યકાળમાં મોક્ષનું ભાજન થાય છે. પદ્મનંદી મુનિરાજે પણ કહ્યું છે કે—

(અનુષ્ટુપ)

તત્પ્રતિ પ્રીતિચિત્તેન યેન વાર્તાપિ હિ શ્રુતા ।
નિશ્ચિતં સ ભવેત् ભવ્યો ભાવિનિર્વાણભાજનમ् ॥

(ફરિગીત)

ચૈતન્યપ્રીતિ ચિત્તમાં રાખી કથા પણ સાંભળે,
તે ભવ્ય ભાવિ-મોક્ષનો પાત્ર જ ધૂવપણે બને.

૧. આસ્તાં તવ...]

[૪૦]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

ચૈતન્યતત્ત્વ પ્રત્યે પ્રેમપૂર્વક તેની વાર્તા પણ જેણે સાંભળી છે તે ભવ્યજીવ અવશ્ય ભાવિનિર્વાણનું ભાજન થાય છે. ચિત્તમાં ગુણપ્રત્યે પ્રીતિપૂર્વકનું શ્રવણ તે અપૂર્વ છે. સાંભળું પણ ચિત્તમાં તેની પ્રીતિ ન કરી તો શું કામનું ?

અહો નાથ ! આપના આત્મામાંથી તો સર્વે પાપો દૂર થયા, ને આપના ગુણોની કથા સાંભળનારને પણ પાપો દૂર થાય છે. હે પ્રભો અમારું કેવળજ્ઞાન તો હજ થોડુંક આદું છે, પણ આપના કેવળજ્ઞાનને જ્યાં લક્ષમાં લઈએ છીએ ત્યાં અમારું સમ્યજ્ઞાનકમળ ખીલી જાય છે, ને અજ્ઞાન-પાપાંધકાર ટળી જાય છે. સંસારની જેલ કે કર્મોના તાળાનું બંધન હવે અમને રહી શકે નથી.

વાહ, જુઓ તો ખરા પ્રભુની સ્તુતિમાં સાધકની નિઃશંકતા ! અંતરમાં સર્વજ્ઞાન નિર્ણયનું જોર ભર્યું છે...તેમાંથી અવાજ આવે છે કે અમારો મિથ્યાત્વઅંધકાર ટળ્યો છે ને કેવળજ્ઞાનનું પરોઢિયું ઊભ્યું છે, અમારું ચૈતન્યકમળ વિકસવા માંડયું છે; અસંઘ્યપ્રદેશી ચૈતન્યબાગમાં શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-આનંદના ફૂલ અનંત પાંખડીએ ખીલ્યાં છે.-આવી શ્રદ્ધાવાળો જીવ જ સર્વજ્ઞ-પરમેશ્વરની સાચી સ્તુતિ-ભક્તિ-ઉપાસના કરી શકે છે. ભગવાનની કથા વગેરે ચારે અનુયોગમાં વીતરાગતાનું પ્રયોજન પોછ્યું છે. વીતરાગતા પ્રત્યેનો ઉદ્ઘાસ તે જ વીતરાગદેવની ભક્તિ. આવી ભક્તિ રાગનો નાશ કરીને વીતરાગતા પ્રગટાવનારી છે. રાગની પુષ્ટિનો અભિપ્રાય રાખીને ભક્તિ કરે તો વીતરાગની સાચી ભક્તિ થાય નહિં.

હે જીવ ! સર્વજ્ઞ-વીતરાગ ભગવાન પ્રત્યે જો તારા ચિત્તમાં ભક્તિ નથી ઉલ્લસતી, તો તારું ચિત્ત પત્થર જેવું છે, તે ખીલશે નહિં. પ્રભુના ગુણગાનનો ગુંજારવ સાંભળતાં તો ભક્તતનું હૃદય ફૂલની જેમ ખીલી ઊઠે છે; ‘વાહ ! આવી અદ્ભુત ભક્તિ ને આવા અદ્ભુત ગુણો !’ હે નાથ, આપ મુક્ત, સર્વ બંધનથી રહિત, આપને હૃદયમાં રાખીને સ્તુતિ કરતાં અમારી દસ્તિ ખુલી ગાઈ ને શુદ્ધસ્વરૂપનો વિકાસ થયો, ત્યાં હવે અંદરમાં કે બહારમાં અમને કોઈ બંધન રહી શકે નહિં. તુચ્છ જીવોદ્ધારા બહારમાં જૈનધર્મની દીનતા થાય તે મુનિરાજ-માનતુંગસ્વામીથી સહન થયું નહિં એટલે ઉપસર્ગ જાણીને આ સ્તોત્રદ્વારા ભક્તિની એવી જલક જગાડી કે ફડાક-ફડાક બંધન અને તાળાં ટૂટી ગયા. જિનેન્દ્રભક્તિનો આવો અદ્ભુત મહિમા દેખીને રાજા-પ્રજા ઘણા પ્રભાવિત થયા ને જૈનધર્મના જ્યયજ્યકાર થયા. આવું આ ભક્તામર-સ્તોત્ર માત્ર બહારના ચમત્કારો માટે નહિં પણ અંદરમાં જિનગુણોનો મહિમા સમજવા માટે છે; તેમાં ઊંડા અધ્યાત્મભાવો ભર્યા છે.

શ્રી જિનસેનસ્વામીએ ‘મહાપુરાણ’ (ગુજરાતી પા. ૮૭-૮૪) માં સ્તુતિનું સ્વરૂપ બહુ સરસ રીતે બતાવ્યું છે; ત્યાં ભગવાન ઋષભદેવને કેવળજ્ઞાન થયું ત્યારે સ્તુતિ કરતાં ઇન્દ્ર કહે છે કે

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૪૧]

[૯. આસ્તાં તવ...]

હે ભગવન् મારી બુદ્ધિ મંદ હોવા છતાં હું માત્ર ભક્તિથી પ્રેરાઈને ગુણરત્નોની ખાણ એવા આપની સ્તુતિ કરું છું; આપ વીતરાગ હોવા છતાં આપની સ્તુતિ કરનારને પોતાના વિશુદ્ધ પરિણામને લીધે ઉત્તમ ફળ સ્વયં પ્રાપ્ત થાય છે. પવિત્ર ગુણોનું કીર્તન કરવું તે સ્તુતિ છે. પ્રસંગબુદ્ધિવંત ભવ્યજીવ સ્તુતિ કરનાર (સ્તોત્રા) છે; સર્વગુણસંપન્ત એવા આપ સર્વજ્ઞદેવ સ્તુત્ય છો અને મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ તે સ્તુતિનું ઉત્તમ ફળ છે. પ્રભો, આપની ભક્તિ-આપના ગુણોની સ્તુતિ મુમુક્ષુ જીવોને આનંદિત કરી રહી છે. રાગદ્રોષ રહિત અને શાન-આનંદસહિત એવા આપ વસ્ત્રાભૂષણ વગર જ સર્વોત્કૃષ્ટરૂપે શોભી રહ્યા છો. આત્માની શોભા પરિગ્રહથી નથી, વીતરાગતાથી જ આત્માની શોભા છે. આપની પ્રભુત્વશક્તિ પણ કેવી આશ્ર્યકારી છે કે કોષ્ઠ કર્યા વગર જ આપે મોહશત્રુને હણી નાંખ્યો. સ્વયં આત્મામાંથી જ આપ સર્વજ્ઞપણે પ્રગટ થયા છો તેથી ‘સ્વયંભૂ’ એવા આપને નમસ્કાર હો. આપના જેવા ગુણો અમારામાં પ્રગટ કરવા તે જ આપની પરમ સ્તુતિ છે. તેથી આપના જેવા ગુણોનો અંશ મારામાં પ્રગટ કરીને હું આપની સ્તુતિ કરવા ઉદ્યમી થયો છું. ભલે આપના પૂરી ગુણોની સ્તુતિ વચ્ચનથી ન થાય, પરંતુ આપના ગુણોનો પ્રેમ અને તેની સુક્થા પણ અમને આનંદ હેનારી છે; તેના વડે અમારામાં ન હોય એવા ગુણો અમે પ્રગટ કરીએ છીએ. અને શાનવડે આત્માની અનુભૂતિ કરતાં તેમાં સર્વે ગુણો સમાઈ જાય છે. આવી સ્વાનુભૂતિરૂપ અભેદ ભક્તિવડે અમે પણ પરમાત્મપદ પામશું,-યારે આપની સ્તુતિ પૂરી થશે; ત્યાં સ્તુત્ય અને સ્તુતિકાર (ભગવાન અને ભક્ત, અથવા સાધ્ય અને સાધક) એવા ભેદ પણ નહીં રહે.

જુઓ, આવી પરમ ભક્તિ તે નિર્વાણભક્તિ છે, તે જ મોક્ષગત એવા સિદ્ધની ભક્તિ છે, તે જ રત્નત્રય-ભક્તિ અથવા મોક્ષના કારણરૂપ ભક્તિ છે. શ્રમણો તેમજ ધર્મ શ્રાવકો પણ આવી ભક્તિ કરે છે...તેથી તે ભક્ત છે...ભક્ત છે.-

“ભક્તો ભક્તો ભવતિ સતત શ્રાવકઃ સંયમી વા”

નિયમસારમાં પરમ ભક્તિનું વર્ણન કરતાં કુંદકુંદસ્વામી કહે છે કે-

શ્રાવક-શ્રમણ સમ્યકૃત્વ-જ્ઞાન-ચારિત્રની ભક્તિ કરે,

નિર્વાણની છે ભક્તિ તેને, અમ જિનદેવો કહે. (૧૩૪)

જે જીવ ભવભયના ફરનારા આ સમ્યકૃત્વની, શુદ્ધ જ્ઞાનની અને ચારિત્રની ભવષેદક અતુલ ભક્તિ નિરંતર કરે છે, તે નિરંતર ભક્ત છે...ભક્ત છે...એટલે કે તે મોક્ષનો સાધક છે. આસંગ ભવ્ય જીવો આવી ભક્તિ કરે છે. આ ભક્તામર-સ્તોત્રમાં પણ આવી વીતરાગી ભક્તિનું જ તાત્પર્ય સમજવાનું છે. (૮)

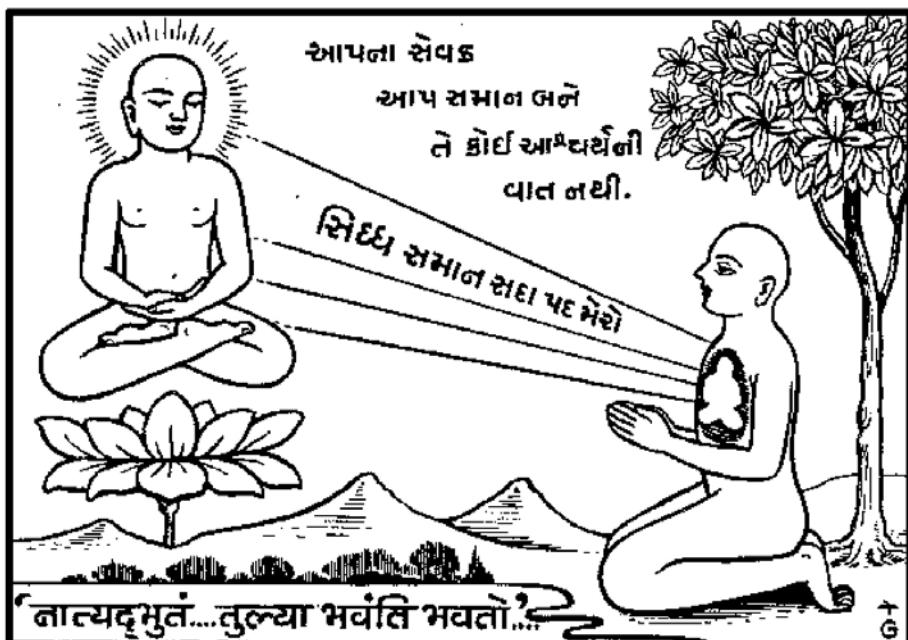
૧૦. નાત્યદભુતં ભુવન...]

[૪૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૧૦]

પરમાત્માની સેવાનું ફળ.....પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ (પ્રભો, અમેય આપના જેવા જ થઈશું)

નાત્યદભુતં ભુવનભૂષણ ભૂતનાથ

ભૂતે: ગુણૈ: ભુવિ ભવન્તમભિષ્વવન્તઃ:।

તુલ્યા ભવંતિ ભવતો નનુ તેન કિં વા

ભૂત્યાશ્રિતં ય ઇહ નાત્મસમં કરોતિ ॥

આશ્ર્ય ના ભુવનભૂષણ ભૂતનાથ !

રૂપે ગુણે તુજ સ્તુતિ કરનાર અત,

તે તુલ્ય થાય તુજની, ધનિકો શું પોતે

પૈસે સમાન કરતા નથી આશ્રિતોને ?

હે ભુવનના ભૂષણ અને 'ભૂતનાથ' એટલે કે જીવોના નાથ ! આપની સ્તુતિ કરનારા જીવો, ગુણોમાં આપના જેવા થઈ જાય છે—એ કોઈ અતિ-અદ્ભુત આશ્ર્યની વાત નથી. લોકમાં પણ સ્વામી પોતાના આશ્રિત સેવકોને પોતાની સમાન સુખી કરે છે. જો સેવકનું દારિદ્રય ન મટાડે તો એવા સ્વામીથી શું પ્રયોજન છે ? પ્રભો, અમે આપને નાથ તરીકે સ્વીકાર્ય છે, ઈષ દેવ તરીકે માન્યા છે,—શા માટે ? કે આપના જેવા બનવા માટે.

'અદ્ભુત માધુર્ય ! અદ્ભુત પરિષામ ! અદ્ભુત કવિત્વ ! એવું આ મહા કાવ્ય છે.'

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૪૩]

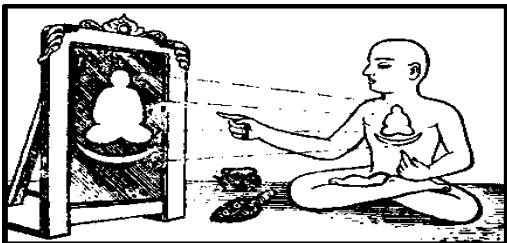
[૧૦. નાત્યદભુતં ભુવન...]

જીઓ, હવે ભગવાનની સ્તુતિ જામતી જાય છે. પ્રવચનકાર શ્રી કહાનગુરુ પ્રમોદથી કહે છે કે જેમની આ સ્તુતિ કરાય છે તેમના ગુણો અદ્ભુત છે, સ્તુતિકારના ભાવ પણ અદ્ભુત છે ને ભાષાનું માધુર્ય પણ અદ્ભુત છે. (અને હે ગુરુદેવ ! પ્રવચનમાં આપ જે અધ્યાત્મભાવો ખોલી રહ્યા છો તે પણ અદ્ભુત છે !)

અહીં અરિંહંતપરમાત્માને ‘ભૂતનાથ’ એવું સંબોધન કર્યું છે, એટલે કે સાધકજીવો આપને જ પોતાના નાથ સમજે છે, કેમકે ધર્મની પ્રાસિમાં રક્ષામાં ને પૂર્ણતામાં આપ જ અમારા નિમિત્ત છો. ‘મહાદેવ’ ને ભૂતનાથ કહેવાય છે, હે અર્હદેવ ! હે ઋષભનાથ ! આપ જ અમારા સાચા મહા દેવ છો.

હે સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ! આપ જગતના આભૂતષણ છો, ત્રણ લોકની શોભા આપને લીધે જ છે; આપના કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણોને લીધે જ અમારી શોભા છે. ગુણના ભંડાર એવા આપને સેવતાં અમનેય તેવા ગુણોની પ્રાસિ થાય-તેમાં શું આશ્રય ! જે જેની સેવા કરે તે તેના જેવો થઈ જાય. તેથી કહું છે કે-પારસમણિ કરતાં પણ પરમાત્મા મહાન છે, કેમકે પારસમણિના સંગે તો લોહું ફક્ત સોનું બને છે, તે પોતે પારસ નથી બનતું, જ્યારે પરમાત્માના સેવનથી તો આ જીવ પોતે પરમાત્મા બની જાય છે.

ખરેખર જગતમાં જે કાંઈ શોભા-સુંદરતા છે તે વીતરાગી દેવ-ગુરુ-ધર્મથી જ છે-એમ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ કહું છે. અહીં ! ઉત્તમ પુણ્યનો માર્ગ પણ સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મના આશ્રય વિના બીજે કયાં છે ? અન્ય કુમાર્ગમાં ઊંચા પુણ્ય પણ હોતાં નથી, ધર્મની ને મોક્ષમાર્ગની તો વાત જ કેવી ? હે પ્રભો ! આપના માર્ગની ઉપાસનાથી તો અમે આપના જેવા પરમાત્મા બની જશું, ત્યાં વચ્ચે મોટા પુણ્ય બંધાઈ જાય-એ કઈ મોટી વાત છે ! આરાધક ભાવ સહિતનાં પુણ્ય અલૌકિક હોય છે, છતાં મોક્ષના સાધકને તેની પણ ગણતરી નથી, એ તો પરમાત્મા જેવા કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણોને જ સાધીને પરમાત્મા થવા માંગે છે. ભક્તની મીટ છે-પરમાત્મસ્વભાવ ઉપર; અનાથી ઓછું એને પાલવતું નથી.

હે ધર્મપિતા સર્વજ્ઞ જિનેશ્વર
ચેતનભૂરતિ આપ જ છો,
મુજ ચેતનનું રૂપ જોવાને

દર્શણસમ પ્રભુ આપ જ છો.

(તમે પરમાત્મા... હું પરમાત્મા...)

૧૦. નાત્યદભુત ભુવન...]

[૪૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

તમે પરમાત્મા...હું પરમાત્મા...એમ આત્મામાં સિદ્ધપણું સ્વીકારીને સાધક જીવ આ સ્તુતિ કરે છે. વચ્ચે રાગમાં અટકવા માટે આ સ્તુતિ નથી. આ સ્તુતિમાં તો રાગને તોડીને પરમાત્મા બનવાની ભાવના છે.

અહા ! જુઓ તો ખરા દિગંબર મુનિરાજના પડકાર ! પરમાત્મપદના ભણકાર સિવાય બીજી વાત નથી. પ્રલો ! આપના કેવળજ્ઞાનાદિ અદ્ભુત ગુણોને જોતાં અમારો આત્માય રાગથી જુદો પડીને કેવળજ્ઞાનની સાધનામાં લાગી ગયો છે; હવે અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન લીધે જ છૂટકો !

ધર્મજીવ પુષ્યની પાછળ પણ વીતરાગી દેવ-ગુરુને જ નિમિત્તરૂપ દેખે છે. જગતમાં તીર્થકરપદ કે ચક્રવર્તી-ઇન્દ્રાદિ મહાન પુષ્યપદ કૈનધર્મના આરાધકને જ મળે છે; એવા ઊંચા પુષ્યો બીજાને બંધાતાં નથી; અને છતાં ધર્મને તો પુષ્યથીયે પાર એવા વીતરાગીચૈતન્યપદનો જ મહિમા છે.

હે દેવ ! આપે ઉપદેશેવા અહિંસાદિ ધર્મો ન હોત તો જગતના જીવોને સત્ત પુષ્ય પણ કયાંથી થાત ! નિશ્ચયધર્મ કે વ્યવહારધર્મ તેની પ્રાસિ જિનવાણીના પ્રસાદથી જ થાય છે. જિનદેવના ઉપદેશ વગર કંદમૂળ વગેરેમાં અનંતજીવોનું અસ્તિત્વ કયાંથી જણાત ? ને જીવોનું અસ્તિત્વ જાણ્યા વગર તેની દ્યા કયાંથી પાળી શકાત ? ને જીવોની દ્યા વગર પુષ્ય પણ કયાંથી થાત ? માટે હે દેવ ! અમે તો ધર્મમાં કે પુષ્યમાં પણ આપનો જ પ્રભાવ દેખીએ છીએ. વીતરાગી દેવ-ગુરુ વિના અમે પૂજા કોની કરત ? આ રીતે હે ત્રિલોકનાથ ! આપ જ અમારા ધર્મના રક્ષક અને પોષક છો, આપના આશ્રયથી અમને પણ પરમાત્મપદની પ્રાસિ થશે-આવા ભાવથી સાધક જીવો સર્વજ્ઞપરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે; તેમના ગુણનો મહિમા ધર્મના જ્ઞાનમાં કોતરાઈ ગયો છે.-જુઓ આ ભક્તિમાં ધર્મનો ઉલ્લાસ ! આ સ્તુતિમાં ‘માન-તુંગ’ સ્વામીના ઊંડા રણકાર છે કે પ્રભુ આદિનાથના લક્ષે ધર્મની ‘આદિ’ કરી છે-સાધકદશાની શરૂઆત કરી છે, તે હવે પૂર્ણ પરમાત્મા થઈને મોક્ષ પામશું. અત્યારે આ પંચમકાળમાં પરમાત્મપદ લેવાનું અમારું ગજું નથી, તોપણ આત્માની આરાધનાના જોરે નિશ્ચય છે કે એકાદ ભવમાં જ તે પરમાત્મપદને પ્રાસ કરશું. પ્રભુના માર્ગમાં ભણ્યા છીએ...હવે પ્રભુ થયે જ છૂટકો.

(આ ભક્તામરસ્તુતિમાં કેવા ગંભીર ભાવો ભર્યા છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ થાય છે.)

અહા, ભગવાનનો ભક્ત પોતે ભક્ત મટીને ભગવાન થઈ જાય-એમાં અમને કોઈ નવાઈ નથી લાગતી, અતિરેક નથી લાગતો; પણ એ તો સહજ વસ્તુસ્થિતિ જ છે, એમાં આશ્રય શું ? પ્રલો ! આપનો આશ્રય લીધા પછી અમે આપના જેવા ન થઈએ, તો શું આપનાથી ફુલકા જ (સંસારી) રહીએ ?-તો પછી આપના જેવા મોટાનો આશ્રય લીધો

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૪૫]

[૧૦. નાત્યદભુતં ભુવન...]

શું કામનો? એક સ્તુતિમાં આવે છે કે 'સહકાર આગે શી માંગણી...' સહકાર એટલે આંબો; આંબા પર જ્યાં લૂમજૂમ કેરી પાકે ત્યાં બાળક નીચે ઊભો ઊભો તે કેરી લઈ લ્યે; તેને આંબા પાસે કેરી માંગવી ન પડે. તેમ હે નાથ! આપ તો ચૈતન્યધર્મના આંબા; આપની ભક્તિ કરીએ ત્યાં પરમાનંદશારૂપ ફળ સહેજે પ્રાસ થઈ જાય છે; આપની પાસે માંગવું ન પડે કે મને પરમાત્મપદ આપો. અને જો કે પરમાત્મપદની આવી સાધનામાં વચ્ચે ઉત્તમ પુણ્યનો યોગ પણ સહેજે થઈ જાય છે, પણ હે પ્રભો, અમે તો આપના જેવા થવા માટે આપની સેવા કરીએ છીએ.

જૈનધર્મમાં જ આ એક ખાસ વિશિષ્ટતા છે કે તેમાં સર્વજ્ઞસ્વામીનો સેવક, સદાય સેવક જ નથી રહેતો પરંતુ તે પોતે પણ કેવળજ્ઞાદિ વૈભવ પ્રગટ કરીને સર્વજ્ઞ-પરમાત્મા બની જાય છે. પરમાત્માની ઉપાસના કરનારનું લક્ષ પોતે પરમાત્મા બનવાનું છે એટલે પોતામાં પરમાત્મસ્વભાવ છે તેની પ્રતીત કરીને તેની અંતરંગ ઉપાસનાવડે તે પણ પરમાત્મપદને સાધી લ્યે છે, ભક્ત પોતે ભગવાન બની જાય છે...આ છે જૈનભક્તિનું ફળ! (૧૦)

સંકટમાં અમોદ ઉપાય જિનભક્તિનું પવિત્ર જરાણું

'કોઈ મનુષ્ય જ્યારે ઘનઘોર સંકટમાં ફસાયો હોય, ને બીજો કોઈ ઉપાય ન સૂઝે ત્યારે, છેવટના અમોદ ઉપાય તરીકે તે પોતાના ઇષ્ટદેવને (સર્વોત્તમ સર્વજ્ઞ-જિનદેવ અરિહંત પરમાત્માને) યાદ કરીને તેમની આરાધનામાં તન્મય થઈ જાય છે. ઉપાસના વડે પરમાત્મા સાથે તન્મયતા થતાં જ તેનામાં અપૂર્વ બળ અને કોઈ અદ્ભુત સાહસ જાગી ઊઠે છે, નિરાશાને ખંખેરીને તેનામાં અચિંત્ય ઉત્સાહ જાગે છે અને ચ્યાર્ટકારિક રીતે તેનું સંકટ છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે.' -આ રીતે ઇષ્ટદેવની ભક્તિ મુમુક્ષુ જીવનમાં કોઈ નવું જ બળ જગાડે છે.

મુમુક્ષુને પોતાના ભાવોની પવિત્રતા રાખવા માટે અને આરાધનામાં જાગૃતિ રાખવા માટે જિનભક્તિ જેવું સરલ સાધન બીજું કોઈ નથી. જિનભક્તિમાં આત્મગુણોનું વર્ણન આવતું હોવાથી સ્વાધ્યાય અને આત્મચિંતન પણ અનાયાસે થઈ જાય છે. આ રીતે જિનભક્તિ વીતરાગતાની પોષક ને કષાયોની શોષક છે. ભગવતી આરાધના જેવા મહા શાસ્ત્રમાં, સંલ્લેખનામાં તત્પર મુનિને પણ ટેટ જિનભક્તિનો ઉપદેશ આપ્યો છે.

૧૧. દૃષ્ટા ભવન્તમનિમેષ...]

[૪૬]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૧૧]

પ્રભુદર્શનથી પરમ તૂસિ

પ્રભુમાં ચિત્ત લાઘ્યું...તે હવે બીજે નહીં ભમે;
અતીન્દ્રિય ચૈતન્યસુખ ચાઘ્યું...હવે ઈન્દ્રિયવિષયો નહીં ગમે.

દૃષ્ટા ભવન્તમનિમેષ વિલોકનીય
નાન્યત્ર તોષમુપયાતિ જનસ્ય ચક્ષુ।
પીત્વા પય: શશિકરદ્વુતિ દુંગધસિંઘો:
ક્ષારં જલં જલનિધે રસિતું ક ઇચ્છાંત? ॥

જો દર્શનીય પ્રભુ એક ટશેથી દેખે,
સંતોષથી નહિ બીજે જન-નેત્ર પેખે;
પી ચંદ્રકાન્ત પય ક્ષીરસમુદ્ર કેરું,
પીશે પછી જળનિધિ જળ કોણ ખારું?

હે દેવ! અનિમેષનયને-એકીટસે અવલોકવા યોગ્ય એવું આપનું શાંત-વીતરાગરૂપ દેખ્યા
પછી હવે બીજે કયાંય અમારી આંખ ઠરતી નથી. આપના અદ્ભુત રૂપમાં જ અમારી દિલ્લિ સ્થિર
થઈ છે તે હવે બીજે કયાંય સંતોષ પામતી નથી. ક્ષીરસમુદ્રનું ચંદ્રના કિરણ જેવું ઊજળું ને મીહું
દૂધ પીધા પછી લવણસમુદ્રનું ખારું ને મેલું જળ પીવા કોણ ઈચ્છે? આત્માનો અતીન્દ્રિય
ચૈતન્યરસ ચાઘ્યા પછી ઈન્દ્રિયવિષયોમાં કોણ રમે?

भक्तामर-स्तोत्र]

[४७]

[१९. दृष्ट्वा भवन्तमनिमेष...]

જુઓ, આ ભગવાન પ્રત્યેની ભક્તિમાં અર્પણતા, અને સત्-અસત્નો વિવેક. આ જંબુદ્ધિપને ફરતો ખારો-લવણ સમુદ્ર છે, પછી પાંચમો ક્ષીરસમુદ્ર છે, તેનું પાણી સ્વાદમાં દૂધ જેવું મીહું ને રંગમાં ચંદ્ર જેવું ઊજળું છે; તે ક્ષીરસમુદ્રના જળથી તીર્થકરોનો જન્માભિષેક થાય છે. અહીં કહે છે કે આવા ક્ષીર સમુદ્રનું મીહું જળ પીધા પછી હવે ખાડું પાણી કોણ પીએ? તેમ હે દેવ! આપ તો અતીન્દ્રિય શાંતિના સમુદ્ર છો; આપના માર્ગમાં ચૈતન્યની શાંતિ ચાખ્યા પછી હવે રાગ-દ્રેષ્ટ-કષાયનો કડવો સ્વાદ કોને ગમે? આપનું શાંત-વીતરાગસ્વરૂપ જોયા પછી અન્ય રાગી-દ્રેષ્ટી કુદેવો તો અમને ખારા-ખારા લાગે છે, તે કોઈ અમારા ચિત્તને આકર્ષી શકતા નથી. પ્રભો! રાગમાં અમને સંતોષ નથી થતો; વીતરાગમાં જ અમારું ચિત્ત સંતુષ્ટ થાય છે.

જુઓ, આ સુદેવ અને કુદેવ વચ્ચેનો વિવેક! ને અંદરમાં સ્વભાવ અને વિભાવ વચ્ચેનો વિવેક! શાંતરસના મીઠા સ્વાદ પાસે કષાયો કડવા લાગે છે. પ્રભો આપના જેવા શુદ્ધસ્વભાવમાં અમારી દૃષ્ટિ અનિમેષપણે થંભી ગઈ છે, તે રૂપ એવું અદ્ભુત છે કે હવે દૃષ્ટિ ત્યાંથી ફટતી નથી; શુદ્ધસ્વભાવની દૃષ્ટિથી જે સમ્યજ્ઞશિન થયું, જે શાનટ્ટિ ઊંઘડી તે હવે કદી બીજાવાની નથી. તીર્થકર ભગવાનનું રૂપ બહારમાં પણ એકદમ શાંત આશ્રયકારી હોય છે, ને અંદરના ચૈતન્ય-અતીન્દ્રિય રૂપની તો વાત જ શી! તે રૂપને દેખતાં જે સ્વભાવદૃષ્ટિ થઈ તે હવે કદી રાગાદિમાં જવાની નથી; ને જિનદેવનો ભક્ત બહારમાં પણ રાગી-દ્રેષ્ટી કુદેવને કદી માનતો નથી. સર્વજ્ઞદેવને ઓળખીને તેમના પ્રત્યે શિર નમાવ્યું તે હવે બીજાને (કુદેવને) નહીં નમે. પ્રભો! આપનું દિવ્ય શાંત રૂપ હજાર નેત્રો વડે નીછાળતાં ‘હરિ’ ને એટલે કે ઇન્દ્રને એવી તૃત્સિ થઈ કે તેનાં નેત્રો હવે ટમકાર પણ મારતા નથી, (‘ન જાનું કિતનો સુખ હરિકો...નયન પલક ન મારે!’) તેનાં નેત્રો થંભી ગયા છે.—આવું તો આપના શરીરનું રૂપ! તો સર્વજ્ઞતાથી શોભતા આપના શાંત રૂપની તો શી વાત! એને જોયા પછી અમારી દૃષ્ટિ હવે બીજે કયાંય જવાની નથી. અપ્રતિહતભાવે અંતર્દૃષ્ટિથી આપનું રૂપ (શુદ્ધાત્મ-સ્વરૂપ) દેખતાં-દેખતાં અમેય પરમાત્મા થઈ જશું. વચ્ચે વિભાવમાં કયાંય નહીં અટકીએ. હવે સ્વભાવને છોડીને સ્વખમાં પણ વિભાવનો આદર થવાનો નથી, ને કુદેવાદિ પ્રત્યે જાંખીને પણ જોવાના નથી. અહા, સ્વાનુભવમાં આપની સર્વજ્ઞતા દેખી, વીતરાગતા દેખી, શાંતિ દેખી, હવે બીજે કયાંય અમારું ચિત્ત મોહિત થવાનું નથી. જેમ બાળક પોતાની વહાલી માતાને વારંવાર નીરખ્યા કરે છે તેમ ધર્મી જીવ પોતાના પરમ ઈષ સર્વજ્ઞદેવની શાંત-વીતરાગમુદ્રાને એકીટશે નીહાળીને પ્રસન્ન થાય છે.

ભગવાનની અંતરેંગ ને બઢિરેંગ બજે પ્રકારની ઓળખાણ સહિત આ ભક્તિ છે. તીર્થકરોને આત્મામાં કેવળજ્ઞાનની દિવ્યતા, ને બહારમાં પુણ્યની પણ દિવ્યતા હોય છે. જેમ જવેરાત વગેરે ઊંચા માલ રાખવાના ડબા (Box) પણ ઊંચા હોય છે, તેમ

૧૧. નાત્યદભુતં ભુવન...]

[૪૮]

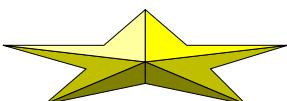
[ભક્તામર-સ્તોત્ર

તીર્થકરણેવના આત્માની સર્વજ્ઞતા તો અચિંત્ય-અદ્ભુત હોય છે, ને તેને રાખવાની પેટી પરમઔદારિક શરીર, તે પણ એવું સુંદર દિવ્ય રૂપવાળું હોય છે કે ઇન્દ્ર જેવા પણ તેને દેખીને આશ્રય પામે છે. એકલા બદ્ધારના ડબાને (શરીરને) દેખે પણ અંદરના માલને ન ઓળખે તો ખરો લાભ ન થાય. ધર્મ જીવો તો અંદરના માલને એટલે કે ચૈતન્યસ્વભાવને ઓળખીને ભગવાનની ભક્તિ કરે છે. જગતથી ઉદાસ પણ ભગવંતના દાસ એવા ધર્મ જીવ ભગવાનને જોતાં શાંતરસમાં ઠરી જાય છે. પરમાત્માને પૂર્ણતા અને સાધકને શરૂઆત, એવી સંધિપૂર્વકની આ ભક્તિ છે. પૂર્ણતાના લક્ષે સાધકને શાંતભાવની જે શરૂઆત થઈ છે તે અપ્રતિહતપણે પૂરી થશે.

જેમ ૧૬ વર્ષના વિરણ બાદ પુત્ર-પદ્યુભૂને દેખીને માતાસ્ક્રમિષી અત્યંત પ્રસન્ન થઈ ને હૈયાના હારની જેમ તેને ભેટી પડી; તેમ પરમ પ્રિય એવા હે પરમાત્મા ! અનાદિથી આપનો વિરણ ફતો, હવે મને આપનો ભેટો થતાં મારું હૃદય પ્રસન્નતાથી ઊછળી જાય છે; મારા હૈયાના હાર, મારી આંખોના તારા...આપ મને મળ્યા, હવે મેં આપને ઓળખ્યા; આપની લગની લાગી, હવે સંસારમાં કયાંય મારું ચિત્ત ચોટતું નથી. કુદેવાદિની સામે જોવાનું તો દૂર રહો, ધન-સ્ત્રી-રાગ-પુરૂષ...એ બધું નહીં...નહીં...તે કાંઈ અમને હવે ઈષ લાગતું નથી, માત્ર આપના જેવું પરમ ચૈતન્યપદ જ અમને પરમ ઈષ-વહ્નાલું લાગે છે; તેની સાધના માટે હે દેવ ! આપ જ અમારા નેતા, માર્ગદર્શક છો. જુઓ, ભક્ત આવા ભાવની જવાબદારી સહિત ભગવાનની ભક્તિ કરે છે.

કીરસમુદ્રમાં મચ્છ-કછ નથી, મેલ નથી, તેનું પાણી ખીર જેવું મીઠું છે; તે ચાખ્યા પછી લવણસમુદ્રનું ખારું પાણી મોઢામાં કોણ નાંખશે ? તેમ હે દેવ ! આપના શાસનમાં આવીને ચૈતન્યસમુદ્રની અતીન્દ્રિય શાંતિનો રસ ચાખ્યો,, હવે આખોય સંસાર અમને ખારો લાગે છે... સમસ્ત પરલાવોથી પાછી વળીને અમારી પરિણાતિ અંતરના સ્વભાવ તરફ ફળે છે. હવે સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવ સિવાય બીજા અજ્ઞાની-રાગી કુદેવોની માન્યતા આત્માના સર્વ પ્રદેશોથી છૂટી ગઈ છે. જે રાગાદિમાં ધર્મ માને તેણે તો હે દેવ ! વીતરાગ એવા આપને દીઠા જ નથી. આપનું વીતરાગી રૂપ જગતમાં સૌથી સુંદર છે, તેને ઓળખ્યા પછી અમારી દસ્તિ હવે બીજે કયાંય થંભતી નથી, અમારા રોમરોમમાં-પ્રદેશપ્રદેશમાં આપની વીતરાગતા વસી ગઈ છે.

-આ પ્રમાણે વીતરાગસ્વભાવની ભક્તિ કરતાં કરતાં સિદ્ધપદને સાધી રહ્યા છીએ. (૧૧)

भक्तामर-स्तोत्र]

[४६]

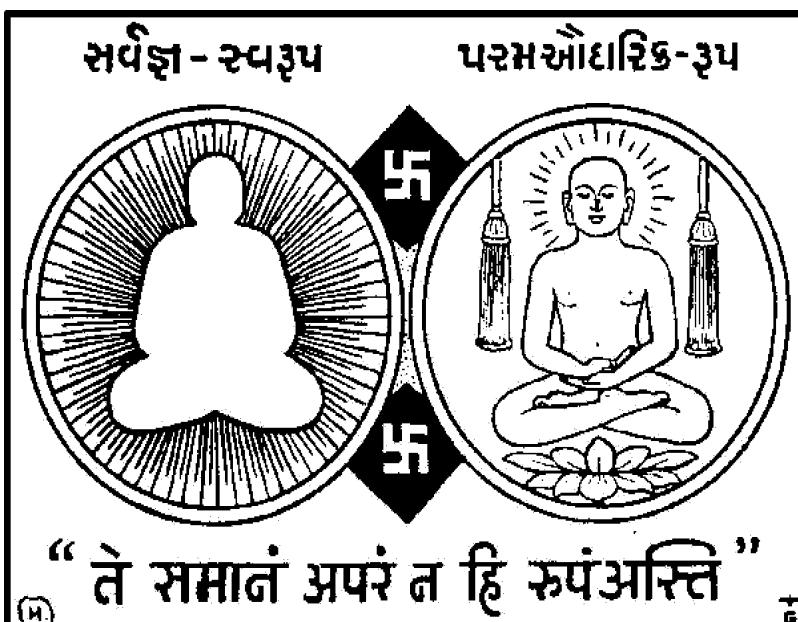
[१२. यैः शांतरागरुचिभि...]

[१२]

शांत आत्मा.... शांत शरीर; बनेनुं उत्कृष्टपूणुं

यैः शांतरागरुचिभिः परमाणुभिः त्वं
निर्मापितः त्रिभुवनैक ललामभूत।
तावन्त एव खलु तेष्यणवः पृथिव्यां
यत्ते समानमपरं न हि रूपमस्ति ॥

जे शांतराग रथिनां परमाणु भात्र,
ते तेटलां ज भुवि आप थयेल गात्र;
ऐ डेतुथी त्रिभुवने शशगारदृप,
त्हारा समान नहि अन्यतशुं स्वरूप.

ऋग्लोकना तिलकरूप हे प्रभो! आपनो आत्मा तो उत्कृष्ट ने आपनुं शरीर पण परमाणुओमां उत्कृष्ट! रागनी येष्टा वगरना शांतरसवाणा जे सुंदर परमाणुओ वडे आपनुं शरीर रथायुं छे तेवा सुंदर परमाणुओ जगतमां ऐटला ज छता; जगतमां जेटला श्रेष्ठ परमाणुओ छता ते बधाय आपना अति सुंदर परमओद्यारिक शरीररूपे परिणामी गया; हवे अेवा सुंदर परमाणुओ बाकी न रख्या; तेथी आपना समान अद्भुत शांत रूप बीजा कोईने होतुं नथी. आपनो आत्मा तो शांतरसनो सागर ने देह सौन्दर्यनो सागर.

भगवाननी वीतराग मुद्रा पर जेवी शांति होय छे तेवी शांति अन्य कोई रागी-देवी कुदेवनी मुद्रामां होती नथी. प्रभुना आत्मामां तो शांतरस प्रसरी गयो, ने देह पण रागयेष्टा वगरनो थઈने जाणे शांतरसमां भीजाई गयो होय! 'उपशमरस वरसे रे प्रभु

[१२. यैः शांतरागरुचिभिं...]

[५०]

[भक्तामर-स्तोत्र

तारा नयनमां।'—जे मुद्रा ज्ञेतां मुमुक्षुने आत्माना शांतरसनी प्रतीत थઈ जाय, ऐवी शांतिनी जलकवाणी प्रभुनी मुद्रा होय छे; अने तीर्थकरप्रभुनो एक अतिशय ऐवो होय छे के तेमना दिव्य शरीरमां ज्ञेनारने पोताना आगला-पाइला सात भवनुं शान थઈ जाय छे; अने सर्वप्रकारे शुद्ध प्रभुना 'चैतन्यदृपने' जे जुआ तेने तो भव वगरनो पोतानो स्वभाव अनुभवमां देखाय छे. सर्वज्ञेव ते आत्मानुं शुद्ध रूप ज्ञेवा भाटेनो अरीसो छे.

जुओ तो खरा, भगवान जाणे सामे ज बिराजता होय ने पोते तेमनी स्तुति करता होय ऐवा अद्भुत भावोथी आ स्तोत्र रच्युँ छे. प्रभुनी मुद्रा एकदम वीतराग, भङ्ग सुंदर, शांत-शांत, गंभीर अने प्रसन्न होय छे. ज्ञेनारने चारे बाजुथी भगवान पोतानी सन्मुख ज देखाय छे. प्रभुना शरीरमां रोगादि होतां नथी; आहार-पाइ वगर पण फजारो लाखो-करोडो वर्षों सुधी भगवाननुं शरीर ऐवुं ने ऐवुं तेजस्वी रहे छे. अशरीरी-अतीन्द्रिय शांतरसमय ज्ञवन ज्ञवनारा भगवानने वली खोराक-पाइ के जाडा-पेशाब केवा? भगवान थया पछी पण खोराक-रोग के मणमूत्र होवानुं माने तेषो भगवानना देहनी दिव्यताने पण ओणभी नथी. ने अंदरना अतीन्द्रिय सुखने पण तेषो जाण्यु नथी. भगवाननी गंभीरता समुद्र जेवी होय छे, ने तेमनी सभीपमां ऐवी शांति छवाई जाय छे के सिंह-वाघ वगेरे ज्वों पण एकबीज उपर उपद्रव नथी करता, तो पछी भगवाननी पोतानी उपर कोई उपद्रव करे ए तो वात ज केवी? भगवान तो शांतरसमां लीन छे ने तेमनी सभीपमां बीजा राजी देखी ज्वों पण शांतभावमां ढरी जाय छे. अरे ज्व! आवा त्रश्लोकमां श्रेष्ठ परमात्माने ओणभीने तेमनी भक्ति कर...तो तारोय भवनो अंत आवी जशे. केवली भगवाननी ने तेमना अतीन्द्रिय सुखनी प्रतीति जेना अंतरमां बेटी ते ज्व अत्यंत आसन्नभव्य एटले के नज्ञकमां ज मोक्षगामी छे—ऐम कुंदुकुंदस्यामीऐ प्रवचनसार गा. हर भां कह्युँ छे. अरे, हज तो केवली-तीर्थकरना दिव्य पुज्यनी प्रतीत पण जे ज्वोने अधरी पडे छे, तो अंतरना दिव्य ज्ञान अने सुखने तो तेओ क्यांथी जाणे? ए जाणवा भाटे पोताने पण तेवी जातनो अतीन्द्रिय भाव जागवो ज्ञेइऐ. एकला रागथी के धन्दियज्ञानथी प्रभुनी साची ओणभाषा के साची भक्ति थઈ शकती नथी. अंशे अतीन्द्रिय भाव ने अंशे वीतरागभाव पोतामां प्रगट करे त्यारे ज ऐवा पूर्ण-परमात्मानी प्रतीत ओणभाषा अने भक्ति थाय छे. आ अपूर्व न्याय छे...ने ते भेदज्ञाननुं तथा सम्पूर्णर्थननुं कारण छे.

हे देव! त्रश्ल भुवनमां आप ज सौथी सुंदर ने श्रेष्ठ छे; अहीं चैतन्यमां उत्कृष्ट परिषमनरूप सर्वज्ञता थઈ, त्यां बङ्गार पुद्गलमां पण उत्कृष्ट परिषमनरूप परम शांत देहरचना थई—आवो ज कुदरतनो भेज छे. बीजाने ऐवो देह होय नहिं. जेम केवलज्ञानथी ऊंचु कोई ज्ञान जगतमां नथी, तेम प्रभुना परम औदारिक शरीरथी वधु कोई रूप जगतमां नथी. चैतननी जेटली शोभा हती ते बधी आपना आत्मामां भेगी थई, ने पुद्गलनी जेटली शोभा हती ते बधी आपना देहमां भेगी थई. तेथी आपना समान सुंदरता जगतमां

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૫૧]

[૧૨. યૈ: શાંતરાગરુચિભિ...]

બીજા કોઈમાં નથી. અરે, આવા ભગવાનને છોડીને બીજાને કોણ ભજે ?

પ્રભો ! પૂર્વે સાધકદશામાં શુદ્ધોપયોગ વધતાં વધતાં તેની પરાકાષારુપે કેવળજ્ઞાન થયું, અને સાધકદશા સાથેના રાગથી પુણ્યનો રસ વધતાં વધતાં ઉત્કૃષ્ટપુણ્યરૂપ તીર્થકરપણું થયું. આ રીતે ચેતન અને જડ બંને પોતપોતાની સુંદરતાની ઉત્કૃષ્ટ ફણે પામીને, છેવટે બંને છૂટા પડીને આપ સિદ્ધપરમાત્મા બની ગયા. પુણ્ય જીવનો સ્વભાવ નથી તેથી અંતે તે છૂટી જાય છે. સર્વજ્ઞતા ને સિદ્ધપદ જીવનો સ્વભાવ છે તે કંઈ છૂટતા નથી. આ રીતે બંનેનું ભેદજ્ઞાન સમજવું જોઈએ. આવા ભેદજ્ઞાનપૂર્વક ભગવાનનાં ગાણાં ગાય તેને ભવની બેડીનાં બંધન તૂટી જાય; એનાં પૂર્વનાં પાપકર્માં પણ પુણ્યરૂપે પલટી જાય. આવું સમ્યક્ સ્તુતિનું ફળ છે. (૧૨)

*

ભગવાન અને ભક્ત

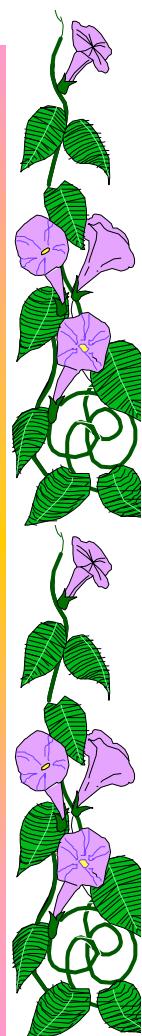
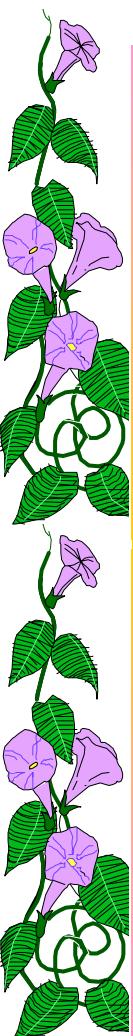
ભક્તિ એટલે ભગવાન અને ભક્ત વચ્ચેની સંધિ.—તેમાં વચ્ચે કોઈ ત્રીજું ન હોય, અરે ભક્ત અને ભગવાનનું દ્વેત પણ ન હોય.

સર્વજ્ઞ-વીતરાગ દેવની ભક્તિ સજીતીય એવા વીતરાગીજ્ઞાન વડે થાય છે, વિજીતીય એવા રાગ વડે નહીં.

જિજ્ઞાસુને ધ્યાન રહે કે, ભગવાન અને ભક્તનો સંબંધ કોઈ રાગવડે નથી થતો; ભક્તિ વખતે જે શુભરાગ છે તે કંઈ વીતરાગ ભગવાન સાથે સંધિ નથી જોડતો, તે તો ઉલ્ટો વચ્ચે આડો આવે છે. રાગ તોડીને જ્ઞાન-ચેતના વડે જ વીતરાગ ભગવાન સાથે સંધિ થાય છે. જેમજેમ રાગ તૂટીને વીતરાગી-ચેતન્ય પરિણમન થાય છે તેમ તેમ ભગવાન અને ભક્ત વચ્ચેનું અંતર તૂટીને, એકતા (ભાવ-ઔર્જા) થાય છે, તે સાચી ભક્તિ છે; અને તેના ફળમાં અંતે ભક્ત અને ભગવાન વચ્ચેનું અંતર સાવ ભૂંસાઈને ભક્ત પોતે જ ભગવાન બની જાય છે.

વાણ, ભક્તને ભગવાન બનાવનારી અદ્ભુત જૈનભક્તિ !

વીતરાગ દેવની વીતરાગી ભક્તિ...તેમાં રાગની કે રાગનાં ફળની વાંધા નથી, માત્ર વીતરાગતા ને તેના ફળની જ ઉપાસના છે. જૈનભક્તિનું આવું સુંદર સ્વરૂપ સમજાને હે ભવ્ય ! તું વીતરાગતાને જ ભજ...રાગને ભજુશ મા.

૧૩. વકત્રં કવ તે...]

[૫૨]

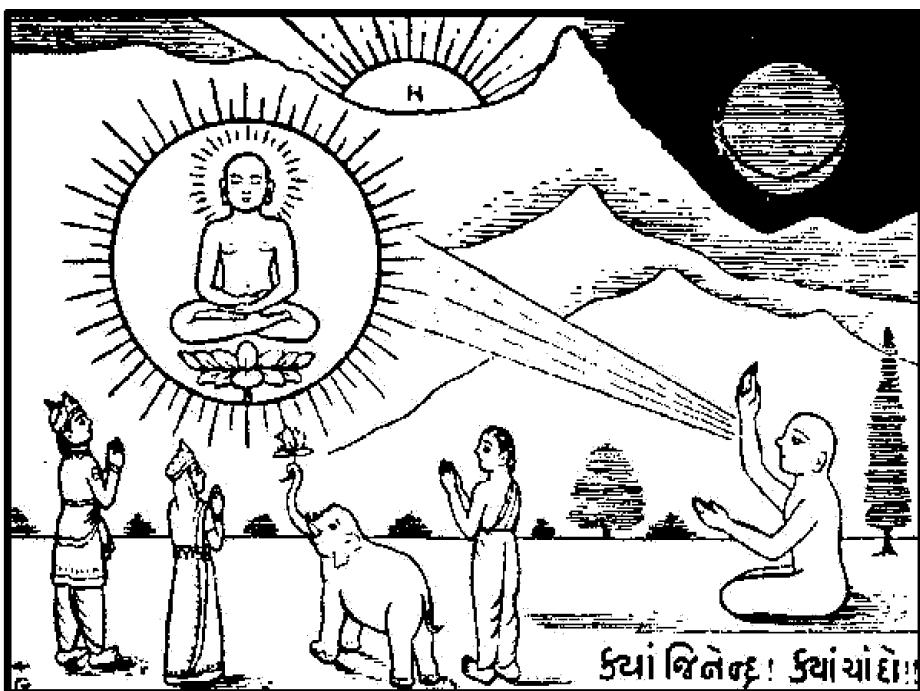
[૧૩]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

ભગવાનની પ્રશાંત મુદ્રા ચંદ્રની ઉપમાથી પણ પાર

વકત્રં કવ તે સુરનરોરગ-નેત્રહારિ
નિઃશેષ નિર્જિત જગત ત્રિત્યોપમાનમ्
બિબં કલંક મળિનં કવ નિશાકરસ્ય
યત્ વાસરે ભવતિ પાંડુ પલાશ કલ્પમ्

તૈતોક્ય સર્વ ઉપમાને જ જીતનારું,
ને નેત્ર દેવ-નર-ઉરગ છારી ત્બારું;
ક્યાં મુખ ! ક્યાં વળી કલંકિત ચંદ્રબિંબ ?
જે દિવસે પીળચટું પડી જાય ખૂબ.

ક્યાં જીનેણ ! ક્યાં ચાંદો !

ઘણાં કંદે છે કે ભગવાનનું મુખ ચંદ્રસમાન છે; પરંતુ હે દેવ ! અમને તે ઉપમાથી સંતોષ થતો નથી. કેવળજ્ઞાનની દિવ્યપ્રભાથી ઝણકતી આપની નિષ્કલંક મુદ્રા પાસે ચંદ્રની શી ગણતરી ? ચંદ્ર તો કલંકવાળો છે (તેમાં કાળા-કાળા ડાધા દેખાય છે), ને આપ તો રાગ-દ્વેષ રહિત નિષ્કલંક છો; તથા ચંદ્રનું તેજ તો દિવસે સૂક્ષ્મ ધાસની જેમ સાવ જાંખું ને પીળું પડી જાય છે, ત્યારે આપનું તેજ તો દિવસે કે રાત્રે સદાય એક સરખું રહે છે. કેવળજ્ઞાન-તેજ તો સદાય અનંતકાળ એવું ને એવું રહે છે ને શરીર ફજારો-લાખો-કરોડો વર્ષો સુધી રહે તોપણ ઠેઠ સુધી તેનું તે જ એવું ને એવું રહે છે, કદી જાંખું પડતું નથી.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૫૩]

[૧૩. વકત્રં ક્વ તે...]

માટે કયાં ચંદ્રબિંબ ને કયાં આપનું મુખમંડળ ! આપની પરમ ઉપશાંત દિવ્ય વીતરાગી મુદ્રા તો ઊર્ધ્વલોકના સુરેન્દ્ર, મધ્યલોકના નરેન્દ્ર ને અધોલોકના નાગેન્દ્ર-ધરણેન્દ્ર એમ ત્રણે લોકના જીવોના નેત્રને મુખ કરનારી છે, અને ત્રણલોક સંબંધી સમસ્ત ઉપમાને જીતનારી છે; આપના દિવ્ય રૂપની સરખામણી કરી શકે એવું ત્રણ જગતમાં કોઈ નથી.

પ્રભો ! આપનો આત્મા તો પરમ શાંત છે ને તે શાંતિની પ્રભા આપની મુદ્રામાં પણ દેખાઈ આવે છે. જેમ મીઠા તળાવનું પાણી પીવામાં તો હંદું...ને તેની નજીકની ફ્વા પણ ઠંડી તેમ પ્રભુનો આત્મા તો શાંતરસમાં મળ્યા, ને દેહની મુદ્રા પણ શાંત ! ચંદ્રમાની અંદર તો કાળા ધાબા દેખાય છે પણ પ્રભુની મુદ્રામાં કોઈ કલંક નથી, રાગદ્વેષના કોઈ ડાઢા પ્રભુમાં નથી. આવા પ્રભુને દેખ્યા પછી જગતની કોઈ વસ્તુ મુમુક્ષુના ચિત્તને હરી શકતી નથી, કેમકે સર્વજ્ઞપ્રભુની તૂલના કરી શકે એવી કોઈ વસ્તુ જ જગતમાં નથી. સમવસરણની વચ્ચે બિરાજમાન સાક્ષાત् તીર્થકર પરમાત્માને જોવાનું મહા ભાગ્ય તો ઘણા પુણ્ય હોય તેને જ મળે છે; સાધારણ જીવોને તેની અદ્ભુત શોભાનો ઘ્યાલ ન આવે. પ્રભુના મુખ પર અતીન્દ્રિય સુખ છિવાયેલું દેખાય છે; તે દેખીને મુમુક્ષુને આત્માનો સુખ-સ્વભાવ પ્રતીતમાં આવી જાય છે.

પ્રભો ! સૂર્ય-ચંદ્રની ઉપમાવડે આપની ખરી ઓળખાણ થઈ શકતી નથી; સૂર્ય-ચંદ્રમાં રહેનારા જ્યોતિશીદ્વો તો આપના સેવક છે. ઉપરના ઇન્દ્રો, મધ્યમાં મનુષ્યો ને નીચેના નાગેન્દ્રો એમ ત્રણલોકના જીવો આપનું રૂપ દેખીને મુખ બની જાય છે. (બિચારા નારકી જીવોને તો આપના દર્શનનું સુભાગ્ય મળતું નથી.) આહા, આપની મુદ્રાની નમણાઈ, શાંતિ, વીતરાગતા, ગંભીરતા એ બધું અનુપમ છે...અદ્ભુત છે. ‘મારા ભગવાન આવા સુંદર... ! ’ એમ ભગવાનના વખાણ કરતાં ભક્તજનો ધરાતા નથી. સંસારમાં મા પુત્રનાં વખાણ કરી કરીને રાગને પોષે છે, અહીં ધર્મમાં વીતરાગદેવનાં વખાણ કરી કરીને ભક્તજન પોતાની વીતરાગી ભાવનાને મલાવે છે. અહો પ્રભો ! આપના નિષ્ઠલંક રૂપને દેખીને ધ્યાવતાં અમારા આત્મામાંથી પણ કલંક દૂર થઈ જાય છે.

હે દેવ ! આપનું મુખ કાંઈ ચંદ્ર જેવું કલંકિત નથી, આપનું નાક કાંઈ પોપટની ચાંચ જેવું વાંકુ નથી, આપની આંખ કાંઈ ફરણીયાની આંખ જેવી ભયભીત નથી, એ તો અંતર્મુખ સ્થિર છે; આપનો અવાજ કાંઈ કોયલ જેવો નથી, એનાથીયે અત્યંત મધુર છે; આપની મુખમુદ્રા કાંઈ કમળ ની જેમ કરમાઈ જતી નથી, સદા પ્રસન્ન રહે છે.-આ રીતે લોકના સર્વે પદાર્થાની ઉપમાને હરી લેનારા આપ સર્વોત્તમ સર્વાંગ સુંદર છો. જગતના પદાર્થમાં કોઈને કોઈ પ્રકારે દોષ હોય છે ત્યારે આપ તો સર્વ પ્રકારે દોષરહિત, સર્વગુણસમ્પત્ત છો, તેથી નિરૂપમ છો.

પ્રભુના આત્મામાં રાગ નથી ને શરીરમાં રોગ નથી. આત્મામાં સૌથી ઊંચી કેવળજ્ઞાન દશા થઈ છે, ને શરીરમાં સૌથી ઊંચી પરમ ઔદારિક દશા થઈ છે.-આમ બંને પ્રકારે (અંતરમાં ને બાધમાં) સર્વોત્કૃષ્ટપણું બતાવીને ભગવાનની સ્તુતિ કરી છે. (૧૩)

૧૪. સમૂર્ણમંડળં...]

[૫૪]

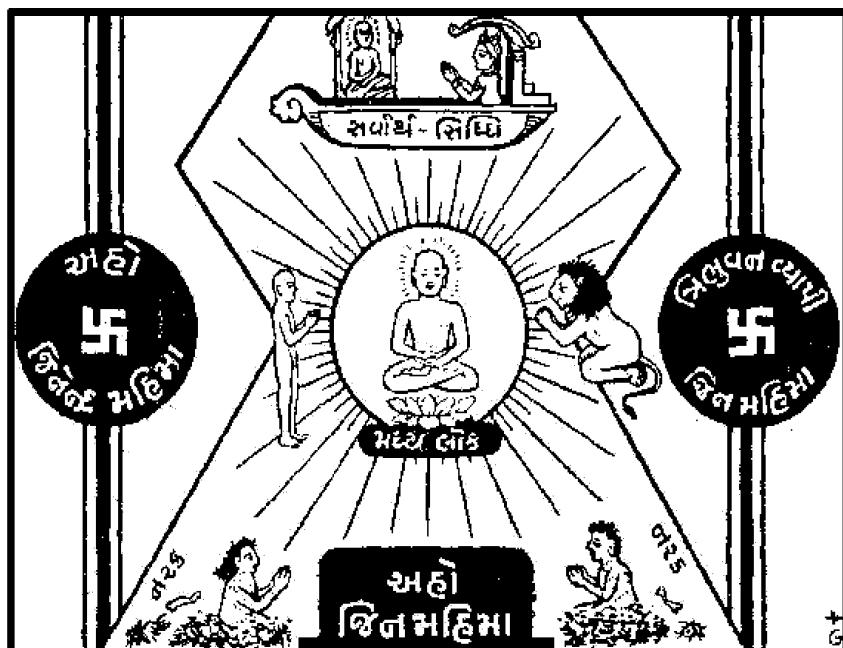
[૧૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

પ્રભુનો આશ્રય કરનારને મોક્ષમાં જતાં કોઈ રોકી શકે નહીં

સમૂર્ણમંડળ શશાંકકલા કલાપ
શુદ્ધ ગુણાઃ ત્રિભુવનં તવ લંઘયંતિ
યે સંશ્રિતાઃ ત્રિજગદીશ્વર નાથમેક
કઃ તાન્ત્રિવારયતિ સંચરતો યથેષ્ટમ् ॥

સંપૂર્ણ ચંદ્રતણી કાન્તિ સમાન ત્વારા,
રૂઢા ગુણો ભુવન તૈણ ઉત્સંઘનારા !
તૈલોકનાથ, તુજ આશ્રિત એક તેને,
સ્વેચ્છાથકી વિચરતાં કદિ કોણ રોકે ?

હે દેવ ! પૂનમની ચાંદની જેવા આપના ઉજજવળ ગુણો ત્રણલોકમાં ફેલાઈ ગયા છે અથવા ત્રણેલોકને ઉલ્લંઘીને ઠેઠ સિદ્ધલોકમાં પહોંચી ગયા છે. ખરું જ છે, આપના જેવા પરમાત્માને નાથ તરીકે સ્વીકારીને તેનો જેણે આશ્રય કર્યો તે ગુણોને ત્રણલોકમાં સુખપૂર્વક સંચાર કરતાં કોણ રોકી શકે ? પ્રભો, અમારી સાધક પરિણાતિએ પણ આપના જેવા મણ પુરુષનો (અંતરમાં પરમાત્મભાવનો) આશ્રય લીધો છે તેથી અમનેય હવે મોક્ષમાં પ્રવેશતાં કોઈ રોકી શકશે નાહિં.

હે પ્રભો ! સર્વજ્ઞતા, ક્ષાયિકસમ્યકૃત્વ, પૂર્ણઆનંદ વગેરે ગુણોએ આપનો આશ્રય લીધો તેથી ત્રણલોકમાં તેમનો મહિમા વિસ્તરી ગયો. જેમ મોટા રાજા-મહારાજાના દૂતને

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૫૫]

[૧૪. સમૂર્ણમંડળં...]

રાજદરભારમાં પ્રવેશતાં કોઈ રોકી શકે નહિં, તેમ સાધકજીવ કહે છે કે અમે સર્વજ્ઞ પરમાત્માના દૂત છીએ; અમને ઈચ્છાનુસાર મોક્ષમાર્ગમાં વિચરતાં કોઈ રોકી શકે નહિં, કેમકે અમે મોટાનો આશરો લીધો છે. પ્રભો, અમને તો ત્રણલોકમાં સર્વત્ર આપનાં ગુણો જ ફેલાયેલા દેખાય છે. દોષો તો આપનાથી ડરીને બિચારા કયાંચ ભાગી ગયા. અહી પ્રભો, આપની તો શી વાત ! જ્યાં આપનો આશ્રય લીધો ત્યાં અમારા આત્મામાંચ બધા ગુણો ખીલવા માંડ્યા છે ને દોષો દૂર થવા માંડ્યા છે. -આ રીતે સાધકદશા વૃદ્ધિગત થવા માંડી છે.

પ્રભુનો જ્યાં જન્મ થયો કે કેવળજ્ઞાન થયું ત્યાં દિવ્ય અજવાળા ત્રણલોકમાં ફેલાઈ ગયા, ને જીવોને સાતા થઈ. ત્યારે આશ્ર્ય પામી જિનમહિમાનું ચિંતન કરતાં ઘણાય જીવો સમ્યજ્ઞર્થન પામી ગયા. એ રીતે પ્રભુના પ્રતાપે ત્રણલોકમાં ગુણનો વિસ્તાર થવા માંડ્યો. પ્રભુના ગુણોની કીર્તિ તો ત્રણલોકમાં ફેલાઈ ગઈ ને બીજા જીવોમાં પણ પ્રભુના નિમિત્તે ગુણનો વિસ્તાર થવા માંડ્યો. આ રીતે ભક્તને ત્રણલોકમાં પ્રભુનાં ગુણો જ દેખાય છે.

કોઈ કહે કે 'આમાં પરાધીનતા નથી આવતી ?'

-ના; કેમકે ભગવાનનો ભક્ત, ભગવાનની જેમ પોતાના આત્મામાં પણ ગુણોની પરિપૂર્ણતા દેખે છે, ને તે પૂર્ણસ્વભાવના આશ્રયે તેની સાધના (સમ્યક્તવાદિ ગુણો) વૃદ્ધિગત થાય છે. આવા સ્વાશ્રયની ભાવનાપૂર્વક ભગવાનના આ ગુણગાન છે. બાકી ભક્તિમાં તો 'ભક્તની ભાષા' હોય તેથી કાંઈ તેમાં પરાધીનતા બુદ્ધિ નથી; તે તો ભગવાન પ્રત્યેનો વિનય છે.

હે નાથ ! આપને કેવળજ્ઞાન થતાં આપના આનંદની તો શી વાત ! ૧૪ બ્રહ્માંડમાં આનંદનો આંચકો આવે, દેવતાઓના દિવ્યાસનો ડગમગી ઉઠે ને દેવોનાં વાજ્ઞાં એની મેળે વાગવા માંડે, આકાશમાંથી રત્નવૃદ્ધિ થવા માંડે. પ્રભો, આ બધામાં અમને તો આપના ગુણનો જ પ્રભાવ દેખાય છે. આપના જેવી આશ્ર્યકારી બાધ્યલભિધ પણ બીજા કુદેવોને થઈ શકે નહિં, અંદરના ગુણવૈભવની તો શી વાત ! આપના કેવળજ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોનો મહિમા જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે, ત્રણલોકમાં કયા સત્પુરુષ તેને નથી જાણતા ? અહીં, જ્યાં આપના મોક્ષગમનની તૈયારી થાય ત્યાં દુનિયામાં આનંદનાં વાજ્ઞાં વાગે...સર્વત્ર આહૃલાદ ને પ્રહૃલાદ ફેલાઈ જાય. આપના ગુણવૈભવની કીર્તિ પાસે હે જિનેન્દ્ર ! ઇન્દ્ર કે ચક્રવર્તીનો વैભવ તથા કીર્તિ પણ સાવ તૂચ્છ લાગે છે. તે ચક્રવર્તી ને ઇન્દ્રો પણ આપને જ સેવે છે, ને આપની સેવાના ફળથી જ તેને ઇન્દ્રપણું કે ચક્રવર્તીપણું મળ્યું છે. માટે ત્યાં પણ અમને તો આપના ગુણનો જ મહિમા દેખાય છે. જગતમાં એવું કોઈ સ્થાન નથી કે જ્યાં આપના ગુણનાં ગાણાં ન ગવાતા હોય ! અમે પણ જ્યાં જશું ત્યાં આપના ગુણના ગાણાં ગાશું ને તે ગાતાં ગાતાં મોક્ષમાં આવશું. દોષનું નામ-નિશાન અમારી પાસે નહીં રહે.-જીઽાઓ, આ વીતરાગના ભક્તનો અંદરનો પડકાર ! પ્રભો, અમે સર્વગુણ-

૧૪. સમૂર્ણમંડળ...]

[૫૬]

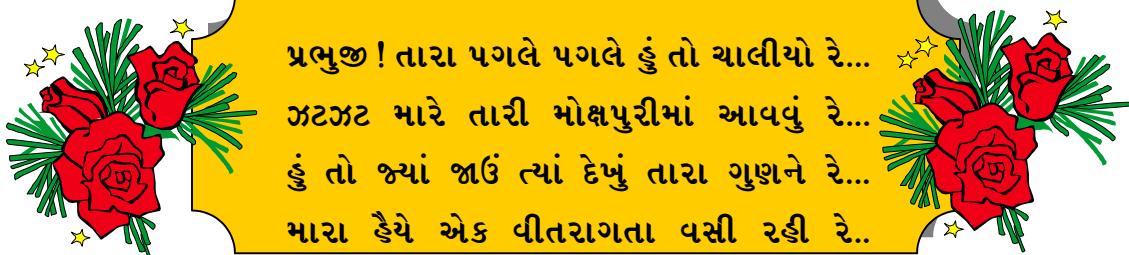
[ભક્તામર-સ્તોત્ર

સમૃપજી એવા આપના ઉપાસક થયા...હવે અમારામાં કોઈ દોષ કેમ રહી શકે? હવે અમારા ગુણના વિસ્તારને રોકવા જગતમાં કોઈ સમર્થ નથી.

આવી અદ્ભુત ગુણભક્તિ શાની સિવાય બીજા કરી શકે નહિ, ને સર્વજ્ઞ ભગવાન સિવાય બીજા તે જીલી શકે નહીં. જે ભગવાનના ગુણોને (અને તેવા નિજાત્મસ્વભાવને) ઓળખે પણ નહિ તે તેમની સ્તુતિ કે ઉપાસના કયાંથી કરી શકે! અને જે પોતે મોહી-અજ્ઞાની હોય તે શાનીની વીતરાગભક્તિ કેમ જીલી શકે? તેથી ખરેખર શાનસ્વભાવની અનુભૂતિરૂપ સમ્યગ્દર્શન ને આત્મજ્ઞાન તે જ સર્વજ્ઞભગવાનની સૌથી પહેલી સ્તુતિ છે. આવી ભાવ-સ્તુતિ કરનારને પણ શાસ્ત્રમાં જિન કહ્યા છે. અરે જીવ! ભગવાન આત્માના આવા ગાણાં ગાતાં તો શીખ! એનો મહિમા તો કર!...તો તારા ભવના છેડા આવી જશે, ને તું મોક્ષપુરીના માર્ગમાં આવી જઈશ. સંસારમાં છેવટનો ને સૌથી ઊંચો સર્વાર્થસિદ્ધિનો ભવ કરનારા સમ્યગ્દર્શિ દેવો, તે ભવે મોક્ષ પામનારા મધ્યલોકના મુનિવરો, કે નીચે સાતમી નરકમાં રહેલા સમ્યગ્દર્શિ-જીવો, એ બધા ધર્માત્માઓ પરમાત્માનાં ગુણ ગાય છે. તીવ્ર મિથ્યાદર્શિ જીવો તો પરમાત્માને ઓળખતા જ નથી, તેમની શી ગણતરી? દેખતા જીવોને તો સર્વત્ર ભગવાનના ગુણનો મહિમા દેખાય છે, આંધળાને ન દેખાય તેથી શું? આંધળાને તો પગ પાસે નિધાન હોય તોપણ નથી દેખાતા. પ્રભો! આપને જોતાં અમારી તો અંતરદર્શિ ખુલ્લી ગઈ, અંતરમાં અમને ચૈતન્યનિધાન દેખાવા માંડયાં. હવે તે નિધાન લેતાં અમને કોઈ રોકી શકે નહિ. અમે આપના નંદન થયા, આપના વારસ થયા, સર્વજ્ઞપદના યુવરાજ થયા, હવે મોક્ષપદ લેતાં શી વાર!-આમ સાધકને પોતાના મોક્ષની નિઃશંકતા થઈ ગઈ છે. સર્વજ્ઞપદની સત્તાનો નિશ્ચય થયો ત્યાં પોતામાં પણ તે પદ દેખાવા માંડયું. તે સર્વજ્ઞસ્વભાવના આશ્રયે અમે પણ સર્વજ્ઞ થઈશું ને અમારો જ્ઞાનવિસ્તાર પણ ત્રણલોકમાં ફેલાઈ જશે.

-આવી નિઃશંકતાપૂર્વકસાધકજીવો મોક્ષને સાધતા સાધતા આ ભક્તિ કરે છે. (૧૪)

* * *

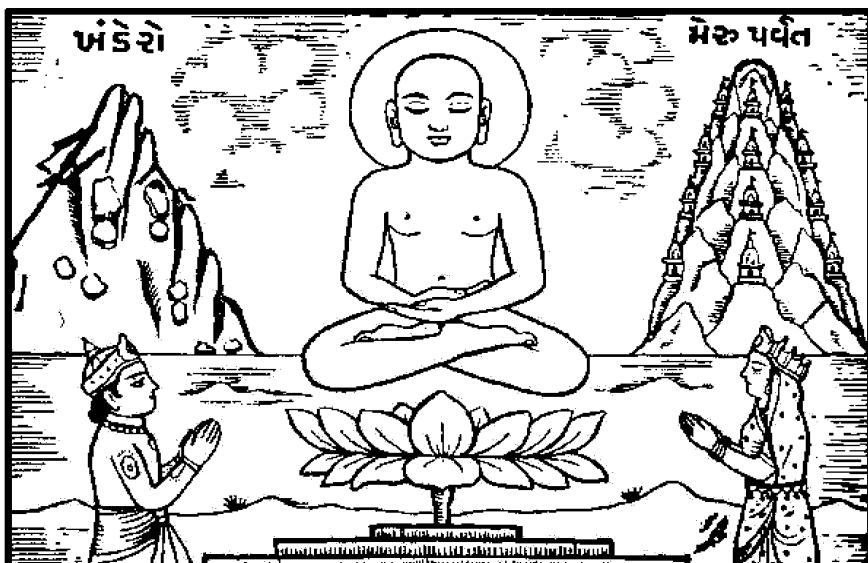
ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૫૭]

[૧૫. ચિત્રં કિમત્ર યદિ...]

[૧૫]

પ્રભુની અચલ વીતરાગતા ને નિર્વિકારતા

ચિત્રં કિમત્ર યદિ તે ત્રિંદશાંગનાભિ:
નીતં મનાગપિ મનો ન વિકારમાર્ગમ्।
ક પાંતકાલ-મરુતા ચલિતાચલેન
કિં મન્દરાદ્રિ શિખર ચલિતં કદાચિત્॥

આશર્ય શું પ્રભુતણા મનમાં વિકાર
દેવાંગના ન કદી લાવી શકી લગાર !
સંહારકણ પવને ગિરિ સર્વ ઢોલે,
મેરગિરિ શિખર શું કદી તોય ઢોલે ?

હે વીતરાગપ્રભો ! સ્વર્ગની દેવાંગનાઓ આપના ચિત્તમાં જરાય વિકાર ઉપજાવી ન શકી,-પણ એમાં શું આશર્ય છે ! શંકર વિષ્ણુ વગેરે અન્ય દેવો તો સાધારણ સ્ત્રીઓમાં પણ મોહિત થઈ ગયા, જ્યારે આપ તો ઈન્દ્રાણીને દેખીને પણ મોહિત ન થયા; પણ આપની મેરુ જેવી મહાનતા જોતાં એ કાંઈ આશર્યની વાત નથી, કેમકે આપ તો સંપૂર્ણ વીતરાગ છો.-
સામાન્ય પર્વતોને ઊઘેડી નાંખનારો પ્રલયકણનો પવન શું મેરુપર્વતના શિખરને ડગાવી શકે છે ?-કદી નહીં.

ભગવાન ઋષભદેવની રાજસભામાં સ્વર્ગની દેવીઓ ભક્તિથી નૃત્ય કરતી હતી; તે દેવાંગનાઓના હાવભાવમાં પ્રભુ મોહિત તો ન થયા, અપિતુ નીલાંજનાદેવીના મૃત્યુદ્વારા સંયોગની ક્ષણભંગુરતા ચિંતવીને તેઓ સંસારથી વિરક્ત થયા.-આ વૈરાગ્યપ્રસંગને

૧૫. ચિત્રં કિમત્ર યદિ...]

[૫૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

યાદ કરીને કહે છે કે હે પ્રભો ! દેવલોકની અપ્સરાઓ વડે આપ મોહિત ન થયા—એમાં અમને કાંઈ આશ્ર્ય નથી લાગતું; કેમકે આપના માર્ગમાં અતીન્દ્રિય સુખને ચાખનારા અમારા જેવા સાધકો પણ સ્વર્ગના વैભવમાં સુખ નથી માનતા, તેમાં મૂર્ખતા નથી, તો પછી આપ તો પૂર્ણ વીતરાગ, આપની નિર્વિકારતાની શી વાત ! આપના ચિત્તમાં જરાય વિકાર ન થાય—એ કોઈ આશ્ર્યની વાત નથી. બીજા કુદેવો તો સ્ત્રીઆદિમાં મોહિત થયેલા છે અથવા શત્રુ પ્રત્યે કોધ કરીને તેને હણો છે, પણ આપ તો સર્વજ્ઞ-વીતરાગ છો, આપનામાં કદી જરાપણ રાગદ્રેષ થતા નથી. ભક્ત ઉપર રાગ કરતા, કે નથી દુશ્મન ઉપર દ્રેષ કરતાં. આવી વીતરાગતા જગતમાં એક આપને જ શોભે છે.

પંચમકાળના અંતે પ્રલયકાળ આવશે ત્યારે એવો ઘનઘોર વાયરો ઝૂંકાશે કે હિંમાલય વગેરે મોટા મોટા પર્વતો પણ વીભરાઈને ઊડી જશે, પરંતુ મેરુપર્વત જરાય નહીં ડગે, એ તો શાશ્વત એવો ને એવો સ્થિર રહેશે. તેમ જગતના તૂચ્છ દેવો જ્યાં રાગ-દ્રેષથી ડગી જાય છે ત્યાં હે જિનદેવ ! આપ વીતરાગભાવમાં મેરુ જેવા નિશ્ચલ રહ્યો છો. સમવસરણાની દિવ્યવિભૂતિ પણ આપને રાગ ઉપજાવી શકતી નથી. આવી વીતરાગતા જગતમાં એક આપનામાં જ છે, બીજા કોઈમાં નથી.

આપણે રહ્યીએ છીએ તે ભરતક્ષેત્ર જંબુદ્ધિપમાં છે; સીમંધર પરમાત્મા બિરાજે છે તે વિદેશક્ષેત્ર પણ આ જંબુદ્ધીપમાં જ છે. જંબુદ્ધીપ એકલાખ મહાયોજનનો ગોળાકાર છે; તેની વચ્ચમાં શાશ્વત મેરુપર્વત છે અને તેના ઉપર શાશ્વત જિનાલયો આવેલા છે. પ્રલયકાળના પવન વચ્ચે પણ આ મેરુપર્વત એમને એમ અચલ રહે છે. એ જ રીતે ભરતક્ષેત્રનું સમ્મેદ્શિખર-નિર્વાણસ્થાન પણ શાશ્વત છે. અત્યારે તેના ઉપર પૃથ્વીના જે નવા પડ ચડી ગયા છે તે પ્રલયકાળે ઊડી જશે ને અસલી ચિત્રાપૃથ્વી સ્ફટિક જેવી પ્રગટ થશે, તે ચિત્રાપૃથ્વીના ઉપસેલા ભાગરૂપ સમ્મેદ્શિખર પર્વત અને તેના પર સાથ્યયો છે તે શાશ્વત છે. અહીં તે મેરુની ઉપમા આપીને કહે છે કે હે નાથ ! આપનું ચિત્ત પણ મેરુપર્વત જેવું સ્થિર છે; દેવલોકની અપ્સરાવડે કે જગતના કોઈ પદાર્થોવડે તેમાં જરાપણ વિકાર-રાગદ્રેષ થતા નથી. અહીં, આવી વીતરાગતા આપના સિવાય બીજે કચ્ચાંય નથી. અને આપના વીતરાગ માર્ગમાં લાગેલું અમારું ચિત્ત તેને પણ માર્ગથી કોઈ ડગાવી નહીં શકે; તે હવે વિષયોમાં લીન નહીં થાય. આમાં એ પણ આવી ગયું કે વિષયોમાં જેનું ચિત્ત લીન હોય તે જીવો વીતરાગ પરમાત્માની સાચી ભક્તિ કરી શકતા નથી.

જુઓ, આ ભક્તામર-સ્તોત્રના ભાવોનું રહસ્ય ખોલાય છે. ભક્ત-અમર એટલે ભક્તિવંત દેવો, તેઓ પણ દેવલોકના વैભવને તુચ્છ ગણીને સર્વજ્ઞ પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે, તે તેમાં વીતરાગતાની જ ભાવના ભાવે છે. સ્તોત્રના આવા ભાવો નહિં સમજનારા જીવો દીન થઈને પૈસા-નીરોગતા વગેરે લૌકિક આશાથી ભક્તામર-સ્તોત્ર બોલે છે, તેમને ભગવાનની

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૫૮]

[૧૬. ચિત્રં કિમત્ર યદિ...]

ખરી સ્તુતિનો ભાવ નથી. અહો, આ તો વીતરાગ પરમાત્માના ગુણોની સ્તુતિ ! તેમાં વીતરાગી ગુણ સિવાય બીજી ભાવના કેમ હોય ? આવી ભાવના સહિત ભગવાનની ભક્તિ કરનારને પછી જે બેચાર ભવ હોય તે દીનતાવાળા નથી હોતા, આરાધનાસહિત ઉત્તમ પુષ્યફળવાળા હોય છે. અને ત્યાં સ્વર્ગાદિમાં અપ્સરા વગેરે દિવ્યવૈભવોની વચ્ચે પણ આત્માની આરાધનાને ભૂત્યા વગર, સમ્યકૃત્વમાં મેરુવત અકંપ રહીને અનુક્રમે મોક્ષપદને સાધે છે.

આ છે પરમાત્માની પરમાર્થભક્તિનું ફળ ! (૧૫)

* * *

* ભગવાનના ભક્તિના

દદ્યના ઉદ્ગાર *

* જિનશાસનમાં કહેલા ભેદજ્ઞાન વડે અમે ભગવાનના માર્ગમાં ભજ્યા છીએ...ભગવાને દર્શાવેલો અમારો નિજવૈભવ અમે દેખ્યો છે, ને તેના અત્યંત મધુર સુખનો સ્વાદ ચાખ્યો છે. અહો, કેવું અદ્ભુત છે મારું તત્ત્વ !

* ‘અહો. પંચપરમેષ્ઠી ભગવંતો ! મારા સ્વસંવેદનજ્ઞાનના બળે આપના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરીને હું નમસ્કાર કરું છું’—આવા મંગલપૂર્વક પંચપરમેષ્ઠી ભગવંતોને પોતાની સાથે રાખીને મુમુક્ષુસાધક આરાધકભાવની ઝણઝણાટી બોલાવતો મોક્ષપુરી તરફ ચાલ્યો જાય છે. વાહ રે વાહ, પંચમકાળેય એને પંચપરમેષ્ઠીનો વિરહ નથી.

* પ્રભો, વીતરાગ થયેલા આપને નમસ્કાર કરતાં ને આપનાં ગુણોનું સ્તવન કરતાં મારો આત્માય રાગથી જુદો પડીને નિજભાવમાં પરિણામે છે. જગતથી ન્યારોને પોતામાં પૂરો—એવો અદ્ભુત આત્મા, હે જિનદેવ ! આપના જ શાસનમાં બતાવ્યો છે...તેનો પરમ શાંત ચૈતન્યરસ અમારા ચિત્તને તૂસ કરે છે...અમને મોક્ષનો સ્વાદ ચખાડે છે.

* * *

૧૬. નિર્ધૂમ વર્તિઃ....]

[૬૦]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૧૬]

સર્વજ્ઞના કેવળજ્ઞાન-દીપકની અદ્ભુતતા

નિર્ધૂમ-વર્તિ: અપવર્જિત તૈલ-પૂર:
કૃત્સન જગત્ત્રયમિં પ્રગટી કરોષિ।
ગમ્યો ન જાતુ મરૂતાં ચલિતાચલાનાં
દીપોપર: ત્વમસિ નાથ જગત્પ્રકાશ: ॥

ધુમ્રે રહિત, નહિ વાટ, ન તેલવાળો,
ને આ સમગ્ર ગ્રાણ લોક પ્રકાશનારો;
ડેલાવનાર ગિરિ વાયુ ન જાય પાસે,
તું નાથ ! છો અપર દીપ જગત્પ્રકાશે.

હે નાથ ! કેવળજ્ઞનાને લીધે આપ એવા અદ્વિતીય જગત્પ્રકાશી દીવા છો...કે જેને ધૂમાડો કે વાટ નથી, જેમાં તેલ પૂરવું પડતું નથી; પર્વતોને ડેલાવી દેનારા જંજાવાતી વાયરા વડે પણ જે દીવો ઓલવાતો નથી, અને એકસાથે ત્રણે જગતને પ્રકાશિત કરે છે.

**‘સર્વજ્ઞ લબ્ધસ્વભાવ ને ત્રિજગોન્દપૂજિત એ રીતે
સ્વયમેવ જીવ થયો થકો તેને સ્વયંભૂ જિનો કડે.’**

-આ રીતે કુંદકુંદસ્વામીએ પણ સર્વજ્ઞપદના ભણિમારૂપ સ્તુતિ કરી છે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૬૧]

[૧૬. નિર્ધૂમ વર્તિઃ....

જુઓ, આ સર્વજ્ઞ ભગવાનના કેવળજ્ઞાન-દીપકની સ્તુતિ ! જગતના તેલ-ધીના દીવામાં તો રૂની વાટનું અવલંબન જોઈએ ને તેમાંથી ધૂમાડો નીકળે, તેમ ઇન્દ્રિયજ્ઞાનવાળા જીવોમાં તો મોહરૂપી ધૂમાડો હોય છે ને પાંચ ઇંદ્રિયોરૂપી વાટનું આલંબન જોઈએ છે; પરંતુ હે દેવ ! સ્વયંભૂ એવા આપના કેવળજ્ઞાન-દીવડાને કોઈ ઇન્દ્રિયોરૂપ વાટનું આલંબન નથી કે તેમાં રાગ-દેખરૂપી કાલિમા નથી. લૌકિક દીવામાં તો તેલ પૂરવું પડે, પરંતુ આપનો કેવળજ્ઞાન-દીવડો તો આત્મામાંથી પ્રગટેલો સ્વયંભૂ છે, તેમાં તેલ પૂરવું પડતું નથી. વળી લૌકિક દીવો તો પવનના જકોરા વચ્ચે બુઝાઈ જાય છે, પણ આપનો કેવળજ્ઞાન-દીવડો ગમે તેવા ઉપસર્ગ-પરીષૃણા પવન વચ્ચે પણ કદી બુઝાતો નથી. અને લૌકિક દીવો તો પોતાની ભર્યાદાના થોડાક જ રૂપી પદાર્થોને પ્રકાશે છે. ત્યારે આપનો કેવળજ્ઞાનદીવડો તો એકસાથે ત્રણલોકના રૂપી-અરૂપી સમસ્ત પદાર્થોને પ્રકાશે છે. પ્રભો ! આપના આવા કેવળજ્ઞાનને પ્રતીતમાં લેતાં, એટલે કે રાગથી બિજ્ઞ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનસ્વભાવને વેદનમાં લેતાં અમારા અંતરમાં સ્વાનુભવનો જે અતીન્દ્રિય શ્રુતજ્ઞાન-દીવડો પ્રગટ્યો તે પણ હવે પરિષ્હેના પવન વચ્ચે કદી ઓલવાશે નહિ ને કખાયની કાલિમાથી જુદો જ રહ્યીને વૃદ્ધિગત થતાં-થતાં કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચશે. આ રીતે સાધકને સર્વજ્ઞની સાથે પોતાના જ્ઞાન-દીવડામાં પણ નિઃશંકતા છે. એકલા ઇન્દ્રિયજ્ઞાન વડે કે રાગ-દેખથી મલિન જ્ઞાનવડે કેવળજ્ઞાન-દીવડાની શ્રદ્ધા કે સ્તુતિ થઈ શકતી નથી.

અહો દેવ ! આપના આત્મામાં અસંખ્ય પ્રદેશો અનંત ચૈતન્યદીવડા પ્રગટ્યા છે, તે આનંદ-પ્રકાશથી ભરપૂર છે ને કખાયનો ધૂમાડો તેમાં નથી. ‘દીવે દીવો પ્રગટે,’ તેમ આપના કેવળજ્ઞાનની પ્રતીત વડે પ્રગટેલો અમારો સમ્યજ્ઞાન-દીવડો ભલે નાનો, પણ તેની જત તો આપના કેવળજ્ઞાન જેવી જ છે, તેમાં પણ અતીન્દ્રિયાનંદ છે ને કખાય નથી; ઇન્દ્રિયજ્ઞાનનો દીવડો બુઝાઈ જશે, અતીન્દ્રિય જ્ઞાનદીવડો કદી નહીં બુઝાય.

કેટલાક કહે છે કે વિકારરૂપી ધૂમાડાનો નાશ કરવા માટે જ્ઞાનદીવો જ ઓલવી નાંખો ! એમ કહેનારા મૂર્ખ જીવોને વિકારથી જુદા જ્ઞાનસ્વભાવની ખબર નથી. કેટલાક નાસ્તિકમતિ એમ પણ માને છે કે મોક્ષમાં જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ જ નથી રહેતું.-અરે મૂઢ ! તો શું મોક્ષ પામતાં આત્મા જડ-અચેતન થઈ ગયો ?-નહીં; જો જ્ઞાનનો જ નાશ થઈ જતો હોય તો આત્માનોય નાશ થઈ જાય.-તોપણી એવા મોક્ષને કોણ ઇચ્છે ?

હે નાથ ! ઇન્દ્રિયો વગર ને રાગદેખ વગર પણ મોક્ષમાં આપનો અદ્ભુત કેવળજ્ઞાનદીવડો જગમગી રહ્યો છે; ઇન્દ્રિયો છૂટી જાય તોપણ તે બુઝાતો નથી; તેમાં રાગરૂપી તેલની ચીકાસ નથી. સાધારણલોકો તો વીજળીના ફજારો-લાખો દીવાનો જગમગાટ દેખે ત્યાં આશ્રય પામી જાય છે. (-એને તો તેલની જરૂર પડે છે ને ઓલવાઈ જતાં વાર લાગતી નથી), પરંતુ તેલ વગર બળે એવા આ અદ્ભુત કેવળજ્ઞાનદીવડાને જ્ઞાનીજનો જ ઓળખે

૧૬. નિર્દૂમ વર્તિઃ....]

[૬૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

છે. આ અતીન્દ્રિય-દીવડાની જાત જ જુદી ! જગતના બીજા બધા દીવડા, અરે ! સૂર્ય-ચંદ્ર પણ એની પાસે તૂચ્છતા પામે છે.

કોઈપણ બહારના સાધન વગર સ્વયંભૂપણે આ કેવળજ્ઞાનદીવડો પ્રભુને પ્રગટયો છે. લોખંડની દીવાલો પણ એ દીવાના તેજની રોકી શકતી નથી, કોઈ પદાર્થ તેનાથી ગુસ રહેતો નથી. અહા, જગતમાં જેની બીજા જોડ નથી એવો અજોડ કેવળજ્ઞાન દીવડો શાશ્વતપણે પ્રભુના આત્મામાં જગમગી રહ્યો છે.-આમ કહીને, ઈન્દ્રિયોથી ને કષાયોથી લિન્ન જ્ઞાનસ્વભાવની પ્રતીતપૂર્વક સર્વજ્ઞભગવાનની સ્તુતિ કરી છે. અહા પ્રભો ! આપની આવી સ્તુતિ કરતાં અમને પણ મિથ્યાત્વઅંધકારનો નાશ થઈને સમ્યગજ્ઞાનનો અલૌકિક દીવડો પ્રગટયો છે, તે પણ કદી બુઝાવાનો નથી. ॥ ૧૬ ॥

જૈનધર્મના ભગવાનની વિશેષતા

જૈનધર્મમાં સ્તુત્ય-પરમાત્મા ઈષ્ટદેવ વીતરાગ-સર્વજ્ઞ છે, તેઓ રાગ-દ્રેષ રહ્યિત છે; તેમને નથી તો સ્તુતિ કરનાર પ્રત્યે રાગ, કે નથી નિંદા કરનાર પ્રત્યે દ્રેષ. છતાં તેમનાં ગુણોનું સ્તવન-ચ્યંતન-બહુમાન કરનાર જીવને સ્વયં પોતાની ભાવશુદ્ધિનો લાભ, તથા પાપનો નાશ થાય છે. ભગવાન પોતે બીજાના અકર્તા અને રાગ-દ્રેષ વગરના હોવા છતાં ભક્તને પોતાના ભાવોનું ફળ સ્વયમેવ પ્રાસ થાય છે.

વળી, જૈનધર્મનો આ લોકોત્તર સિદ્ધાંત છે કે ભગવાન અને ભક્ત બંને આત્માનો સ્વભાવ એક સરખો છે. દરેક જીવમાં પરમાત્મસ્વરૂપ રહેલું છે ને તેની ઉપાસના વડે (એટલે કે તેનાં શ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરીને તથા તેમાં ઉપયોગની લીનતા કરીને) કોઈ પણ જીવ પોતે પરમાત્મા બની શકે છે. પરમાત્મા બનવાની આ પ્રક્રિયા તે જ પરમ ભક્તિ, તે જ પરમાત્માની ઉપાસના, તે જ આરાધના, તે જ મોક્ષમાર્ગ અને તે જ ધર્મ.

ऋખભાદિ જિનવર આ રીતે કરી શ્રેષ્ઠ ભક્તિ યોગની,
શિવ-સૌખ્ય પામ્યા, તેથી કર તું ભક્તિ ઉત્તમ યોગની.
-આવી ભક્તિ સાધકજીવોના અંતરમાં સદાય વર્તે છે.

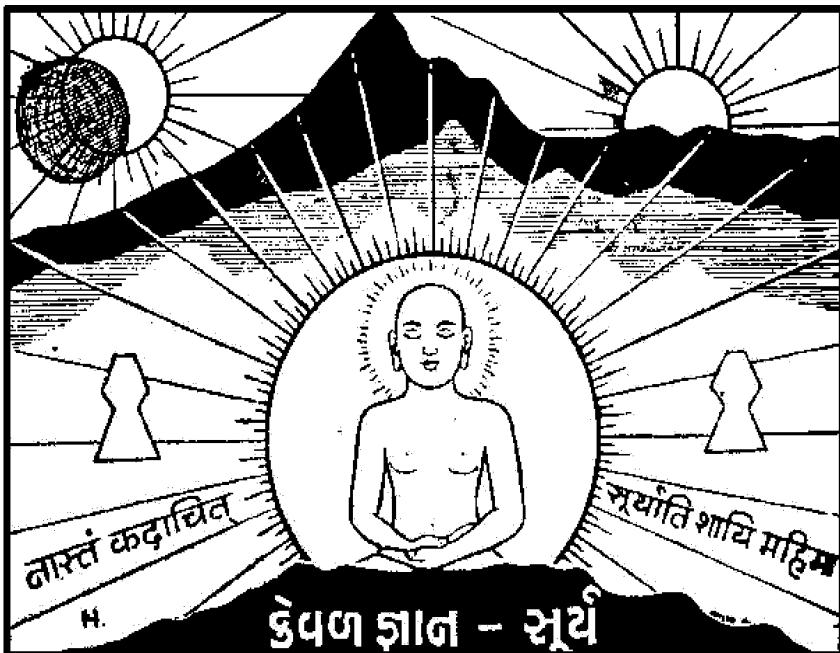
भक्तामर-स्तोत्र]

[६३]

[१७. नास्तं कदाचित्...]

[१७]

सूर्य करतांय तेजस्वी ज्ञानभानुं

नास्तं कदाचिदुपयासि न राहुगम्यः
स्पष्टीकरोषि सहसा युगपञ्जगन्ति ।

नाभोघरोदर निरुद्ध महा प्रभावः
सूर्यातिशायि महिमासि मुनींद्र लोके ॥

वेरी शके कटी न राहु, न अस्त थाय,
साथे प्रकाश त्रशा लोक विषे कराय;
तुं हे मुनींद्र, नहीं भेघ वडे छ्वाय,
लोके प्रभाव रविथी अदक्षे गणाय.

प्रभो ! आप सूर्य जेवा नहि परंतु तेना करतांय अधिक महिमावंत छो. सूर्य तो अस्त थै जाय छे परंतु आपनुं ज्ञान कटी अस्त थतुं नथी; राहु कटी आपने वेरी शक्तो नथी; सूर्यनी जेम मात्र हिवसे ज, अने पृथ्वीना थोडाक ज भागने नहि, अपितु एक साथे समस्त जगतने आप निरंतर प्रकाशो छो; अने धनधोर वादणां पश्च आपना ज्ञानप्रकाशने रोकी शक्ता नथी.- आ रीते सूर्य करतां पश्च हे मुनींद्र ! आपनो अतिशय महान छे.

जुओ, भगवानना भक्तने जगतनी कोई चीज परमात्माथी अधिक नथी लागती. श्लोक १५मां कह्युं के चंद्रनी उपमा प्रभुने लागु पडती नथी, पछी दीवानी उपमा लागु

૧૭. નાસ્તં કદાચિદુપયાતિ...]

[૬૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

પડતી નથી—એમ શ્લોક ૧૫માં કહ્યું; ને અંદી શ્લોક ૧૭ માં કહે છે કે હે દેવ ! આપને સૂર્યની ઉપમા પણ લાગુ પડતી નથી. ચંદ્ર-સૂર્ય કે દીપક એ બધાયથી પાર, કોઈ અદ્ભુત-આશ્ર્યકારી આપનું કેવળજ્ઞાન છે. સૂર્ય તો જગતને આતાપ કરનારો છે, પરંતુ હે જ્ઞાનસૂર્ય ! આપનું જ્ઞાનતેજ તો જગતને અપૂર્વ શાંતિ દેનારું ને આતાપ ફરનારું છે; આપના જ્ઞાનસૂર્યનો ઉદ્ય થયો તે હવે કદી અસ્ત થવાનો નથી; કોઈ કર્મોનાં વાદળ હવે તેના દિવ્ય પ્રકાશને ઢાકી શકતા નથી. જ્ઞાનદર્શનના આવરણારૂપી વાદળાને આપે સર્વથા વીજેરી નાંખ્યા છે. સૂર્યના પ્રકાશને તો પાટીયા વગેરે રોકે છે, આપના જ્ઞાનપ્રકાશને લોખંડની દીવાલો પણ રોકી શકતી નથી. આવા અદ્વિતીય જ્ઞાનભાનુ આપ છો.

આ જંબુદ્ધીપમાં બે સૂર્ય ને બે ચંદ્ર છે; પણ તેઓ એક જંબુદ્ધીપનેય પૂરો પ્રકાશિત કરી શકતા નથી; ત્યારે સર્વજ્ઞ પ્રભુનું કેવળજ્ઞાન તો એક સાથે જગતના બધા પદાર્થોને પ્રકાશે છે. ઊંડી ગૂફા વગેરેમાં કે જીવના અરૂપી ભાવોમાં તો સૂર્યનો પ્રકાશ પહોંચતો નથી, પરંતુ જગતમાં એવું કોઈ સ્થાન કે ક્ષેત્ર નથી કે જ્યાં પ્રભુના જ્ઞાનસૂર્યનો પ્રકાશ ન પહોંચે. હે નાથ ! આવો દિવ્ય જ્ઞાનપ્રકાશ આપના સિવાય બીજા કોને છે ? અને આપના આવા જ્ઞાનપ્રકાશની પ્રતીતિ કરવાની તાકાત અમારા જેવા જિનભક્ત સિવાય બીજા કોનામાં છે ?—‘અહો, એ જ્ઞાનનો મહિમા !’

આ સ્તોત્રમાં સ્તુતિ તો ઋષભદેવની છે, પણ જેમનામાં આવું દિવ્યજ્ઞાન હોય તે બધાય સર્વજ્ઞ ભગવંતોની ગુણસ્તુતિ આમાં સમાઈ જાય છે. આવા ગુણવાળા અનંત તીર્થકરો—અરિહંતો થયા ને અનંતા થશે. અત્યારે પણ આવા લાખો સર્વજ્ઞ ભગવંતો વિદેશક્ષેત્રમાં વિચરી રહ્યા છે. તે પ્રભુની પ્રભુતાને ઓળખતાં જીવને સમ્યકૃત્વ ને ભેદજ્ઞાન થઈ જાય છે. ભગવાન જેવા જ્ઞાનાનંદસ્વભાવની જે પ્રતીતિ અને પ્રીતિ કરે તે જ જીવ ભગવાનનો ભક્ત હોઈ શકે છે. સર્વજ્ઞ-સ્વભાવની પ્રીતિ-પ્રતીતિ કરતાં ઈન્દ્રિયો-રાગ કે સંયોગોની પ્રીતિ છૂટી જાય છે. તેથી તે જીવને પરમાર્થથી જીતેન્દ્રિય કહેવામાં આવે છે. (સમયસાર ગા. ૩૧)

**જીતી ઈન્દ્રિયો જ્ઞાનસ્વભાવે અધિક જાણો આત્મને,
નિશ્ચય વિષે સ્થિત સાધુઓ ભાખે જીતેન્દ્રિય તેહને.**

સાધક કહે છે: હે જગતના અદ્વિતીય-સૂર્ય ! આપ જ અમારા નેતા અને પિતા છો; અમે આપના બાળક છીએ, ને ભક્તિ કરતા-કરતા આપના માર્ગ ચાલી રહ્યા છીએ. અમારા અંતરમાં અમે એવી દઠ ભક્તિથી આપને વસાવ્યા છે કે તેમાં હવે સંસારનો ભય નથી. ‘જ્યાં ભગવાન વસ્યા ત્યાં ભવ કેવા; ને ભય કેવો ?’

આકાશમાં જે સૂર્યબિંબ હેખાય છે તે તો અચેતન પ્રકાશનો પૂર્જ છે; ને હે ભગવાન ! આપ તો ચૈતન્યપ્રકાશી સૂર્ય છો; સૂર્ય ગરમ છે, આપ શાંત છો; ‘ચંદેષુ નિમ્મલયરા... આઇચ્ચેસુ

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૬૫]

[૧૭. નાસ્તં કદાચિત...]

અહિયં પયાસકરા' લોગસ્સ-સૂત્ર દ્વારા સ્તુતિ કરતાં કહે છે કે ૨૪ તીર્થકરો-કેવળી ભગવંતો ચંદ્ર કરતાંય વધુ નિર્મણ છે ને આદિત્ય-સૂર્ય કરતાંય અધિક પ્રકાશ કરનારા છે. અરે, તીર્થકરોનું શરીર પણ ચંદ્ર-સૂર્ય કરતાં વધુ ઊજળું ને તેજસ્વી હોય છે ત્યાં કેવળજ્ઞાનની શોભાની તો શી વાત! પ્રભો, આપને આવો કેવળજ્ઞાન-સૂર્ય પૂર્ણ ઉદ્ઘિત થયો છે ને મારે હજુ તેનું પરોઢિયું છે...પણ પરોઢિયા પછી અલ્યુકાળમાં પૂરો સૂરજ ઊગવાનો જ છે; અને તેની તત્પરતાપૂર્વક અમે આપનાં ગાણાં ગાઈએ છીએ. આ સૂર્ય તો દિવસે ઊગીને સાંજે અસ્ત થઈ જાય છે, ત્યારે આપને ઊગેલો કેવળજ્ઞાનસૂર્ય હવે કદી અસ્ત થતો નથી, કે તેના ઉપર કર્મના આવરણરૂપ કોઈ ગ્રહણ નથી. પૂર્ણિમાએ ચંદ્રપ્રકાશને તથા અમાસે સૂર્ય-પ્રકાશને રાહુ નડે છે એટલે કે ગ્રહણ થાય છે, પણ પ્રભુએ તો જ્ઞાનાવરણરૂપ રાહુને નષ્ટ કરી નાંખ્યો છે, તેથી પ્રભુના જ્ઞાનમાં હવે કોઈ ગ્રહણ નથી; ને પ્રભુની પ્રતીતવાળા ભક્તને પણ કોઈ રાહુ નહનાર નથી; તે આનંદ કરતો કરતો મોક્ષને સાધશે.

આજે જે સૂર્ય અહીં દેખાય છે તે કાલે નહીં આવે; કાલે બીજો સૂર્ય આવશે; કાલનો સૂર્ય આજે ઐરવતક્ષેત્રમાં પ્રકાશતો હશે, ને કાલે જે ઐરવતમાં હતો તે સૂર્ય આજે અહીં આવ્યો છે.—પણ હે નાથ! આપ તો ભરત, ઐરવત કે વિદેશ બધાય ક્ષેત્રોને એક સાથે પ્રકાશનારા છો; તેથી આપ જ જગતના અદ્વિતીય સૂર્ય છો.—આવી ભક્તિ કરનારા જીવને ભવિષ્યમાં સાક્ષાત્ ભગવાનનો ભેટો થશે ને તે પોતે પણ ભગવાન થઈ જશે. (૧૭)

* * *

આ પુસ્તકમાં શ્રી માનતુંગ-મુનિરાજ રચિત મૂળ ગંસ્કૃત શિલોકની સામે જે ગુજરાતી-અનુવાદ આપેલ છે તે પદો અમોદવાળા શેઠ શ્રી હરળયન રાયચંદ્રના રચેલા છે;
આ સુંદર અનુવાદ માટે તેમના આભારી છીએ.

-સ.

* * *

૧૮. નિત્યોદય...]

[૬૬]

[૧૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

ચંદ્ર કરતાંય સુશોભિત શાનચંદ્ર

નિત્યોદય દલિતમોહ મહાંધકારં
ગમ્યં ન રાહુ વદનસ્ય ન વારિદાનામ् ।
વિભ્રાજતે તવ મુખાબ્જમનલ્પકાન્તિ
વિદ્યોતયત્ જગદ્પૂર્વ શાશાંકબિંબમ् ॥

મોહાંધકાર દળનાર સદા પ્રકાશી,
રાહુ મુખે અસિત ના, નહીં મેધરાશી;
શોભે તમારું મુખ-પદ્મ અપાર રૂપે,
જેવો અપૂર્વ શશિ લોક વિષે પ્રકાશે.

હે પ્રભો ! હું આપને ચંદ્ર જેવો કહું ? -ના ! તેથી પણ આપ વિશેષ છો. આપ સદાય ઉદ્યરૂપ છો; રાહુ કે વાદળાં ચંદ્રની જેમ આપને ઘેરી શકતા નથી; આપનો ઉદ્ય મોહ-મહાંધકારને દૂર કરનારો છે. કોઈ અપૂર્વ ક્ષાંતિથી શોભતું આપનું મુખમંડળ જગતમાં અપૂર્વ ઉદ્યોત કરનારું છે. ૧૩ માં શ્લોકમાં પણ આ વાત કરી હતી કે હે દેવ ! આપના દિવ્ય તેજ પાસે ચંદ્રનું તેજ પણ જાંખુ પડી જાય છે. તે ચંદ્રમાં મોહાંધકારને દૂર કરવાની તાકાત નથી, ઊલટો તે તો રાત્રે જીવોને મોહમાં (નિંદ્રામાં) નાંખે છે; ત્યારે આપની વાણીનાં કિરણો તો અમને મોહનિંદમાંથી જગાડે છે ને અમારા અજ્ઞાનઅંધકારને ભગાડે છે. જેના અંતરમાં આપનાં શાનકિરણનો પ્રવેશ થાય તેના આત્મામાં અજ્વાળાં

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૬૭]

[૧૮. નિત્યોદયં...]

થઈ જાય ને કર્મનાં વાદળાં વીજાઈ જાય.-આવા અદ્વિતીયચંદ્ર, હે સર્વજ્ઞ ! આપ જ છો. ચંદ્ર કરતાંય આપનામાં વિશેષતા છે.

જુઓ તો ખરા, વીતરાગ ભગવંતની આ ભક્તિ ! ભક્ત જ્યાં જુએ ત્યાં ભગવાનનો જ મહિમા દેખે છે; આકાશમાં સૂર્ય-ચંદ્ર દેખતાંય તેને સર્વજ્ઞભગવાન યાદ આવે છે. અંદરમાં ભગવાનને દેખે છે ને બહારમાંય ભગવાનને જ દેખે છે. ભગવાનની ભક્તિના રંગમાં સંસાર ભૂલાઈ જાય છે. રાગ કે સ્વર્ગ તો યાદેય આવતાં નથી બસ, કેવળજ્ઞાન અને ભગવાનપણું જ અંદરમાં ઘૂંટાય છે. જરાક રાગ હોવા છતાં વીતરાગભાવ તરફનું જોર ઊંઘણે છે.-આનું નામ વીતરાગી ભક્તિ.

અરે, લોકો ભગવાનને ઓળખતા નથી.-જેના હૃથમાં હૃથિયાર કે સંગમાં રની હોય, જે ખાય-પીએ, જેને રાગ કે રોગ હોય,-તે ભગવાન નહિ; ભગવાન તો પરમ શાંત-વીતરાગ છે, સર્વજ્ઞ છે, જેને રની નથી, રાગ નથી, હૃથિયાર નથી, ભૂખ-તરસ કે રોગ નથી. આવા ભગવાનને ઓળખે તો અંદરના ભગવાન-આત્માની ઓળખાણ થાય. ભગવાનને ઓળખવામાંય જે ભૂલ કરે તે આત્માના સાચા સ્વરૂપને ઓળખી શકે નહીં. અરે, દુનિયાને કયાં ખબર છે કે ભગવાન કેવા હોય ! એને તો એમના ભક્ત..સાધક ધર્મત્વા જ ઓળખે છે. એક સારો રાજી પણ પુષ્યપ્રકૃતિથી કેવો શોભે છે !-તો, આ તો ત્રણલોકના ધર્મરાજી-તીર્થકર...તેમના અંતરમાં સર્વજ્ઞતાનો અતીન્દ્રિય વૈભવ ને બહારમાં ધર્મસભાનો દિવ્ય વૈભવ તેના મહિમાની શી વાત !! જ્યાં ઉપરથી વિમાનમાં ઇન્દ્રો ઉત્તરતા હોય ને પ્રભુચરણે નમતા હોય; સિંહ-વાધ જેવા તીર્થચો શાંત થઈને પ્રભુનું મુખ જોતાં હોય, મુનિવરો પ્રભુની સ્તુતિ કરતા હોય, રત્નોની વૃદ્ધિ થતી હોય, અનેક જીવો સમ્યગ્રદ્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પામતા હોય. સાધારણ પુષ્યવાળા જીવોને આવી વાત જોવા-સાંભળવાય કર્યાંથી મળે ! ભગવાનનો આવો અચિંત્ય મહિમા જેના અંતરમાં બેસે તેના મહા સદ્ભાગ્યની શી વાત ! એ તો જાણે મોક્ષના દરબારમાં આવ્યો.

એકવાર આહારદાન-પ્રસંગની રત્નવૃદ્ધિ વગેરેમાં કોઇએ શંકા કરી ત્યારે શ્રીમદ્રાજયંદળજીએ કહ્યું કે અરે ભાઈ ! આત્માની અચિંત્ય શક્તિના મહિમા પાસે રત્નવૃદ્ધિની શી વાત ! પરમાત્મવૈભવ પાસે પુષ્યવૈભવનું શું આશ્રય ! ચૈતન્યની પૂર્ણ પવિત્રતા પ્રગટી તેની સાથેનાં પુષ્ય પણ જગતને માટે આશ્રયકારી છે. અને ધર્મી તો તેમાં પણ ચૈતન્યતત્ત્વની જ મહત્તાને દેખે છે. જ્યાં તીર્થકરનો જન્મ થવાનો હોય ત્યાં ૧૫ માસ સુધી દરરોજ કરોડો અદ્ભુત રત્નોની વૃદ્ધિ થાય છે; અર્દી આત્મા પરમાત્મા થવા માંડયો, ત્યાં પરમાણુઓ પલટીને રત્નોરૂપ પરિણામવા લાગ્યા. જુઓ તો ખરા...ધર્મ સાથેના સત્ત પુષ્યનોય અચિંત્ય પ્રભાવ !

૧૮. નિત્યોદય...]

[૬૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

હે દેવ ! લોકમાં તેજસ્વી મનાતા સૂર્ય-ચંદ્ર પણ આપના મુખમંડળની પ્રભા પાસે તો જાંખા લાગે છે; તેમ અતીન્દ્રિય ચૈતન્યભાવ પાસે ઇન્દ્રિયભાવો જાણે ચૈતનાદીન લાગે છે.—આમ ભગવાનને હેખીને ભવ્યજીવો ભેદજ્ઞાન કરે છે.

હે દેવ ! ચંદ્રના ઉદ્યથી તો (સૂર્યમુખી) કમળ સંકોચાય છે, ત્યારે આપના મુખચંદ્રના દર્શનથી તો ભવ્યક્રમળ ખીલી ઊંઠે છે. ચંદ્ર તો સોળકળાએ ખીલ્યા પછી પાછે સંકોચાવા માંડે છે, આપને જે પૂર્ણ કેવળજ્ઞાનકળા ખીલી તે કદ્દી સંકોચાતી નથી. અને આપની ભક્તિથી અમને સાધકભાવરૂપ જે સમ્યજ્ઞાનકળા ખીલી તે પણ હવે સંકોચાશે નાણિ, વૃદ્ધિગત થઈને પૂર્ણ થશે ને આપના જેવા પરમાત્મપદને પામશે. (૧૮)

*

* સ્તુતિનું રહસ્ય.....ગુણપ્રધાન સ્તુતિ *

સ્તુતિકાર મુનિરાજે શરૂઆતમાં એમ કહ્યું કે હું તે પ્રથમ જિનેન્દ્ર (ભગવાન ઋષભદેવ) ની સ્તુતિ કરીશ;—પણ પછી આખા સ્તોત્રમાં ઋષભદેવનું નામ કયાંય લીધું નથી, કે તેમના જીવનની (સર્વજ્ઞતા ને વીતરાગતા વગેરે ગુણો સિવાય) બીજી કોઈ વાત કરી નથી. આ રીતે ગુણસ્તુતિની પ્રધાનતા છે. ગુણપ્રધાનસ્તુતિમાં એક સર્વજ્ઞપરમાત્માની સ્તુતિ કરતાં તેમાં સર્વે સર્વજ્ઞપરમાત્માની સ્તુતિ સમાઈ જાય છે, કેમકે આત્મગુણોમાં તે બધાય ભગવંતો સરખા છે.

આવા ગુણસ્તવનમાં કયાંય નામ વગેરેનો મતભેદ ઊભો થતો નથી, એટલે આવા ગુણધારક પરમાત્માનું કોઈ અમુક નામ જ હોવું જોઈએ—એવો આગ્રહ રહેતો નથી. આ રીતે નામ અને શરીરથી નિરપેક્ષ એવા આત્મગુણો વડે ઓળખાણ તે જ સર્વજ્ઞપરમાત્માની સાચી સ્તુતિ છે. સમયસારમાં પ્રભુ કુંદુંદસ્વામીએ એ જ પરમાર્થ સમજાવ્યો છે કે, જે સર્વજ્ઞના ગુણોવડે સર્વજ્ઞને સ્તવે છે તે જ સર્વજ્ઞની સાચી સ્તુતિ કરે છે, ને તે જીવ પોતે પણ તેવા ગુણોને અવશ્ય પ્રાસ કરે છે.

—જૈનધર્મનો આ મહત્વનો સિદ્ધાંત બરાબર લક્ષમાં રાખીને આ સ્તોત્રના ભાવો સમજવા જોઈએ. સર્વજ્ઞની ગુણ-સ્તુતિમાં એકલો રાગ નથી, સાથે સર્વજ્ઞ સ્વભાવનું લક્ષ (શાયકસ્વભાવની અનુભૂતિ) છે, તો જ સાચી સ્તુતિ છે. ભગવાન વીતરાગ છે અને તેમની સ્તુતિ-ઉપાસના પણ આંશિક વીતરાગભાવ વડે જ થાય છે; અને તે વીતરાગભાવ શાનસ્વભાવની સન્મુખતા વડે થાય છે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૬૮]

[૧૯.કિં શર્વરીષુ...]

[૧૮]

દેહનું દિવ્ય-તેજ; આત્માનું અતીન્દ્રિય-તેજ (આત્માના અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ને સુખ પરથી નિરપેક્ષ છે)

કિં શર્વરીષુ શશિનાહનિ વિવસ્વતા વા
યુષ્મન् મુખેન્દુ દલિતેષુ તમઃસુ નાથઃ ।
નિષ્પત્ર શાલિ વનશાલિની જીવલોકે
કાર્ય કિયત્ જલધરૈ: જલભારનમ્રો: ॥

શું રત્નિમાં શશિ થડી દિવસે રવિથી ?
અંધાસું તુજ મુખ-ચંદ્ર હરે પણીથી;
શાલી સુશોભિત રહી નીપજી ધરામાં
શી મેધની ગરજ હોય જ આભલામાં !

હે પરમ દેવ ! જ્યાં આપ બિરાજમાન છો તે ધર્મદરબારમાં (સમવસરણમાં) આપના દિવ્ય મુખની એવી પ્રભા પ્રસરી જાય છે કે દિવસ-રાતનો ભેટ રહેતો નથી. આ રીતે આપના મુખની પ્રભા વડે જ જ્યાં અંધકાર દૂર થઈ જાય છે તો પછી ત્યાં રાત્રે ચંદ્રનું કે દિવસે સૂર્યનું શું કામ છે ? - જે ખેતરમાં ચોખા વગેરે અનાજ પાકી ગયું છે ત્યાં હવે સજળ-વાદળાંનું શું કામ છે ?

હે દેવ ! આપના અતીન્દ્રિય જ્ઞાનતેજ પાસે ઈન્દ્રિયજ્ઞાન તો સાવ ઝીક્ઝા પડી ગયા. અતીન્દ્રિયજ્ઞાન ખીલ્યું ત્યાં હવે ઈન્દ્રિયોનું શું કામ છે ? સ્વાનુભૂતિમાં સાધકનું જ્ઞાન પણ

૧૯. કિં શર્વરીષુ...]

[૭૦]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

ઇન્દ્રિયોથી પાર રહીને કામ કરે છે. તીર્થકરપ્રભુની મુદ્રાનું તેજ પણ એવું અદ્ભુત હોય છે કે સૂર્ય-ચંદ્રના તેજ પણ તેની પાસે ઢંકાઈ જાય છે.

ત્રણભદેવના જન્મ પહેલાં આ ભરતક્ષેત્રમાં (ત્રીજા આરામાં) ભોગભૂમિ હતી ને કલ્પવૃક્ષોમાં એવું તેજ હતું કે તેની પાસે સૂરજ-ચંદ્ર દેખાતા ન હતા. પછી જ્યારે કલ્પવૃક્ષોનાં તેજ જાંખા પડવા માડ્યાં ત્યારે સૂર્ય-ચંદ્ર દેખાવા માંડ્યાં. પહેલી વાર તેને દેખીને ભોળા જીવો મૂંજાયા કે અરે, આકાશમાં આ બે તેજસ્વી ગોળા શેનાં છે? કયાંથી આવ્યા? કાંઈ ઉપાધિ તો નહીં કરેને! ત્યારે કુલકરે સમજાવ્યું કે એ તો સૂરજ ને ચાંદો છે; હવે કલ્પવૃક્ષો તે જ નહીં આપે ત્યારે આ સૂરજ ને ચાંદ પ્રકાશ આપશે, માટે તેનાથી ડરશો નહિં. અહીં તો ભક્ત કહે છે કે હે ભગવાન! અમને જ્ઞાન-પ્રકાશ દેનારા આપ જ્યાં બિરાજો ત્યાં અમને સૂર્ય-ચંદ્રના તેજ પણ જાંખા લાગે છે. સૂર્ય-ચંદ્રનો પ્રકાશ તો ઇન્દ્રિયજ્ઞાનમાં નિમિત્ત છે, ને આપ તો અતીન્દ્રિયજ્ઞાનનો પ્રકાશ દેનારા છો. આપના દેફનું તેજ પણ કોઈ અલૌકિક-આશ્ર્યકારી છે ને અંદર આત્માનું ચૈતન્યતેજ પણ અચિંત્ય-આશ્ર્યકારી છે. જેમ ખેતરમાં ભરપૂર અનાજ પાકી ગયું પછી વરસાદની શી જરૂર? તેમ આપ જ્યાં બિરાજો ત્યાં પ્રકાશ જ છે-પછી સૂર્ય-ચંદ્રની શી જરૂર? અને આત્મામાં અતીન્દ્રિયજ્ઞાન ખીલ્યું ત્યાં ઇન્દ્રિયોની કે તેના નિમિત્તરૂપ સૂર્ય-ચંદ્રના પ્રકાશની શી જરૂર? જ્ઞાનતેજ ખીલી ગયું ત્યાં હવે પ્રકાશ-ઇન્દ્રિય વગેરેની પરાધીનતા રહેતી નથી. તેનો અદ્ભુત મહિમા પ્રવચનસારમાં કુંદુંદુંદેવે સમજાવ્યો છે. પ્રવચનસાર ગા. હજ માં કહે છે કે જો અંધારામાં દેખાય એવી આંખની જ શક્તિ હોય તો (બિલાડી વગેરેને) દીવાની શી જરૂર છે? તેમ જો આત્મા પોતે જ સ્વભાવથી જ સુખરૂપ પરિણામ્યો છે તો વિષયો તેને શું કરે છે? હે દેવ! આપનું જ્ઞાન અને સુખ બંને બાધ્ય-વિષયોથી નિરપેક્ષ છે, સ્વાધીન સ્વયંભૂ છે.

પ્રભો, આપની પ્રાસી થતાં અમારા આત્મામાં જ્ઞાનપ્રકાશ થયો, અજ્ઞાનઅંધારા દૂર થઈ ગયા. તેને માટે હવે સૂર્ય-ચંદ્રની કોઈ જરૂર નથી; ચૈતન્યના અતીન્દ્રિય સુખ પાસે હવે બાધ્ય વિષયોની જરૂર નથી. વળી આપના શાસનને પામીને અમારા ચૈતન્યખેતરમાં ધર્મના પાક પાક્યા ત્યાં હવે જગતમાં બીજા કોઈ દેવોનું અમારે શું કામ છે? અરે, ધર્મનો બગીચો ગુણોથી ખીલ્યો તેમાં પુણ્યની કે રાગનીયે અપેક્ષા હવે ક્યાં છે? ચૈતન્યના અંતરમાંથી ધર્મનું પરિણામન થયું તેમાં બાધ્ય સાધનનું કોઈ પ્રયોજન નથી. પ્રભો! આપની સન્મુખ જોતાં જ મોહઅંધારા દૂર થઈ જાય છે, ને બધા સંશય મટી જાય છે, જો આપ સર્વજ્ઞદેવ અમને મળ્યા તો હવે બહારમાં બીજા કોઈનું પ્રયોજન નથી. આવા ભક્તિભાવપૂર્વક ધર્મજીવ પોતાની પરિણાતિને પરભાવોથી પાછી વાળીને અંતર્મુખ લઈ જાય છે...એ સુતિનું તાત્પર્ય છે. (૧૯)

૨૧. જ્ઞાનં યથા ત્વયિ...]

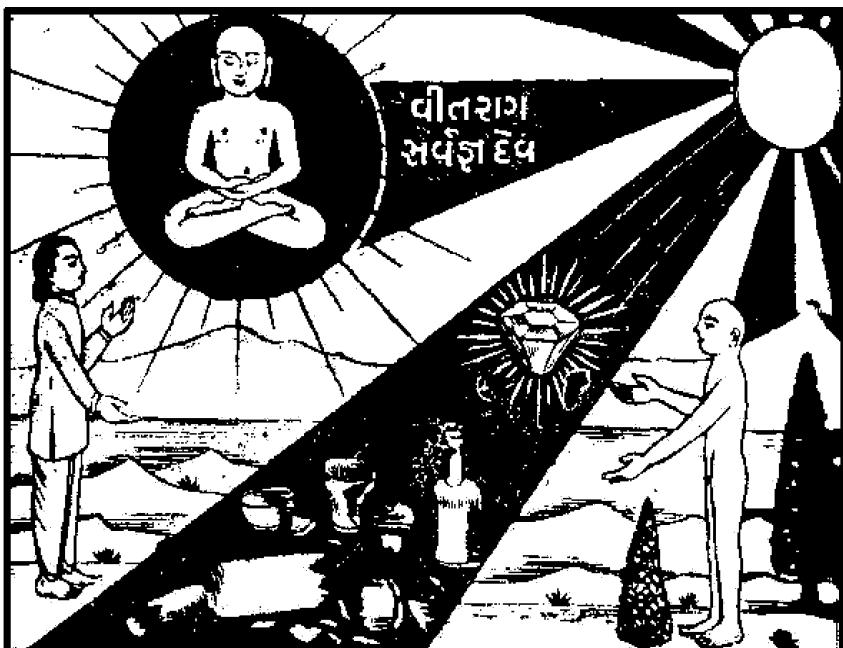
[૭૧]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૨૦]

ક્યાં સર્વજ્ઞ-સુદેવ, ક્યાં રાગી-કુદેવ !

ક્યાં મહિષા. ક્યાં કાચનો કટકો !!

જ્ઞાનં યથા ત્વયિ વિભાતિ કૃત્તાવકાશં
નૈવं તથા હરિ-હરાદિષુ નાયકેષુ ।

તેજઃ સ્ફુરન् મणિષુ યાતિ યથા મહત્ત્વં
નૈવं તુ કાચ-શકલે કિરણાકુલેપિ ॥

શોભે પ્રકાશ કરી જ્ઞાન તમો વિષે જે,
તેવું નહીં હરિ-હરાદિના વિષે તે;
રત્નો વિષે સ્ફુરિત તેજ મહત્વ ભાસે,
તેવું ન કાચ કટકે ઊજળે જણાશે.

ભગવાનના અતીન્દ્રિયજ્ઞાનપ્રકાશનો મહિમા કરતાં સાધક કુહે છે કે હે દેવ !
અનંતભાવોથી ભરેલા આપના કેવળજ્ઞાનમાં જેવી શોભા છે, તેવી શોભા લોકના અન્ય દેવો
બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ-શંકર વગેરેમાં નથી; તેમનું જ્ઞાન તો ઇન્દ્રિયોને આધીન તથા કોધાદિ
કથાયોથી મલિન છે. ચમકદાર મહિષરત્નનું જેવું મહાન તેજ છે તેવું તેજ કાચના કટકમાં હોતું
નથી,-ભલેને તે સૂર્યકિરણોથી ચમકતો હોય ! (એ ચમક એની અંદરની નથી, એ તો બહારના
કિરણોથી થયેલી છે.)

ક્યાં ઝગમગતો મહિષા ને ક્યાં કાચનો કટકો ! તેમ હે દેવ, આપના અતીન્દ્રિયજ્ઞાન પાસે
અન્ય કુદેવો તો અમને કાચના કટક જેવા લાગે છે-ભલે કદાચ તેમનામાં પુણ્યનો

२०. જ્ઞાનં યથા ત્વયિ...]

[૭૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

થોડોક ચળકાટ દેખાતો હોય ને કોઈ વ્યંતરાદિ દેવો તેને પૂજતા હોય ! પણ ત્રણલોકના ઈન્દ્રો જેને પૂજે એવું મહાન કેવળજ્ઞાન તો આપનામાં જ શોભે છે. આપના જેવી પવિત્રતા કે આપના જેવા પુષ્ય બીજાને હોતાં નથી. પ્રભો ! અજ્ઞાનદશામાં કાંઈ ખબર ન હતી ત્યારે તો કાચના કટકા જેવા રાગી-દ્રેષ્ટિ કુદેવોને મેં પૂજ્યા, પણ હવે ત્રણલોકમાં તેજ પાથરનારા આપ સર્વજ્ઞ-મણિ મને મળ્યા, મેં આપને ઓળખ્યા, હવે આપને છોરીને બીજે કયાંય મારું મન મોહંતું નથી. અન્ય રાગી જીવોને ભલે જગતમાં કરોડો જીવો પૂજતા હોય પણ અમારા ચિત્તમાં તો વીતરાગ એવા આપ જ વસ્યા છો. સાચો મણિ કોઈકને જ મળે છે, કાચના કટકા તો ચારેકોર રખડતા હોય છે, તેમ કુદેવને માનનારા તો કરોડો જીવો હોય છે, પણ સર્વજ્ઞ-વીતરાગદેવને ઓળખનારા જીવો તો અતિ વિરલ હોય છે. પ્રભો ! આપના જેવું જ્ઞાન ને આપના જેવી વીતરાગતા જગતમાં બીજે કયાંય નથી. અતીન્દ્રિય સ્વસંવેદન-જ્ઞાનમાં અમને ચૈતન્યમણિ દેખાયો, તેના ચૈતન્યતેજ પાસે પુષ્ય તો કાચના કટકા જેવા લાગે છે, તે અમારા ચિત્તને આકર્ષી શકતા નથી. જુઓ, આ જ્ઞાન અને રાગ વચ્ચે સાધકજીવોનો વિવેક ! સુદેવ અને કુદેવના અંતરની પરીક્ષા ! ઝીરાનો અપરીક્ષક અજ્ઞાણ્યો માણસ તો ચમકતી કાચની કટકીને ઝીરો માની લ્યે, પણ કુશળ જ્યેરી કાચ અને ઝીરા વચ્ચેનો ભેદ તરત પારખી લ્યે; તેમ અજ્ઞાનીઓ, દેવની પરીક્ષાને નહિ જ્ઞાનનારા તો કાંઈક પુષ્યવંતને કે વ્યંતરાદિ દેવને ભગવાન માની લ્યે, પણ કુશળ-મુમુક્ષુ તો વીતરાગ-સુદેવ ને સરાગ-કુદેવ વચ્ચેનો ભેદ તરત પારખી લ્યે.

આત્માની શોભા ને પૂજ્યતા રાગવડે નથી પણ સર્વજ્ઞતા અને વીતરાગતા વડે જ આત્માની શોભા છે. જેને રાગ-દ્રેષ્ટ હોય, જે કોધ વડે દુશ્મનોનો કે રાક્ષસોનો સંહાર કરતા હોય, જેને સ્ત્રીનો સંગ હોય, મુગાટ-વસ્ત્ર-આભરણ વગેરે શાણગાર હોય-એવા જીવો લોકમાં ભલે ગમે તેવા મોટા ગણાતા હોય, પણ જૈનધર્મમાં તે દેવ તરીકે શોભતા નથી. ભગવાનનો ભક્ત એવા કોઈ કુદેવને માને નહિ. જૈનધર્મમાં તો જે સર્વજ્ઞ ને વીતરાગ હોય તે જ દેવ શોભે છે. પ્રભો, પુષ્ય વડે નહિ પણ સર્વજ્ઞતા વડે આપ અમારા પૂજ્ય ને છાડ છો.

સર્વજ્ઞ પરમાત્માનો ભક્ત, પંચપરમેષ્ઠી સિવાય બીજા કોઈ દેવ-દેવલાંને માને નહિ, પૂજે નહિ. પરમાત્માનો ભક્ત થયો તેને હવે જગતનો ભય હોય નહિ, કુદેવ-દેવીની બીક તેને હોય નહિ; ચૈતન્યમણિ-મારા સર્વજ્ઞપ્રભુ, તેમની પાસે તો એ બધાય કાચના કટકા જેવા છે- એમ સમજીને તે સર્વજ્ઞ પ્રભુના વીતરાગમાર્ગ સિવાય બીજા કોઈ કુમાર્ગમાં ઝુકતો નથી. નિઃશંકપણે વીતરાગમાર્ગમાં ચાલે છે.-આનું નામ ભગવાનની ભક્તિ. આ રીતે સર્વજ્ઞતાના મહાન આદરપૂર્વક ભગવાનની સ્તુતિ કરી છે. (૨૦)

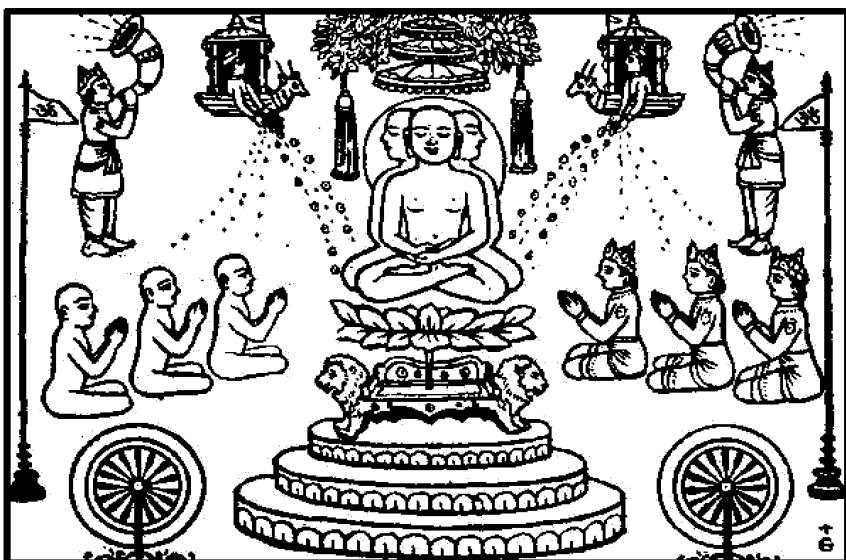
भक्तामर-स्तोत्र]

[७३]

[२१. मन्ये वरं हरि-हरादय...]

[२१]

सर्वज्ञ सिवाय बीजुं कोइ भारा चित्तने हरी शके नहीं

मन्ये वरं हरि-हरादय एव दृष्टा
दृष्टेषु येषु हृदयं त्वयि तोषमेति ।
किं वीक्षितेन भवता भुवि येन नान्यः
कश्चिन् मनो हरति नाथ भवांतरेपि ॥

मानुं दुरुं हरि-हरादिकने दीठां ते,
दीठे छते हृदये आप विषे ठरे छे;
जोया थडी जगतमां प्रभुनो प्रकाश,
जन्मान्तरे न हरशे मन कोइ नाथ.

हे अरिहंता ! पहेलां अज्ञानदशामां हुं कुटेवोने मानतो हतो, त्यारे में ब्रह्मा-विष्णु-महेश वगेरे अनेक रागी-द्वेषी देवोने देखी लीधा,-ते सारं थयुं ऐम हुं मानुं छुं केम के तेमने जोया पछी हवे ऐक आपनामां ज मारं हृदय संतुष्ट थयुं छे. पहेलां तो में आपने जोया ज न हता,-ओणज्या न हता, पण हवे आपने ओणज्या पछी आ भवमां के बीजा भवमां पण भारा मनने बीजुं कोइ हरी शक्शे नहीं.

जुओ, आ भगवान् साथे भक्तना कोलकरार ! प्रभु, हवे हुं जाग्यो; वीतराग-सर्वज्ञ सुहेव अने अन्य कुटेव, तेमनी वच्येना भङ्गान भेदने में जाणी लीधो. अन्य भतोमां इश्वरने जगतकर्ता तथा रागद्वेषी माने छे,-अे वातमां क्यां भूल छे ते में आपना वीतराग भतमां आवीने जाणी लीधुं. आपे तो स्वयंसिद्ध जे जगतनुं (जड-येतननुं) अस्तित्व हतुं तेने सर्वज्ञता वडे जाणी लीधुं. एटले आप जगतना शाता छो, कर्ता नथी. जे पोताने स्वयं-

૨૯. મન્યે વરં હરિ-હરાદય...]

[૭૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

સિદ્ધ વસ્તુના કર્તા માને તે અનાદિસિદ્ધ વસ્તુના શાતા હોઈ શકે નહિ એટલે કે સર્વજ્ઞ હોઈ શકે નહિ, ને તેને સર્વજ્ઞની શ્રદ્ધા પણ હોઈ શકે નહિ; કેમકે જો પહેલાં વસ્તુ ન હતી તો તેના કોઈ શાતા પણ ન હતા એટલે કે સર્વજ્ઞ-ત્રિકાળજ્ઞ પણ ન હતા;—એમ નાસ્તિકપણું થઈ જાય. પ્રભો ! હવે આપને જોતાં એ બધો ભુમ ભાંગી ગયો, ને સત્ય સ્વરૂપ સમજાયું. પહેલાં આપના સિવાય બીજા બધાને જોયા, પણ એમાં કયાંય મને મોક્ષમાર્ગ ન મળ્યો, એટલે મારું ચિત્ત એમાં કયાંય ઠર્યું નહિ; પ્રભો, હવે મને સર્વજ્ઞ-વીતરાગ એવા આપ મળ્યા, ને આપની પાસેથી મોક્ષમાર્ગ મળ્યો, તેથી મારું ચિત્ત સંતુષ્ટ થયું ને આપનામાં ઠર્યું...કે સાચા દેવ હો તો આવા હો. અહો, સર્વજ્ઞભગવાનનું શાન, તેમનો દેહ, ને તેમની વાણી એ બધુંય જગત કરતાં જુદી જાતનું હોય છે. પ્રભો ! અમે પરીક્ષા કરીને તુલના કરી કે આપ જેવા અરિહંત ભગવાનમાં જ સર્વજ્ઞ-વીતરાગપણું છે, અને એકેક આત્મામાં પરમાત્મપણું બર્યું છે—એમ આપે જ અમને ઉપદેશયું; તે જીણીને તેમાં જ અમારું મન લલચાયું. એના સિવાય જગતના બીજા કોઈ પદાર્થમાં હવે અમારું મન લાગતું નથી. અનાદિના વિભાવોમાં કદી જે તૃસિ નહોતી થઈ, તે તૃસિ હવે આપના માર્ગમાં આપના જેવા સ્વભાવને દેખતાં જ થઈ. આવી તૃસિ આપના વીતરાગમાર્ગમાં આવીને જ થઈ. તેથી એક જ વીતરાગ-ધર્ષી ધાર્યો, હવે બીજો ધર્ષી ધારવાના નથી; ને આપના માર્ગને કદી છોડવાના નથી.

અહા પ્રભો ! એકેક આત્મામાં સ્વતંત્રપણે નિજવૈભવથી પરિપૂર્ણપણું છે તે આપ જ બતાવો છો. આપ કહો છો કે ‘અમારા પ્રત્યેની ભક્તિમાં તમને જે રાગ છે તે પણ હિતનું કરણ નથી; રાગ વગરનો જેવો અમારો આત્મા છે તેવો જ તમારો સ્વભાવ છે, તે સ્વભાવની સન્મુખ થશો ત્યારે જ તમને અમારા જેવું પરમાત્મપદ પ્રગટ થશે’—આમ સ્વાધીન-પરિપૂર્ણતાનો ઠંઢેરો હે નાથ ! આપે જ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, ને તેથી અમારું ચિત્ત આપનામાં જ સંતોષને પામ્યું છે. પ્રભો ! આપના સિવાયના બીજાને પહેલાં દેખી લીધા તે સારું થયું કેમકે તે રાગી-દેખી-અજ્ઞાની જીવોની સાથે સર્વજ્ઞ-વીતરાગ એવા આપની સરખામણી કરતાં અમને આપનો સમ્યક્ મહિમા સમજાયો, મોક્ષમાર્ગ સમજાયો; હવે અમારું ચિત્ત એવું સંતુષ્ટ થયું કે આ ભવમાં કે અન્ય ભવમાં પણ આપના માર્ગથી અમે ચલિત થશું નહીં ને બીજા કુમારો કે કુદેવો પ્રત્યે કદી જાંખીને પણ જોશું નહીં.

‘ભગવાને દુશ્મનોને માર્યા, ભગવાને ભક્તો ઉપર કરુણા કરીને ઉદ્ધાર કર્યો’—એવી વાત અજ્ઞાનીઓને મીઠી લાગે છે, પણ તેમાં તો ધર્ષી વીપરીતતા છે, અને ભગવાનની વીતરાગતાની વિરાધના છે. ભક્ત-જીવોનાં દુઃખ દેખીને જેનું હદ્ય દ્રવી જાય ને કરુણાની રાગવૃત્તિ થઈ આવે તે વીતરાગ નથી, પરમાત્મા નથી, પણ રાગી-અલ્પજ્ઞ છે; તેમજ દુષ્ટ જીવોની દુષ્ટતા દેખીને જેના હદ્યમાં કોધ જાગે ને તે દુષ્ટને મારે તે પણ ભગવાન નહિ, તે તો કોધી છે. પરમાત્માને શત્રુ-મિત્ર પ્રત્યે સમભાવ છે, કયાંય પણ રાગ-દ્રેષ્ટ

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૭૫]

[૨૧. મન્યે વરં હરિ-હરાદય...]

તેમને થતા નથી; આવી અત્યંત વીતરાગતાથી શોભતા સર્વજ્ઞ પરમાત્મા તે જ સાચા દેવ છે.
એવા ભગવાનની અદ્ભુત સર્વજ્ઞતા અને વીતરાગતા દેખીને મુમુક્ષુ જીવને પરમ તૃત્સિ અને
બહુમાન જાગે છે.

પ્રભો, બીજાને દેખવાથી તો આપનામાં સંતોષ થયો, પણ આપને દેખીને તો અમે બીજા
બધાને ભૂલી ગયા, બધેયથી અમારું મન ઉઠી ગયું-આવો અચિંત્ય આપનો મહિમા અમારા
હૃદયમાં વસી ગયો છે. આપના દર્શને ને આપની ઓળખાણે તો અમારા આત્મામાં કોઈ જાહુઈ-
આશર્યકારી અસર કરી અનાદિકાળમાં બીજા બધા કુદેયો જે સંતોષ ન આપી શક્યા તે સંતોષ
આપને દેખવામાત્રથી અમને પ્રાસ થઈ ગયો. પરમાવમાં તો કદ્દી સંતોષ ન થયો, હવે આપના
માર્ગમાં શુદ્ધાત્માનું સમ્યક્દર્શન થતાં જ અપૂર્વ સંતોષ થયો, પરમ તૃત્સિ થઈ, મહા આનંદ થયો.-
આમ પરમ બહુમાનપૂર્વક જિનેન્દ્ર દેવની શ્રદ્ધા કરીને તેમની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે. ઓળખાણ
વગરની આંધળી ભક્તિ નથી, સત-અસતનો વિવેક કરીને જાગેલો સાધકજીવ આવી ભક્તિ કરી
શકે છે. તે સ્વખ્યાત રાગનો આદર નથી કરતો; વીતરાગતાનો જ આદર કરતો કરતો અલ્પકાળમાં
રાગ તોડીને પોતે પણ પરમાત્મા થઈ જાય છે. (૨૧)

*

જિનસ્તુતિમાં દ્રવ્યાનુયોગ

* જૈનશાસનના ધૂરંધર આચાર્ય સમંતભદ્રસ્વામી, કે જેમની સ્તુતિના પ્રભાવે
એક પત્થરમાંથી પરમાત્મા (ચંદ્રપ્રભ) પ્રગટ થયા, તેમણે સ્વયંભૂસ્તોત્ર,
દેવાગમ-સ્તોત્ર (આસમીમાંસા) તથા યુક્તિઅનુશાસન વગેરે મહાન ગ્રંથો
જિન-સ્તુતિરૂપે રચીને તેમાં આધ્યાત્મિક દ્રવ્યાનુયોગના મહાન રહસ્યો ભરી
દીધાં છે; આ રીતે વીતરાગસ્તુતિમાં દ્રવ્યાનુયોગના જૈનસિદ્ધાંતો તેમજ
અધ્યાત્મચર્ચાઓ પણ ભરેલી હોય છે.

* ભાવપૂર્વક કરવામાં આવેલી આ એકલી જિનભક્તિ જ એવી સમર્થ છે કે
દુર્ગાતિને નિવારે છે, પુણ્યોને પૂરે છે ને મુક્તિવૈભવ આપે છે.

(સમાધિભક્તિ: ૮ તથા ભગવતી આરાધના: ૭૫૨)

* આરંભ-પરિગ્રહ તથા વિષય-કષાયોના પાપમાં ફસાઈને સંસારસમુક્તમાં
ડૂબતા જીવોને જિનભક્તિ નૌકાસમાન પાર ઉતારનારી છે; તેમજ તે
સમ્યક્ત્વાદિ રત્નોથી ભરેલા મોક્ષ-ખજાનાને ખોલવાની ચાવી છે.

* * *

૨૨. સ્ત્રીણાં શતાનિ...]

[૭૬]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૨૨]

અદ્વિતીય પુત્ર... અદ્વિતીય માતા

સ્ત્રીણાં શતાનિ શતશો જનયંતિ પુત્રાન
નાન્યા સુતં ત્વદુપમં જનની પ્રસૂતા।
સર્વા દિશા દધતિ ભાનિ સહસ્રરશિમ
પ્રાચ્યેવ દિગ્જનયતિ સ્ફુરદંશુજાલમ् ॥

સ્ત્રી સેંકડો પ્રસવતી કદિ પુત્ર જાગા,
ના અન્ય આપ સમ કો પ્રસવે જનેતા;
તારા અનેક ધરતી જ દિશા બધીય,
તેજે સ્હુરિત રવિને પ્રસવે જ પૂર્વ.

ભગવાન ઋષભદેવ આ સ્તુતિના સ્તુત્ય છે; માનતુંગ આચાર્ય સ્તુતિકાર છે, પરિણામની વિશુદ્ધિ એટલે કે વીતરાગભાવની વૃદ્ધિ તે સ્તુતિનું ફળ છે.

જે પરમાત્માના માર્ગમાં ભજ્યા છે એવા ધર્મત્મા, પરમાત્માની સ્તુતિ વડે, પરમાત્મા થવાની પોતાની ભાવનાને પુષ્ટ કરે છે. તેમાં ભગવાનની સાથે તેમની માતાને પણ યાદ કરીને તેનો મહિમા કરે છે:

હે દેવ ! આપ તો જગતમાં અદ્વિતીય, ને આપને જન્મ દેનારી માતા પણ જગતમાં અદ્વિતીય ! જગતમાં સ્ત્રી તો સેંકડો છે ને તે સેંકડો પુત્રોને જન્માવે છે, પરંતુ આપના જેવા હોનણાર-તીર્થકરપુત્રને જન્મ દેનારી તો આપની માતા એક જ છે, બીજી કોઈ તેવી

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૭૭]

[૨૨. સ્ત્રીણાં શતાનિ...]

સ્ત્રી જગતમાં નથી. મનુષ્યોમાં તીર્થકરો જ એવા છે કે જેઓ મતિ-શ્રુત-અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સહિત અવતરે છે, બીજા બધા મનુષ્યો બે જ જ્ઞાનસહિત જન્મે છે. આવા ત્રણજ્ઞાનસહિત અદ્વિતીય પુત્રને જન્મ દેનારી માતા પણ જગતમાં અદ્વિતીય છે. આમાં એ ન્યાય પણ આવી જાય છે કે તીર્થકરની જનની તીર્થકરને એક ને જ જન્મ આપે છે, તેને બીજું સંતાન હોતું નથી. અહા, જે જનેતા તીર્થકરની મા કહેવાણી તેના મહિમાની શી વાત ! એને તો જગતમાતા કહીને ઈન્દ્રો પણ તેનું સંન્માન કરે છે. જેમ સામાન્ય તારલિયા તો આકાશમાં ચારેકોર બધી દિશામાં ઊરે છે, પરંતુ હજારો કિરણોથી જળહળતા સૂર્યને તો પૂર્વ દિશા જ પ્રગટ કરે છે. તેમ જગતની સેંકડો સ્ત્રીઓ અનેક પુત્રોને ભલે જણે, પણ આપના જેવા અસાધારણ-તીર્થકરપુત્રને જન્મ દેવાનું સુભાગ્ય શું બધી સ્ત્રીને મળે છે ?—ના, એ સુભાગ્ય તો ફક્ત આપની માતાને એકને જ છે. જગતમાં સેંકડો-લાખો-કરોડો પુત્રો થાય છે,—પણ આપના જેવા કેટલા ?—આપના જેવા તો આપ એક જ છો. આપ જગતમાં અદ્વિતીય છો, આપની માતા પણ જગતમાં અદ્વિતીય છે...તેને ‘રત્નકુંખધારિણી’ કહીને ઈન્દ્ર પણ બહુમાન કરે છે. પુત્ર (તીર્થકર) તો તદ્દુભવ-મોક્ષગામી, ને એની માતા પણ એક ભવ પછી મોક્ષગામી.—‘ધન્ય અવતાર !’ ઈન્દ્ર કહે છે: હે માતા ! તમારો તે પુત્ર છે પણ અમારો તો નાથ છે, આખા જગતનો તે નાથ છે; જગતના જીવોને મોક્ષપંથ બતાવીને તેમનો ઉદ્ઘાર કરશે. લોકો કહે છે—‘નારી નરકની ખાણ’ પણ હે માતા ! આપ તો તીર્થકરની ખાણ છો...તીર્થકર જેવું અજોડ રતન આપના ઉદરમાં પાકયું છે...તમે વીરપુત્રની જનેતા છો.—આમ માતાના મહિમા દ્વારા પણ ખરેખર તીર્થકરની સ્તુતિ કરે છે. કે અહા, તે પુત્રનો અવતાર ધન્ય છે કે જેણે આ ભવમાં જ પરમાત્મપદને સાધી લીધું.

હે દેવ ! જેના ઉદરમાં આપ બિરાજ્યા તે સ્ત્રી પણ ધન્ય બની, તો અમારા હદ્યમાં આપ બિરાજો છો તેથી અમારું જીવન પણ અમે ધન્ય સમજુએ છીએ. જેમ આપ જેના અંતરમાં બિરાજ્યા તે માતા પણ અશુદ્ધી વગરની પવિત્ર હોય છે, તો અમારા અંતરમાં આપ બિરાજો ને અમે પવિત્ર ન થઈએ એમ કેમ બને ? જેના અંતરમાં આપ વસ્યા તેના અંતરમાં ભિથ્યાત્વાદિની મહિનતા રહે નહિં; એટલે આપનો ભક્ત પવિત્ર થઈને મોક્ષને સાધી લ્યે છે. અહા, મુક્ત પરમાત્મા જેના અંતરમાં વસ્યા તે જીવ મોક્ષગામી ન હોય એમ બને નહિં. આમ ભગવાનના ભક્તને પોતાના મોક્ષના નિઃશંક ભણકાર અંદરથી આવી જાય છે. ભગવાન્ ! તમારા માતા-પિતા નિયમથી મોક્ષગામી છે તો અમે તમારા ભક્તો પણ મોક્ષગામી જ છીએ.—આવા અંતરના ભાવસહિતની આ સ્તુતિ છે. (૨૨)

૨૩. ત્વાં આમનન્તિ...]

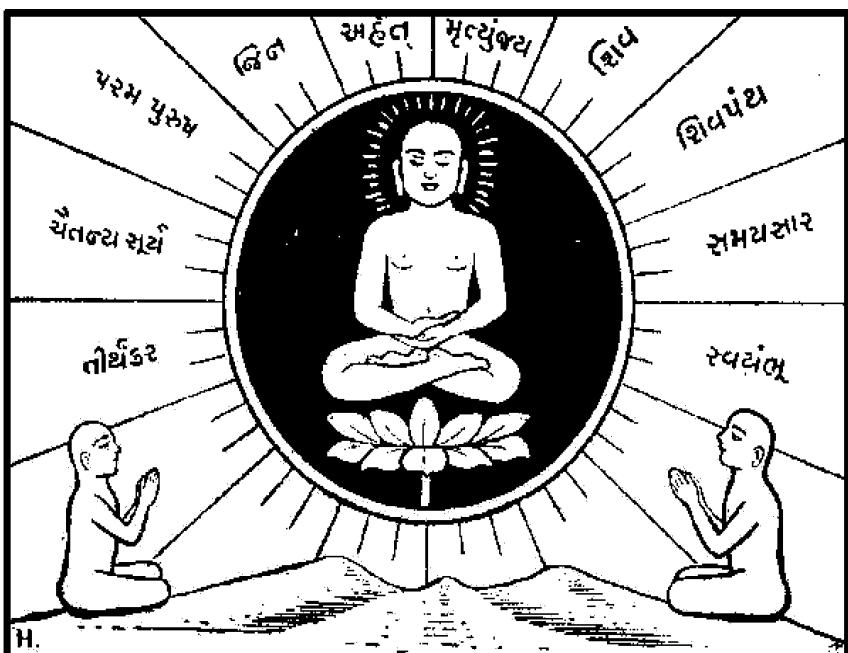
[૭૮]

[૨૩]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

ગુણવાચક નામો દ્વારા પ્રલભુની સ્તુતિ (૧)

[ડયે ૨૭-૨૪-૨૫ એ ત્રણ શ્લોકમાં ગુણવાચક અનેક નામો વડે સ્તુતિ કરે છે-]

ત્વાં આમનન્તિ મુનય: પરમં પુંમાંસ
આદિત્યવર્ણમ् અમલં તમસ: પરસ્તાત।
ત્વામેવ સમ્યગુપલભ્ય જયન્તિ મૃત્યું
નાન્ય શિવ: શિવપદસ્ય મુનીદ્ર પંથ॥

માને પરં પુરુષ સર્વ મુનિ તમોને,
ને અંધકાર સમીપે રવિ શુદ્ધ જાણે;
પામી તને સુરીત મૃત્યુ જીતે મુનિન્દ,
છે ના બીજો કુશળ મોક્ષ તણો જ પંથ.

હે દેવ ! મુનિઓ આપને જ પરમપુરુષ માને છે; વળી સૂર્ય જેવા તેજસ્વી (સુવર્ણવર્ણ)
પણ આપ જ છો કેમકે અજ્ઞાનઅંધકારથી રહિત છો; રાગાદિ દોષોની મલિનતાથી રહિત આપ
અમલ-નિર્મળ છો. સમ્યકુપણો આપને ઉપલબ્ધ કરીને ભવ્યજીવો મૃત્યુને જીતે છે તેથી મૃત્યુંજ્ય
પણ આપ જ છો; અને હે મુનિન્દ ! આપ જ શિવ છો, શિવપદપ્રાસિનો પંથ મોક્ષમાર્ગ આપે જ
દેખાડયો છે, આપનાથી અન્ય કોઈ શિવમાર્ગ નથી. એક તીર્થકરના ગુણની સ્તુતિમાં બધાય
તીર્થકર-કેવળી ભગવંતોની સ્તુતિ આવી જાય છે કેમકે ગુણમાં બધાય ભગવંતો સરખા છે; દેહ
વગેરે ભલે મોટા-નાના હોય પણ કેવળ-

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૭૮]

[૨૩. ત્વાં આમનન્તિ...]

જ્ઞાનાદિ આત્મગુણો બધાના એકસરખા છે; તે ગુણો વડે ભગવાનના સ્વરૂપની સાચી ઓળખાણ ને સ્તુતિ થાય છે.

પરમપુરુષ:- હે ઋષભદેવ ! આ યુગમાં સૌથી પહેલાં પરમપદને સાધનારા ને ભવ્ય જીવોને મોક્ષનો માર્ગ દેખાડનારા પરમ પુરુષ આપ જ છો. પરમપદને સાધીને પરમાત્મા થયા તેથી પુરુષોમાં આપ શ્રેષ્ઠ છો. જ્ઞાન-આનંદ વગેરે અનંત-ઉત્કૃષ્ટ ગુણરૂપી જે ચૈતન્યપૂર, આત્માનું પરમ સ્વરૂપ, તેમાં રમનારા...લીન રહેનારા હોવાથી આપ પરમપુરુષ છો.-આ રીતે મુનિજનો આપને જ પરમપુરુષ માનીને ઉપાસે છે. કેવળજ્ઞાનનો ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ કરનારા પરમપુરુષ આપ જ છો.

આદિત્ય-વર્ણી:- પ્રભો ! આપનું જ્ઞાન સૂર્ય જેવું તેજસ્વી છે ને આપનો દેહ પણ સુવર્ણવર્ણ છે; આપના દેહની દિવ્યપ્રભા બહારના અંધકારને દૂર કરે છે ને આપનું ચૈતન્યતેજ અજ્ઞાનઅંધકારને દૂર કરે છે. જ્યાં આપ બિરાજો ત્યાં અંદર કે બહાર અંધારા હોય નહીં. આ રીતે આપ ‘સૂર્ય’ કરતાં પણ વિશેષ ‘કીર્તિ’વાળા છો.

અમલ:- કષાયરૂપ મોહમેલથી રહિત હોવાથી આપ અમલ છો, નિર્મળ છો; આપનો દેહ પણ સર્વપ્રકારની મહિનતાથી રહિત પવિત્ર છે. અહીં તો આત્માની મુખ્ય વાત છે.

મૃત્યુંજ્યઃ- હે દેવ ! મોહને સર્વથા નાચ કરીને આપે મૃત્યુને જીતી લીધું છે. (મૃત્યુ ભરી ગયું રે લોલ....) આપ જન્મ-મરણ રહિત થયા છો; અને સમ્યક્પણો આપને ઉપલબ્ધ કરીને, આપના જેવા સમ્યક્ આત્મસ્વરૂપને ઓળખીને અને પ્રગટ કરીને અમારા જેવા ભવ્યજીવો પણ મૃત્યુને જીતીને જન્મ-મરણથી રહિત થઈ જાય છે, તેથી આપ મૃત્યુના વિજેતા ‘મૃત્યુંજ્ય’ છો. અહીં, અંતર્મુખ થઈને આપના સમ્યક્ સ્વરૂપને જે અનુભવે તેને જન્મ-મરણના ફેરા રહે નહિં. આપના સ્વરૂપની સાચી ઓળખાણ કરે ત્યાં તો રાગથી બિજ્ઞ ઉપયોગસ્વરૂપ શુદ્ધ આત્મા અનુભવમાં આવે ને સમ્યગ્દર્શન થાય; પછી તે જ સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થઈને રાગ-દ્વેષ દૂર કરતાં શુદ્ધાત્માની પ્રાસિ થાય એટલે પરમાત્મદશા પ્રગટે; હવે તેને ભવ ન રહ્યા, મૃત્યુ ન રહ્યું એટલે તે મૃત્યુંજ્યી થયો. આ રીતે હે નાથ ! આપ પોતે તો મૃત્યુંજ્ય છો ને આપની સમ્યક્ ઉપલબ્ધ કરનારા જીવો પણ મૃત્યુંજ્ય થઈ જાય છે.

વળી હે મુનિન્દ્ર ! હે મુનિઓના નાથ ! આપ પોતે શિવ એટલે કલ્યાણસ્વરૂપ છો, ને આપ જ અમને શિવપંથ દેખાડનારા છો. આપના સિવાય બીજો કોઈ શિવપદ-પ્રાસિનો પંથ નથી. મોક્ષ અને મોક્ષપંથ આપ જ છો. આપના સેવન વડે જ મુનિજનો મોક્ષમાર્ગને સાધે છે. મોક્ષમાર્ગ ચાલનારા મોક્ષાર્થીજીવોના આપ નાયક છો, એટલે મોક્ષમાર્ગના નેતા છો. આપના વીતરાગી શાસન સિવાય બીજે કચાંય મોક્ષમાર્ગ નથી.-આવી સ્તુતિદ્વારા મુનિરાજ માનતુંગસ્વામી પ્રસિદ્ધ કરે છે કે હે ભવ્યજીવો ! મોક્ષને માટે તમે આવા પરમાત્માને સેવો, તેમણે ઉપદેશેલા મોક્ષમાર્ગનું સેવન કરો; મોક્ષ માટે બીજો કોઈ પંથ નથી.

જિનેન્દ્રપરમાત્મા, ધર્મત્સા જીવોના નાથ છે; સમકિતી જીવો જ ભગવાનને નાથ તરીકે સ્વીકારે છે, તેઓ જ ધર્મના રક્ષક અને પોષક છે. જેને રાગની રૂચિ છે તેવા અજ્ઞાની જીવો ભગવાનને નાથ તરીકે સ્વીકારતા નથી, કેમકે ભગવાન કાંઈ રાગના રક્ષક કે પોષક નથી. ભગવાને બતાવેલો મોક્ષપંથ તો રાગનો નાશક ને ધર્મનો રક્ષક છે; તેથી ધર્મત્સા જીવોના હૃદયમાં જ પરમાત્મા બિરાજે છે. રાગમાં ભગવાન નથી વસતા. અહા, આ રીતે ભગવાનનું સ્વરૂપ ઓળખીને તેની ઉપાસના કરે તેને ભવનો અંત આવી જાય. આ જ મૃત્યુને જીતવા માટેનો 'મૃત્યુંજ્ય-મંત્ર' છે ને આ જ શિવપંથ છે. મરણથી બચવાનો ને મોક્ષને પામવાનો બીજો કોઈ માર્ગ જગતમાં નથી. (૨૩)

* * *

અહા, ભક્તિદ્વારા હૃદયમાં આપને ધારણ કરતાં જ અમારા મોહબ્બંધન ઢીલા પડી જાય છે... જેમ મોરલાના ટહુકારથી સર્રો ઢીલા પડી જાય છે.

વીતરાગદેવના જિનમાર્ગમાં આ વિશિષ્ટતા ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે, ભક્તને ભક્તિનું ફળ ભગવાન નથી દેતા, પણ પોતાના ચિત્તની વિશુદ્ધતાને લીધે ભક્તને પોતાના ભાવનું ફળ સ્વયં મળે છે.—તે માટે ભગવાન પ્રત્યે દીન થઈને તે કાંઈ માંગતો પણ નથી. હા, ભગવત્ભક્તિ વડે પોતાના ચિત્તમાં પ્રસન્નતા થતાં, વિનયને લીધે તે એમ કહે છે કે 'ભગવાન મારા પર પ્રસન્ન થયા...'

'પ્રસન્નેન મનસા ઉપાસ્યમાનો....ભગવન્ પ્રસન્ન ઇતિ અભિધીયતે।'

ખરેખર વીતરાગ ભગવાન કોઈના ઉપર તુલ્ય કે દૃષ્ટ થતા નથી, રાગ કે દ્વેષ કરતા નથી. આવા વીતરાગના ભક્ત ધર્મત્સાને સમ્યક્ભક્તિમાં વીતરાગી-ગુણ પ્રત્યેનો પ્રમોદ અને વીતરાગતાની ભાવના પ્રધાન છે, કંઈક રાગાંશ હોય તેની પ્રધાનતા નથી.

*

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮૧]

[૨૪. ત્વાં અવ્યય...]

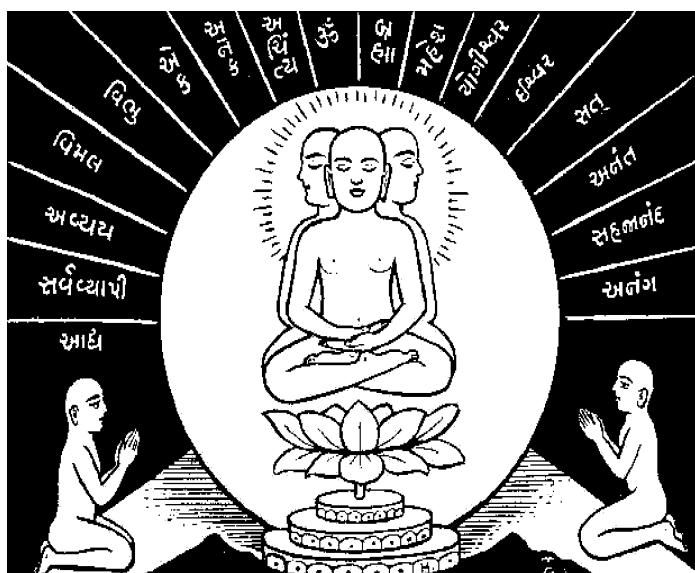
[૨૪]

ગુણવાચક નામો દ્વારા પ્રભુની સ્તુતિ (ચાલુ-૨)

(સાધ્યની સ્તુતિદ્વારા સાધકભાવની પુષ્ટિ)

ત્વાં અવ્યય વિભુમચિંત્ય અસંખ્યમાદાં
બ્રહ્માણમીશ્વરમ् અનંતમનંગકેતુમ् ।
યોગીશ્વર વિદિતયોગં અનેકમેકં
જ્ઞાનસ્વરૂપમમલં પ્રવદન્તિ સન્તઃ ॥

તુ આદ્ય અવ્યય અચિંત્ય અસંખ્ય વિભુ,
છે બ્રહ્મ ઈશ્વર અનંત અનંગકેતુ;
યોગીશ્વર વિદિતયોગ અનેક-એક,
કહે છે તને વિમળ જ્ઞાનસ્વરૂપ સંત.

હે દેવ ! આપ અવ્યય, વિભુ અને અચિંત્ય છો; સંખ્યાતીત, આદ્ય બ્રહ્મા અને ઈશ્વર છો;
આપ અનંત અને અનંગકેતુ છો; યોગને જ્ઞાનનારા આપ જ યોગીશ્વર છો; અનેક તેમજ એક
પણ આપ જ છો; વળી આપ જ્ઞાનસ્વરૂપ અને અમલ છો; આ રીતે ગુણવાચક નામો વડે સંત-
જ્ઞાનીજનો આપનું સ્તવન કરીને, આપના સ્વરૂપનો મહિમા પ્રસિદ્ધ કરે છે.

અવ્યય:- જે ધ્રુવ-મોક્ષપદ આપે પ્રાત કર્યું, જે સિદ્ધ દશા ઉત્પજ્ઞ થઈ, તેનો હવે કદ્દી વ્યય
નની થાય, તેથી આપ અવ્યય છો. સ્વર્ગના દેવોને 'અમર' કહેવાય છે તે દીર્ઘ આયુને હિસાબે
કહેવાય છે, પરંતુ અંતે તો તે પણ ત્યાંથી ચ્યુત થઈને બીજી ગતિમાં

૨૪. ત્વાં અવ્યયં...]

[૮૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

અવતરે છે, તે કાંઈ અવ્યય નથી; એટલે પુષ્યપદવી અવ્યય નથી; વ્યય વગરનું ખરું અમર ધ્રુવ રહેનાર તો કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધપદ છે, વ્યય વગરનો તેનો ઉત્પાદ છે; તે આત્માના સ્વભાવથી થયેલ હોવાથી અવ્યયરૂપ છે-ધ્રુવરૂપ છે. આવા સિદ્ધપદને પામેલા હે દેવ ! આપ જ અવ્યય છો; અમારે પણ એવું જ ધ્રુવપદ સાધ્ય છે તેથી તેને લક્ષમાં લઈને આપનું સ્તવન કરીએ છીએ. પુષ્ય-પાપ કે તેનાં ફળ અધ્રુવ-નાશવંત છે, તે અમને ઈષ નથી. આત્માના ધ્રુવ સ્વભાવને અવલંબનારું અવિનાશી સિદ્ધપદ જ અમને ઈષ છે. જે ફરીને સંસારમાં અવતાર લ્યે તે પરમાત્માન કહેવાય, એ તો રાગી-દ્રેષ્ણી સંસારી છે. મોક્ષ પામેલા પરમાત્મા ફરીને કદ્દી સંસારમાં અવતરે નની. આવા અવ્યય-પરમાત્મા હે જિનદેવ ! આપ જ છો.

વિભુ:- હે જિનદેવ ! વિભુ પણ આપ જ છો, કેમકે પોતાના અનંત સ્વધર્મોમાં તન્મયરૂપે વ્યાપીને આપ રહેલા છો. અથવા, કેવળજ્ઞાન પછી જ્યારે આપે મોક્ષની તૈયારીરૂપે સમુદ્ધાત (આત્મપ્રદેશોનો વિસ્તાર) કર્યો ત્યારે એક સમય માટે આપના આત્મપ્રદેશો આખા લોકમાં સર્વક્ષેત્રે વ્યાપી ગયા, તે અપેક્ષાએ પણ આપ સર્વવ્યાપી વિભુ છો. આવું સર્વવ્યાપીપણું કેવળી ભગવાન સિવાય બીજાને હોતું નથી; જૈનધર્મમાં જ તે હોય છે. આ રીતે હે દેવ ! સર્વવ્યાપી વિભુ આપ જ છો, બીજો કોઈ આત્મા સર્વવ્યાપી નથી.

વળી જ્ઞાનની સર્વને જ્ઞાનવાની શક્તિ આપનામાં જ છે, લોકઅલોક સર્વ જ્ઞેયોમાં આપનું કેવળજ્ઞાન વ્યાપે છે (સર્વને જ્ઞાણે છે) તે અપેક્ષાએ પણ આપ લોકઅલોક સર્વજ્ઞેયોમાં વ્યાપક વિભુ છો. આ જ્ઞાનની સર્વજ્ઞશક્તિ બતાવવા નિમિત્તથી કથન છે; પરમાર્થથી સર્વજ્ઞશક્તિ કયાંચ બહારમાં નહિ પણ પોતાના અસંખ્યપ્રદેશમાં રહેલા અનંત ગુણ-પર્યાયોમાં જ સર્વત્ર વ્યાપીને રહેલા વિભુ છે. આવી વિભુતા હે દેવ આપનામાં જ છે; અને અમારો આત્મા પણ અમારા સર્વગુણ-પર્યાયોમાં વ્યાપક છે-એમ આપે અમને અમારું વિભુત્વ દેખાડ્યું છે.

સમયસારના પરિશિષ્ટમાં શુદ્ધ જ્ઞાનપરિણામનમાં રહેલી અનંત શક્તિમાંથી ૪૭ શક્તિઓનું અદ્ભુત વર્ણન કર્યું છે; તેમાં જીવત્વ, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા, વિભુત્વ, કર્તૃત્વ વગેરે આત્મશક્તિઓ બતાવી છે. તે દરેક ગુણવાચક નામથી ભગવાન-આત્માને ઓળખી શકાય છે. જેમકે-હે પ્રભો ! આપ સ્વચ્છ છો, આપનું સ્વસંવેદન અત્યંત સ્પષ્ટ-પ્રત્યક્ષ છે; આપ અનંત નિજગુણોમાં વ્યાપક વિભુ છો; આપ આત્મિક ગુણોથી શોભાયમાન અખંડ પ્રતાપવંત પ્રભુ છો; આપ શુદ્ધ સ્વપરિણામના કર્તા છો, આપ જ તેના સાધન (કરણ) છો; આપ અતીન્દ્રિય આનંદના ભોક્તા છો; આપ રાગાદિ વિભાવના અકર્તા-અભોક્તા છો.-આ પ્રમાણે અનેક સંત-વિદ્વાનોએ વિધવિધ ગુણવાચક નામોથી સર્વજ્ઞ પરમાત્માની સ્તુતિ કરી છે. અને જેટલા સર્વજ્ઞ પરમાત્માના વિશેખણ છે તે બધાય આ જીવના સ્વભાવમાં પણ લાગુ પડે છે. એટલે સર્વજ્ઞદેવની સ્તુતિના બહાને આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ લક્ષમાં લેતાં

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮૩]

[૨૪. ત્વાં અવ્યયં...]

સાધકભાવ શરૂ થાય છે, ને તેના બહુમાન વડે સાધકભાવ વધતાં વધતાં અંતે તેવો સ્વભાવ પ્રગટ કરીને આત્મા પોતે પરમાત્મા થઈ જાય છે.—આવા ભાવો સર્વજની આ સ્તુતિમાં ભર્યા છે; સાધ્યની સ્તુતિદ્વારા પોતાના સાધકભાવની પુષ્ટિ કરી છે.

પ્રશ્ન:- ભૂતકાળ અનાદિ છે, ભવિષ્યકાળ અનંત છે, આકાશક્ષેત્ર અનંત છે; આપે કહું કે વિભુ-આત્મા ‘સર્વજ્ઞ’ છે, તો તે સર્વજ્ઞ ‘અનાદિ-અનંત’ ને કઈ રીતે જાણો? જો જાણો તો તો જ્ઞાનમાં તેનો છેડો આવી ગયો?

ઉત્તર:- હે ભાઈ ! સર્વજની શક્તિ કોઈ અચિંત્ય અદ્ભુત છે, તે શક્તિની અનંતતા સૌથી મહાન છે. આકાશપ્રદેશોની અનંતતા કરતાંય જ્ઞાનશક્તિની અનંતતા મહાન અનંતગુણી છે. જ્ઞાનની અનંત ગંભીરતામાં આકાશનું અનંતપણું કે કાળનું અનાદિ-અનંતપણું ક્યાંય ઊર્ડુ (શૈયપણે) સમાઈ જાય છે. અનંત આકાશ ને અનાદિઅનંત કાળ, જ્ઞાનમાં પરિપૂર્ણ જણાઈ જવા છતાં કાંઈ તે આદિ-અંતવાળા થઈ જતા નથી; ‘અનાદિ’ અનાદિરૂપે રહીને અને ‘અનંત’ અનંતરૂપે રહીને જ્ઞાનમાં શૈયરૂપે જણાય જાય છે, એવી કોઈ અચિંત્ય અનંત મહાનતા જ્ઞાનમાં છે; જો ‘અનાદિ’ ને પણ ‘આદિ-વાળું’ જાણો, કે ‘અનંત’ ને પણ ‘અંતવાળું’ જાણો તો તો તે જ્ઞાન મિથ્યા ઠરે. અનાદિને અનાદિરૂપે ને અનંતને અનંતરૂપે જ જો જ્ઞાન ન જાણો તો તે જ્ઞાનને પૂર્ણ કે દિવ્ય સામર્થ્યવાળું કોણ કહે ? ‘અનાદિની શરૂઆત ક્યારે થઈ’ એવો પ્રશ્ન તે તો ‘મારા મોઢામાં જીભ નથી’ એમ બોલવા જેવું (સ્વવર્ચન-વિરોધ) છે. ભાઈ, સર્વજનું સ્વરૂપ ઘણું ગંભીર છે. તર્કથી એનો પાર નહીં પમાય. આકાશની અનંતતા કરતાંય જ્ઞાનની અનંતતા ઘણી ગંભીર મહાન અનંતગુણી છે; તે અનંતજ્ઞાનસામર્થ્યની પ્રતીત કરવા જતાં જ્ઞાન અતીન્દ્રિય અને નિર્વિકલ્પ થઈ જાય છે. આવા અચિંત્ય જ્ઞાનસ્વભાવની પ્રતીતનો ઘણો જ મહિમા છે. સમ્યજંદિષ્ટ જીવો જ તેની પ્રતીત કરી શકે છે.

અચિંત્ય:- હે સર્વજનેવ ! આપનું સ્વરૂપ અચિંત્ય છે, તે વાણી કે વિકલ્પોથી પાર છે. મનના વિકલ્પ વડે તે પકડતું નથી, અતીન્દ્રિયજ્ઞાન વડે જ તે અનુભવમાં આવે છે. કેવળજ્ઞાનની જેમ સાધકના સમ્યક્ત્વાદિ ભાવો પણ અતીન્દ્રિય ને અચિંત્ય છે એટલે ઇન્દ્રિયોથી ને મનથી પાર છે. મિથ્યાદિષ્ટ જીવો અનુભવ વગર માત્ર મનની કલ્પનાથી કે વિકલ્પથી આપના સ્વરૂપની કલ્પના કરે છે, પણ વાસ્તવિક સ્વરૂપ તેમના ચિંતનમાં આવી શકતું નથી. મનના વિકલ્પથી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને જે પકડવા માંગે છે તેણે આત્માને સ્થૂળ માન્યો છે, તેને આત્માના અતીન્દ્રિયસ્વરૂપનો સાચો નિર્ણય પણ નથી, પરમાત્માનેય તે ઓળખતો નથી. પરમાત્મા તે ઇન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય નથી, પણ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનમાં સ્વસંવેદનથી તે ગમ્ય છે, અનુભવમાં આવે છે. આ રીતે સ્તુતિદ્વારા આત્માના સ્વસંવેદનની એટલે કે ધર્મના અનુભવની રીત પણ બતાવી દીધી.

૨૪. ત્વાં અવ્યયં...]

[૮૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

અસંખ્ય:- હે દેવ ! આપનામાં સંખ્યાતીત ગુણો છે, સંખ્યા વડે તેની ગણતરી થઈ શકે નિષ્ઠ. જ્ઞાનના અનુભવમાં બધા ગુણ એકસાથે આવી જાય છે, પણ બેદ પાડીને સંખ્યા વડે તેની ગણતરી થઈ શકતી નથી.

આદિપુરુષ:- હે ઋષભદેવ ! ભરતક્ષેત્રની આ ચોવીસીમાં આપ પહેલા તીર્થકર છો, તેથી ધર્મયુગના આદિપુરુષ છો. તીર્થકરો તો અનાદિથી થયા જ કરે છે, પણ અમારે માટે આ ચોવીસીમાં આપ આધ્ય છો.

બ્રહ્મા:- બ્રહ્મસ્વરૂપ-જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મામાં લીન હોવાથી બધાય ભગવંતો બ્રહ્મા છે, પોતપોતાની ધર્મસૂચિના રચનારા છે. બ્રહ્માનું સ્વરૂપ એવું નથી કે આ જગતની રચના કરે. જડ-ચેતનરૂપે આ જગત અનાદિ સ્વયંસિદ્ધ છે, તેને રચનારા કોઈ બ્રહ્મા નથી. પણ હે આદિનાથ જિનેન્દ્ર ! આ યુગમાં ભવ્યજીવોને માટે મોક્ષમાર્ગ બતાવીને આપે ધર્મસૂચિની રચના કરી; પોતાના આત્મામાં શુદ્ધોપયોગરૂપ ધર્મની રચના કરી; ને ઉપદેશ વડે ભવ્યજીવોમાં ધર્મની રચના કરી, તેથી આપ જ સાચા બ્રહ્મા છો. બ્રહ્માનું આવું સ્વરૂપ જે ઓળખે તેને બહારમાં સૂચિના કર્તૃત્વની કે પરમાં કર્તૃત્વની ભ્રમણા છૂટી જાય. હે દેવ ! અમારા આત્મામાં સમ્યગ્ટર્ણનાદિ ધર્મની સૂચિ ઉત્પન્ન થવામાં આપ જ નિમિત્તરૂપ છો, તેથી આપને જ અમે બ્રહ્મા જાહીએ છીએ.

ઇશ્વર:- ચૈતન્યના નિજગુણનો જે અનંત વૈભવ, તેના સ્વામી હોવાથી આપ જ ઇશ્વર છો. આત્માનું કેવળજ્ઞાન-સુખ વગેરે જે અનંત ઐશ્વર્ય તેમજ બહારમાં સમવસરણની દિવ્ય વિભૂતિરૂપ ઐશ્વર્ય, તેના સ્વામી હોવાથી જ્ઞાની-સંતો આપને જ ઇશ્વર તરીકે સંબોધન કરે છે. બીજા કોઈ જગતકર્તા ઇશ્વર નથી. ‘કર્તા ઇશ્વર કો નિષ્ઠ; ઇશ્વર શુદ્ધ સ્વભાવ.’ ઇશ્વરના આવા સર્વજ્ઞ- વીતરાગ સ્વરૂપની ઓળખાણ જૈનધર્મમાં જ છે, લોકો ઇશ્વરનું બીજું કલ્પિત સ્વરૂપ માને છે તે યથાર્થ નથી.

અનંત:- હે દેવ ! અનંત ગુણના વૈભવથી ભરેલા આપ અનંતસ્વરૂપ છો; આપના જ્ઞાન વગેરેનું સામર્થ્ય પણ અનંત છે.

અનંગ-કેતુ:- અનંગ એટલે કામ-ભોગ; કેતુ એટલે પૂંછડીઓ તારો (ધૂમકેતુ વગેરે...) લોકોમાં પૂંછડીયા તારા (કેતુ) નો ઉદ્ય નાશનું ચિહ્ન મનાય છે; તેમ હે દેવ ! આપ કામભોગના નાશક હોવાથી અનંગ-કેતુ છો; આપનો ઉદ્ય જગતના કામ-ભોગની વાસનાનો નાશ કરનાર છે, આપની દિવ્યવાણી ભવ્યજીવોને વિષય-કખાયોનો નાશ કરવીને અશરીરી સિદ્ધપ્રદ દેનારી છે. તેથી હે દેવ ! સંતો આપને જ અનંગકેતુ કહે છે.

યોગીશ્વર:- અહા, શુદ્ધ ઉપયોગ વડે ચૈતન્યનું ધ્યાન કરનારા આપ જ પરમ યોગીશ્વર છો. રાગ વગરના શુદ્ધ-ઉપયોગનું સ્વરૂપ જ્ઞાનનારા આપ જ ‘વિદિત-યોગ’ છો. ને યોગી-શુદ્ધોપયોગી મુનિઓ તેમાં આપ શ્રેષ્ઠ છો તેથી સાચા યોગીશ્વર આપ જ છો.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮૫]

[૨૪. ત્વાં અવ્યયં...]

જેને આત્મગુણોનો પ્રેમ હોય તેને તો આવા વિધવિધ ગુણો વડે સર્વજ્ઞની સ્તુતિ કરવામાં ને એ રીતે આત્મગુણોનું ચિંતન કરવામાં રસ પડે છે-મજા આવે છે. જેને આત્માના ગુણોની ઓળખાશ નથી તેને આવી સ્તુતિનો ઉલ્લાસ નથી આવતો. આમાં તો પરમાત્માની ઓળખાશ સહિત ભક્તિનો અપૂર્વ ઉલ્લાસ છે.

અનેક તેમજ એક:- હે પરમાત્મા ! વસ્તુરૂપે આપ એક છો, ને તેમાં જ રહેલા દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવતા અર્સિતત્વ-નાર્સિતત્વ એવા અનેક ધર્મસ્વરૂપ આપ જ છો. એકપણું તેમજ અનેકપણું બંનેને એક સાથે પોતામાં રાખનાર એવું આશ્ર્યકારી અનેકાન્તસ્વરૂપ આપે જ અમને બતાવ્યું છે. અંતર દૃષ્ટિ વડે તેનું ચિંતન આનંદ ઉપજાવનારું છે.

જ્ઞાનસ્વરૂપ અને અમલ:- હે પ્રભો ! આપ પૂર્ણ જ્ઞાનસ્વરૂપ છો, ને દરેક આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એમ આપે બતાવ્યું છે. તથા કથાય-કલંકથી રહિત આપ જ અમલ-મહિનતા રહિત પવિત્ર છો. અણા, જ્ઞાનનો પાર નહિ ને રાગ જરાય નહિ, જ્ઞાનની પૂર્ણતા ને રાગની શૂન્યતા, આવું આપનું સ્વરૂપ અમારા આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપને પ્રસિદ્ધ કરીને દેખાડે છે.

હે નાથ ! યોગી-સંતો આ રીતે અનેક ગુણવડે આપને ઓળખીને સ્તુતિ કરે છે. મિથ્યાબુદ્ધિ જીવ આપને ઓળખી શકતો નથી, તેથી તે આપની સમ્યક્ સ્તુતિ પણ કરી શકતો નથી; ધર્માત્મા-જ્ઞાની-સંતો જ આપને ઓળખીને આપની સમ્યક્ સ્તુતિ કરે છે.

(હજુ ત્રીજા શ્લોકમાં પણ ગુણવાચક નામોથી પ્રભુની સ્તુતિ કરશે.) (૨૪)

* * *

કેવી અદ્ભુત સ્તુતિ...જેને આચાર્ય પી ગયા !

‘લઘુતત્વસ્કોટ’ અથવા ‘શક્તિમણિત-કોશ’ માં ૨૪ તીર્થકર ભગવંતોની સ્તુતિનો પ્રથમ અધ્યાય પૂર્ણ કરતાં, ગ્રંથકાર શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્ય કહે છે કે-
અધ્યભાદ્ય ૨૪ તીર્થકરોની નામાવલિરૂપ આ સ્તુતિને ચેતનાવડે હું પી ગયો છું.
અને અવિકલ-પરિપૂર્ણ અર્થવાળી આ સ્તુતિને જે ભવ્ય જીવ ભાવે છે-ચિંતયે છે તે
લીલા માત્રમાં સમસ્ત વિશ્વને પી જાય છે (-જ્ઞેયપણે જ્ઞાનમાં ઊતારી દે છે), પણ
તે કદી પરદ્રવ્યથી પીવાતો નથી, કર્મોથી ગ્રહણતો નથી.

(આ રીતે સર્વજ્ઞની સ્તુતિનું ફળ સર્વજ્ઞપણું છે-એમ કહું.)

(આ લઘુતત્વસ્કોટનું ગુજરાતી ભાષાંતર આ પુસ્તકમાં આપું છે.)

* * *

૨૫. બુદ્ધસ્ત્વમેવ...]

[૮૯]

[૨૫]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

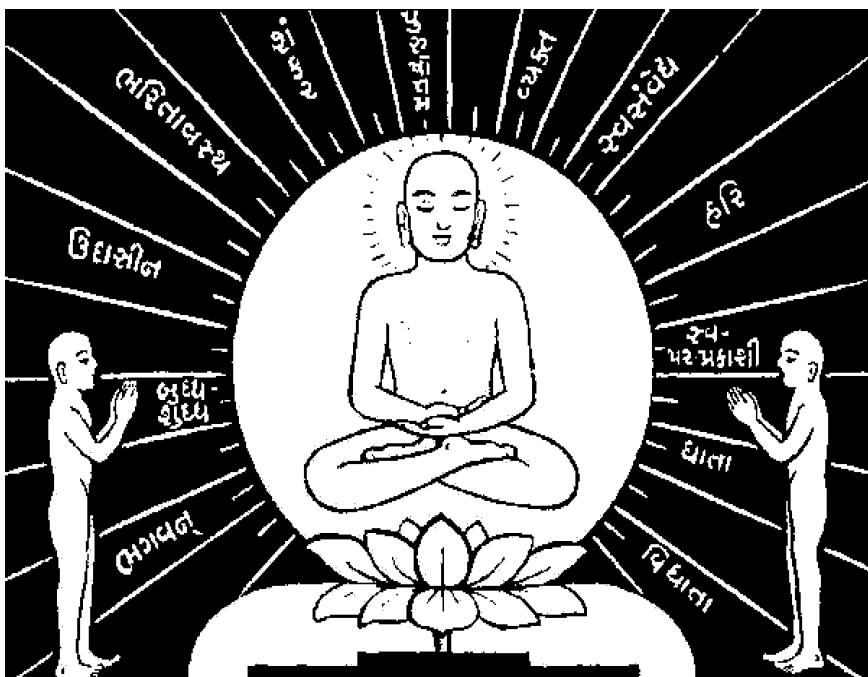
ગુણવાચક નામો દ્વારા પ્રભુની સ્તુતિ (ચાલુ-૩)

(જિનગુણ-સ્તુતિ દ્વારા નિજગુણ-પુષ્ટિ)

*

બુદ્ધસ્ત્વમેવ વિબુધાચિત-બુદ્ધિ-બોધાત
ત્વં શંકરોસિ ભુવનત્રય શકરત્વાત्।
ઘાતાસિ ઘોર શિવમાગંવિધે: વિધાનાત्
વ્યક્ત ત્વમેવ ભગવાન् પુરુષોત્તમોસિ॥

છો બુદ્ધિ બોધથકી હે સુરપૂજ્ય બુદ્ધ,
છો લોકને સુખદ શંકર તેથી શુદ્ધ;
છો મોક્ષમાર્ગ-વિધિ ધારણથી જ ધાતા,
છો સ્પષ્ટ આપ પુરુષોત્તમ સ્વામી ત્રાતા.

જીઽઓ, આ શાની-મુનિદ્વારા અરિહંત પરમાત્માની સ્તુતિ ચાલે છે. વિબુધજનો વડે એટલે કે આત્મજ્ઞ સંતો વડે પૂજિત એવા હે જિન પરમાત્મા ! કેવળજ્ઞાન-બુદ્ધિરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ બોધને લીધે આપ જ 'બુદ્ધ' છો; અથવા બુદ્ધિમાન ઈન્દ્રિયાદિ વડે પૂજ્ય હોવાથી આપ બુદ્ધ છો. ત્રણ લોકને માટે શંકર એટલે કે કલ્યાણના કારણ હોવાથી ખરેખરા 'શંકર' આપ જ છો; હે ધીરપુરુષ ! મોક્ષમાર્ગની વિધિના વિધાયક હોવાથી આપ 'વિધાતા'

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮૭]

[૨૫. બુદ્ધસ્ત્વમેવ...

છો, અર્થાત् મોક્ષસુખનું નિર્માણ કરવાથી આપ ‘બ્રહ્મા’ છો. હે ભગવન् ! પ્રસિદ્ધપણે આપ જ પુરુષોત્તમ...સર્વોત્કૃષ્ટ પુરુષ...પરમાત્મા છો. આવું આપનું સમ્યક્ સ્વરૂપ ઓળખીને અમે-વિબુધજનો આપને જ શંકર-બુદ્ધ-વિધાતા-બ્રહ્મા કે પુરુષોત્તમરૂપે માનીને ઉપાસીએ છીએ. આનાથી વિપરીત સ્વરૂપવાળા-કોધી-મોહી-રાગી-દેષી કોઈ જીવોને અમે ઉપાસતા નથી, તેમને ભગવાન તરીકે સ્વીકારતા નથી.

બુદ્ધ:- હે જિનેશ ! કેવળજ્ઞાનરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ બુદ્ધિના સ્વામી હોવાથી ‘બુદ્ધ’ ભગવાન આપ જ છો. એકેક સમયમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યરૂપ વસ્તુને આપે જ કેવળજ્ઞાન વડે જાણી છે. અન્ય જીવો (કુદેવો) ભલે સર્વજ્ઞ હોવાનું મિથ્યાઅભિમાન રાખતા હોય, પણ વસ્તુને એકાંત-કૂટસ્થ કે એકાંત-ક્ષાણભંગુર માનનારા તે કોઈ બુદ્ધ નથી, તેમને વસ્તુસ્વરૂપનો સાચો બોધ નથી, તેથી તેઓ તો અબુધ છે. ઈન્દ્ર-ચક્રવર્તી-ગણધર વગેરે વિદ્વાન-આત્મજ્ઞવિબુધજનો આપને જ બુદ્ધ તરીકે પૂજે છે.

શંકર:- બુદ્ધ શંકર વગેરે નામ વાંચીને ભડકવું નહિ, કેમકે આ તો બધા અરિહંત દેવના ગુણવાચક નામો છે. અરિહંત પરમાત્મા જ સાચા શં-કર એટલે કલ્યાણ કરનારા છે. ભગવાનનો ઉપદેશ કલ્યાણમાર્ગ-મોક્ષમાર્ગ દેખાડીને ત્રણ જગતનું હિત કરનાર છે. ભગવાન પોતે ન તો કોઈ સ્વીમાં લલચાયા, કે ન કોઈ ઉપર કોધ કર્યો. જે સ્વીમાં મોહિત થાય કે કોધ કણાય વડે કોઈને બાળી નાંખે એને તે શંકર કોણ કહે ? સર્વજ્ઞ વીતરાગ થઇને જેમણે સ્વયં પોતાનું કલ્યાણ કર્યું, ને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવીને ત્રણ જગતના જીવોને હિતનું કારણ થયા, એવા હે જિનેન્દ્રદેવ ! આપ જ અમારા ‘શં-કર ભગવાન છો, કલ્યાણ કરનારા છો.

ધીર:- હે દેવ ! આપ પરમ ધીર છો. ત્રણકાળ ત્રણલોકને એકસાથે જાણતા હોવા છતાં આપનું જ્ઞાન ધીર છે-શાંત છે, તેમાં જરાય આકુળતા નથી. જગતના સુખમાં આપ લલચાતા નથી કે જગતના દુઃખો દેખીને આપનું ધૈર્ય ખૂટતું નથી, ખેદ થતો નથી. આવું વીતરાગી ધૈર્ય આપના સિવાય બીજા કોઈમાં નથી.

બ્રહ્મા-વિધાતા:- મોક્ષમાર્ગનું જે વિધાન, તે બતાવનારા વિધાતા આપ જ છો. સૂચિના ઉત્પાદક તો કોઈ વિધાતા કે બ્રહ્મા છે જ નથી; પણ ભવ્યજીવોની પર્યાયમાં મોક્ષમાર્ગરૂપ સૂચિ (-પર્યાયના) રચનારા વિધાતા આપ છો તેથી આપ જ બ્રહ્મા છો. ખરેખર ભગવાન કોઈ બીજા જીવોના કર્તા નથી, પણ મોક્ષમાર્ગની રીત બતાવી, વિધિ બતાવી તે અપેક્ષાએ તેઓ વિધાતા છે. હે દેવ ! આપના દ્વારા મોક્ષમાર્ગની વિધિ જાણીને અમે અમારા આત્મામાં તેની રચના કરી, તેમાં આપ ઉપકારી છો. આમ પોતે મોક્ષમાર્ગને ઉપાસતા થક સાધક જીવો સર્વજ્ઞ ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે.

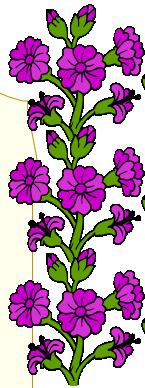
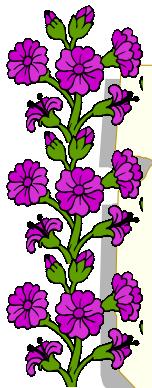
૨૫. બુદ્ધસ્ત્વમેવ...]

[૮૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

પુરુષોત્તમ:- સર્વ પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ તીર્થકર પરમાત્મા આપ જ છો. હે દેવ ! મોક્ષનો શ્રેષ્ઠ પુરુષાર્થ કરનારા આપ જ પુરુષોત્તમ છો.

આ રીતે અન્ય કુદેવોનું નિરાકરણ કરીને, સભ્યકુ ગુણોવડે ભગવાનનું સ્વરૂપ ઓળખીને તેમની સ્તુતિ કરી છે. આવા ગુણસ્વરૂપે ભગવાનને ઓળખીને ફેના શ્લોકમાં અત્યંત બહુમાનપૂર્વક વારંવાર નમસ્કાર કરે છે.- (૨૫)

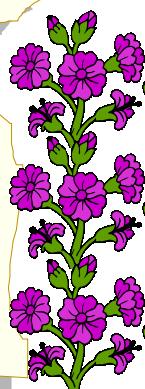
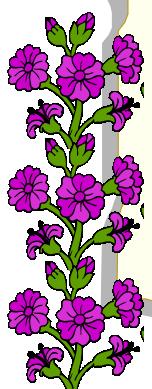

પચાસ વર્ષ પહેલાં...અને પછી

* શ્રી ગુરુકૃષ્ણાને આ ભક્તામર-સ્તોત્ર ૨૭ વર્ષની વયે સં. ૧૯૭૨ માં મોઢે કર્યું હતું. ત્યારપછી લગભગ ૫૦ વર્ષ બાદ તેના ઉપર આ પ્રવચનો થયા. તેમાં તેમણે કહ્યું કે ‘આ સ્તોત્રમાં સર્વજ્ઞપરમાત્મા પ્રત્યે કેવા અપાર ભાવો ઉલ્લસે છે— તેનું વારંવાર ઘોલન થતાં, તે વ્યાખ્યાનમાં વંચાય છે.’

* અતીન્દ્રિય અને અશરીરી એવા સિદ્ધિ ભગવંતો વગેરે પ્રત્યે જેવી ભક્તિ સભ્યગ્રંથિને હોય છે તેવી ભિથ્યાદિની નથી હોતી, કેમકે તે તેમના સ્વરૂપને જ ઓળખતો નથી. તેમનું સ્વરૂપ ઓળખે તો જ સાચી ભક્તિ જાગે.

* સાધકજીવો પોતાની વિશુદ્ધ પરિણતિદ્વારા સર્વજ્ઞ પરમાત્મા સાથે ગોઠડી બાંધે છે...એ જ છે પરમાર્થ સ્તુતિ. પરમાત્મપદના સાધક ધર્માત્મા જીવો જે સ્તુતિ વડે પરમાત્મા સાથે સંધિ કરે છે તેમાં અદ્ભુત અલૌકિક ભાવો ભર્યા છે. સર્વજ્ઞપદ પ્રત્યે ભક્તિની રેલમછેલ કરીને ગુરુકૃષ્ણાને તે ભાવો આ પ્રવચનોમાં ખોલ્યા છે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮૯]

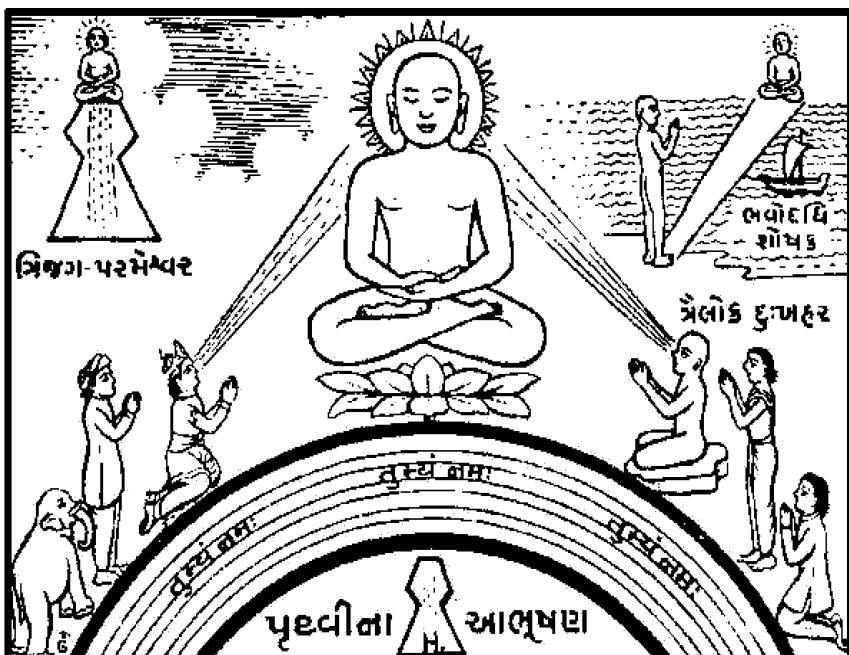
[૨૬]

[૨૬. તુભ્યં નમઃ...]

અહો દેવ ! આપને નમસ્કાર...નમસ્કાર...નમસ્કાર

તુભ્યં નમઃ ત્રિભુવનાર્તિહરાય નાથ !
તુભ્યં નમઃ ક્ષિતિતલામલ-ભૂષણાય !
તુભ્યં નમઃ ત્રિજગતઃ પરમેશ્વરાય !
તુભ્યં નમો જિન ભવોદધિશોષણાય ॥

તૈલોકદુઃખહર નાથ ! તને નમોસ્તુ,
તું ભૂતળે અમલ ભૂષણને નમોસ્તુ;
તૈલોકના જ પરમેશ્વરને નમોસ્તુ,
હે જિન શોષક-ભવાબ્ધિ ! તને નમોસ્તુ.

ત્રણ ભૂવનના દુઃખને ફરનારા હે જિનદેવ ! આપને નમસ્કાર હો.

સમસ્ત પૃથ્વીમંડળના ભૂષણ સ્વરૂપ હે દેવ ! આપને નમસ્કાર હો.

ત્રણ જગતના પરમેશ્વર એવા હે દેવ ! આપને નમસ્કાર હો.

ભવસમુદ્રને સૂક્ષ્મી નાખનારા હે જિનદેવ ! વારંવાર આપને નમસ્કાર હો.

જુઓ તો ખરા, ભક્તને ભગવાન પ્રત્યેનું બહુમાન ! પરમાત્માને વારંવાર નમસ્કાર કરીને તે પરમાત્મપદ તરફ પોતાની પરિણતિને જુકાવી છે. જેઓ પોતે સાધુ છે-પરમેષ્ઠીપદમાં વર્તે છે એવા માનતુંગ-મુનિ આ સર્વજ્ઞપરમાત્માનું સ્તવન કરી રહ્યા છે; આમાં

२६. तुम्ह्यं नमः...]

[६०]

[भक्तामर-स्तोत्र

साधकना अंतरनी भक्तिना नाई गुंजे छे. आवी भक्ति करतां करतां भक्तजनो भवनां बंधनने पश्च तोडी नांभे छे, त्यां बहारनी बेडी के ताणां तूटी जाय-तो ऐमां शुं आश्वर्य छे ? साधक ज्वोने कोईने पुण्यनी उदीरणा थतां उपसर्ग दूर थष्ठ जाय छे. पश्च धर्मना फृणमां बहारना अनुकूल विषयो धन-पुत्र-स्त्री वगेरे मांगवा ते तो पाप छे-निदानशत्य छे; धर्म-जिज्ञासुने तेवी आशा न होय. ऐने तो प्रभु जेवा परमात्मपदने पामवानी ज भावना छे. ऐवी भावनाथी ते वारंवार प्रभुने नमस्कार करे छे.

हे देव ! वीतरागताना उपदेशवडे हुःभने दूर करनारा ने सुखनी प्राप्ति करावनारा आप ज अमारा नाथ छो; आपना निभिते अमारा हुःभना दा'ऽा टप्या ने सुखना वारा आव्या...तेथी आपने नमस्कार हो. अमारा सम्यक्त्वादिना रक्षक ने चारित्रना पोषक ऐवा हे वीतराग हेव ! आप ज अमारा स्वामी ने इष्टदेव छो; बीजा कोई रागी-देवी ज्वोने अमे इष्टदेव के स्वामी मानता नथी, ने तेमने नमता नथी.

हे देव ! सर्वज्ञता अने वीतरागता वडे शोभी रहेला आप ज पृथ्वीना निर्मल आभूषण छो, आपने लीधे ज आ पृथ्वी शोभी रही छे. रागदेव वडे हुनिया नथी शोभती वीतरागतावडे ज हुनिया शोभे छे. तेथी हुनियामां सर्वोत्कृष्ट शोभता हे देव ! आपने नमस्कार करुं छुं...मने पश्च आपना जेवी पवित्र वीतरागता ज गमे छे, तेनो ज हुं आदर करुं छुं.

बहारमां पश्च, ज्यां तीर्थकरनो जन्म थाय त्यां त्रष्णा जगतना हुःभ-असाता बे घडी दूर थष्ठ जाय छे ने सर्वे ज्वोने शांति मने छे; वणी तीर्थकरनुं सुंदर दृप जगतमां श्रेष्ठ छे; तेथी भगवान त्रिभुवनना हुःभ दूर करनारा छे, ने त्रष्णा जगतना अलंकारदृप छे. हे देव ! सोना-दुपा के रत्नोना जवेरातवडे कांઈ ज्वनी खरी शोभा नथी पश्च आपना मार्गमां सम्यग्दर्शन-शान-चारित्र वडे ज ज्वनी खरी शोभा छे. ज्व शानथी शोभे छे, रागथी नहीं. हे सर्वज्ञ देव ! आप अमारा हृदयना हार छो, आप अमारा अंतरमां बिराजता होवाथी अमारो आत्मा पश्च सम्यक्त्वादि वडे शोभी उठी छे. तेथी निर्मल आभूषणदृप ऐवा आपने नमस्कार हो.

‘सर्वज्ञ ते धर्मना मूळ छे’ अमे कहुं छे, एटले के सर्वज्ञनी श्रद्धा वडे ज धर्म शोभे छे. सर्वज्ञनी श्रद्धा नथी त्यां धर्म शोभतो नथी एटले के त्यां साचो धर्म के मोक्षमार्ग होतो ज नथी. सर्वज्ञनी श्रद्धा ते साधकना हृदयनी शोभा छे. सर्वज्ञनी श्रद्धा वगरनुं देवपद पश्च शोभतुं नथी. प्रभो ! अमारा हृदयमां आप शोभी रहा छो तेथी हवे अमने देवपद राग के जगतना कोई विषयो ललचावी शकता नथी, तेमां अमने शोभा लागती नथी. हे वीतरागदेव ! अमारी शोभा तो आपनाथी ज एटले के आपे बतावेला वीतरागभावथी ज छे.-आवा स्वीकारपूर्वक अमे आपने नम्या छीऐ.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮૧]

[૨૬. તુભ્યં નમઃ....

મહાન સ્તુતિકાર સમન્તભદ્ર સ્વામી કહે છે કે-હે ભગવાન ! આપ મોક્ષમાર્ગના નેતા છો, કર્મના પણાને તોડનાર છો, ને સમસ્ત તત્ત્વોના જ્ઞાતા છો; તે ગુણોની લખિય માટે હું આપને વંદન કરું છું.

ત્યારે જાણે કે ભગવાન તેને પૂછે છે-હે ભદ્ર ! સ્તુતિમાં અમારું આ હિંય સમવસરણ દેવોનું આગમન, આકાશમાં ગમન, છત્ર-ચામર વગેરે વૈભવનું તો તેં સ્તવન ન કર્યું ?

ત્યારે સમન્તભદ્ર જવાબ આપતાં કહે છે કે હે નાથ ! શું આ દેવોનું આવવું, આકાશમાં ચાલવું કે ચામરાદિ વૈભવ,-તેને લીધે આપ અમારા મનને પૂજ્ય છો ? શું તેને લીધે આપની મહત્તા છે ?-ના, ના, પ્રભો ! એવું તો કોઈ માયાવી પણ દેખાડી શકે. પ્રભો, અમે તો આપના સર્વજ્ઞતા-વીતરાગતા વગેરે ગુણોને ઓળખીને તેના વડે જ આપનું સ્તવન કરીએ છીએ. -

**'દેવાગમ નભોયાન ચામરાદિ વિભૂતય:
માયાવિષ્યપિ દૃશ્યંતે નાતઃ ત્વમસિ નો મહાન्।।'**

જુઓ, આ સર્વજ્ઞની સ્તુતિમાં પણ ભક્તનું ભેદજ્ઞાન ! તીર્થકરપ્રભુને (દીક્ષા લીધા પહેલાં) પહેરવા માટેનાં વસ્ત્રો ને દાગીના સ્વર્ગમાંથી ઇન્દ્ર આપી જાય છે. પણ, ભક્ત કહે છે-હે દેવ ! દેવલોકના એ અલંકારો વડે આત્માની શોભા નથી, આત્માની શોભા તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રયુપ વીતરાગભાવ વડે જ છે. ભગવાન પોતે પહેલેથી એમ જાણે છે; પછી જ્યારે વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લ્યે છે ત્યારે શુદ્ધોપયોગ સહિત રત્નત્રયથી આત્મા શોભી ઉઠે છે, ને કેવળજ્ઞાન થતાં તો આત્મા ત્રણભુવનમાં સર્વોત્કૃષ્ટરૂપે શોભી ઉઠ્યો. પ્રભો ! આવી શોભાવાળા આપને ઓળખીને સ્તવન કરતાં અમારો આત્માય સમ્યક્ત્વાદિથી શોભી ઉઠ્યો. કેવળજ્ઞાનથી શોભતા આપને નમીએ છીએ....નમવાના બણાને અમે અમારા અંતર સ્વભાવમાં ઢળીએ છીએ. હવે અમે રાગમાં નમીએ કે કોઈ કુદેવ અમારા નમસ્કાર લઈ જાય-એમ કદી બનવાનું નથી.

પરમેશ્વરઃ-હે દેવ, સર્વજ્ઞતા ને વીતરાગતાથી શોભતા આપ જ ત્રણ જગતના પરમેશ્વર છો. અનંતજ્ઞાન અતીન્દ્રિયસુખ વગેરે અનંતગુણના વૈભવરૂપ ઐશ્વર્ય આપની પાસે જ છે, તેથી જગતમાં આપ જ પરમ ઈશ્વર છો; આપને જ અમારો આત્મા નમે છે.

હે ભવસમુદ્રના શોષણાણર જિન ! અનાદિનો જે ભવસમુદ્ર તેને આપે સૂક્ખ્યી નાંખ્યો, આપ પોતે ભવથી રહિત થયા, ને મોક્ષનો માર્ગ બતાવીને અમને પણ ભવથી રહિત કર્યા. ભવના નાશનો ને મોક્ષની પ્રાસિનો માર્ગ બતાવનારા આપ જ છો. અહા, આપને પામીને અમે ભવસમુદ્રને તરી ગયા,-એમ પ્રસન્નતાપૂર્વક ફરી ફરીને આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

આ રીતે અનેક વિશેષજ્ઞોપૂર્વક સ્તુતિ કરીને ભગવાનને નમસ્કાર કર્યા. (૨૬)

२७. की विस्मयोत्र...]

[८२]

[२७]

[भक्तामर-स्तोत्र

सर्वगुणसंपन्न प्रभुमां दोषोनो अत्यंत अभाव

*

को विस्मयोत्र यदि नाम गुणैरशेषैः
त्वं संश्रितो निरवकाशतया मुनिशः।
दोषैः उपात्त विविधाश्रय जात गर्वे:
स्वप्नांतरेपि न कदाचिदपीक्षितोसि॥

आश्र्यं शुं गुणा ज सर्व कहि मुनिश,
त्वारो ज आश्रय करी वसता हंमेश;
दोषो धरी विविध आश्रय उपजेला,
गर्वादिके न तमने सपने दीठेलां.

हे मुनिश ! आप सर्वगुणसम्पन्न छो अने सर्व दोषथी रहित छो,- एमां कोई आश्र्य नथी; केम्के हुं समजुं छुं के ते सर्वज्ञता-वीतरागता वगेरे गुणोने अन्यत्र राणी-देखी ज्वोमां क्यांय रहेवानी जग्या न मणी, मात्र एक आपनामां ज ते गुणोने आश्रय मण्यो, तेथी बधाय गुणो आपनामां आवीने रख्या छो. अने हे देव ! आपनामां गुणो एटला बधा भर्या छो के हवे तेमां दोषोने रहेवानी कोई जग्या ज नथी रही, एटले कोधाहि कोई दोषने आपे आश्रय न आप्यो, आपे तेनो अनादर कर्यो; छतां अने तो जगतना राणी-देखी-मोही अनेक ज्वोमां आश्रय मणी गयो, तेथी अभिमानने लीधे ते कोई दोषो स्वप्नमांय आपनी पासे कहि देखाता नथी. आ कारणे आप सर्वे गुणोथी पूरा छो, ने सर्वे दोषोनो

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮૮]

[૨૭. કી વિસ્મયોત્ત્ર...]

આપનામાં અભાવ છે.—આમ ભગવાનની સ્તુતિ કરીને ભક્ત-સાધક પોતામાં પણ ગુણને આશ્રય આપે છે ને દોષનો અનાદર કરે છે. ગુણ-દોષ વચ્ચેના બેદશાનપૂર્વકની આ ભક્તિ છે.

હે દેવ ! આપ ગુણના જ ભંડાર છો ને દોષને દૂર કરનારા છો; આપનામાં ગુણ દેખીને અમને પ્રમોદ આવે છે તેથી અમે આપને ભજીએ છીએ. અન્ય કુદેવોમાં તો કોધાદિ કોઈને કોઈ દોષ દેખાય છે તેથી અમારું હૃદય ત્યાં નમતું નથી. અમને ગુણનો પ્રેમ છે ને દોષને દૂર કરવા માંગીએ છીએ.

પ્રભો, આપે એટલા બધા ગુણોને આશ્રય આપ્યો કે સર્વ ગુણોથી આપ પરિપૂર્ણ થઈ ગયા (-પ્રભુ મેરે...તું સબહી બાતે પૂરા), હવે દોષને રહેવાનું કોઈ સ્થાન આપનામાં નથી રહ્યું, તેથી દોષો તો આપની પાસે પણ ફરકતા નથી. આપનાથી તો દોષ દૂર થયા, આપની સમીપ આવનારા જીવોથી પણ દોષો દૂર ભાગે છે, ને ગુણો તેમની પાસે દોડતા આવે છે.—જીનો, આમાં ભક્તિનું ફળ પણ બતાવી દીધું. દોષોની હાનિ ને ગુણની વૃદ્ધિ તે સાચી ભક્તિનું ફળ છે. શ્રાવકો અને શ્રમણો આવી ભક્તિ કરે છે.

પ્રભો, આપનામાં સર્વજ્ઞતા વગેરે ગુણો દેખીને અમને વિસ્મય નથી થાતું, કેમકે તે મહાન ગુણો આપના જેવા પવિત્ર પુરુષમાં ન હોય તો બીજે કયાં હોય ? તે આપનામાં જ શોભે છે; બીજા કોઈ મોહી-અજ્ઞાની જીવોમાં તે સર્વજ્ઞતા વગેરે ગુણો રહ્યી શકતા નથી. અને કોઈ દોષ આપની પાસે આવતા નથી કેમકે દોષને રહેવા માટે આપ પોતામાં જરાય સ્થાન આપતા નથી, તેથી તે બિચારા આશ્રય રહીને સંસારમાં જ્યાં-ત્યાં ભટકે છે. આમાં એ સિદ્ધાંત આવી ગયો કે, સમ્યકૃત્વાદિ ગુણોનો જ આશ્રય થવાનો આત્માનો સ્વભાવ છે; રાગાદિ કોઈ દોષનો આશ્રય થાય એવો આત્માનો સ્વભાવ નથી, તે તો પરાશ્રિત ભાવો છે. આમ સમજીને હે દેવ ! અમે સ્વભાવાશ્રયે ગુણ પ્રગટ કરીએ છીએ, ને પરાશ્રિત એવા દોષ ભાવોને આત્મામાંથી દૂર કરીએ છીએ; આ જ આપની પરમાર્થ ભક્તિ છે. જેને રાગાદિ દોષમાં આદરબુદ્ધિ છે તે જીવો સ્વર્ણમાંય આપને દેખી શકતા નથી, આપની સાચી ભક્તિ કરી શકતા નથી, ને આત્માને અનુભવી શકતા નથી.

મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન-કોધાદિ તે દોષો પ્રભુની સામે પણ કેમ નથી જોતા ?—કેમકે તે દોષોને એવો ગર્વ થઈ ગયો છે કે ‘ભલે સર્વજ્ઞ-અરિહંતદેવે અમને આશરો ન આપ્યો, પણ જગતમાં બીજા અનંતા જીવો તો અમારો આદર કરનારા છે !’—આવા અભિમાનને લીધે તે દોષો ભગવાનની સામુંય જોતા નથી. ભગવાનની સન્મુખ જોવા જાય તો, ભગવાનનો એવો પ્રતાપ છે કે તે દોષો નાશ પામી જાય છે. ભગવાનમાં દોષ નહિ ને દોષ ત્યાં ભગવાન નહીં.

‘હે સર્વજ્ઞ ! તમારામાં ગુણો જ ઠાંસીને ભર્યા છે એટલે તમે અમને (દોષોને) રહેવાનું સ્થાન નથી આપતા, પણ અમને તમારી પરવા નથી કેમકે જગતમાં અનંતા જીવો

૨૭. કી વિસ્મયોત્ત્ર...]

[૮૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

અમને સ્થાન તથા આદર આપનારા છે; એક તમે સ્થાન ન આપો તેથી શું થઈ ગયું?—' આમ આપના વડે અનાદર પામવાથી અપમાનિત થયેલા તે મોહાદિ દોષો ગર્વને લીધે આપની સામે પણ જોતા નથી. કુદેવ-કુગુરુઓ વગેરે સંસારમાર્ગી જીવો તે કોધાદિ દોષોને આદરપૂર્વક સ્થાન આપીને પુષ્ટ કરે છે એટલે તે જીવોમાં તેઓ મોજ કરે છે; તેમને છોડીને તે દોષો આપની નજીક પણ આવતા નથી.—પણ એમાં અમને કાંઈ આશ્રય લાગતું નથી, કેમકે જ્યાં અનાદર થાય ત્યાં કોણ જાય? એટલે દોષો આપની પાસે આવતા નથી. અને હે દેવ! આપે તે દોષોને પોતામાં જરાપણ અવકાશ ન આપીને, આત્મામાંથી તેમને કાઢી મૂકીને તેના ગર્વના ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા છે, તેથી તેઓ આપના વિરોધી એવા કુદેવોના આશ્રયે જતા રહ્યા છે, ને આપનામાં તો એકલા ગુણો જ બાકી રહ્યી ગયા છે. આ રીતે અલંકારથી સર્વજ્ઞદેવમાં દોષનો અભાવ ને ગુણની પૂર્ણતા બતાવીને તેમની ભાવસ્તુતિ કરી છે. સાથે સાથે કુદેવોને દોષના આયતન ને ગુણના અનાયતન પણ સિદ્ધ કર્યા છે.

દોષના આધાર તો જગતમાં ઘણાય છે, પણ ગુણોના આધાર તો હે જિન! આપ એક જ છો. જે જીવો રાગને ધર્મ માને છે તેઓ દોષને જ આધાર આપે છે. એવા અજ્ઞાની જીવોમાં સર્વજ્ઞતા-વીતરાગતા વગેરે ગુણોને રહેવા માટે જગ્યા ન મળી, તેથી તે બધા ગુણો આપનામાં જ આવીને રહ્યી ગયા. (૨૭)

*

એક સખીએ બીજી સખીને આંખમાં અંજન આંજવાનું કહ્યું; ત્યારે તે કહે છે—હે સખી ! મારી આંખમાં પ્રભુનો પ્રેમ એટલો બધો ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યો છે કે તેમાં હવે અંજનને માટેય અવકાશ નથી; તેમ ભગવાનનો ભક્ત કહે છે—અમારી દૃષ્ટિમાં ચૈતન્યગુણોનો એટલો બધો પ્રેમ છે કે તેમાં હવે રાગના શુભ-કણિયાને પણ રહેવાનો અવકાશ નથી. સાધકને આત્માના સ્વભાવનો આવો પ્રેમ હોય છે; ને ભગવાનમાં તેવા ગુણો પ્રગટ દેખીને તેમના પ્રત્યે પ્રેમ-ભક્તિ ઉદ્ભવે છે.

(ભગવાન ઋષભદેવ, તીર્થકરપણે સમવસરણમાં બિરાજતા હોય ને તેમનો દિવ્યવૈભવ નીરખીને પોતે તેમની સ્તુતિ કરતા હોય ! એવા ભાવથી, હવેના આઠ શ્લોકમાં અશોકવૃક્ષ, સિંહાસન, ચામર, છત્ર, દેવદુંદુંભી, પુષ્પવૃદ્ધિ, ભામંડળ અને દિવ્યધ્વનિ—એ આઠ પ્રાતિબાર્યનું વર્ણન કરે છે. કુમુદચંદ્ર કવિએ ‘કલ્યાણમંદિર’ સ્તોત્રમાં પણ આઠ પ્રાતિબાર્યનું અધ્યાત્મશૈલિથી સુંદર-અલંકારિક વર્ણન કર્યું છે. આ ભક્તામરસ્તોત્ર તથા કલ્યાણમંદિર સ્તોત્રમાં ઘણું સામ્ય છે.)

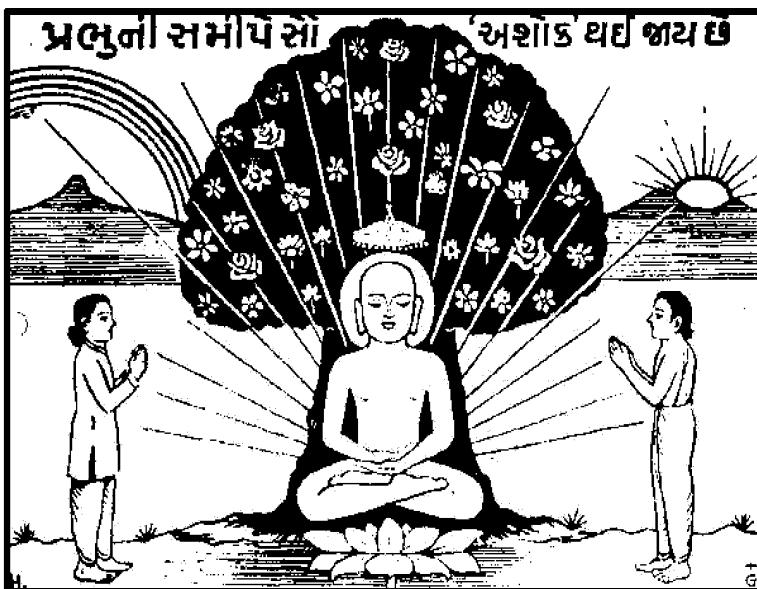
ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮૫]

[૨૮]

[૨૮. ઉચ્ચૈ: અશોક...

(૧) અશોકવૃક્ષની છાયામાં શોભતા તેજસ્વી ભગવાન

ઉચ્ચૈ: અશોકતરુ-સંશ્રિતમુન્મયુખમ्
આભાતિ રૂપમમલં ભવતો નિર્તાતમ्।
સ્પષ્ટોબ્લસત् કિરણમસ્ત-તમોવિતાનં
બિમ્બં રવેરિવ પયોધર પાર્શ્વવર્તિ ॥

ઉંચા અશોકતરુ આશ્રિત કિરણ ઉંચ,
અત્યંત નિર્મળ દીસે પ્રભુ આપ રૂપ;
તે જેમ મેધ સમીપે રહી સૂર્યબિંબ,
શોભે પ્રસારી કિરણો હણીને તિમિર.

હે પ્રભો ! સમવસરણમાં અશોકવૃક્ષની નીચે બિરાજમાન આપનું નિર્મળ તેજસ્વી રૂપ, તે વૃક્ષને ભેટીને ઉપર ઉલ્લસતા કિરણો વડે અત્યંત શોભી રહ્યું છે.—જેમ ઘનધોર વાદળાંની વચ્ચે ઊગતો સૂરજ, ઉપર ઊઠતા પોતાના જગત્ગતા સોનેરી કિરણો વડે શોભે અને સમસ્ત અંધકારને નાદ કરે, તેમ આપ શોભી રહ્યા છો; અને ઉદ્યભાવોની વચ્ચે આપનું કેવળજ્ઞાન ક્ષાળિકભાવે શોભી રહ્યું છે.

તીર્થકરભગવાન સમવસરણમાં બિરાજે છે ત્યારે તેમના ઉપર તેમના દેણી ૧૨ ગણું ઊંચું દિવ્ય અશોકવૃક્ષ હોય છે. આ વૃક્ષ એ કાંઈ વનસ્પતિકાયનું જાડ નથી પણ દિવ્ય પુદ્ગલોની એવી સુંદર રચના છે. તે જાડની છાયાને ભેટીને પ્રભુના દિવ્ય રૂપમાંથી ચમકતા કિરણો ઊંચે આકાશમાં ફેલાય છે, તેનો દેખાવ અત્યંત સુંદર લાગે છે. અથવા, જેમ

૨૮. ઉચ્ચૈ: અશોક...]

[૮૬]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

સધન વાદળાંના પાણી વચ્ચેથી પસાર થતા સૂર્યકિરણોના પ્રકાશ વડે સપ્તરંગી સુંદર મેઘધનુષ્ય રચાય છે, તેમ અશોકવૃક્ષની છાયાને ભેદીને ઉપર ફેલાતા આપના મુખમંડળના તેજસ્વી કિરણોવડે ઊંચે આકાશમાં સુંદર પ્રકાશ ફેલાય છે ને અંધકાર દૂર થાય છે.

તીર્થકર પ્રભુના અતિશયરૂપ જે આઈ પ્રાતિહાર્ય, તેમાં પ્રથમ આ અશોકવૃક્ષ છે; તેના વર્ણનદ્વારા પ્રભુની સ્તુતિ કરી છે. પ્રભુની અંતર્વિભૂતિ તો કેવળજ્ઞાનાદિ ચૈતન્યગુણો છે, ને તેની સાથે તીર્થકરપ્રભુને આવી અદ્ભુત બાધ્ય વિભૂતિ હોય છે.

જો કે આત્મા અને શરીર તો જુદા છે, છતાં આશર્ય છે કે આત્મા જ્યાં પૂર્ણ શુદ્ધ થયો ત્યાં શરીર પણ શુદ્ધ (મલિનતા વગરનું) થઈ ગયું; આત્મામાં કેવળજ્ઞાનમય ચૈતન્યપ્રકાશ ખીલ્યો ત્યાં સાથેનું શરીર પણ અલૌકિક પ્રકાશથી ખીલી ઉઠ્યું.—એવો જ કુદરતનો મેળ છે. તેમજ આસપાસ પણ હિવ્ય રચના થાય છે. તેમાં હિવ્ય અશોકવૃક્ષ દેખીને ભક્ત કહે છે કે પ્રભો ! એમાંય અમને આપનો જ પ્રતાપ દેખાય છે. આપ અંધકારનો નાશ કરનારા છો; જાણો વાદળાં વચ્ચેથી જગમગતો સૂરજ ઊગતો હોય તેમ અશોકવૃક્ષની લીલી છાયાને ભેદીને આપનાં શરીરમાંથી ચમકતા કિરણો આકાશમાં ફેલાઈ રહ્યા છે ને અતિશય શોભી રહ્યા છે. કલ્યાણમંદિર-સ્તોત્રમાં અલંકારિક વર્ણન કરતાં કહે છે કે હે દેવ ! આપની હિવ્યપ્રભાના તેજ પાસે આ અશોકવૃક્ષ પણ નિસ્તેજ-રંગવગરનું— નીરાગી બની ગયું; તો પછી આપના સાન્નિધ્યથી ચૈતન્વંતો ક્યો જીવ નીરાગિતા-વીતરાગતા નહીં પામે ? આપનો ઉપદેશ જીવોને વીતરાગતા કરાવે છે, ને રાગનો રંગ ઊડાડી દે છે.

હે પ્રભો ! આપની સમીપમાં પ્રસન્નતાથી ખીલી રહેલું આ ‘અશોક’ વૃક્ષ જોતાં અમને તો એમ થાય છે કે અહીં ! પરમાત્માની સમીપતા પામીને આ ઝાડવું પણ અ-શોક, શોક વગરનું થઈને પ્રસન્નતાથી ખીલી ઉઠ્યું તો પછી અમારા જેવા ચૈતન્વંતા જીવો શોકરહિત-અશોક કેમ નહીં થાય ? પ્રભો ! આપનું સાન્નિધ્ય પામીને અમે પણ પ્રસન્નતાથી આનંદિત થઈને ખીલી ઉઠ્યા છીએ. આપની પાસેનું ઝાડ ‘અશોક’ થયું તો આપની પાસે આવેલા ભવ્ય જીવો ‘અશોક’ થઈ જાય એમાં શું આશર્ય !

સાન્નિધ્યથી તુજ ધરમના બોધવેળા વિલોક !

દૂરે લોકો, તરુ પણ અહો થાય અતે ‘અશોક’

ભાનુ કેરો સમુદ્ય થયે નાથ આ જીવલોક,

શું વિબોધ ત્યમ નહિ લહે સાથમાં વૃક્ષ થોક !

(કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્ર-૧૮)

વાહ જુઓ તો ખરા, ભગવાનને દેખીને ભક્તનું હદ્ય કેવું ખીલી ઉઠ્યું છે ! અંતરમાં

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૬૭]

[૨૮. ઉચ્ચૈ: અશોક...]

સમ્યકૃત્વાદિ વડે આત્મા ખીલી ઊઠયો છે ત્યાં ભગવાન પ્રત્યે આવી ભક્તિના ભાવો ઉલ્લસે છે. અજ્ઞાનીને આત્મા તો ન આવડયો, પણ પરમાત્માની સાચી ભક્તિ કરતાંય ન આવડયું.

અશોકવૃક્ષ એ એક આશ્ર્યકારી રચના છે; તેની ગિંચાઈ તીર્થકરપ્રભુના દેહમાન કરતાં ૧૨ ગણી હોય છે. ઋષભદેવનું શરીર ૫૦૦ ધનુષ ઊંચું હતું, તેનાથી બારગણું એટલે ૬૦૦૦ ધનુષ (અર્થાત् ૬૦,૦૦૦ ફૂટ, એટલે કે આજના ડિમાલય પર્વત કરતાંય બમણાથી વધારે ઊંચું) તે અશોકવૃક્ષ છે. અત્યારના જીવોને આ વાત આશ્ર્યકારી લાગે. ઋષભદેવના સમયમાં બધી રચનાઓ આવી મહાન ફતી, પણ પછી અવસર્પિણી કાળને લીધે તેમાં અનુક્રમે ફીનતા થતી ગઈ. અત્યારે તો સમવસરણાની શોભા જોવાનું પણ આ ભરતક્ષેત્રમાં નથી મળતું. છતાં જીણે અસંખ્યવર્ષો પહેલાંના ઋષભદેવ પણ અત્યારે સમવસરણમાં સાક્ષાત્ બિરાજતા હોય ને પોતે તેમની સન્મુખ સ્તુતિ કરતા હોય—એવા અદ્ભુત ભાવો આ સ્તોત્રમાં ભર્યા છે.

તીર્થકર-કેવળીભગવાન, સાધારણ મનુષ્યોની માફક નીચે પૂઢ્યી ઉપર ન વિચરે કે જમીન ઉપર ન બેસે; અંદર નીરાલંબી થયેલા તે ભગવાન આકાશમાં પાંચ હજાર ધનુષ ઊંચે વિદ્ધાર કરે છે ને સમવસરણમાં દિવ્ય ગંધકૂટિ ઉપર (તેને પણ અડયા વગર) ચાર આંગળ ઊંચે નીરાલંબીપણે બિરાજે છે. વાણ, કેવળી ભગવાનનો અંતરંગ આત્મવૈભવ તો અલૌકિક છે ને બાધ્ય વિભૂતિ પણ અલૌકિક હોય છે. પ્રભુને જોતાં ભવ્ય જીવોનું અંતર ખીલી ઊઠે છે. તે કહે છે—વાણ પ્રભો ! આપ જગતથી જુદી જાતના છો, તો આપના પ્રત્યેની અમારી ભક્તિનો ભાવ પણ લોકો કરતાં જુદી જાતનો છે.

વળી, આ પણ એક અચંબો છે કે, અદ્ર આકાશમાં જમીન કે મૂળિયાં વગર આવડું મોટું જાડ (અશોકવૃક્ષ) કઈ રીતે ઊંચું ! એ તો પ્રભુનો જ અતિશય !—પ્રભુને આત્મામાંથી મહાન કેવળજ્ઞાન ખીલવા માટે બહારના કોઈ સાધનની જરૂર ન પડી; સ્વયંભૂપણે પોતે જ કેવળજ્ઞાનરૂપે પ્રગટ્યા-પરિણમ્યા. એ જગતનો સૌથી મહાન અચંબો છે.

આ રીતે અશોકવૃક્ષના કથનદ્વારા પણ પરમાત્માના ગુણનું સ્તવન કર્યું.

(ઇતિ પ્રથમ પ્રાતિહાર્ય અશોકવૃક્ષનું વર્ણન પૂરું થયું.) (૨૮)

*

* જેમનું જ્ઞાન પ્રમાણ હોવા છતાં અપ્રમાણ છે, તે કોણ ? સર્વજ્ઞભગવાન; તેમનું કેવળજ્ઞાન તે પ્રમાણ છે છતાં તે અમર્યાદિત હોવાથી અપ્રમાણ છે.

* રૂપ વગરના હોવા છતાં રૂપવાન કોણ છે ? પ્રભો, આપ રૂપવાન છો છતાં રૂપરંભિત (અરૂપી) છો.

*

૨૯. સિંહાસને...]

[૮૮]

[૨૯]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

(૨) રત્નમય સિંહાસનથી અલિસ ભગવાનની સ્તુતિ

(હે દેવ ! અમારા હૃદયસિંહાસને આપ બિરાજમાન છો)

સિંહાસને મળિમયુખ શિખા વિચિત્રૈ
યિભાજને તવ વધુ: કનકાવદાતમ।
બિસ્બં વિયદ વિલસદંશુલતાવિતાનં
તું ગોદયાદ્રિ શિરસીવ સહસ્રરશ્મૈ: ॥

સિંહાસને ભણિતાષાકિરણો વિચિત્ર,
શોભે સુવર્ણ સમ આપ શરીર ગૌર;
તે સૂર્ય-બિંબ ઉદ્યાચળ શિર ટોચે,
આકાશમાં કિરણ જેમ પ્રસારી શોભે.

તીર્થકરભગવાનના આઠ પ્રાતિહાર્ય-અતિશયો છે; તેમાં બીજું સિંહાસન, તેનું આ વર્ણન છે. (આ આઠ પ્રાતિહાર્યોનાં નામોનો કમ બધા પુસ્તકોમાં એકસરખો નથી. પ્રાતિહાર્ય બધામાં સરખા આવે છે, પણ તેના કમમાં ફેર હોય છે.)

સિંહાસન પર બિરાજમાન પ્રભુને દેખીને સ્તુતિકાર કરે છે કે હે દેવ ! સુવર્ણાચલ પર્વત ઉપર ઉગતો સૂર્ય, તેના ફજારો સોનેરી કિરણો સહિત આકાશમાં જેમ શોભી ઊઠે છે, તેમ દિવ્ય ભણિ-રત્નોના કિરણોથી જગઝગતા સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર સુવર્ણ-દેહવાળા આપ અતિશય શોભી રહ્યા છો. જેમ નવીન વરસાદને દેખીને મોરલા નાચી ઊઠે તેમ, આપને દેખીને ભવ્યજીવોનું ચિત્ત પ્રસન્નતાથી ખીલી ઊઠે છે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૮૮]

[૨૯. સિંહાસને...

સમવસરણની વચ્ચે મણિરત્નોથી જડેલું હૈવી સિંહાસન છે; તેના ઉપર ગંધકૂટીરૂપ કમળની રચના છે, તેની શોભા આશ્ર્યકારી છે. તે કમળ ઉપર ભગવાન બિરાજતા હોવાથી તેમને 'કમલાસન' પણ કહેવાય છે. ('જય કમલાસન સુંદર શાસન ભાસત નભદ્વય બોધવરં') . પરંતુ વિશેષ આશ્ર્યની વાત એ છે કે, ભગવાન તો એ દિવ્ય-સિંહાસનને કે ગંધકૂટીને પણ સ્પર્શ્યા વગર, તેનાથી અલિસ, ચાર આંગળ ઊંચે આકાશમાં નીરાલંબીપણે બિરાજે છે.

'જેવું નીરાલંબન આત્મદ્રવ્ય, તેવો નીરાલંબન જિન-દેહ.'

તીર્થકરદેવના આત્માની પૂર્ણ પવિત્રતા સાથેનાં પુષ્ય પણ અતિશય-આશ્ર્યકારી હોય છે; તેઓ કોઈના મકાનમાં રહે કે તેમને માટે આસન કોઈ પાસેથી લાવવા પડે ને પછી અંતસમયે પાછા સૌંપવા પડે-આવી હીનપુષ્યતા તેમને હોતી નથી; તેમનો શ્રી વિહાર અને આસન તો ગગનમાં છે ને તેમની આસપાસ સિંહાસનાંદિ દિવ્ય વૈભવોની રચના સાતિશય પુષ્યયોગે થઈ જાય છે.

અહો પરમાત્મા ! આવ ઉત્કૃષ્ટ પુષ્યફળનો પરિપાક, અને તેની વચ્ચે પણ આપ સાવ અલિસ !-આવી અદ્ભુત વીતરાગતા તો આપનામાં જ શોભે છે. આપની સમીપમાં એટલે કે શુદ્ધાત્માની સમીપમાં અમારા અંતરમાં પણ વીતરાગતા જાગી ઊંઠે છે કે અહીં, આત્માનો સ્વભાવ કેવો રાગ વગરનો શોભે છે ! પારસમણિનો સ્પર્શ તો લોઢાનો માત્ર સોનું બનાવે (-અને તે પણ તેનામાં કાટ ન હોય તો.... !) પણ તેને પોતાના જેવો પારસ ન બનાવે. ત્યારે હે પ્રભો ! આપનો સ્પર્શ (અનુભવ) તો અમનેય આપના જેવા પરમાત્મા બનાવી હે છે.

હે દેવ ! અમને પરમાત્મપણું આપનાર આપ મહાન દાતા છો. અહો પ્રભો ! સિંહાસન પર અલિસ એવા આપને દેખતાં અમને તો એમ લાગે છે કે અમને મોક્ષનું સિંહાસન મળ્યું; કેમકે અમારા હૃદયના સિંહાસનમાં આપ બિરાજે છો. એટલે હે નાથ ! આપનું ધ્યાન કરતાં-કરતાં અમેય આપના જેવા બની જશું. આ રીતે આપનો ભક્ત આપના જેવો બની જાય છે. તેથી પારસમણિ કરતાંય આપનો સમાગમ શ્રેષ્ઠ છે.-'વો લોઢા કંચન કરે; પ્રભુ કરે આપ સમાન.' ભગવાનનો ભક્ત પોતે ભગવાન બની જાય છે.-આ જિનશાસનની બલિહારી છે.

અહો પ્રભો, સિંહાસનને અડીને આપ નથી બેસતા, તેનાથી અદ્ભુત અલિસ બિરાજે છો, તે ઉપરથી અમે એમ સમજુઓ છીએ કે, જે સિંહાસનને આપે છોડ્યું તે આપની પાછળ આવ્યું, ભલે રાજસિંહાસનને બદલે દેવસિંહાસન આવ્યું; પરંતુ આપ તો પુષ્યને અને તેના ફળને પણ આદરતા નથી; એ રીતે પુષ્યરાગનું પણ હેયપણું પ્રસિદ્ધ કરી રહ્યા છો. આપ તો રાગ વગરના મોક્ષસિંહાસને બેસનારા છો. રાગ એ આત્મ-રાજાને-બેસવાનું પદ નથી, આત્મરાજાને બેસવાનું સિંહાસન તો શુદ્ધચૈતન્યનું બનેલું છે; શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ

૩૦. કુન્દાવદાત...]

[૧૦૦]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

નિજપદમાં હે જીવો ! તમે આરુઢ થાઓ, ને રાગથી અલિસ રહો—એમ ભગવાન પ્રસિદ્ધ કરી રહ્યા છે. તે રાગ-પુણ્યના ફળ ભલે સંસારના છેડા સુધી આત્માની પાછળ પાછળ આવે પણ મોક્ષમાં તેનો પ્રવેશ નથી, કેમકે તે આત્માનું નિજપદ નથી, અપદ છે—એમ હે ભવ્ય જીવો ! તમે જાણો, ને શુદ્ધચૈતન્યમય નિજપદમાં આરુઢ થાઓ.

વીતરાગતાની ભાવનાથી ભક્ત કહે છે કે હે દેવ ! આપની શોભા કાંઈ એ દિવ્ય સિંહાસનને લીધે નથી, ઉલ્લં આપની નીકટતાને લીધે તે સિંહાસનની શોભા છે. અમને સિંહાસનનો મહિમા નથી લાગતો, અમને તો સિંહાસનથીયે અલિસ એવા આપની સર્વજ્ઞતાનો ને વીતરાગતાનો મહિમા ભાસે છે. આમ ભક્ત સર્વત્ર ભગવાનના મહિમાને હેખે છે. (આઠ પ્રાતિષ્ઠાર્થમાંથી બીજા સિંહાસનનું વર્ણન પૂરું થયું.) (૨૮)

* * *

[૩૦]

(૩) ચામર કહે છે: પ્રભુ પાસે નીચા નભો ને ઊંચું પદ પામો

કુન્દાવદાત ચલ-ચામર ચારુ શોભાં
વિભ્રાજતે તવ વપુઃ કલધૌતકાંતમ् ।
ઉદ્યત શશાંક સુચિનિર્જર વારિધારં
ઉચ્ચૈ: તટં સુરગિરેરિવ શાતકૌમ્ભમ् ॥

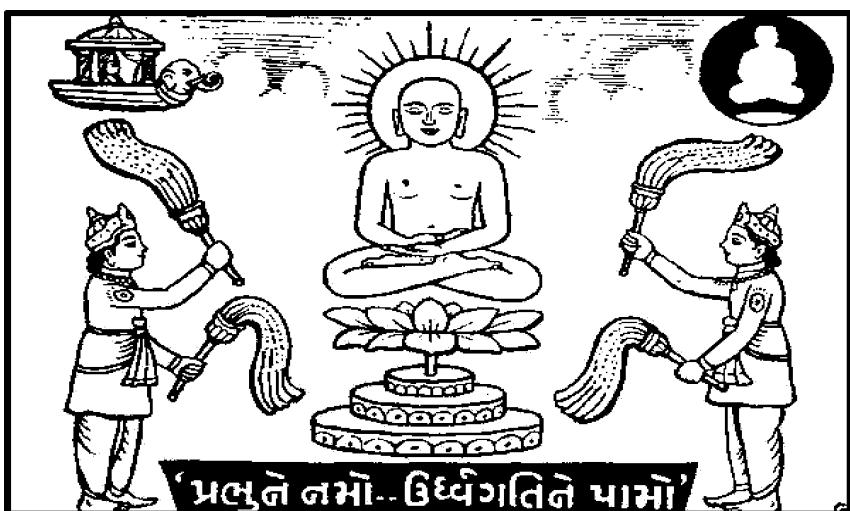
ધોળાં ઠણે ચમર કુંદસમાન એવું,
શોભે સુવર્ણસમ રમ્ય શરીર તાં;
તે ઉગતા શશિસમા જળ ઝર્ણ ધારે,
મેરુ તણા કનકના શિર પેઠ શોભે.

આ ત્રીજા પ્રાતિષ્ઠાર્થ (ચામર) ના વર્ણન દ્વારા ભગવાનની સ્તુતિ છે. હે દેવ ! કુંદપુણ્ય જેવા સફેદ હુણ ચામર વડે ઇન્દ્રો આપને વીજે છે ત્યારે આપનો સુવર્ણવર્ણો દેહ એકદમ શોભી ઉઠે છે.— કેવો શોભે છે ?—જેમ પૂનમના ચંદ્રમાંથી જરતી પવિત્ર જલધારા વડે સુમેરુ પર્વતનાં સોનેરી શિખર શોભે, તેમ દેવો વડે વીજાતા ઉજજવળ-ચામરના સમૂહ વર્ચ્યે આપનો સુંદર સુવર્ણદિશ શોભી રહ્યો છે.

જીઓ, ચામર વડે દેણની શોભા કીધી; આત્મા તો કેવળજ્ઞાન-દર્શનરૂપ ચૈતન્યભાવવડે શોભે છે.—આમ ધર્મ બંનેની લિઙ્ગતાને જાણો છે. જે જીવ દેહાશ્રિતગુણોને જ હેખે, કે એકલા પુણ્યના બાધ્યવૈભવના મહિમામાં જ રોકાઈ જાય, અર્થાત्—

“જે જિન દેહપ્રમાણ ને સમવસરણાદિ સિદ્ધિ,
વર્ણન સમજે જિનનું, રોકી રહે નિજબુદ્ધિ”

-એ પ્રમાણે બહારમાં જ રોકાઈ જાય, ને અંદરના આત્મ-આશ્રિત ચૈતન્યગુણોને ન ઓળખે, તેને સર્વજની પરમાર્થસ્તુતિ કરતાં આવડે નહીં. જે દેખાશ્રિતગુણો તથા આત્માશ્રિત ગુણો એ બંનેની બિન્જનતાને ઓળખે. અને તેમાંથી આત્મિકગુણોવડે સર્વજ્ઞદેવને ઓળખે તેને તો જરૂર-ચૈતનનું બેદવ્યાન, ને રાગથી બિન્જન શુદ્ધ આત્માનો અનુભવ થાય જ; અને તે મોક્ષસાધિકા પરમાર્થભક્તિ છે, તેને જ ‘નિર્વાણભક્તિ’ કહેવાય છે. અહીં એવી ભક્તિસહિતની વ્યવહારભક્તિનું વર્ણન છે.

ભગવાનને આત્મામાં અનંત આનંદના નિર્જરણાં વહે છે, તેમને કંઈ ચામર-સિંહસન વગેરેનું સુખ નથી પણ પુણ્યયોગે બહારમાં તેવો અદ્ભુત વૈભવ હોય છે. પણ અરે, આત્માની ચૈતન્યવિભૂતિ પાસે બહારની એ પુણ્યવિભૂતિની શી ગણતરી છે! પ્રભુને ઢોળાતાં ચામર, પહેલાં નીચે ઢળીને પછી ઉપર જાય છે, તે એમ દર્શાવે છે કે જે જીવ જિનચરણોમાં નભ્રીભૂતિ થાય છે તે ઊંચી પદવીને પામે છે. એ વાત કલ્યાણમંદિર-સ્તોત્રમાં કરી છે:-

હે સ્વામીશ્રી, અતિ દૂર નમીને ઊંચે ઉછળતાં,
 માનું શુચિ સુર-ચમરના વૃંદ આવું વંદતા:
 ‘જેઓ એહી યત્તિપતિ પ્રતિ રે પ્રણામો કરે છે,
 નિશે તેઓ ઊરધ ગતિને શુદ્ધભાવે લહે છે.’

નીચે નમીને ઊંચે ઉછળતા તે ચામર જાણે એમ બોલી રવ્યા છે કે હે જીવો! તમારે ઉચ્ચપદ પામવું હોય તો આ પ્રભુચરણોમાં ભક્તિથી નમી જાઓ.

૩૦ કુન્દાવદાત ચલ-ચામર....]

[૧૦૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

જુઓ, દેણી-દેણિમાં ફેર છે.-સામાન્ય લોકો ચામરનો મહિમા દેખે છે, ત્યારે મુમુક્ષુની દેણિમાં ચામરનો નહિ, પણ તે ચામર જેમને ટળાય છે તે ભગવાનનો મહિમા દેખાય છે:-

એકવાર એક જૈન વિદ્વાન કોણીનૂર-ઝીરો જોવા ગયેલા.

બીજાએ તેને પૂછ્યું: ઝીરો કેવો લાખ્યો ?

વિદ્વાને સામો પ્રશ્ન કર્યો: ભાઈ, ઝીરો કિંમતી ?-કે આંખ ?-જો આંખ ન હોય તો ઝીરાને દેખે કોણ ?-માટે ઝીરા કરતાં તેને દેખનારી આંખ વધારે કિંમતી છે; અને, જ્ઞાન વગર આ આંખ પણ શું કરે ? માટે જ્ઞાન જ કિંમતી છે; અજ્ઞાનીને પરજ્ઞેયની કિંમત ભાસે છે પણ તેને જ્ઞાનનારા પોતાના જ્ઞાનની કિંમત ભાસતી નથી. સર્વજ્ઞનો મહિમા જ્ઞાનથી છે, અને જ્ઞાનવડે જ તેમનો ખરો મહિમા સમજાય છે, રાગ વડે નહિ.

ચોથા કાળના પ્રારંભ પહેલાં ભગવાન ઋષભદેવ આ ભરતક્ષેત્રમાં પ્રથમ તીર્થકર થયા તેમની આ સ્તુતિ છે...એ વખતે પૂર્વના આરાધક ધર્માત્મા જીવો પણ આ ભરતક્ષેત્રમાં અવતરતા હતા; પરંતુ પંચમકાળ શરૂ થઈ ગયા પછી કોઈપણ આરાધક-સમ્યગદૃષ્ટિ જીવો અહીં અવતરતા નથી, એટલે આરાધના સાથેના ઊંચા પુષ્ય પણ આ કાળે જોવા નથી મળતા. હા, એટલું ખરું કે પંચમકાળ છતાં હજુ ધર્મકાળ છે; ધર્મનો લોપ નથી થઈ ગયો. સમકિત લઇને કોઈ જીવ અત્યારે અહીં જન્મે નહિ-એ ખરું, પણ જન્મ્યા પછી સમ્યગદર્શન પ્રગટ કરી શકે છે. એવા આરાધકજીવને ધર્મની સાથે જે પુષ્ય બંધાય તે પણ વિશિષ્ટ-ઊંચી જાતના હોય છે; પૂર્વના પાપનો રસ પણ તેને ઘટી જાય છે તે શુભકર્માનો રસ વધતો જાય છે. આવા આરાધક જીવો ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિ-બહુમાનથી ઉલ્લસી જાય છે.

અહીં ભક્તામરસ્તોત્રમાં ૮ પ્રાતિહાર્યના વર્ણનપૂર્વક ભગવાનની સ્તુતિ ચાલે છે, તેમાં અશોકવૃક્ષ, સિંહસન અને ચામર-એ ત્રણનું વર્ણન કર્યું.
(૩૦)

* * *

હે સર્વજ્ઞ પ્રભો !

આપ મનથી કે ઇન્દ્રિયોથી કામ નથી લેતા, મન-ઇન્દ્રિયોથી પાર છો, તેથી અન્ય જીવો પણ મનથી કે ઇન્દ્રિયોથી આપને ઓળખી શકતા નથી. આપના સાચા સ્વરૂપને જે ઓળખે તે આત્માને પોતામાં મન ને ઇન્દ્રિયોથી પાર એવો અતીન્દ્રિય સાધકભાવ પ્રગટી જાય છે; ને પછી, આપના જેવા જ પોતાના આત્માને દેખતો-દેખતો તે પોતે પણ પરમાત્મા બની જાય છે.-વાહ ! આપનો ભક્ત આપના જેવો થાય જ ને !

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

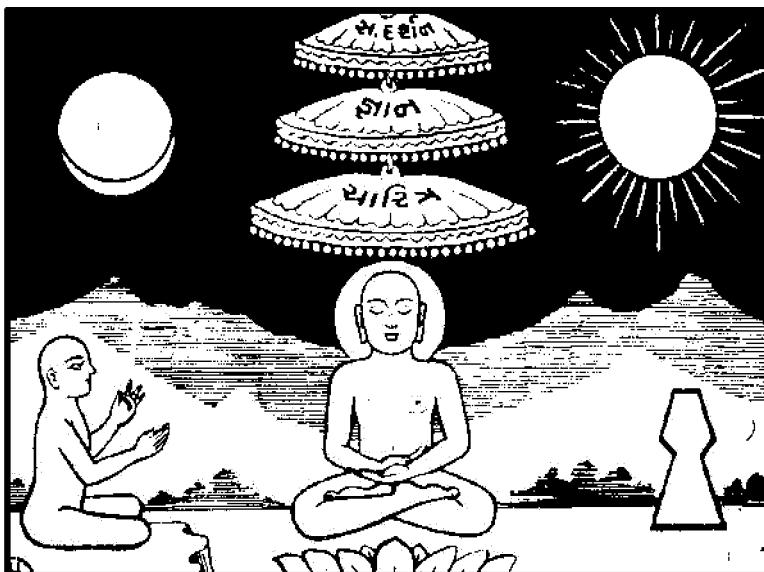
[૧૦૩]

[૩૧ : છત્રત્રયે તવ...]

[૩૧]

રત્નત્રયની છત્રછાયા ભવાતાપને રોકે છે

(૪) રત્નત્રયના ફળરૂપ પરમાત્મપદની સ્તુતિ

છત્રત્રયં તવ વિભાતિ શશાંકકાન્તમ
ઉચ્ચૈ સ્થિતં સ્થગિતભાનુકરપ્રતાપમ
મુક્તાફલપ્રકરજાલ વિવૃદ્ધશોભમ
પ્રખ્યાપયત ત્રિજગતઃ પરમેશ્વરત્વं

દંકે પ્રકાશ રવિનો શશિતુલ્ય રમ્ય,
મોતી સમૂહ રથનાથી દીપાયમાન;
એવા પ્રભુજી તમને ત્રણ છત્ર શોભે,
તૈલોકનું અધિપતિપણું તે જણાયે.

હે દેવ ! જેની ઝાલરમાં ચંદ્રની ચાંદની જેવા મોતી ચમકી રહ્યા છે એવા અત્યંત સુશોભિત ત્રણ છત્ર, આપનું ત્રણ જગતનું પરમેશ્વરપણું પ્રસિદ્ધ કરી રહ્યા છે, અને સૂર્યકિરણોના પ્રતાપને રોકી રહ્યા છે. (આ ચોથું પ્રાતિહાર્ય છે.)

અહો દેવ ! આપના ઉપર ઝુલતા અતિસુંદર છત્ર-ત્રય એમ સૂચવે છે કે રત્નત્રય વડે આ ભગવાને જગતત્રયનું પરમેશ્વરપણું પ્રગટ કર્યું છે. પ્રભુ પાસે ચંદ્ર છારી ગયો, કેમકે ‘પ્રભુનું પરમશાંત આત્મતેજ ત્રણ જગતને પ્રકાશિત કરે છે ને ભવના આતાપને હરે છે-પછી મારું શું કામ !’ એમ પોતાનો અધિકાર છણાઈ જતાં છારેલો તે ચંદ્ર પોતે

[૩૯ છત્રત્રયં તવ...]

[૧૦૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

ત્રણાધત્રનું રૂપ ધારણ કરીને પ્રભુની સેવા કરી રહ્યો હોય—એમ અમને તો લાગે છે. ચંદ્ર શાંત ગણાય છે, પણ હે દેવ ! આપની પરમ શાંત-શાંત મુદ્રા પાસે હારી જઈને તે ચંદ્ર-જ્યોતિષીન્દ્ર ત્રણ છત્રનું રૂપ ધારણ કરીને આપની સેવા કરી રહ્યો છે. વાહ, ત્રણ છત્રદ્વારા પણ કેવા અલંકાર કરીને પ્રભુના ગુણ ગાયા છે ! પ્રભો, એ છત્રદ્વારા સૂર્યનો આતાપ રોકાઈ ગયો; રત્નત્રયવડે આપે જ્યાં ભવના આતાપને પણ દૂર કર્યો ત્યાં બહારમાં સૂર્યનો આતાપ કેવો ? જેમ આપની છત્રધાયામાં સૂર્યના આતાપનો પ્રવેશ નથી, તેમ જેણે આપની છત્રધાયાનો સ્વીકાર કર્યો તે આત્મામાં ભવાતાપનો પ્રવેશ થતો નથી.

અહા, આશ્રય છે કે, આપના ઉપર જે ત્રણ દિવ્ય છત્ર છે તે સાંકળથી ક્યાંય ટાંયા નથી, કે કોઈએ છત્રીની જેમ જાલી રાખ્યા નથી, તે કોઈ આધાર વગર આકાશમાં એમને એમ લટકી રહ્યા છે. જેમ મોક્ષમાર્ગમાં આપના શુદ્ધ રત્નત્રયને બહારમાં કોઈનું આલંબન ન હતું, તેમ આપના ત્રણ છત્રો પણ કોઈના આલંબન વગર નીરાલંબીપણે આકાશમાં જૂલી રહ્યા છે. આવી અદ્ભુત શોભા આપના સિવાય બીજા કોને હોય !—એ જ આપનું ત્રણલોકમાં શ્રેષ્ઠપણું જાહેર કરે છે. તે છત્રમાં જે મોતી ચમકે છે તે એવા લાગે છે—જેણે કે ચંદ્રની સાથે તારાઓ અને નક્ષત્ર-ગ્રહો આવીને આપની સેવા કરતા હોય. જ્યોતિષીદેવોના ઇન્દ્રો સૂર્ય—ચંદ્ર પણ જિનેન્દ્રદેવના સેવક છે. પ્રભુને ત્રણ જગતમાં કોણ ન સેવે ! પ્રભુના રત્નત્રય-છત્રની ધાયા ત્રણ જગતના જીવોને શાંતિ આપનારી ને કખાયના તાપથી બચાવનારી છે. પ્રભો ! અમારા ઉપર શોભતી આપની છત્રધાયા અમારા ભવના તાપને દૂર કરનારી છે. આ રીતે ત્રણાધત્રદ્વારા અલંકારિત રીતે ભગવાનનો મહિમા કરીને સ્તુતિ કરી છે.

(આ રીતે ભગવાનના ચોથા પ્રાતિહાર્યનું વર્ણન કર્યું.) (૩૧)

* અનંતગુણવાળા પ્રભુની સ્તુતિ કઈ રીતે થશે ? *

મહાન સ્તુતિકાર શ્રી સમન્તભદ્ર મહારાજ ‘સ્વયંભૂ-સ્તોત્ર’ માં અરનાથજિનની સ્તુતિમાં કહે છે કે—કોઈમાં થોડા ગુણો વિદ્યમાન હોય તે વધારીને કહેવા તે સ્તુતિ છે; પરંતુ હે દેવ ! આપના વિષે આવી સ્તુતિ કઈ રીતે બની શકશે ?—કેમકે આપનામાં જે અનંત ગુણો વિદ્યમાન છે તેનું પણ કથન કરવું અશક્ય છે,—ત્યાં તેને વધારીને કહેવાની તો શી વાત ! એટલે શબ્દો વડે સ્તુતિ કરવાનો વિકલ્પ તોડીને, શાનવડે આપના જેવા અનંતગુણસંપત્ત આત્માની અનુભૂતિ કરીએ ત્યારે જ આપની સ્તુતિ પૂરી થાય છે.

પરમાત્માની સ્તુતિવડે શુદ્ધાત્માના પરમ ગુણોનું ચિંતન વીતરાગતાનું પ્રેરક છે ને મોહનું નાશક છે.—એ જિનભક્તિનું ફળ છે.

ભજીને ભગવંત ભવંત લડો

- (૧) શુભ શીતળતામય છાંય રહી, મનવાંછિત જ્યાં ફળ પંક્તિ કહી;
જિનભક્તિ અહો-તરુ-કલ્પ અહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લડો.
- (૨) નિજ આત્મસ્વરૂપ મુદ્દા પ્રગટે, મન તાપ ઉત્તાપ તમામ મટે;
અતિ નિર્જરતા વણાદામ અહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લડો..
- (૩) સમભાવી સદા પરિણામ થશે, જડ-મંદ-અધોગતિ જન્મ જશે;
શુભ મંગળ આ પરિપૂર્ણ ચહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લડો.
- (૪) શુભભાવ વડે મન શુદ્ધ કરો, નવકાર મહા પદને સમરો;
નહિ એડ સમાન સુમંત્ર કહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લડો.
- (૫) કરશો ક્ષય કેવળ રાગકથા, ધરશો શુભ તત્ત્વસ્વરૂપ યથા;
'નૃપચંદ્ર' પ્રપંચ અનંત દહો, ભજીને ભગવંત ભવંત લડો..
- (૧) ભક્તિના ઉપદેશનું આ કાવ્ય શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ માત્ર ૧૬ વર્ષની વયે, મોક્ષમાળાના ૧૫ મા શિક્ષાપાઠમાં લખ્યું છે. તેમાં જિનભક્તિને કલ્પતરુની ઉપમા આપીને કહે છે કે અહો ભવ્યજીવો ! કલ્પતરુસમાન આ જિનભક્તિને તમે ગ્રહણ કરો, જેની છાયા શુભ-શીતળ છે, અને જેના ઉપર મનવાંછિત ફળની પંક્તિ લાગેલી છે; આવી જિનભક્તિને તમે ગ્રહણ કરો...અને ભગવંતને ભજીને ભવનો અંત પામો.
- (૨) જે ભક્તિથી પ્રસન્નકારી નિજ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટે છે, મનના તાપ-ઉત્તાપ બધાય મટે છે, કર્મોની ઘણી નિર્જરા થાય છે ને પૈસા કાંઈ લાગતા નથી, આવી ભક્તિને તમે ગ્રહણ કરો, ને જિન ભગવંતને ભજીને ભવનો અંત પામો.
- (૩) જિનભક્તિ કરવાથી પરિણામ સદાય સમભાવી શાંત થશે; બુદ્ધિની જડતા શાનની મંદતા ને અધોગતિના અવતાર દૂર થશે; આવા પરિપૂર્ણ શુભ-મંગળને જો ચાહતા હો તો જિન ભગવંતને ભજીને ભવનો અંત પામો.
- (૪) પવિત્ર ભાવવડે મનને શુદ્ધ કરો અને નમસ્કાર-મંત્ર વડે મહાન પંચ-પરમેષ્ઠિપદનું સ્મરણ કરો. એના જેવો બીજો કોઈ ઉત્તમ મંત્ર નથી; માટે નમસ્કારમંત્ર વડે ભગવાનને ભજો ને ભવનો અંત પામો.
- (૫) જિનભક્તિમાં ચિત્તને પરોવતાં રાગની વિકથાનો એકદમ ક્ષય થશે ને તમે પવિત્ર તત્ત્વના સ્વરૂપને યથાર્થરૂપે ધારણ કરશો; માટે હે રાજચંદ્ર ! અનંત પ્રપંચને દૂર કરીને, ભગવંતને ભજો ને ભવનો અંત પામો.

[३२ गंभीरतार...]

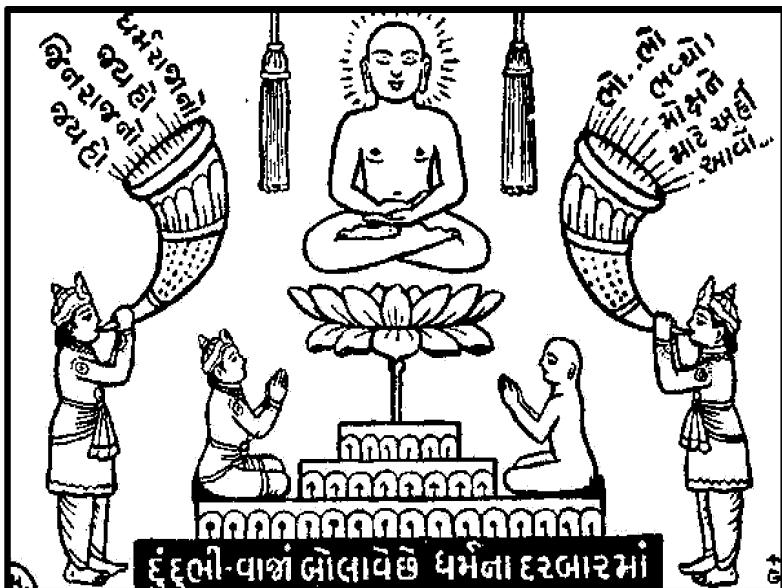
[१०६]

[भक्तामर-स्तोत्र

[३२]

(५) हुँदुभी-वाङ्मां धर्मराजानो जयजयकार करे छे

[देवोनां वाङ्मां भोक्ष माटे त्रश्लोकना ज्योने प्रभु पासे बोलावे छे]

हुँदुभी-वाङ्मां जोलावेछे धर्मना दरबारमां

गंभीरतार-रवपूरीत दिग्विभागः
लोक्यलोक शुभसंगम भुतिदक्षः।
सदधर्मराज जयघोषण घोषकः सन्
खे दुंदुभीः ध्वनति ते यशसः प्रवादी ॥

गंभीर उंच स्वरथी पूरी छे दिशाओ;
त्रैलोकने सरस संपद आपनारो;
सदधर्मराज जयने कथनार खुद्धो,
वागे छे हुँदुभी नबे यशवादी त्वारो.

तीर्थकर प्रभुना अतिशयरुप आठ प्रातिष्ठार्थमां देवहुँदुभी ए पांचमुं प्रातिष्ठार्थ छे. देवोना ए दिव्यवाङ्मां अत्यंत गंभीर भधुर अने स्पष्ट अवाजे दशे दिशाभां घोषणा करे छे के हे त्रश्लोकना ज्यो ! धर्मराजा सर्वश परमेश्वर अहीं बिराजे छे, तेमना दर्शन करवा अहीं आवो, तेमनो सत्संग करवा आवो, बीजा लाख काम छोडीने आत्मानो अचिंत्य वैभव लेवा आ प्रभु पासे आवो. अहा, जाणे समवसरणना ए दिव्य नगारानां नाइ अत्यारे अहीं संभलाता होय ! एवा भावथी स्तुतिकार कहे छे के अहो देव ! ए हुँदुभीना नाइ सत्धर्मनो तेमज धर्मसाम्राज्यना नायक एवा आपनो जयजयकार करी रख्या छे ने आपनां यशगान संभलावी रख्या छे. भव्य ज्योने साइ पाडी रख्या छे के हे ज्यो ! धर्म

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૦૭]

[૩૨ ગંભીરતા...]

પામવા માટે અહીં આવો ને મોક્ષના સાથીદાર આ ભગવાનને સેવો. ધર્મની પ્રાપ્તિનો ઉત્તમ અવસર મળ્યો છે માટે પ્રભુના ધર્મદરબારમાં ધર્મનું શ્રવણ કરવા આવો.

ભગવાનના સમવસરણમાં એક સાથે સાડાબાર કરોડ વાજાં દેવો વગાડતાં હોય, એમાં ધોંઘાટ ન હોય પણ અત્યંત મધુરતા હોય. તે વાજાંનાં સુમધુર ધમકાર ઉપરાંત પ્રભુને દેવહુંદુભીનો એક અતિશય હોય છે. (ભગવાનને આઈ પ્રાતિહાર્ય હોય છે. તેનું વર્ણન આ ભક્તામરસ્તોત્રમાં ૨૮ થી ૩૫ આઈ શ્લોકમાં છે. તેમાંથી, શેતાંબરમાન્ય ભક્તામરસ્તોત્રમાં શરૂના ચાર લીધા છે, ને બાકીના ચાર દેવહુંદુભી, પુષ્પવૃદ્ધિ, ભામંડળ અને દિવ્યધ્વનિ (શ્લોક ઉર થી ૩૫) તેમનામાં નથી. દિગંબરમાન્ય મૂળ ભક્તામરસ્તોત્રમાં ૪૮ શ્લોકની રચના છે. કદાચ પ્રતિલેખનની અસાવધાનીથી પણ એ ચાર શ્લોક છૂટી ગયા હોય !)

સમવસરણમાં હુંદુભીના દિવ્ય નાદ વર્ણે દેવો પ્રભુના જ્યયજ્યકાર કરીને જાહેર કરે છે કે ધર્મના રાજ અહીં બિરાજે છે, આત્માનો પરમાત્મવૈભવ બતાવનારા પરમાત્મા અહીં બિરાજે છે; સત્યધર્મ પામવા હે જીવો ! અહીં આવો... મોક્ષનો માર્ગ અહીં ખુલ્લો છે.-

‘ભો ભો ભવ્યો ! અવધૂણી તમારા પ્રમાદો સહુ ને,
આવી સેવો શિવપુરી તણા સાર્થવાડ પ્રભુને...’
માનું આવું તણા જગતને દેવ ! નિવેદનારો,
વ્યાપી વ્યોમે ગરજત અતિ દેવ-હુંદુભી તારો.
(-કલ્યાણભંડિરસ્તોત્ર)

માનતુંગસ્વામી રચિત ભક્તામરસ્તોત્ર, અને કુમુદચંદ્ર રચિત કલ્યાણભંડિરસ્તોત્ર, એ બંનેમાં ધાર્ણું સામ્ય છે.

અહીં, સમવસરણ એ તો તીર્થકરપ્રભુનો ધર્મદરબાર છે, ત્યાં આવનારા જીવો મહા ભાગ્યવંત છે; પ્રભુની વાણી તેમને આત્માનો પરમ વૈભવ સંભળાવીને મોક્ષનો માર્ગ દેખાડે છે. એવા સમવસરણમાં બિરાજતા ધર્મરાજાની આ સ્તુતિ ચાલે છે. તેમાં દેવહુંદુભીના વર્ણનદ્વારા પ્રભુની સ્તુતિ કરી.

(આ રીતે પ્રભુના ઈ માંથી પાંચમા દેવ-હુંદુભી-પ્રાતિહાર્યનું વર્ણન કર્યું.) (૩૨)

‘હે દેવ ! આપ તો રાગ-દ્વિષ રહિત વીતરાગ છો; આપને સ્તુતિ કરનાર પ્રત્યે કંઈ અનુરોગ નથી, કે નિંદા કરનાર પ્રત્યે કોઈ વેરભાવ નથી; પરંતુ હે દેવ ! આપના પવિત્ર ગુણોની સ્તુતિ વડે અમારું ચિત્ત પવિત્ર થાય છે ને મહિનતા દૂર થાય છે.’

-સમંતભદ્ર

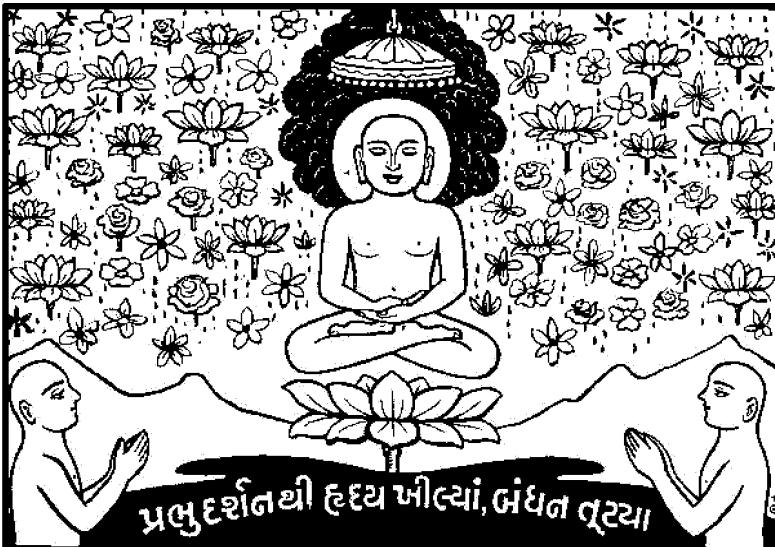
[३३ मंदार-सुंदर]

[१०८]

[भक्तामर-स्तोत्र

[३]

(६) पुण्यवृष्टि ज्ञेतां भव्य ज्ञपनी प्रसन्नता

मंदार-सुंदर-नमेरु-सुपारिजात

सन्तानकादि कुसुमोत्कर वृष्टि रुद्धा

गन्धोदबिन्दु शुभ मंद मरुत्रयाता

दिव्या दिवः पतति ते वचसां ततिर्वा ॥

मंदार सुंदर नमेरु ज पारिजाते,

संतानकादि फूलनी बहु वृष्टि भारे,

पाण्डिकणे सुरभि भंद सभिर प्रेरे,

शुं दिव्यवाणी तुज स्वर्ग थकी पडे ते !

प्रभुना समवसरणमां उत्तम सुगंधी पुण्यो (मंदारपुण्य, सुंदर-पुण्य, नमेरु पुण्य, पारिजात पुण्य तथा संतानक वगेरे उत्तम पुण्यो) नी वर्षा थाय छे, सुगंधी मंदमंद वायरो वहे छे, ने सुगंधी जगनी झरमर वरसे छे...अहा प्रभो ! आपना दर्शनथी अमारा आत्मामांय श्रद्धा-शानना सुगंधी वायरा वहे छे. ने आनंद-अमृतनी धारा वरसे छे.

जेम प्रभुना जन्म पहेलां आकाशमांथी रत्नवृष्टि थई हती तेम छवे केवणज्ञान पछी प्रभुना समवसरणमां आकाशमांथी दिव्य सुगंधसङ्खित पुण्यवृष्टि थाय छे. देवो पण कल्पवृक्षनां फूलो लझने पुण्यवृष्टि करे छे ने कुटरती आकाशमांथी पण पुण्यवृष्टि थाय छे. अनंत-आकाशने थयुं के 'अहा, मारी अनंत विशाणता करतांय आ भगवानना शाननी अनंत विशाणता महान छे, ते अनंत मङ्गिमावाणी छे'-आम समज्ञने जाणे आकाश पोते पुण्योवडे प्रभुने

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૦૯]

[૩૩ મેંદાર-સુન્દર...]

પૂજતું હોય !—એમ આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થાય છે. આવો પ્રભુનો અતિશય છે; પરંતુ વિવેક વગર, જીવહિંસા થાય તે રીતે ફૂલ વગેરે વપરાય નહિં, અને પ્રભુના અંગ ઉપર તો ફૂલ મુકાય જ નહીં. વીતરાગની ભક્તિ પણ વિવેકવાળી હોય છે.

ધ્યાનમાં રહે કે, પ્રભુના સમવસરણમાં જે પુષ્પવૃષ્ટિ થાય છે તે સચેત નથી પણ અચેત છે; તે કાંઈ ઝડ ઉપર નથી થતા પણ સીધા આકાશમાંથી જ પરમાણુઓ એવી દિવ્યતારૂપે પરિણામીને, સુગંધી છાંટણા (ગંધોદક) તથા સુગંધી હવાસહિત વરસે છે. અહો દેવ, આપનાં દર્શન થતાં જ તે ફૂલોનાં બંધન છૂટી ગયા, બંધનથી છૂટેલા તે ફૂલ ખુશી થઈને ઊંચામુખે આપની પાસે દોડયા આવે છે; તેમ ભવ્યજીવો પણ પોતાની મુક્તિનો માર્ગ દેખીને આપની પાસે દોડયા આવે છે, ને શાંત રસરૂપ સુગંધી જળ તથા સમ્યકૃત્વની મધુર હવા સહિત આપના ચરણમાં નભી પડે છે. આમ ફૂલનું વર્ણન કરતાં, અથવા પુષ્પવૃષ્ટિ દેખીને, ભક્તાનું હદ્ય પણ કોમળ થઈને વીતરાગદેવના ચરણોમાં નભી જાય છે ને પ્રસંગતાથી સ્તુતિ કરે છે. પ્રભુના સમવસરણમાં વરસતા તે પુષ્પો ‘ઉર્ધ્વમુખી’ હોય છે. ડીટડાં નીચે ને ખીલેલો ભાવ ઉપર; તે રીતે જિનદેવના ચરણોમાં નમેલા ભક્તો પણ ઉર્ધ્વમુખી (વિશુદ્ધ પરિણામી) હોય છે, તેથી તેઓ સ્વર્ગ-મોક્ષના ઊંચા પદને પામે છે.

(આ રીતે પ્રભુના ઈ માંથી છણ પુષ્પવૃષ્ટિ-પ્રાતિષ્ઠાર્યનું વર્ણન કર્યું.) (૩૩)

*

ભક્તામર-સ્તોત્ર મહિમા-પ્રસિદ્ધિ

જેન સમાજમાં ધૂરેધર વિદ્ધાનો કે આચાર્યોના રચેલા બીજા અનેક સ્તોત્રો પ્રસિદ્ધ છે, પણ તે બધાયમાં ભક્તામર-સ્તોત્રની પ્રસિદ્ધિ સૌથી વધુ છે. આજે પણ હજારો ભાવિક-સજ્જનો એવા છે કે જેચો દરરોજ ભક્તામર-સ્તોત્રનો પાઠ કર્યા વગર ભોજન કરતા નથી.

જો કે સૌરાષ્ટ્રમાં આ ભક્તામર-સ્તોત્રની પ્રસિદ્ધિ એટલી ઓછી હતી કે આ લેખકે પોતે પૂ. કાનજી સ્વામી પાસે આવ્યા પહેલાં (ઈ. સ. ૧૯૪૨ ૧૮ વર્ષ સુધી) આનું નામ પણ નણોતું સાંભળ્યું; અન્યત્ર આ ભક્તામરની પ્રસિદ્ધિના પ્રમાણમાં તેના ભાવોની પ્રસિદ્ધિ બહુ જ ઓછી હતી. અસ્તુ, હવે તો આ અભૂતપૂર્વ સુંદર અને સચિત્ર વિવેચન-દ્વારા એની ખૂબપ્રસિદ્ધિ થશે.

ઇ. સ. ૧૯૬૨ માં ઈંડોરમાં ૭૨ કલાક સુધી ભક્તામર-સ્તોત્રનો અખંડ પાઠ હજારો નર-નારીઓએ મધુર કંઠે ભક્તિથી કર્યો હતો. આજે પણ અનેક ઠેકાણો ૨૪ કલાકના અખંડ ભક્તામરપાઠ કરવામાં આવે છે.

૩૪ શુંભત્રભાવલય...]

[૧૧૦]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૩૪]

પ્રભુના ભામંડળમાં ભવ્યને દેખાય છે મોક્ષમંડળ

[આપનું ભામંડળ...એટલે અમારા મોક્ષને જોવાનું મંગલ દર્શણ]

મંગલ ભામંડળમાં- મોક્ષ દેખાય છે

શુંભત્રભાવલય ભૂરિ વિભા વિભોસ્તે
લોકત્રયે દ્યુતિમતાં દ્યુતિમાક્ષિપતંતી ।
પ્રોદ્યત્ દિવાકર નિરંતર ભૂરિ સંખ્યા
દીપ્ત્યાજયત્યપિ નિશામપિ સોમ-સૌમ્યામ्

શોભે વિભો પ્રસરતી તુજ કાન્તિ ભારે,
તૈલોકના દ્યુતિ સમૂહની કાન્તિ હારે;
તે ઉગતા રવિસમી બહુ છે છતાં એ,
રાત્રી જીતે શીતલ ચંદ્રસમાન તેજે.

હે દેવ ! આપના દેહમાંથી નીકળતું દિવ્ય પ્ર-ભામંડળ હજારો સૂર્યના તેજ કરતાંય વધારે તેજસ્વી કાંતિવાળું છે. ત્રણલોકમાં હીરા-ચંદ્ર-સૂર્ય કે દેવોના મુગટ-વગેરે જેટલા પ્રકાશમાન પદાર્થો છે તે બધાયના તેજને, આપના ભામંડળનું તેજ જાંખા પાડી હે છે; અને હજારો સૂર્યો કરતાંય વધારે તેજસ્વી હોવા છતાં તે શાંત-સૌમ્ય છે, રાત્રે પણ તે પ્રકાશમાન રહે છે ને અંધકારને દૂર કરે છે.

જુઓ, આ તીર્થકરપ્રભુનો અતિશય ! આ તો હજુ દેહની પ્રભાની વાત છે; આત્માના કેવળજ્ઞાન-તેજની તો શી વાત ! પુણ્યવંત દિવ્ય પુરુષોની મુદ્રાની આસપાસ

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૧૧]

[૩૪ શુંભત્રભાવલય...]

પ્રકાશનું તેજ (કુંડાણું, તેજોમંડળ) હોય છે; તે જ્યાં જાય ત્યાં અજવાળા પથરાઈ જાય. તેમ સર્વજ્ઞતા સાથે દિવ્ય પુષ્યાતિશયવાળા તીર્થકર ભગવાનની મુદ્રા ફરતું કોઈ દિવ્યતેજની પ્રભાવાળું માંડલું (ભા-મંડળ) હોય છે; તે ફજારો સૂર્ય કરતાંય વધુ તેજસ્વી હોય છે અને છતાં તે શાંત-સૌમ્ય હોય છે; તે આતાપ નથી કરતું, તેની સામે જોવાથી આંખો અંજાઈ જતી નથી પણ કરે છે. સૂર્ય-ચંદ્ર કે હીરા-મોતીના તેજ પણ તેની પાસે ઝંખવાઈ જાય છે. આવા ભગવાન પાસે અંધારાં હોય નહિ. તેમની સમીપમાં આતાપ ટળી જાય છે ને શાંતિ થાય છે.

ભગવાનને પોતાને તો કોઈ રોગ કે શર્ક્રાંદિનો ઉપદ્રવ હોય નહિ; ને તે ભગવાનની હાજરીમાં (સમવસરણમાં રહેલા) બીજા જીવોને પણ શર્ક્ર-રોગ વગેરેનો કોઈ ઉપદ્રવ ન થાય. ને હોય તોપણ પ્રભુની સમીપમાં (સમવસરણમાં) દાખલ થતાં જ તે દૂર થઈ જાય. અરે, આંધળા હોય તે પણ દેખતા થઈ જાય ને પ્રભુને દેખી લ્યે. અહા પ્રભો, આપને પામીને અમારી અજ્ઞાન-અંધતા દૂર થઈ ગઈ ને જ્ઞાનચક્ષુ ઊંઘડી ગયા... ત્યાં આપનું દિવ્ય ચૈતન્ય દૃપ અમે દેખી લીધું... અને એના જેવું અમારુ ચૈતન્ય રૂપ અમે દેખી લીધું.

અહા, પ્રભુનો આત્મા તો સર્વજ્ઞ... તેમના દિવ્ય જ્ઞાનતેજમાં તો ત્રણકાળ-ત્રણલોક જળકે; અને પ્રભુનો દેહ પણ એવો તેજસ્વી-પ્રભાવાળો કે તેમાંય જોનારને પોતાના સાત ભવ (પૂર્વના, ને આગલા હોય તો તે) દેખાય. અરે, પ્રભુને ઓળખતાં ને તેમના ‘જ્ઞાનદર્પણ’ માં જોતાં, પોતાનો મોક્ષ પણ તેમાં દેખાય છે. પ્રભો ! આપની વીતરાગી મુદ્રા પાસેનું પ્રભામંડળ, તે ખરેખર તો અમારા મોક્ષને જોવાનું મંગલ-દર્પણ છે; જગતના તે પવિત્ર દર્પણમાં અમને તો અમારો મોક્ષ દેખાય છે, આપના જ્ઞાનમાં અમારા મોક્ષનું પ્રતિબિંબ દેખાય છે. અને આપના શુદ્ધાત્માને દેખતાં અમારો શુદ્ધાત્મા દેખાય છે.

આ રીતે ભામંડળના મહિના દ્વારા પણ ધર્મજીવો પોતાની મોક્ષભાવનાને ધૂટે છે. ભગવાનના ગુણના સ્તરન દ્વારા ખરેખર પોતાના તેવા સ્વભાવની ભાવના કરે છે.

(આ રીતે ભગવાનના ૮ અતિશયમાંથી સાતમા ભામંડળનું વર્ણન કર્યું. (૩૪)

- સંતોની ચૈતના હર્ષથી નાચી ઉઠે છે -

અહો પ્રભો ! અનાદિથી નહિ દેખેલું એવું આ કેવળજ્ઞાન-તેજ મને આપના પ્રસાદથી દેખાવા લાગ્યું... તેથી મારા ચૈતન્ય-અંગને હર્ષથી ઊંઘળીને, અતીન્દ્રિય આનંદથી હું નાચ્યું છું.

(અમૃતચંદ્રસૂરિ: લધુતત્ત્વસ્કોટમાં)

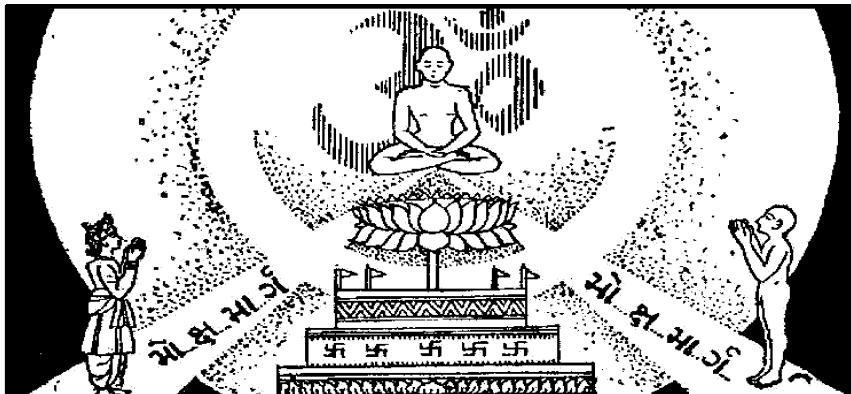
૩૫ સ્વર્ગાપવર્ગ-ગમ...]

[૧૧૨]

[૩૫]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

(c) 'પ્રભુના દિવ્યધ્યનિએ ચૈતન્ય-ખજાના ખોલી નાંખ્યા'

સ્વર્ગાપવર્ગ-ગમ માર્ગ વિમાર્ગણેટ:
સદ્ધર્મતત્ત્વકથનૈક પટુ: ત્રિલોક્યા:।
દિવ્યધ્યનિ: ભવતિ તે વિશદાર્થ સર્વ-
ભાષાસ્વભાવ-પરિણામગુણ: પ્રયોજ્ય ॥

જે સ્વર્ગ-મોક્ષ સમ માર્ગજ શોધી આપે,
સદ્ર્મ-તત્ત્વકથે પટુ તૈણ લોકે;
દિવ્યધ્યનિ તુજ થતો વિશદાર્થ સર્વ-
ભાષા-સ્વભાવ-પરિણામ ગુણોથી યુક્ત.

હે દેવ ! આપનો દિવ્યધ્યનિ સ્વર્ગ તેમજ અપવર્ગ એટલે કે મોક્ષમાં જવા માટેનો માર્ગ બતાવવામાં કુશળ છે, ઈષ છે. આપનો દિવ્યધ્યનિ સાંભળીને મુમુક્ષુલ્યો મોક્ષનો માર્ગ પોતામાં દેખી લ્યે છે. ત્રણલોકના જીવોને સત્ધર્મનું સ્વરૂપ કહેવામાં તે સમર્થ છે. આપનો દિવ્યધ્યનિ સર્વ પદાર્થનું સ્વરૂપ અત્યંત સ્પષ્ટ સમજાવે છે અને વળી તે ધ્યનિમાં એકસાથે સર્વ ભાષારૂપ પરિણામવાનનું સામર્થ્ય છે, એટલે બધા જીવો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી જાય છે.

વાણીનો આવો દિવ્ય અતિશય સર્વજ્ઞભગવાનને જ હોય છે. મોહું ઉઘડયા વગર કે હોઠ હાલ્યા વગર તેમની વાણી સર્વાર્ગેથી નીકળે છે; તે જ 'અનહદ' નાદ છે. સંસ્કૃત-પ્રાણી-હિન્દી-ગુજરાતી કે ઇંગ્લીશ વગેરે ૭૦૦ ભાષાના જીવો, તેમજ સિંહ-ગાય-મોર-સર્પ વગેરે તીર્યચો પણ, સૌ પોતપોતાની ભાષામાં પ્રભુનો ઉપદેશ સાંભળે છે; દરેકને ઓમ લાગે છે કે પ્રભુ મારી જ ભાષામાં બોલે છે.

પ્રભુના દિવ્યધ્યનિનો ઘણો મહિમા શાસ્ત્રોમાં ગાયો છે. તેમાં મુખ્ય વાત એ છે કે તે મોક્ષનો માર્ગ દેખાડનાર છે; અને તે ભવે મોક્ષ ન પામે તો સ્વર્ગનો માર્ગ પણ દેખાડે છે. જોકે પ્રભુની વાણીનું પ્રયોજન તો વીતરાગભાવરૂપ મોક્ષમાર્ગ જ સાધવાનું છે; પણ

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૧૩]

[૩૫ સ્વર્ગપિવર્ગ-ગમ...]

મોક્ષને સાધતા-સાધતા સાધકને કંઈક રાગભાવ બાકી રહી જાય તો તે ભગવાનની ભક્તિ કરતાં-કરતાં સ્વર્ગમાં જાય છે ને ત્યાંથી નીકળીને પછી મોક્ષને સાધે છે. મોક્ષ વીતરાગતાપૂર્વક જ થાય છે, રાગનો કણિયો પણ ભવનું કારણ થાય છે ને મોક્ષને રોકે છે (-માટે ભગવાને કહું છે કે)

તેથી ન કરવો રાગ જરીયે ક્યાંય પણ મોક્ષેચુઅએ,
વીતરાગ થઈને એ રીતે તે ભવ્ય ભવસાગર તરે.

[પંચાસ્તિકાય ગા. ૧૭૨]

જુઓ, આ ભગવાનનો ઉપદેશ ! હિવ્યધનિમાં ભગવાને આવો ધર્મોપદેશ દીધો...તે જીલીને જીવો સ્વર્ગ-મોક્ષમાં ગયા. વાણીમાંય આશ્રય તો જુઓ કે બોલે છતાં મૌઢું ખોલે નહિ. ભગવાનનો ઉપદેશ ઈચ્છા વગર નીકળે છે. રોજ સવારે-બપોરે-સાંજે ને રાત્રે છ-છ ઘડી ભગવાનની વાણી નીકળે છે. (કુલ લગભગ ૧૦ કલાક થયા.) તે વાણીમાં કમ નથી હોતો; ભગવાનને ચાલવામાં પગલાંનો કમ નથી હોતો, ભાષામાં પણ શબ્દોનો કમ નથી હોતો, તથા જ્ઞાનમાં-જ્ઞાણવામાં પણ કમ નથી હોતો. ભાષામાં એકસાથે બધા તત્ત્વો આવે છે ને સર્વે જીવોનું સમાધાન થઈ જાય છે. અહો દેવ ! આવા મહિમાવાળી વાણી આપના સિવાય બીજા કોને હોય ? એ જીલીને અનેક જીવો તત્કષ્ણ અંતર્મુખ થઈને સમ્યજર્દણ-જ્ઞારિત્ર પામી જાય છે. અહો, ઇન્દ્રો અને મુનિવરો પણ જે સાંભળતાં એકાગ્રચિત થઈ જાય તે વાણીની મધુરતાનું શું કહેવું ? ‘વચનામૃત વીતરાગના પરમ શાંતરસમૂળ’ પ્રભુની વાણીમાં વીતરાગી અમૃત જરે છે, તેનું પાન ભવરોગને મટાડનારું છે. ‘કલ્યાણમંદિર’ સ્તોત્રમાં કહે છે કે-

સ્થાને છે આ ગંભીર હદ્યાબિધ થકી ઉદ્ભવેલી,
તારી વાણી તણી પિયુષતા છે જનોએ કથેલી;
તેને પીને પર પ્રમદના સંગભાગી વિરામે,
નિશ્ચે ભવ્યો અજર-અમરા ભાવને શીધ પામે.

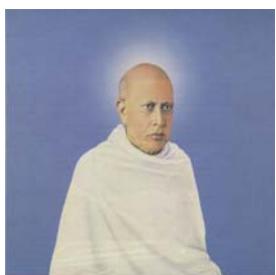
લોકોમાં કહેવાય છે કે સમુદ્રનું મંથન કરતાં તેમાંથી પહેલાં જેર ને પછી અમૃત નીકળ્યું,- એ તો બધી કલિપત વાતો છે પરંતુ આપના કેવળજ્ઞાનથી ભરેલા ગંભીર સમુદ્રમાંથી નીકળેલી વાણીને સત્પુરુષો ‘અમૃત’ કહે છે તે યથાર્થ છે; કેમકે તેનું પાન કરનારા ભવ્યજીવો ચોક્કસ અમરપદ્ધને (સ્વર્ગ-મોક્ષને) પામે છે. આપની વાણીરૂપ શ્રુતસમુદ્રનું મંથન કરતાં તેમાંથી તો એકલું અમૃત (એકલી વીતરાગતા જ) નીકળે છે. વાહ રે વાહ જિનવાણી ! તું તો જગતના ભવ્યજીવોની માતા છો. ઊં(ઓમકાર) એ જિનવાણીનું પ્રતીક છે. ભગવાન કાંઈ “ઓ...મ...ઓ...મ” એવી અક્ષરરૂપ ભાષા નથી બોલતા, ભગવાનનો હિવ્યધનિ તો નિરક્ષરી છે; તેને ઊંએવા ચિહ્નવડે ઓળખાવાય છે.

૩૫ સ્વર્ગાપવર્ગ-ગમ...]

[૧૧૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

ગોમ્ભટસારમાં કહું છે કે ભગવાને કેવળજ્ઞાનમાં જે જાણ્યું, વાણીમાં તેનો અનંતમો ભાગ જ આવ્યો; વાણીમાં જે આવ્યું તેનોય અનંતમો ભાગ ગણધરદેવે શ્રુતજ્ઞાનમાં જીવ્યો; ને ગણધરદેવે જે જીવ્યું તેનોય અનંતમો ભાગ બારઅંગ-શાસ્ત્રોરૂપે રચી શકાયો. આ ઉપરથી સર્વજ્ઞના જ્ઞાનની અને તેમની વાણીની પરમ ગંભીરતાનો ખ્યાલ આવશે. આજે તે જ્ઞાનઅમૃત વિદ્યમાન છે; ભલે થોડું છે, તોપણ અમૃતના સમુક્રમાંથી ભરેલા એક કણશની માફક તે ભવ્યજીવોને મોક્ષમાર્ગ દેખાડીને તેની તૃખાને મટાડે છે. શ્રીગુરુઓના પ્રતાપે આજેય મોક્ષમાર્ગ જીવંત છે.

(અમૃત વરસ્યા રે પંચમકાળમાં..એમ ગુરુ કહાનું પ્રમોદપૂર્વક મધુર હલકથી ઘણીવાર ગાતા, ને ત્યારે શ્રોતાજનો અતિ પ્રસંગતાથી તાલી વગાડીને પોતાનો હર્ષ વ્યક્ત કરતા.)

અહો, પ્રભુના ધર્મદરબારમાં એકકોર હિવ્ય દેવહુંદુભીના નાદ, ને બીજુ કોર પ્રભુના સર્વાર્ગેથી હિવ્યધ્વનિના નાદ; અહો પ્રભો ! આપના હિવ્યધ્વનિની મધુરતા પાસે દેવોનાં વાજાં પણ જાંખા પડી જાય છે. આપનો તે ઉપદેશ ભવ્યજીવોને સ્વર્ગ તેમજ મોક્ષનો પંથ દેખાડુનાર છે. આપની વાણી સાંભળનારા જીવો ભવ્ય જ હોય. અભવ્યજીવ તીર્થકરના દરબારમાં આવે જ નહિ તીર્થકરો મોક્ષસ્વભાવી છે ને મોક્ષનો માર્ગ દેખાડુનારા છે.-‘તિત્રાણ તારયાણ’ પ્રભુ પોતે ભવથી તર્યા ને બીજા જીવોને ભવથી તારનારા છે.

(આત્મામાં હિવ્યધ્વનિના સંસ્કાર અવ્યક્તપણે પડેલા હોવાથી ગુરુકહાનને હિવ્યધ્વનિ પ્રત્યે વિશેષ ઉલ્લાસ-ઉર્મિઓ જાગતી, ને તેનો મહિમા કરતાં-કરતાં તેઓ પ્રસંગતાથી ખીલી ઉઠતા.)

પદ્માંદી-પદ્મીસીનો આધાર આપીને ગુરુકહાન કહે છે: અહો ઋષભદેવ પ્રભો ! આપે તો અંતરના ચૈતન્યભજના ખોલી નાંખ્યા, ને હિવ્યધ્વનિ વડે જગતની પાસે તે ભજના ખુલ્લા મૂકી દીધા. હવે એવો કોણ બુદ્ધિમાન છે કે જે આ ભજના ન લ્યે ! અર્થાત् બુદ્ધિમાન ભવ્યજીવો તો આપની પાસેથી ચૈતન્યભજનાની વાત સાંભળતાં જ, તેની પાસે રાજપાટને અત્યંત તૂછ સમજીને તે છોડીને ચૈતન્યભજના લેવા માટે વનમાં ચાલ્યા ને મુનિ થઈને કેવળજ્ઞાન-ભજના પ્રાસ કર્યા; ધર્મ-સમ્યગટણી જીવોએ પણ પોતાના તે ભજનાને દેખી લીધા.. આ રીતે હે જિનદેવ ! આપ અમને ધર્મના દાતાર છો...આપના હિવ્યધ્વનિનો ઉપદેશ ચૈતન્યભજના બતાવીને અમને મોક્ષવૈભવની પ્રાસિ કરાવે છે.

આ પ્રમાણે પ્રભુના આઠમા પ્રાતિકાર્યરૂપ હિવ્યધ્વનિનું વર્ણન કર્યું. (૩૫)

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

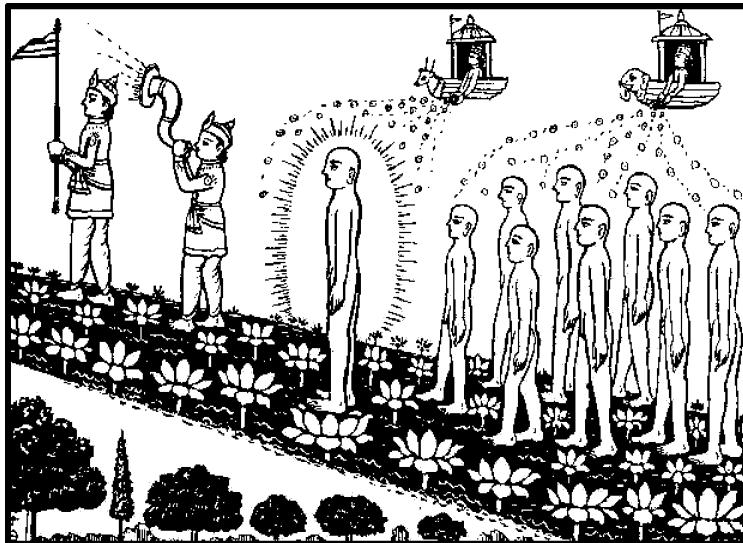
[૧૧૫]

[૩૬ ઉન્નિદ્ર હેમ...]

[૩૬]

પ્રભુપ્રતાપે આકશમાં ખીલ્યો ફૂલનો બગીચો !

[જેના અંતરમાં પ્રભુચરણ વસે છે તેના અંતરમાં ગુણબળીચા ખીલી ઉઠે છે]

ઉન્નિદ્ર હેમ-નવપંકજ પુંજકાન્તી
પર્યુલસન્નખ મયુખ શિખાભિરામૌ
પાદૌ પદાનિ તવ યત્ર જિનેન્દ્ર ધત્તઃ
પદ્માનિ તત્ર વિબુધા: પરિકલ્પયંતિ ॥

ખીલેલ હેમ-કમળો સમ કાન્તિવાળા,
ફેલી રહેલ નખ તેજ થકી રૂપાળા;
એવા જિનેન્દ્ર તુમ પાદ ડગો ભરે છે,
ત્યાં કલ્પના કમળની વિબુધો કરે છે.

શ્રી તીર્થકર ભગવાનના ઈ અતિશયો-અશોકવૃક્ષ, સિંહાસન, ચામર, છત્ર, દેવહુંદુભી, પુષ્પવૃદ્ધિ, ભામંડળ અને દિવ્યધનિ-તેમનું વર્ણન કર્યું. હવે તે ઉપરાંત ભગવાનના બીજા કેટલાક અતિશયોનું વર્ણન કરીને સ્તુતિ કરે છે. આ શ્લોકમાં, પ્રભુના શ્રી વિલાર વખતે આકશમાં પચ-કમળની રચના થાય છે તેનું વર્ણન છે.

(આકશમાં પ્રભુના શ્રી વિલારનું દેશ્ય આ ચિત્રમાં જોઈને, તેમજ આવા બીજાં ચિત્રો જોઈને, એક આત્માર્થી બેનને અંતરમાં પ્રભુમહિમાનો એવો ઉમળકો આવી ગયો -કે જેમ જિનવાણી-માતાને ઝીરલેથી વધાવે તેમ તેણે રૂપિયાનો ખોબો ભરીને આ ચિત્રોને વધાવ્યા. હજુ આ ચિત્રોને રંગીન બનાવવાની અમારી ભાવના છે.)

૩૬ ઉન્નિદ્ર હેમ...]

[૧૧૬]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

હે જિનેન્દ્રેવ ! આપનાં પગ નવીન ખીલેલા સુવર્ણકુમળ જેવી કાન્તિવાળા છે, તેના નખોમાંથી મનોહર કિરણોની પ્રભા ચારેકોર ફેલાય છે. આપ જ્યાં વિશ્વાર કરો છો ત્યાં આપના પગ નીચે ૨૨૫ (૧૫ × ૧૫) સુવર્ણકુમળોની અદ્ભુત રચના થાય છે. સામાન્ય લોકો કહે છે કે આકાશમાં કૂલ ન ઊગે; પણ પ્રભુ, આપ વિશ્વાર કરો ત્યાં તો આકાશમાં આપના પગ નીચે હૈવી કુમળો રચાય. આકાશમાં જાણે અદ્ભુત બગીયો ખીલ્યો. આપના આત્મામાં તો અનંતગુણબળીયો ખીલ્યો ને બહારમાં જ્યાં આપનાં પગ પડ્યા ત્યાંપણ હૈવી કુમળો બગીયો ખીલી ઊઠ્યો, ભવ્યજીવોનું હદ્યકુમળ પણ ખીલી ગયું; જેના અંતરમાં આપનાં ચરણ વસ્યા તે ભવ્ય જીવમાં ધર્મજા બગીયા ખીલી ઊઠ્યા.

જીઓ, આ ભક્તિ ! ભગવાનના પગનાં તળીયા કુમળ જેવા કોમળ ને અત્યંત સુશોભિત હોય છે. પ્રભુ વિશ્વાર કરે ત્યારે તેમને સાધારણ મનુષ્યોની માફક પગલાંનો કમ નથી હોતો; તેમજ પ્રભુ પૃથ્વી પર પગ નથી મૂકતા. આકાશગામી પ્રભુનો શ્રી-વિશ્વાર અદ્ભુત છે: ‘વિના ડગ ભરે, અંતરીક્ષ જાકી ચાલ હૈ.’ પ્રભુનું કેવળજ્ઞાન અક્રમે જાણનારું છે, તેમાં કમ નથી; પ્રભુની વાણી અક્રમદૃપ છે, તેમાં અક્રમોનો કમ નથી; અને પ્રભુનો વિશ્વાર પણ પગલાંના કમ વગરનો છે, તેઓ એક પણી એક પગલાં નથી ભરતા. જેમ પંખીને આકાશમાં ગમન કરવા માટે પગલાં નથી ભરવા પડતા, તેમ ગગનગામી ભગવાનને બંને પગ એક સાથે રહીને આકાશગમન થાય છે. આશ્રયકારી છે ભગવાનની વાત ! અરે, ઋદ્ધિધારી મુનિવરો પણ પગલાં ભર્યા વગર આકાશમાં વિશ્વાર કરી શકે છે, તો તીર્થકર પરમાત્માની શી વાત !

પ્રભો ! અંતરમાં આપના ગુણોનો બગીયો ખીલ્યો ત્યાં બહારમાં પણ કૂલનો બાગ ખીલી ઊઠ્યો...ચારેકોર સુગંધ પ્રસરી ગઈ. પ્રભો ! આ ભક્તિદ્વારા અમારા હદ્યમાં આપના ગુણસ્વભાવની સુગંધ પ્રસરી ગઈ, તેમાં હવે વિભાવની હુર્ગંધ પ્રવેશી શકે નાહિં. અને આપના ચરણોની નીચે ખીલેલાં કુમળો દેખીને હું તો એમ સમજું છું કે જે ભક્તના હદ્યમાં આપના ચરણ બિરાજમાન છે તેના અંતરમાં ગુણના બગીયા ખીલી જાય છે. પ્રભુના શ્રી વિશ્વાર વખતે આકાશમાં સુવર્ણકુમળોની રચના એ કાઈ કલ્પના નથી પણ દેવો તેવી રચના કરે છે. ભક્તની ભક્તિ અને ભગવાનનો મહિમા એ બંને આશ્રયકારી છે. તે ર૨૫ સુવર્ણકુમળ અચેત હોય છે, તે અચેત કૂલનેય પ્રભુ અડતા નથી, અલિસ રહે છે, ત્યાં સચેત કૂલની તો વાત કેવી ? અહા, પ્રભુને ઉપરથી રત્નો વરસે ને પગ નીચે કૂલ બિધાય. હે દેવ ! આવો બાધ્ય પ્રભાવ પણ આપના સિવાય બીજાને હોતો નથી. અંતરનો કેવળજ્ઞાન-વૈભવ તો કોઈ અચિંત્ય ને અતીન્દ્રિય છે. આવા દિવ્યવૈભવ વચ્ચે પણ પૂર્ણ વીતરાગતા તો આપને જ શોભે. જેમ અત્યારે પણ મોટા માણસોનું સ્વાગત કરવા મખમલની લાલ જાજમ વગેરે બિધાવે છે તેમ પ્રભુના વિશ્વારમાં દેવો હૈવી સુવર્ણકુમળ બિધાવીને પ્રભુનું સન્માન કરે છે. વિબુદ્ધ-દેવો આવી રચના કરે છે. એવો જ તીર્થકર પ્રભુના પુષ્યનો અતિશય છે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૧૭]

[૩૬ ઉન્નિદ્ર હેમ...]

જેમ મોક્ષમાં ગયેલા સિદ્ધ ભગવાન, સંસારમાં પાછા આવે નહિ, તેમ કેવળજ્ઞાન પામીને ગગનવિહારી થયેલા અરિહંત ભગવાન જમીન પર પાછા આવે નહિ; કેવળીપ્રભુનો વિહાર આકાશમાં જ હોય, સમવસરાશ પણ જમીનથી ઊંચે અદ્વર હોય. ઊંચે ગયેલા આત્મા નીચે કેમ આવે! તેમ હે દેવ! આપને અમારા અંતરમાં વસાવ્યા છે તેથી અમારો આત્મા પણ હવે ઉર્ધ્વગામી જ છે, અમે પણ હવે ઊંચા અર્હતપદ તથા સિદ્ધપદને પામશું.—પાછા સંસારમાં પગ નહીં મૂકીએ.—આમ પોતાના આત્માને ભેગો, ભેળવીને આ સમ્યક્ભક્તિ કરી છે.

જીઓ, આ સર્વજ્ઞ પરમાત્માના ગુણોની ભક્તિ! આકાશમાં પુષ્પરચનાના વર્ણન દ્વારા પ્રભુના ગુણોનું સ્તવન કર્યું.
(૩૬)

મંત્રો અને ચમત્કારો બાબત

કેટલાક લોકો આ સ્તોત્રને લૌકિક ચમત્કારોના ‘મંત્ર’ તરીકે જુએ છે, પરંતુ એ કાંઈ આ સ્તોત્રનું ખરું રહસ્ય કે મહાત્વ નથી. આ સ્તોત્ર દ્વારા જે સર્વજ્ઞ-પરમાત્માની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તે સર્વજ્ઞતા જ આ વિશ્વમાં સૌથી મહાન ને આશ્ર્યકારી અલૌકિક મંત્ર છે; તે સર્વજ્ઞની શ્રદ્ધા-ભક્તિરૂપ મંત્રદ્વારા, બહારના બંધનની તો શી વાત, આત્માના ભવના બંધન પણ તૂટી જાય છે.

બંધુઓ, આ સ્તુતિ કરનાર કોણ છે? કોણી સ્તુતિ કરે છે, કેવા ભાવવડે સ્તુતિ કરે છે, અને સ્તુતિનું ફળ શું છે?—તેનું સ્વરૂપ સમજને જેમ-જેમ સૂક્ષ્મ વિચારથી ઊંડા ઉત્તરશો તેમ તેમ તેમાં કહેલા વીતરાગી તત્ત્વના ચમત્કારો નિજાતાના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરશે.

સર્વજ્ઞ જેવા પોતાના સ્વરૂપનું પ્રકાશન (અનુભવ, પ્ર-સિદ્ધિ) એ જ જૈનધર્મનો સાચો ચમત્કાર છે,—કે જે બીજે ક્યાંય હોઈ શકતો નથી. પરમાત્માની સ્તુતિ કરનારના અંતરમાં જે ‘સર્વજ્ઞશ્રદ્ધા’ છે તે જ મૂળ મંત્ર છે ને તે મંત્રમાં સિદ્ધપદને સાધવાની તાકાત છે.

સમયસાર મહા શાસ્ત્ર તે પણ એક પ્રકારે જોઈએ તો સર્વજ્ઞની પરમાર્થ-સ્તુતિ જ છે. તેમાં (ગા. ઉ૧ માં) આચાર્યમહારાજ કહે છે કે સર્વજ્ઞ જેવા, ઇન્દ્રિયોથી પાર જ્ઞાનસ્વરૂપની અનુભૂતિ તે સર્વજ્ઞની નિશ્ચયસ્તુતિ છે. આ રીતે શ્રીગુરુએ સમજાવેલા આ સ્તોત્રના રહસ્યભૂત ભાવો મોક્ષસાધનાના સાચા મંત્રો જેવું કામ કરશે ને મુમુક્ષુ આત્માર્થી જીવોને આત્મસાધનામાં ઉપયોગી થશે.

[૩૭ ઇતથં યથા તવ...]

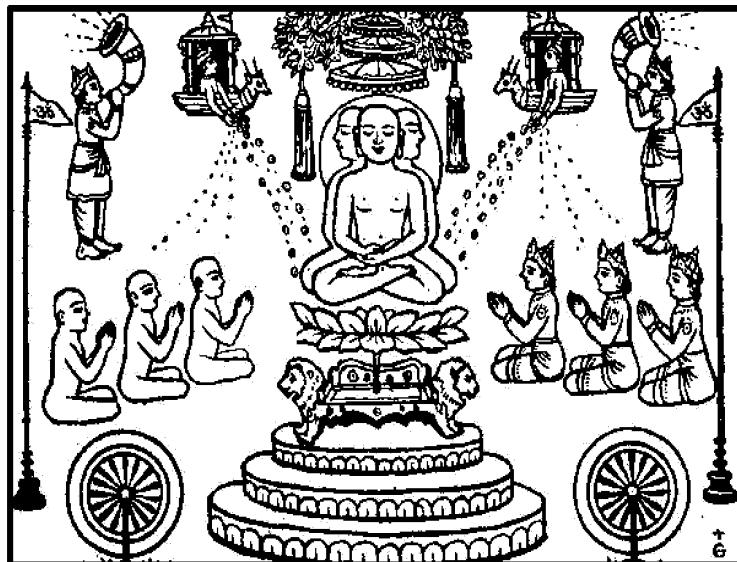
[૧૧૮]

[૩૭]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

જિનેન્દ્રસૂર્ય પાસે અન્ય કુદેવો જાંખા પડી જાય છે

આશ્ર્યકારી વિભૂતિ વચ્ચે પણ પ્રભુની વીતરાગતા અજોડ છે

ઇતથં યથા તવ વિભૂતિરભૂત જિનેન્દ્ર
ધર્માપદેશનવિધૌ ન તથા પરસ્ય।
યાદ્વક્ત્ર્પ્રભા દિનકૃત: પ્રહતાધકારા
તાદ્વક્કુતો ગ્રહગણસ્ય વિકાસિનોપિ ॥

એવી જિનેન્દ્ર થઈ જે વિભૂતિ તમોને,
ધર્માપદેશ સમયે, નહિ તે બીજાને;
જેવી પ્રભા તિમિરદ્વારી રવિતણી છે,
તેવી પ્રકાશિત ઘડોની કદિ બની છે ?

હે જિનેન્દ્ર ! આ રીતે ધર્માપદેશ સમયે સમવસરણમાં આપને અષ્પ્રાતિદ્બાર્ય વગેરે જે દિવ્ય-આશ્ર્યકારી વિભૂતિ હોય છે તેવી બીજા કોઈ અજ્ઞાની-કુદેવોને હોતી નથી; એ તો બધા આપની પાસે, સૂરજની પાસે તારલા જેવા જાંખા લાગે છે. લાખો-કરોડો તારલાંનો સમૂહ ઊગીને ગમે તેવું ટમટમ કરે તોપણ, અંધકારને દૂર કરનારા એક જ દિનકર પાસે જેવી જગત્ગતી પ્રભા છે તેવી પ્રભા શું તે તારલામાં કદી થાય ?—ન જ થાય.

રાતના તારા ગમે તેવા પ્રકાશે પણ કાંઈ તેનો પ્રકાશ રાતનું અંધારું મટાડીને દિવસ ન બનાવી શકે; તેમ મિથ્યાત્વરૂપી રાતમાં રહેલા અજ્ઞાનીછ્યા-કુદેવો ગમે તેટલો વિકાસ કરે તોપણ હે દેવ ! તેને આપના જેવી વીતરાગતા ને જ્ઞાનપ્રકાશ તો દૂર રહો પરંતુ

મહ્ત્વામર-સ્તોત્ર]

[૧૧૬]

[૩૭ ઇત્�ં યથા તવ...]

બાહ્યવિભૂતિ પણ આપના જેવી કોઈને હોતી નથી. અહા, હજાર આરાથી ચમકતું એ ધર્મચક, રત્નજડિત એ માનસ્તંભો, ઈચ્છા વગર નીકળતી એ દિવ્યવાણી, એ આશ્ર્યકારી ભામંડળ, આકાશમાં કમલરચના, ઇન્દ્રદ્વારા પૂજ્યતા,—આવો આશ્ર્યકારી વૈભવ હે દેવ ! જેવો આપને થયો તેવો બીજા કોઈને થતો નથી.—શું ટમટમતા તારલામાં કે આગીયા જીવડામાં કદ્દી સૂર્ય જેવો પ્રકાશ હોય છે ? સૂરજ ઉગે ત્યાં તારલાના તેજ ઢંકાઈ જાય ને તે દેખાતા પણ બંધ થઈ જાય, તેમ અમારા અંતરમાં જ્યાં સર્વજ્ઞદેવરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ થયો ત્યાં કુદેવરૂપી તારલાના તેજ હણાઈ ગયા; પ્રભો ! હવે અમને તે કોઈ દેવ દેખાતા નથી, અમારા પરમ ઈષ્ટ સાચા દેવ તો એક આપ જ છો. પરમ સર્વજ્ઞ અને વીતરાગ એવા આપના સિવાય બીજા કોઈ દેવને અમારા અંતરમાં સ્થાન નથી. પ્રભો, આપના દિવ્ય વૈભવના આશ્ર્ય કરતાંય, અમને તો વૈભવની વચ્ચે પણ આપની વીતરાગતા વધુ આશ્ર્ય ઉપજાવે છે.—ક્યાં આવો વૈભવ ! ને ક્યાં આવી વીતરાગતા ! બીજા સામાન્ય જીવો તો વાતવાતમાં રાગી-દ્રેષ્ણી-કોણી થઈ જાય છે ને સ્ત્રી વગેરે વિષયોમાં લલચાઈ જાય છે,—એનામાં નથી તો વીતરાગતા કે નથી સર્વજ્ઞતા; એને તે ‘દેવ’ કોણ કહે ! વીતરાગ અને સર્વજ્ઞપણે શોભતા દેવ તો એક આપ જ છો. કોઈ દેવ વિકિયા વડે કદાચ સમવસરણ વગેરેની રચના દેખાડવા માગે તોપણ હે પ્રભો ! જેવો અચિંત્ય પ્રભાવ આપનામાં છે તેના લાખમા ભાગનોય પ્રભાવ તેમાં આવી શકતો નથી. આપની પાસે તો સાક્ષાત્ ઈન્દ્ર આવીને નમે છે, માયાચારી રચનામાં તે ક્યાંથી હોય ?

જુઓ તો ખરા, પ્રભુનું આકાશગમન, આકાશમાં પગ નીચે સુવર્ણ-પુષ્પોની રચના, મૌઢું ખોલ્યા વગર સર્વાંગેથી ખરતી નિરક્ષરી વાણી, અરિહંતપદમાં કરોડો વર્ષો સુધી અનાહારીપણું—આ બધો વૈભવ શુદ્ધ જૈન સિવાય બીજા કોણ માને છે ? જેઓ ભગવાનને પણ ભોજન હોવાનું માને, રોગ માને, આકાશને બદલે જમીન પર ચાલવાનું માને, પુષ્પવૃદ્ધિને બદલેપ્રભુ ઉપર તેજોલેશ્યાનો શસ્ત્રપ્રહાર થવાનું માને,—એવી માન્યતાવાળા કોઈ જીવ, સર્વજ્ઞપરમાત્માની સાચી સ્તુતિ કરી શકે નથી. હજી જેને આવી બાહ્યવિભૂતિનોય વિશ્વાસ ન બેસે, એને સર્વજ્ઞતા ને વીતરાગતારૂપ અંતરંગ વૈભવ તો ક્યાંથી સમજાય ?—આ રીતે, ભગવાનની આશ્ર્યકારી સ્તુતિરૂપ આ મહ્ત્વામરસ્તોત્ર શુદ્ધ જૈનામાનાયવાળા મુનિરાજ માનતુંગસ્વામીની જ રચના છે...અને તેમાં અત્યંત સુંદરતા દેખીને સમસ્ત જૈનોએ તે અપનાવ્યું છે.

તીર્થકર ભગવાનને પહેલાં સાધકદશામાં જે રાગથી આ તીર્થકરપ્રકૃતિ વગેરે ઉત્તમ પુષ્પ બંધાયા, તે રાગનોય તે વખતે તેમને આદરભાવ ન હતો; ને હવે સર્વજ્ઞ થયા પણી તે પુષ્પના ફળ પાક્યાં તેમાં પણ પ્રભુને રાગ થતો નથી. જેને રાગનો આદર હોય તેને તો આવા ઉત્તમ પુષ્પ બંધાય જ નહિં. અંતરના અનંત ચતુર્યરૂપ ચૈતન્યવૈભવની સાથે સાથે બહારમાં તીર્થકરપદની વિભૂતિ તીર્થકર ભગવંતોને જ હોય છે. બીજા સામાન્ય—

૩૭. ઇતથં યથા તવ...]

[૧૨૦]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

કેવળજ્ઞાની ભગવંતોને જોકે અંતરનો યૈતન્યવૈભવ તો તીર્થકરપ્રભુ જેવો જ હોય છે, પણ બહારનો વैભવ તેવો હોતો નથી.—છતાંય આકાશગમન, નીરાણારીપણું વગેરે તો તેમને પણ હોય જ છે. આત્મશક્તિનો મહિમા કોઈ અલૌકિક છે, તેનો પૂર્ણ વિકાસ થતાં તેની સાથેનો બાધ્યવૈભવ પણ આશ્ર્યકારી હોય છે. એવું કોઈ મહાન આશ્ર્ય આ જગતમાં નથી, કે પૂર્ણ પરમાત્મપદને પામેલા ભગવંતો પાસે પણ જે ન હોય ! જગતના બધા આશ્ર્યોમાં પણ સૌથી વધુ આશ્ર્ય (અદ્ભૂતથી પણ અદ્ભૂત, અથવા બધા આશ્ર્યથીયે પાર) તો આત્માનો આનંદસ્વભાવ અને તેની અનુભૂતિ છે, અને તે સ્વભાવ હે દેવ ! આપે જ પ્રગટ કરીને અમને દેખાડ્યો છે. અન્ય કોઈ દેવોને એવો સ્વભાવ પ્રગટ્યો નથી, તો તે દેખાડી ક્યાંથી શકે ? આવા આશ્ર્યકારી આપને ઓળખીને જે સમ્યક્સ્તુતિ કરે તેની ભવની બેડી તૂટી જાય...ને તે આપના જેવો થઈ જાય. [૩૭]

- * -

“મંત્રો-” [એક મજાની વાત]

૧. ણમો જિણાણ	જિનોને નમસ્કાર.
૨. ણમો ઓહિજિણાણ	અવધિજ્ઞાની જિનોને નમસ્કાર.
૩. ણમો પરમોહિજિણાણ	પરમઅવધિ જિનોને નમસ્કાર.
૪. ણમો સવ્વોહિ જિણાણ	સર્વાવધિ-જિનોને નમસ્કાર.
૫. ણમો અણંતોહિ જિણાણ	અનંતઅવધિ-જિનોને નમસ્કાર.
૬. ણમો કોષ્ટબુદ્ધિણ	કોષ્ટબુદ્ધિ-જિનોને નમસ્કાર.
૭. ણમો બીજબુદ્ધિણ	બીજબુદ્ધિ-જિનોને નમસ્કાર.
૮. ણમો પદાનુસારિણ	પદાનુસારી-જિનોને નમસ્કાર.
૯. ણમો સંભિણ સોદારણ	સંભિજ્ઞશ્રોતા-જિનોને નમસ્કાર.
૧૦. ણમો ઉજુમદીણ	ઝજુમતિ-જિનોને નમસ્કાર.

આપે આ મંત્રો વાંચ્યા ! ભક્તામર-સ્તોત્રની ઉપાસનાના યંત્રો સાથે ઝદ્ધિના મંત્રો આવે છે...તે ઝદ્ધિ-મંત્રો ખરેખર શું છે, તે જાણો છો ? લગભગ ૨૦૦૦ વર્ષો પહેલાં રચાયેલા ષટ્ખંડાગમ ના ચોથા ખંડમાં (પુસ્તક ૯ માં) મંગલાચરણરૂપે ઝદ્ધિધારી મુનિશ્વરોને નમસ્કારરૂપ આવા મંત્રો (૪૪ સૂત્રો) આવે છે. તે લઈને કોઈએ ‘ભક્તામર’ ના ઝદ્ધિમંત્રો તરીકે ગોઠવી દીધા છે વિશેષ જાણકારી માટે ષટ્ખંડાગમ-૯ મું પુસ્તક વાંચશો તો આનંદ થશે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૨૧]

[૩૮]

[૩૮. શ્વ્યોતનુ મદા...]

જેના અંતરમાં ભગવાન બિરાજે...એને ભય કેવો ?

(૧. જિનમાર્ગનો આશ્રય કરનારને ગાંડા હાથીનો ભય નથી.)

શ્વ્યોતન્મદાવિલ વિલોલ કપોલમૂલ
મત્ત: પ્રમત્થમરનાદ વિવૃદ્ધકોપમ।
ઐરાવતાભમિમં ઉદ્ભત્તમાપતન્તં
દૃષ્ટા ભયં ભવતિ નો ભવદાશ્રિતાનામ् ॥

ફેલા મહે ભલિન ચંચળ શિર તેવો,
ગુંજારવે ભમરના બહુ કોધી એવો;
ઔરાવતે તુલિત ઉદ્ભત હાથી સામે,
આવેલ જોઈ તુમ આશ્રિત ભો ન પામે.

પ્રભો ! આપનો ભક્ત તો મોક્ષનો સાધક, એને સંસારમાં ભય કેવો ? અહા, જેના અંતરમાં જિનદેવ બિરાજે છે, શુદ્ધાત્મા બિરાજે છે એવા જિનભક્તને સંસારમાં જુદા જુદા ભયોનો અભાવ હોય છે. તેમાં ગાંડો હાથી, ફૂર સિંહ, દાવાણી, સર્પ, શત્રુસેના, યુદ્ધભૂમિ, તોણાની સમુદ્ર, જલોદર-રોગ કે બેડીનાં બંધન-એ બધાના ભયોનો અભાવ બતાવનારાં નવશ્લોક (૩૮ થી ૪૫) કહે છે; તેમાં આ પહેલો શ્લોક છે; આ શ્લોકનું નામ છે—‘ગજભયભંજકસ્તુતિ’ તેમાં કહે છે કે—હે દેવ ! મદજરતો ને ભમરાના ગુંજારવથી આકુળવ્યાકુળ, ઔરાવત જેવો મોટો હાથી ગાંડો થઈને, કોધપૂર્વક સૂંઠ ઊંચી કરીને સામે દોડતો આવતો હોય, તોપણ ભય પામીને આપનો ભક્ત પોતાના અંતરમાંથી આપને ભૂલતો નથી; આ રીતે આપનો આશ્રય કરનારને ગાંડો હાથી દેખીને પણ ભય

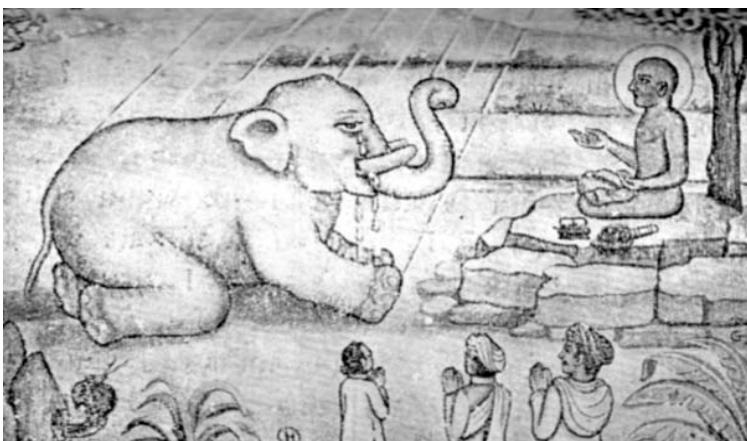
૩૮. શ્વયોત્તન મદા...]

[૧૨૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

થતો નથી. અરે, આપનો ભક્ત ચૈતન્યભાવના વડે અંદરના કોધભાવને પણ જીતી લ્યે છે ત્યાં વળી બહારના હાથીનો ભય કેવો ? આમાની શાંતિમાં ભય કોનો ? અજાની દુષ્ટ લોકો કહેતા કે ‘હસ્તિનાં તાડયેદપિ ન ગર્છેત જિનમંદિરે અર્થાત् હાથી મારવા માટે પાછળ પડ્યો હોય તો પણ જિનમંદિરમાં ન જવું.’ (એ તો અજાનીની ધર્મદ્વિષની મિથ્યા વાત છે.) અણી તો કહે છે કે તારે હાથીના ભયથી બચવું હોય તો જિનદેવનું શરણ લે.

જિનદેવનો ભક્ત, બહારમાં ગાંડો હાથી કે કૂર સિંહ વગેરે ઉપસર્ગોની વચ્ચે પણ નિર્ભયપણે હૃદયમાં જિનભક્તિને ભૂલતો નથી. જેનું ચિત્ત જિનગુણમાં લાગેલું છે તેને બહારનો ભય હોતો નથી; અને જિનગુણચિંતનમાં વિશુદ્ધપરિણામ થતાં તેને પૂર્વના શુભકર્માનો રસ વધી જાય છે ને અશુભકર્માના રસની હાનિ થઈ જાય છે; તેથી તેના ફળમાં ક્યારેક બાબુ ઉપસર્ગ ટળી જાય છે ને દેવાદિ તેનો આદર કરે છે. (-બ્રહ્મચારી સુર્દર્શન શેઠ, ફાંસીગર યમપાલ ચાંડાલ, સતી સીતા-સોમા-ચંદ્રના-અંજના-દ્રૌપદી વગેરેના જીવનમાં આવા પ્રસંગો પ્રસિદ્ધ છે.) અને કોઈને પુષ્પનો રસ વધવા છતાં પૂર્વનો કોઈ ઉદ્ય બાકી રહી ગયો હોય તો, મુનિ જેવાને પણ સિંહ વગેરે ખાઈ જાય કે અણિમાં બાળી નાંખે-એવા પ્રસંગો પણ બને છે. (પારસનાથના પૂર્વ ભવો તથા પાંડવમુનિરાજ વગેરેના જીવનમાં એવા પ્રસંગો બન્યા છે.) પણ એવા પ્રસંગેય તે ધર્મ જીવો ભગવાન જિનેશ્વરના ગુણચિંતનને કે તેમના વીતરાગ માર્ગને છોડતા નથી, તેમાં ટદ રહીને આરાધના કરે છે. એટલે તેમને પણ તે ઉપદ્રવો ધર્મસાધનામાં વિદ્ધ કરી શકતા નથી, નિર્ભયપણે તેઓ ધર્મને સાધી છે. આ રીતે પુષ્પ-પાપના વિચિત્ર ખેલની વચ્ચે ધર્મજીવો જિનમાર્ગને (શાનચેતનાને) કઢી છોડતા નથી, પોતાની ધર્મસાધનામાં નિશ્ચલ રહે છે; ઉદ્યભાવોરૂપી ગાંડા હાથીને શાનચેતનાવડે વશ કરી લ્યે છે.

પારસનાથના જીવને
હાથીના ભવમાં આત્મજ્ઞાન

भक्तामर-स्तोत्र]

[१२३]

[३८. श्च्योतन् मदा...]

पारसनाथनो ज्य पूर्वभवमां हाथी हतो,
गांडो थઈने तोक्काने चड्यो हतो पशु मुनिराजने देखतां
ज शांत थઈ गयो ने सम्यग्दर्शन पाभ्यो; रामचंद्रज्ञना
समयमां त्रिलोकमंडन-हाथी गांडो थઈने भाज्यो पशु
ज्यां भरते शांतटिष्ठी तेनी सामे जोयुं त्यां पूर्व
भवना ज्ञातिस्मरणपूर्वक ते एकदम शांत थઈने उभो
रह्यो; वैशालीनो हाथी गांडो थઈने दोड्यो, त्यां
महावीर-कुमार तेनी सामे ज्याने निर्भयपणे उभा ने
तेना उपर शांतटिष्ठि करतां ज ते एकदम शांत थઈ
गयो.—आ बधा महात्माओ ते वधते कांड
भक्तामरनो आ श्लोक नढोता बोलता, पशु तेमना
अंतरमां जिनगुणचिंतनरूप शांत जिनभक्ति वर्तती हती, त्यां कुदरतयोगे ऐवा प्रसंगो बनी
गया. अंतरमां आराधना होय त्यां बहारमां आवो प्रसंग कोइकने बने, कोइकने न पशु बने;
पशु धर्मने अंतरमां एवो भय नथी थतो के—आ सिंह के हाथी मारा सम्यक्त्वादि धर्मनो नाश
करशे. ते शरीरने खाइ जशे के क्यदी नांखशे तोपशु मारी धर्मआराधना छूटशे नहि, मारा
अंतरमांथी जिनभक्ति छूटशे नहि. आ यीते जिनभक्ति ‘गजभ्यज्ञक’ छे.

‘धशा मुनिओने धाइमां पीली नांझ्या, तो शुं तेमना अंतरमां जिनभक्ति न हती ?’

—हती; पशु कोइ अशुभकर्मना उदये तेम बन्युं; छतां ते वधतेय परमार्थ जिनभक्तिथी
चैतन्यना चिंतनमां चित्तने जोडीने, धाइनी वच्ये पशु केवणज्ञान पाभ्या, ने तरत उपसर्ग पशु
शांत थઈ गयो. वजी धशां मुनिओमां एवी शक्ति होय छे के विकल्पमात्रथी उपसर्ग दूर करी
शके. संगमदेवना उपसर्गने एक संकल्पमात्रथी दूर करवानी ताकात प्रब्लु-पारस-मुनिमां हती;
पशु तेओ बाह्य संकल्पमां न रोकाया, अंदर चैतन्यना चिंतनमां ज चित्तने एकाग्र करीने
केवणज्ञान पाभ्या. त्यां उपसर्गो एनी मेणे शांत थई गया. विकल्प करीने उपसर्गने दूर करवो
तेना करतां निर्विकल्प थઈने उपसर्गने शांत कर्यो, ते उत्तम छे. माटे क्खुं छे के—

**कर्मो तङ्गो छे विविध उदय-पिपाक जिनवर वर्णव्यो,
ते मुज स्वल्भावो छे नहि, हुं एक शायकभाव छुं.**

[गुरुकहानने आ गाथा धशी प्रिय हती; इस्तिपालमां अंतिम दिवसोमां पशु तेमनी
समक्ष व्र. हरिभाई आ गाथा बोल्या हता, ने गुरुदेवे प्रभोद व्यक्त कर्यो हतो.)

—आ यीते कर्मोथी भिन्न शायकभावनी भावना ते ज धर्मनुं मुख्य कार्य छे, ने ते ज
साची जिनभक्ति छे. अंदर आत्माना आनंदना वेदनसङ्गितनी आ भक्ति छे. आत्मस्वभावनो
आश्रय करीने आवी भक्ति (—आत्मसाधना) मां मस्त ज्योने मदमस्त हाथीनो पशु भय
होतो नथी.

[૩૭ શ્વ્યોતન મદા...]

[૧૨૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

હાથી કેવો ? કે મદમસ્ત. કામવાસનાથી જેના કુંભસ્થળમાથી મદ જરે છે, ભમરાના ગુજરાવથી ત્રાસીને જે કોધિત થયો છે, જે ઔરાવત જેવો મોટો છે ને નિરંકુશપણે દંતશૂળ વીજતો થકો સૂંઠ ઊંચી કરીને સામે દોડ્યો આવે છે;—આવા હાથીને દેખીને પણ હે જિનેશ ! આપના ચરણનો આશ્રય કરનારને કોઈ ભય થતો નથી. તેમજ અંતરમાં અશુભકર્મરૂપી મોટો હાથી ઉદ્યમાં આવે ને પ્રતિકૂળતાના ઢગલા થાય તોપણ, નિજ ચૈતન્યસ્વરૂપનું શરણ લઈને તેનો આશ્રય કરનારા ધર્માત્મા તે કર્માને ગાંજતા નથી; હે દેવ ! સ્વભાવનું શરણ લેનારો આપનો ભક્ત કર્માથી ડરી જાય કે માર્ગથી ડરી જાય—એમ બનતું નથી. તે તો માર્ગથી અચ્યુત રહીને કર્માથી નિર્જરા કરી નાંખે છે. એને પ્રતિકૂળતા કેવી ? પ્રતિકૂળ સંયોગો એની આરાધનાને દાબી શકતા નથી. આ રીતે સમકિતી જીવો નિઃશંક અને નિર્ભય હોય છે. બહારમાં કદાચ હાથીથી ડરીને ભાગતા હોય તોપણ અંતરમાં આત્માના સ્વરૂપ-સંબંધમાં તેઓ નિર્ભય છે, સ્વરૂપના નાશની તેમને શંકા થતી નથી. વજપાત થાય ને આખું જગત ખળભળી જાય તોપણ ધર્મ પોતાના સ્વભાવથી અચ્યુત થતા નથી ને જિનમાર્ગનું શરણ છોડતા નથી તેથી શાસ્ત્રમાં કહું છે કે જેના અંતરમાં દ્વદ્વ જિનભક્તિ છે તેને સંસારમાં ભય નથી.

આ રીતે ભક્તામર-સ્તોત્રમાં ‘ગજભયભંજક’ નામનો ઉદ્ઘોષ શ્લોક કહ્યો; હવે ‘સિંહભયભંજક’ નામનો ઉદ્ઘોષ કહેશે.
(૩૮)

* * *

‘પ્રભુ દરિયાને પી ગયા !’

સર્વજદેવની સ્તુતિ કરતાં શ્રી અમૃતચંદ્રસૂરિ કહે છે કે હે ભગવાન ! ગંભીર મહિમાથી ભરેલા કેવળજ્ઞાનસમુદ્રને આપ ઘૂંટડાની જેમ પી ગયા છે; કેવળજ્ઞાનની ઉદ્ઘસ્તી લહરીઓ આપનામાં જ સમાઈ ગઈ છે, તે હવે બહાર ફેલાતી નથી.

હે દેવ ! આપના વૈભવના માત્ર એક કણને દેખવાથી ઉત્પજ્ઞ થયેલા આશ્રય વડે અનુભવાતા સુખને લીધે ભવ્યજીવોનાં નેત્રો સ્તબ્ધ થઇ જાય છે.

(—‘શક્તિમહિંત-કોશ’—શક્તિરૂપી મહિંજડેલો ભંડાર : અ.ર.:૧૪-૧૫)

(આ શાસ્ત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ આ પુસ્તકમાં જ આપેલ છે.)

* * *

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

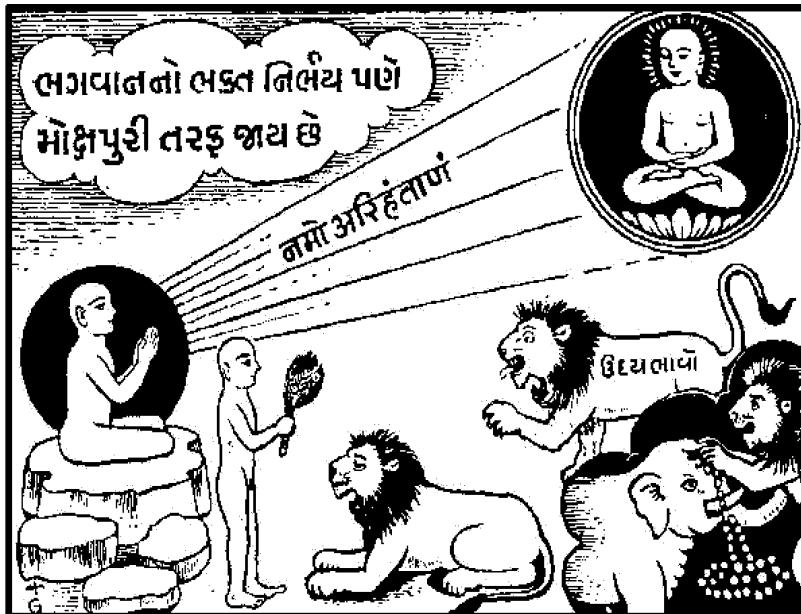
[૧૨૫]

[૩૯]

[૩૯. ભિન્નેભ-કુંભ...]

જેના અંતરમાં ભગવાન બિરાજે...એને ભય કેવો ?

(૨. જિનમાર્ગનો આશ્રય કરનારને ફૂર સિંહનોય ભય નથી..)

ભિન્નેભ-કુંભ ગજદુજ્જવલ શોળિતાક્ત
મુક્તાફલ પ્રકરભૂષિત ભૂમિભાગः।
બદ્ધક્રમ: ક્રમગતં હરિણાધિપોપિ
નાક્રામતિ ક્રમયુગાચલ સંશ્રિતં તે ॥

ભેદી ગજેન્દ્રશિર શેત રૂધિરવાળા,
મોતી સમૂહ થડી ભૂમિ દીપાવી એવા;
દોડેલ સિંહ તણી દોટ વિષે પડે જે,
ના તુજપાદ-ગિરિ આશ્રયથી ભરે તે.

હે દેવ ! જેનું ચિત્ત આપના ‘ક્રમયુગ’ એટલે ચરણકમળમાં અચલપણે આશ્રિત છે તેને સિંહનો ભય નથી, સિંહ પણ તેના પર આક્રમણ કરતો નથી. સિંહ પણ કેવો ? કે જેણે પંજાના પ્રફાર વડે મોટા હાથીના કુંભસ્થળને ચીરી નાખ્યું છે ને તે હાથીના કુંભસ્થળમાંથી વેરાયેલા, લોહીથી સંગાયેલા, સફેદ ગજમોતી-મુક્તાફળવડે પૃથ્વીનો ભાગ ચમકી રહ્યો છે; ભદ્ર જાતિના ઉત્તમ હાથીના મસ્તકમાં મોતી પાકે છે, તેને ગજમોતી કહેવાય છે; આવા ગજમોતી બધા હાથીના મસ્તકમાં નથી છોતા. આવા બળવાન હાથીના મસ્તકને પંજાના પ્રફારવડે જેણે ચીરી નાંખ્યું છે એવો સિંહ ‘બદ્ધક્રમ’ છલાંગ મારતો આવતો હોય,

૩૯. ભિન્નેભ-કુંભ...]

[૧૨૬]

[ભક્તાભર-સ્તોત્ર

ને આપનો ભક્ત ‘ક્રમગતમ’ તેના પંજાની વર્ણે આવી પડ્યો હોય, તોપણ ‘ક્રમયુગ’ આપના ચરણકમળનો અચળ આશ્રય કરનાર ભક્ત ઉપર તે સિંહ આકમણ કરતો નથી. અહો જિનદેવ ! આપની સમીપમાં સિંહ જેવા ફૂર જીવો પણ શાંત થઈ જાય છે.

આવીને ત્રાડ પાડવા લાગ્યો; ભયભીત અંજના જિનસ્મરણ કરવા લાગી; ત્યાં એક દેવે અષ્ટાપદ (આઠ પગવાળા સિંહ) નું રૂપ ધારણ કરીને તે સિંહને ભગાડી મૂક્યો ને અંજનાની રક્ષા કરી.- પુષ્યયોગે ધર્મત્વાઓને આવો યોગ બની જાય છે.

‘કોઈવાર મુનિને સિંહ-વાઘ ખાઈ પણ જાય છે ને ! પારસનાથના જીવને પૂર્વ આનંદરાજાના ભવમાં સિંહ ખાઈ ગયો, સુકોશલમુનિને વાઘણ (-તેને જન્મદેનારી માતા હતી તે જ વાઘણ થઈને) ખાઈ ગઈ,-આવા પણ પ્રસંગ બને છે ને !’

-એનો ખુલાસો પહેલાં કહેવાઈ ગયો છે (જુઓ પાનાં ૧૯-૨૦ તથા ૧૨૭, ૧૩૦). એ પ્રકારના અશુભકર્મનો ઉદ્ય બાકી હોય તો તેવો પ્રસંગ બની જાય, પણ એવા પ્રસંગેચ જેના અંતરમાં જિનભક્તિ છે તેને કોઈ ભય નથી; મૃત્યુ આવે તોપણ તેઓ ધર્મની આરાધના છોડતા નથી. સિંહ આવીનેય શું કરશે ? શું તે મારા સમ્યક્ત્વાદિ ધર્મને ખાઈ જશે ?-કદી નહીં.-એમ ધર્મજીવ નિઃશંક ને નિર્ભય રહે છે. પાછળ સિંહ આવતો હોય ને ધર્મજીવ ભાગે પણ ખરા, એ જાતના નોકખાયરૂપ ભય હોય, પણ જિનમાર્ગમાં તેઓ નિઃશંક છે, તે વખતેય નિજધર્મના નાશનો ભય કે મિથ્યાત્વરૂપ ભય તેમને હોતો નથી. સિંહના પગ વર્ણે પડ્યા હોય તોપણ ધર્મત્વા નિઃશંક છે કે સિંહ મારા ધર્મ ઉપર આકમણ નહીં કરી શકે.-જુઓ, આ જિનભક્તિની અંતરંગ દશા !

જુઓ, મહાવીર ભગવાનનો જીવ જ્યારે પૂર્વ દશમા ભવમાં સિંહ હતો. ત્યારે બે મુનિઓ તેને સંબોધવા આકાશમાંથી ઉત્તર્યા, ને સિંહ તો એ મુનિવરોની વીતરાળી શાંતિ દેખીને ચક્કિત થઈ ગયો; મુનિઓને તો સિંહનો ભય ન લાગ્યો, પણ ઉલટો તે સિંહ મુનિઓને દેખીને શાંત થઈ ગયો ને આત્મજ્ઞાન પામ્યો. વળી, અંજના (હનુમાનની માતા) જ્યારે વનની ગૂઝામાં રહેતી હતી ને મુનિસુપ્તસ્વામીની ભક્તિ કરતી હતી, ત્યારે ગૂઝાના બારણે એક ફૂર સિંહ

ભક્તાભર-સ્તોત્ર]

[૧૨૭]

[૩૯. મિન્નેભ-કુંભ...

બહારમાં કૂર સિંહ ને અંદરમાં અશુભકર્માના ઉદ્યરૂપ સિંહ, તેના ઉપસર્ગો જિનલક્તને વિશુદ્ધ પરિશામવડે દૂર થઈ જાય છે; એવા ઉપસર્ગ કદાચ આવે તો તે ઉપસર્ગની વચ્ચે સાધકજીવની શૂરવીરતા એવી જાગી ઉઠે છે કે, ઉપસર્ગથી ડરીને તેઓ આરાધનાને છોડતા નથી. અશુભકર્મનો ઉદ્ય પલટવામાં કોઈવાર આવી સ્તુતિના શ્લોક પણ નિમિત બની જાય છે; તેથી આગલા શ્લોકનું નામ ‘ગજભયભંજક-સ્તુતિ’ હતું ને આ શ્લોકનું નામ ‘સિંહભયભંજક-સ્તુતિ’ છે. પ્રભો ! સિંહના બે પગ વચ્ચે ઉભા હોઈએ ત્યારે પણ અમારા હદ્યમાં આપ બિરાજો છો, અમારા અંતરમાં આપ હાજર છો, પછી આપની સમીપમાં અમને સિંહનો ભય કેવો ? જ્યાં પરમાત્મા બિરાજતા હોય ત્યાં સમવસરણમાં સિંહ વગેરે પણ શાંત-અહિંસક બની જાય છે; ને સસલાં પણ તેનાથી ડરતાં નથી. તો જ્યાં અમારા જેવા ધર્મત્વાના હદ્યમાં આપ બિરાજી રહ્યા છો ત્યાં અમને સિંહ વગેરેનો ભય કેવો ? કર્મના ઉદ્યરૂપ સિંહનો કે પ્રતિકૂળતાનો પણ અમને ડર નથી. એનાથી બિજ્ઞ શાયક-ચિદાનંદતત્ત્વની અનુભૂતિ ને ભાવના નિરંતર વર્તે છે. અમે સર્વજનું શરણ લીધું છે; સર્વજના સમ્યક્ષશ્રદ્ધા-શાનરૂપ બે ચરણનું જેણે શરણ લીધું છે એવા અમે, કદાચ સિંહના પંજા વચ્ચે હોઈએ તોપણ ધર્મમાં મુંજાતા નથી, ભયભીત થઈને ધર્મને છોડતા નથી. અપજશ આવે, દરિદ્રતા આવે, રોગ આવે, કોઈ બેડિથી બાંધીને જેલમાં પૂરે-તોપણ હે નાથ ! આપના ભક્ત કર્મરૂપી સિંહના પંજામાં સપણાતા નથી, નિર્ભયપણે તે મોકના માર્ગ ચાલ્યા જાય છે. અનંતવીર્યશક્તિવાળા આત્માનું શરણ લીધું ત્યાં હવે કોનો ભય ? ચૈતન્યના સાધક ધર્મત્વાને પૂર્વનાં અશુભકર્માં હોય તે છુટી જાય છે ને નવાં પુણ્ય બંધાય છે. અને કદાચ કોઈ અશુભકર્મ રહી જાય ને પ્રતિકૂળતા આવી પડે તો ત્યારે તેને વિશેષ પુરુષાર્થ જાગી ઉઠે છે; ઉદ્યના પંજામાં તેની ચેતના ફસાતી નથી. પુણ્ય અને પુરુષાર્થનો તેને સુભેળ હોય છે.

અહા ! પ્રભો ! જેનું ચિત્ત આપના ધ્યાનમાં લાગેલું છે તેને બહારમાં સિંહ આવીને ખાતો હોય તોપણ શું ? આપના ગુણમાં જેનું ચિત્ત લાગેલું છે તેને સિંહનો ભય નથી; અરે, માથું સિંહના મોઢમાં હોય ને અંદર આત્મામાં કેવળજ્ઞાનની તૈયારી ચાલતી હોય !—તેણે અંતરમાં પરમાર્થ ભગવાનનું (આત્મસ્વભાવનું) શરણ લીધું છે. કર્મના ઉદ્યરૂપ સિંહ છલાંગ મારીને અમને દબાવી દેશે કે અમારા ચેતનશરીરને (-ધર્મને) ખાઈ જશે-એવી બીજી ધર્મને થતી નથી, એણે તો અંદરમાં પરમાત્મસ્વભાવનું શરણ લીધું છે. બહારમાં કોઈ દેવ સિંહનું રૂપ ધારણ કરીને કહે કે તું જિનધર્મને છોડી દે, નહીંતર તને ખાઈ જઈશ ;—તો ત્યાં પણ સિંહનો ભય પામીને જિનેન્દ્રભગવાનનું શરણ ધર્મત્વા છોડતા નથી. હે દેવ ! અમે આપના ચરણનો ને આપના વીતરાગમાર્ગનો આશ્રય લીધો ત્યાં સિંહ-વાધ અમને હવે શું કરશે ? એ તો પણ છે ને આપ તો પરમાત્મા છો. આપનું શરણ લેનારને એ તિર્યંચ-બિચારાં શું કરશે ! શાયકસ્વરૂપની ગૂફામાં કર્મરૂપી સિંહનો

૩૯. ભિન્નેભ-કુંભ...]

[૧૨૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

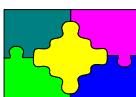
પ્રવેશ નથી. જેણે જ્ઞાયકસ્વરૂપનો આશ્રય લીધો (શુદ્ધોપયોગ વડે તેમાં પ્રવેશ કર્યો) તેના ઉપર કર્મરૂપી સિંહ આકમણ કરી શકતો નથી. અંતરમાં આત્માની આવી નિર્ભયદશા ખીલી ગઈ તેની મુખ્યતા છે; ને જ્યાં સ્વસન્મુખ આવી નિર્ભયદશા થઈ ત્યાં બહારના સંયોગથી પણ નિર્ભય થઈ ગયો; હવે કોઈ સંયોગ આવીને મારા ધર્મને દાબી દેશે એવો ભય તે ધર્મને રહ્યો નહિં.

જ્યાં ચૈતન્યસ્વભાવનો આશ્રય કર્યો ત્યાં કર્મરૂપી સિંહના પગ બંધાઈ ગયા. ચૈતન્યની ચેતના સામે હવે ઉદ્દ્યનું જોર ચાલે નહીં. અમે અમારા સ્વભાવમાં જઈએ છીએ ત્યાં કર્મોદયો ખરીને અકર્મરૂપ થઈ જાય છે. આ રીતે નિર્ભયપણે ધર્મજીવ જિનભક્તિ કરતાં કરતાં મોક્ષપુરીમાં ચાલ્યા જાય છે.

[ભક્તામરસ્તોત્રના આ ઉદ્ભ મા શ્લોકમાં ‘બદ્ધક્રમ, ક્રમગતં અને ક્રમયુગ’ આવા ત્રણ શબ્દો છે, તે તરફ લક્ષ ખેંચીને પૂછ. કાનળુંસ્વામીએ કહું હતું કે જુઓ, દરેક દ્રવ્યની પર્યાયના ઉત્પાદ-વ્યય ‘કુમબદ્ધ’ થાય છે એ સિદ્ધાંત છે. વિશ્વના સમસ્ત પદાર્થમાં કુમબદ્ધ-નિયમિત પરિણામન, અને ભગવાન સર્વજ્ઞાદેવને સમસ્ત દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયોનું જ્ઞાન,-આ રીતે સર્વજ્ઞનો જ્ઞાનસ્વભાવ, ને જ્ઞેયોનો પરિણામનસ્વભાવ, તેની સંધિ છે, તેમાં આંદું અવળું થતું નથી; એટલે કે સર્વજ્ઞ-જ્ઞાન જાણે કાંઈક, અને પદાર્થમાં પરિણામન થાય બીજું કાંઈક,-એમ બનતું નથી. અને આવા જ્ઞાનસ્વભાવનો નિર્ણય કરનાર જીવને શુદ્ધ જ્ઞાનરૂપ મોક્ષમાર્ગનો કુમ પોતામાં શરૂ થઈ જાય છે.-આ ન્યાય તેઓશ્રીને ખૂબ પ્રિય હતો અને તેનું જ્ઞાનસ્વભાવની સન્યુભતાપ્રેરક અતિ સુંદર, ગંભીર અને સ્પષ્ટ વિવેચન તેઓશ્રીએ જે ૧૩ પ્રવચનોમાં કર્યું છે તે પ્રવચનો ‘જ્ઞાનસ્વભાવ ઔર જ્ઞેયસ્વભાવ’ નામના પુસ્તકરૂપે છિપાયેલા છે-જેનું સંકલન બ્ર. હરિભાઈએ કરેલું છે. ગુજરાતી આત્મધર્મ વર્ષ-૧૨ અંક-૧૩૩-૩૪ માં પણ તે છિપાયા છે. આત્માના જ્ઞાનસ્વભાવના નિર્ણયમાં અથવા સર્વજ્ઞની શ્રદ્ધામાં, અંતર્મુખી મોક્ષમાર્ગનું કેટલું જોર આવે છે તે વાત ઘણી અલૌકિક શૈલિથી તેમણે સમજાવી છે].

અહીં કહું કે હે ભગવાન આદિનાથ ! આપના જેવા સર્વજ્ઞસ્વભાવની પ્રતીત કરીને, તેનો સમ્યકુઆશ્રય કરનારા જીવને મોક્ષમાર્ગ સાધવામાં સિંહનાં પગ વર્ચ્યે પણ ભય થતો નથી, સિંહ તેના પર આકમણ કરતો નથી; અને કદાચ આકમણ કરે તોપણ નિર્ભયપણે તે મોક્ષમાર્ગને સાધે છે. જ્યાં આપનો આશ્રય છે ત્યાં મોક્ષની સાધનામાં કોઈ વિદ્ધ નથી. આપના માર્ગનો, આપના કુમયુગનો આશ્રય લઈને અમે આનંદથી મોક્ષને સાધી રહ્યા છીએ, મોક્ષપુરી તરફ આવી રહ્યા છીએ.

(૩૮)

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૨૯]

[૪૦]

[૪૦. કલ્પાંતકાલ...]

જેના અંતરમાં જિનરાજ બિરાજે.....અને ભય કેવો ?

(૩. જિનમાર્ગનો આશ્રય કરનારને દાવાનળનો ભય નથી)

કલ્પાંતકાલ પવનોદ્વત વહ્નિકલ્પં
દાવાનલં જ્વલિતમુજ્જ્વલં ઉત્સ્ફુલિંગં ।
વિશ્વ જિઘત્સુમિવ સંમુખમાપતંતં
ત્વત् નામકીર્તનજલં શમયત્યશેષમ् ॥

જે જોરમાં પ્રલયના પવને થયેલો,
ઓઢા ઉદે બહુ જ અગ્નિ દવે ધીકેલો;
સંહારશે જગત સન્મુખ તેમ આવે,
તે તુજ કીર્તનરૂપી જળ શાંત પાડે.

આ ભક્તામરસ્તોત્રમાં વિવિધ ‘ભયનિવારક’ દ્વારા શ્લોક (૩૮ થી ૪૬) છે; તેમાં ‘ગજભયભંજક’ અને ‘સિંહભયભંજક’ પછી ‘અગ્નિભયભંજક’ નામનો આ ત્રીજો શ્લોક છે. હે દેવ ! આપનો માર્ગ નો ‘ભવ-ભયભંજક’ છે, તેમાં બીજા ભયોની તો શી વાત !

૧૮૫૫૦ વર્ષ પછી આ ભરતક્ષેત્રમાં કલ્પાંતકાળ આવશે, ત્યારે પાંચમા આરાના અંતે એવા ભયંકર વાયરા વાશે કે ઝાડ-મકાન-પર્વતો વગેરે બધું ઊરી જશે, પ્રલય થઈ જશે. એવા પ્રલયકાળના પ્રચંડ વાયરા વડે મોટી આગ લાગી હોય, તે ધગધગતી આગના તણખાં ચારેકોર ઊડતા હોય-જાણે કે વિશ્વને સળગાવી દેશે ! આવી આગનો ભભકતો દાવાનળ સામે આવતો હોય તોપણા, હે જિનદેવ ! આપના નામકીર્તનરૂપી જળવડે તે એકદમ શાંત થઈ જાય છે; તેથી જેના અંતરમાં આપ બિરાજો છો તેને અગ્નિનો પણ ભય નથી. જે જીવ અંતરમાં આપનું ધ્યાન કરે છે તેના અંતરમાં સંસારનો દાવાનળ પ્રવેશી શકતો નથી, શાંતરસના સીંચન વડે ધોર ભવાગ્નિ પણ ઠરી જાય છે.

જુઓ તો ખરા જિનગુણનો મહિમા ! બહારના સંયોગની પ્રધાનતા નથી, ભક્તના અંતરમાં વીતરાગતાનો રસ ધૂંટાય છે તેનું મહત્વ છે. જ્યાં વીતરાગતા છે ત્યાં ભય કેવો ? જ્યાં રાગ-દ્વેષ-કષાય છે ત્યાં જ ભય છે, ને વૈરાગ્ય તો અભય છે. જિનભક્તિના બહાને ભક્તના અંતરમાં વીતરાગતા ઘોણાય છે.

અહીં કહે છે કે હે હે દેવ ! આપનું નામ લેતાં પણ અગ્નિનો ઉપદ્રવ શાંત થઈ જાય છે, આત્મા કખાયથી છૂટી જાય છે. અયોધ્યાના લોકોએ જેમતેમ બોલીને જ્યારે કોઈ પાપકર્મના ઉદ્યથી સીતાજીનો અપવાદ કર્યો, શ્રીરામે તેમને વનમાં મોકલી દીધા, ને પછી છેવટે તેમનો લોકાપવાદ દૂર કરવા તથા શીલની પ્રસિદ્ધ કરવા અગ્નિપરીક્ષા રચી; તે માટે ધગધગતા અગ્નિનો મોટો કુંડ તૈયાર કર્યો, ને સીતાજી તેમાં પડવા તૈયાર થયા... ત્યારે પંચપરમેષ્ઠી ભગવંતોનું સ્મરણ કરીને તેઓ કહે છે કે ‘મારા હૃદયમાં પંચપરમેષ્ઠી બિરાજે છે; જો મારા સ્વામી (રામચંદ્ર) સિવાય બીજા કોઈ પરપુરુષની મેં સ્વખ્ને પણ છચ્છા કરી

હોય તો હે અગ્નિ ! તું મને બાળીને ભસ્મ કરજે, અને જો મેં સ્વપ્ને પણ બીજાની છચ્છા ન કરી હોય ને અખંડ શીલપ્રત પાળ્યું હોય, તો તું શાંત થઈ જાજે... મને અડીશ નહીં.' – આમ કષીને સીતાજી જ્યાં અગ્નિકુંડમાં પ્રવેશે છે ત્યાં તેમના પુષ્યોદયે એક દેવદ્વારા તે અગ્નિ શાંત થઈ જાય છે, અને સીતાજીના શીલનો મહિમા જગપ્રસિદ્ધ થાય છે; પાપનો ઉદ્ય ટળીને શુભનો ઉદ્ય થઈ જાય છે.

કોઈને પ્રશ્ન થાય કે, અયોધ્યાયમાં સીતાજીનો અગ્નિ તો શાંત થઈ ગયો ને શત્રુંજય પર પાંડવમુનિઓનો અગ્નિ કેમ શાંત ન થયો ? તેઓ તો અગ્નિમાં સળગી ગયા !

તેનું સમાધાન: સીતાજીએ તો 'જો શીલ હોય તો અગ્નિ શાંત થઈ જાઓ' એમ કષીને પુષ્યની ઉદીરણા કરી હતી, તેથી અગ્નિ શાંત થઈ ગયો; જ્યારે પાંડવોએ તેવી ઉદીરણા ન કરી, વિકલ્પ ન કર્યો, પણ નિર્વિકલ્પપણે વીતરાગી શુક્લધ્યાનમાં એકાગ્ર થઈને, શાંતરસ વડે કર્માનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પામ્યા ને મુક્ત થયા, એટલે તેમને તો સમર્સત સંસારઅગ્નિ શાંત થઈ ગયો. તેમને અગ્નિનો ભય ન હતો. એ પાંડવો અગ્નિમાં બળ્યા નથી (દેહ બળ્યો) પણ તેઓ તો ચૈતન્યના હિમાલયમાં પ્રવેશીને શાંતિમાં ઠર્યા છે. અંતરની ચૈતન્ય-ગૂજ્ઝમાં તો કષાયઅગ્નિનો કે બદારના અગ્નિનો સંબંધ જ કયાં છે ? દેહ બળ્યો પણ ચેતના નથી બળી. અગ્નિએ દેહને બાળ્યો પણ તે કાંઈ તેમને કેવળજ્ઞાન સાધવામાં કે મોક્ષ પામવામાં રોકી શક્યો નહિં; માટે તેમને અગ્નિનો ભય નથી. (શત્રુંજય ઉપર પાંડવોના આ પ્રસંગના વર્ણન માટે, ચોવીસ તીર્થકર ભગવંતોનું મહાપુરાણ વાંચો).

૪૦. કલ્પાંતકાલ...]

[૧૩૧]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

હે જિનદેવ ! ગમે તેવા અગ્નિથી પણ ભય પામીને આપના ભક્તો મોક્ષની સાધનાને છોડી દેતા નથી, અગ્નિ વચ્ચે પણ નિર્ભયપણે મોક્ષને સાધે છે. હે દેવ ! શીલધર્મના પ્રતાપે ને આપના નામકીર્તનથી સીતાજીને અગ્નિ બાળી શક્તિ નહિ, શાંત થઈ ગયો; તેમ આપના ધર્મનું આરાધન કરનાર જીવને અગ્નિ બાળી શક્તો નથી, અંતરમાં ને બહારમાં પણ અગ્નિ શાંત થઈ જાય છે. અરૂપી-અસ્પર્શી આત્મામાં અગ્નિનો સ્પર્શ કેવો ? ધર્મત્મા જ્યાં સ્વભાવના શાંતરસની ગૂફામાં પ્રવેશી ગયા ત્યાં હવે કખાયઅગ્નિનો કે બહારના અગ્નિનો સંબંધ કેવો ? ‘રાગ આગ દહે સદા, તાતે સમામૃત સેવીએ’ રાગ તે આગ છે, તે જીવને બાળે છે, તેનાથી બચવાનો ઉપાય એક જ છે કે ચૈતન્યમાં પ્રવેશીને શાંતભાવરૂપ અમૃતનું સેવન કરવું. સ્વાનુભવના શાંતરસની ધારાવડે રાગ-આગ બુઝાઈ જાય છે. કખાયઅગ્નિ સમસ્ત સંસારી જીવોને બાળે છે પણ જિનમાર્ગના ઉપાસક ધર્મસ્થાની જ્ઞાનચેતના તે બાળી શક્તો નથી; તે જ્ઞાનચેતના તો અંતરના શાંતરસમાં મગ્ન છે.

જુઓ તો ખરા, દ્વારકા જેવી સુંદર નગરી, ઇન્દ્રની આશાથી કુલેરે જેની રચના કરી, નેમિનાથ જ્યાં અવતર્યા ને શ્રીકૃષ્ણે જ્યાં રાજ્ય કર્યું, તે દ્વારકાનગરી જ્યારે સળગી ત્યારે દેવો બચાવવા ન આવ્યા. છમાસ સુધી હડહડ સળગી તેમાં બધા નગરજનો ને પશુ-પંખીઓ ભસ્મીભૂત થઈ ગયા. તથાપિ એવા અગ્નિ વચ્ચે પણ, જેના અંતરમાં જિનદેવ બિરાજે છે ને જે જિનધર્મના આરાધક છે તેને ભય થતો નથી. જિનધર્મની આરાધના વડે જ્યાં ભવનો અગ્નિ પણ શાંત થઈ જાય છે ત્યાં બહારના અગ્નિની શી વાત ! માટે હે જીવ ! તું સર્વ પ્રકારના ભય છોડીને જિનધર્મની આરાધના કર...જિનગુણકીર્તનરૂપ ભક્તિમાં તત્પર થા. તારા ચૈતન્યતત્ત્વમાં આનંદનો શીતળ કુંડ છે, તેમાં પ્રવેશ કરતાં જ કખાયોનો અતાપ શમી જશે; બહારમાં અગ્નિના ગોળા વરસતા હોય તોપણ તને ભય નહીં થાય. સર્વજ્ઞ-વીતરાગનું કીર્તન કરીને ચૈતન્યની શાંતિનું વેદન કર્યું ત્યાં કખાયઅગ્નિ શાંત થયો, પછી બહારનો ભય પણ રહેતો નથી; તેનું ચિત્ત શીતલ-શાંત થઈ જાય છે.

લેદવિજ્ઞાન જગ્યો જિન્ફકે ઘટ, શીતલ ચિત્ત ભયો જિમ ચંદન;

કેલિ કરે શિવમારગમે, જગમાંદી જિનેશ્વરકે લઘુનંદન.

ભેદજ્ઞાન કરીને જેણે શાંત આત્માનું શરણ લીધું, તેનું ચિત્ત શાંત થયું, તે જિનેશ્વરનો નંદન થયો, સર્વજ્ઞનો પુત્ર થયો, ને આનંદ કરતો કરતો શિવપુરીના માર્ગમાં ચાલ્યો જાય છે. ભગવાનના આવા ભક્તોને અગ્નિ વર્ગેરેનો ભય હોતો નથી. [૪૦]

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૩૨]

[૪૧. રક્તેક્ષણ...]

[૪૧]

જિનરાજ જેના અંતરમાં બિરાજે.....તેને ભય કેવો ?

(૪. જિનમાર્ગનો આશ્રય કરનારને કાળા સર્પનોય ભય નથી)

રક્તેક્ષણ સમદ કોકિલકણ્ઠનીલં
ક્રોધોદ્વત્તં ફળિન ઉત્કણમાપતન્તં ।
આક્રામતિ ક્રમયુગેન નિરસ્ત શંક:
ત્વત् નામ નાગદમની હૃદિ યસ્ય પું સઃ ॥

જે રક્તનેત્ર, પીકડંડ સમાન કાળો
ઊંચી ફણે સરપ સંમુખ આવનારો;
તેને નિઃશંક જન તેણ ઉલંઘી ચાલે;
ત્વં-નામ નાગદમની દીલ જેણ ધારે.

વિવિધ ભયોનું નિવારણ કરનારા નવ શ્લોકમાં આ ચોથા શ્લોકનું નામ
‘સર્પવિષ-નિવારક સ્તુતિ’ છે.

સર્પ કેવો ?...કે કોધથી જેની આંખો રાતી થઈ ગઈ છે, જે કોકિલાના કંઠ જેવો કાળો છે, અતિશય કોધથી ફેણ ઊછાળતો જે સામે આવે છે, એવો ભયંકર ફણિધર-સર્પ, તેને પણ હે જિનેન્દ્ર ! તે પુરુષ નિઃશંકપણે બંને પગથી ઓળંગી જાય છે—કે જેના અંતરમાં આપના મંગલ નામરૂપી ‘નાગદમની’ (-નામનું ઝેર ઉતારનારો મંત્ર અથવા ગરૂડમણિ) વિદ્યમાન છે. તેને સર્પનો ભય થતો નથી.

અહા ! જેના હૃદયમાં સર્વજ્ઞ બેઠા છે, જેની પાસે સર્વજ્ઞની શ્રદ્ધારૂપ ચૈતન્ય-મણિ છે,

૪૯. રક્તોક્ષણં...]

[૧૩૭]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

તેને હવે મિથ્યાત્વસર્પનું જેર કેવું ? જુઓને, નાનકડા મહાવીરે શાંતભાવવડે નાગને વશ કર્યો, તેમ ધર્માત્મા, ચૈતન્યના અનુભવરૂપ મંત્રવડે મિથ્યાત્વજેરને દૂર કરે છે. સર્પનું જેર તો એકવાર મારે છે, જ્યારે મિથ્યાત્વનું જેર સંસારમાં અનંતવાર મારે છે. તે મિથ્યાત્વજેરને જિનશાસનની ઉપાસનાવડે જેણે દૂર કર્યું તેને હવે બહારમાં સર્પના વિષનો ભય કેવો ?

આ ભક્તામર-સ્તોત્ર ઉપરાંત ‘વિષ-અપહાર’ નામથી પ્રસિદ્ધ એક સ્તોત્ર (ઋષભદેવ ભગવાનની સ્તુતિ) છે તે મહાકવિ ધનંજયે રચેલ છે. તેઓ જિનભક્ત હતા; એકવાર જિનમંદિરમાં એકાગ્રતાપૂર્વક પૂજન તથા જિનગુણચિંતન કરતા હતા; એવામાં ઘરે તેના પુત્રને સર્પ કરડયો; તે પુત્રની માતાએ તેમને ઘરે બોલાવવા માણસ મોકલ્યો; પણ ભક્તિ-કાર્ય અધૂરું મૂકીને તેઓ ઘરે ન ગયા. આથી ખીજાઈને, જેરથી અચેત થઈ ગયેલા પુત્રને લઈને તેની માતેમની પાસે મંદિરે મૂકી ગઈ ને કહું કે લ્યો, આ તમારો દીકરો ! ભગવાનના મોટા ભક્ત છો તો બચાવો આ તમારા પુત્રને !

કવિ ધનંજય જિનભક્તિ ઉપરનો આ કટાક્ષ સમજી ગયા. પૂજા-ચિત્નાદિ કાર્ય પૂરું થતાં તેમણે ‘સ્વાત્મસ્થિતઃ સર્વગત: સમસ્ત’... એ પદથી શરૂ કરીને ૪૦ શ્લોકવડે જિનભક્તિની (વિષાપહાર-સ્તોત્રની) અદ્ભુત ભાવભીની રચના કરી, અને એ સ્તુતિ બોલ્યા કે સૌના આશ્ર્ય વચ્ચે અચેત પુત્રનું જેર ઉત્તરી ગયું ને જાણો તે ઊંઘમાંથી ઊઠ્યો હોય તેમ ચાલીને ઘરે પણોંચ્યો. જિનભક્તિના પ્રતાપે શુભકર્મની ઉદ્દીરણા થતાં કોઈવાર આવા આશ્ર્યકારી પ્રસંગો બની જાય છે, પણ ત્યાં ધર્માત્માનો આશય તો વીતરાગના ગુણગાન અને વીતરાગતાની ભાવનાનો જ હોય છે, લૌકિક ફળની આશા હોતી નથી. જેને માત્ર લૌકિક ફળની આશા છે તેને, બહારમાં જ્યારે એવા પ્રસંગ નહિ બને ત્યારે ધર્મની શ્રદ્ધા ટકાવવી મુશ્કેલ થશે. વર્તમાનમાં કોઈને અશુભકર્મના યોગે બહારમાં એવો યોગ ન બને તોપણ અંતરની જિનભક્તિ નિષ્ફળ જતી નથી, તેનું ઉત્તમ ફળ આવે જ છે.

ચૈતન્યસ્વભાવમાં મોહનું જેર ઉતારી નાંખવાની તાકાત છે. જેની પાસે જેર ઉતારવાનો અમુક મંત્ર, જરીબુટી કે મણિ હોય છે તે સર્પથી ભરેલા ભયાનક વનની વચ્ચે જાય તોપણ તેને સર્પો ઉપદ્રવ કરતા નથી કે જેર ચડતું નથી. એક માણસને જીભમાં જ કોઈ એવી રચના હતી કે જીભ ઉપર જેરી સર્પો કરડાવે તોપણ તેને જેર ચડતું નહીં. એવા જીવો નિર્ભયપણે સર્પને ઓળંગીને ચાલ્યા જાય છે. તેમ જેની પાસે શાયકભાવનો સ્વાદ છે, શાયકનો મંત્ર ને જરીબુટી છે, ચૈતન્યનો ચિંતામણિ છે, એવા ધર્માત્મા જીવો કૂર કર્મોના ઉદ્યરૂપ કાળાનાગને પણ પગ નીચે કચ્ચિને નિર્ભયપણો મોક્ષના માર્ગમાં ચાલ્યા જાય છે; ઉદ્યનું જેર તેમની ચેતનાને અસર કરતું નથી; તેમની શાનચેતના ઉદ્યભાવોથી જુદી ને જુદી, અલિસ રહે છે. એ ચેતનામાં કાળો નાગ પણ ભય કરતો નથી. હે નાથ ! ગમે તેવી પરિસ્થિતિ વચ્ચે જ્યાં અમે આપની સર્વજ્ઞતાનું સ્મરણ ને શાનસ્વભાવની ભાવના કરીએ છીએ ત્યાં અમને કોઈ શંકા કે ભય રહેતો નથી; ઉદ્યરૂપી કાળા નાગને પણ

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૩૪]

[૪૯. રક્તેક્ષણં...]

ઓળંગીને નિર્ભયપણે આપના માર્ગમાં ચાલ્યા આવીએ છીએ.

જુઓ તો ખરા આ ભગવાનની ભક્તિના રણકાર ! ને ભક્તનો આત્મવિશાસ ! આવો ભાવ જેને પ્રગટે તેણે ભગવાનનું ખરું શરણ લીધું છે. આવા અંતર્મુખ ભાવથી જેણે ભગવાનનું શરણ લીધું તેને હવે જગતમાં કોઈનો ભય નથી; તેને મોક્ષના માર્ગ જતાં કોઈ રોકી શકે નહીં; એના ચૈતન્યપ્રદેશમાં હવે મોહનું ઝેર ચડવાનું નથી; એની જીબમાં (ચૈતનામાં) અમૃત વસે છે.

બહારમાં સર્પને દેખીને કદાચ કોઈ ધર્મત્મા ભયથી ભાગે, તોપણ તે જ વખતે તેને સ્વભાવનું ને જિનમાર્ગનું શરણ છૂટ્યું નથી; ઉદ્ય અને શાનના ભેદશાનરૂપ મંત્રવિદ્યા વડે તે સર્પને તેમજ ભયને બંનેને પોતાની ચૈતનાથી જુદા જ રાખે છે, તેને ચૈતનામાં પ્રવેશવા દેતા નથી. માટે સર્પ વડે મારી ચૈતનાનો નાશ થઈ જશે એવો ભય તેને નથી. તે ચૈતન્યમાં પ્રવેશીને નિર્ભયપણે મોક્ષને સાધે છે.

કોઈ મુનિરાજને એવી ઋષિ હોય છે કે, કોઈને ઝેરી સર્પ કરડયો હોય ત્યાં તે મુનિરાજના શરીરને સ્પર્શિને હવા આવે તો તેનું ઝેર ઊતરી જાય. તો હે સર્વજ્ઞદેવ ! આપ તો જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ કેવળજ્ઞાનર્ઘણ્યવાળા છો, આપની સર્વજ્ઞતાને સ્પર્શિને આવતી શ્રદ્ધારૂપી હવાવહે જીવોના મિથ્યાત્વનું ઝેર ઊતરી જાય એમાં કોઈ આશ્રય નથી. આપના ભક્તને મિથ્યાત્વસર્પ કરડી શકતો નથી, ને બહારનો સર્પ પણ તેની આત્મસાધનાને અટકાવી શકતો નથી.

જુઓ, ભગવાન પારસનાથ પૂર્વે છઢા ભવમાં જ્યારે અગ્નિવેગમુનિ હતા ને ધ્યાનમાં બેઠા હતા, ત્યારે અજગર થયેલો કમઠનો જીવ તે મુનિને આખાને આખા મોઢામાં ગળી ગયો. (જુઓ ચિત્ર) તે અજગરના મોઢાની વચ્ચે પણ મુનિરાજ ભયભીત ન થયા, તેમણે આત્માની આરાધના છોડી નહિં, કેમકે તે વખતેય તેમના અંતરમાં જ્ઞાયક-તત્ત્વના વેદનનું અમૃત વિદ્યમાન હતું. આ જ્ઞાયકતત્ત્વની ભાવના તે જ સંસારનું ઝેર ઊતારવાની સાચી જડીબુટી છે, ને એ જ સાચી જિનભક્તિ છે. (આ પ્રસંગના ચિત્રસહિત વર્ણન માટે જુઓ મહાપુરાણ ગુજરાતી પા. ૪૬૦)

આ પ્રમાણે સર્પવિષનિવારક-શ્લોક વડે જિનસ્તુતિ કરી;

હવે ‘શત્રુભયનિવારક’ શ્લોક વડે જિનસ્તુતિ કરે છે. [૪૧]

समंतभद्रनुं व्यसन...]

[१३५]

[भक्तामर-स्तोत्र

समंतभद्र-स्यामीनुं व्यसन

*

वात वांचीने भडकशो मा. साची वात छे: तेमने एक 'सुंदर व्यसन' हुतुं. तेओ ज पोते कहे छे के 'हे भगवान्! मने आपनी सुंदर स्तुति रचवानुं व्यसन छे. जिन्द्र भगवाननी स्तुतिनो प्रसंग आવे त्यां मारा हृष्यना तार झणझणी उठे छे. जिनगुण प्रत्ये मने ऐवी लगनी छे के जिनभक्तिने माटे मारी जातने ज समर्पण करी दीधी छे. 'स्तुति-विद्या' श्लोक ११४ मां वीरनाथ जिन्द्रना स्तवनमां समंतभद्रस्यामी पोते कहे छे के-

(शाहूलविकीडित)

सुश्रद्धा मम ते मते स्मृतिरपि त्वय्यर्चनं चापि ते ।
हस्तावंजले कथा-श्रुतिरतः कर्णोऽक्षि संप्रेक्षते ॥
सुस्तुत्या 'व्यसनो' शिरो नति परं सेवेदशी येन ते ।
तेजस्वी सुजनो हमेव सुकृती तेनैव तेजःपते ॥

हे भगवन्! मारी सुश्रद्धा आपना भतमां छे, मारी स्मृति पण सदा आपनुं ज स्मरण करे छे, हुं पूजन पण आपनुं ज कुरुं छुं, मारा हस्त आपने ज अंजलि जोडवा माटे छे, मारा कान आपनी ज कथा सांभगवामां लीन रहे छे, मारी आंख आपना ज सुंदर रूपने देख्या करे छे, अने मने जे व्यसन छे ते आपनी सुंदर स्तुतिओ रचवानुं ज छे; मारुं शिर पण आपने ज नमवामां तत्पर छे.—हे प्रभो! आम सर्व प्रकारे हुं आपनुं आराधन कर्या करुं छुं. तेथी हे तेजपते! हे केवलज्ञानी प्रभो! हुं तेजस्वी छुं, सुजन छुं अने सुभी छुं.

(-जुओ, श्री कानक्ष्यामी अभिनंदनग्रंथ पानुं-२१७)

* * *

—मुनि रत्नसिंहे नेम-राजुलनुं 'प्राणप्रिय' नामनुं काव्य रच्युं छे; ४८ पदोनी ते रचनामां दरेक श्लोकनी अंतिम पंक्तिरुपे, भक्तामर-स्तोत्रना ज दरेक श्लोकनी अंतिम पंक्ति भूडीने पादपूर्ति-रचना करी छे.

—भक्तामर-शतद्वयी नामनी एक रचनामां कोई कविअे आ भक्तामरनी ज पंक्तिओ लઈने समस्या-पूर्ति करी छे एटले के दरेक पदमां पहेली एक पंक्ति भक्तामरनी छे ने बाकीनी त्रिश पंक्तिनी नवी रचना करी छे.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૩૬]

[૪૨]

[૪૨. વલાત તુરંગ...]

જેના અંતરમાં જિનરાજ બિરાજે...તેને ભય કેવો ?

(૫. જિનમાર્ગનો આશ્રય કરનારને શત્રુસેનાનો ભય નથી.)

બલ્યાત તુરંગ-ગજગર્જિત ભીમનાદં
આજૌ બલં બલવતાં અરિભૂપતીનામ।
ઉદ્યત દિવાકર મહુખ શિખાપવિદ્ધ
ત્વત કીર્તનાત તમ ઇવાંશુ ભિદાભુપૈતિ।

નાચે તુરંગ ગજ શબ્દ કરે મહાન,
એવું રણે નૃપતિનું બળવાન સૈન્ય;
ભેદાય છે તિમિર જેમ રવિ કરેથી,
છેદાય શીધ ત્યમ તે તુજ કીર્તનેથી.

આ શ્લોકનું નામ ‘શત્રુભયનિવારક સ્તુતિ’ છે.

ઉદ્ઘટા અને ગર્જના કરતા હાથી-ધોડાના ભયંકર કોલાહલથી ભરેલી યુદ્ધભૂમિમાં બળવાન શત્રુરાજાઓના સૈન્યની વર્ણે ધેરાયેલ હોવા છીતાં, હે જિનદેવ ! આપનો ભક્ત જ્યાં આપનું સ્મરણ-કીર્તન કરે છે ત્યાં તો, જેમ સૂર્યના ઉદ્યથી અંધકાર ભેદાદ્ધ જાય તેમ શત્રુસેના ભેદાદ્ધ જાય છે, છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે. પ્રભો, અંતરમાં અમે આપના માર્ગની ઉપાસના કરીએ છીએ ત્યાં ઉદ્યભાવોનો ધેરો ભેદાદ્ધને છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે. આ રીતે જેના અંતરમાં જિનરાજ બિરાજમાન છે તેને શત્રુસેનાનો કે ઉદ્યભાવોનો ભય નથી; તેનાથી ભિન્ન રહીને નિર્ભયપણે તે મોક્ષને સાધે છે.

[૪૨. બલાત તુરંગ...]

[૧૩૭]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

કોઈવાર ધર્મિયાજી પણ યુદ્ધમાં હારી જાય (-જેમ ભરતરાજી યુદ્ધમાં બાહુબલી સામે હારી ગયા), અશુભઉદ્યથી એમ બને, પણ જ્ઞાનિધર્મિયાની જ્ઞાનચેતના તે અશુભઉદ્ય સામે હારી જતી નથી. જ્ઞાનચેતનામાં ૧૪૮ કર્મના બંધનને તોડવાની તાકાત છે, ત્યાં બીજા બંધનની શી વાત ! કહે છે કે માનતુંગસ્વામીના બંધન આ સ્તુતિ વડે તૂટી થયા હતા. અરે, નિશ્ચય જિનભક્તિથી ૧૪૮ કર્મ પ્રકૃતિનાં બંધન પણ તૂટી જાય તો પછી વ્યવહારભક્તિથી પુષ્યની ઉદ્દીરણા થતાં કોઈને બહારનાં બંધન તૂટી જાય-તો એમાં આશ્રય શું છે ! પરમાત્મતત્ત્વની ભાવનાવાળાને વળી બંધન કેવાં ! પરમાત્મભાવનાના અચિંત્ય સામર્થ્યથી મોહાદિના બંધન પણ તડાક કરતા તૂટી પડે છે. જ્ઞાનીની ચેતના અંતરમાં નિર્ભયપણે મોહાદિ શત્રુને જીતી લ્યે છે, ને ત્યાં વિશિષ્ટપુષ્યયોગે બહારના શત્રુ પણ જીતાઈ જાય છે.-હે દેવ ! આપની ભક્તિનો જ આ પ્રભાવ છે-આમ કહીને સર્વજ્ઞપદનું કીર્તન કર્યું છે, તેનો મહિમા કર્યો છે, અને તે પરમ પદની ભાવના કરી છે.

પ્રભો, આપ પરમાત્મા અમારા પક્ષમાં (હૃદયમાં) બિરાજો છો, પછી અમારી સામે શત્રુનું બળ કેવું ? બળવાન મોહશત્રુનું જોર પણ અમારી ચેતના સામે ચાલી શકે નહિ. યુદ્ધભૂમિમાં હાથી-ઘોડા ઊછળતા હોય, તોપના ગોળા કે બોમ્બના ગોળા વરસતા હોય, તેની વચ્ચે પણ ભયભીત થઈને જ્ઞાનીઓ કદી જિનમાર્ગને છોડતા નથી. સૂરજ ઉગે ને અંધારું વીખાઈ જાય, તેમ જિનભક્તિરૂપ સૂર્યના પ્રતાપથી અશુભકર્મો વીખાઈ જાય છે. હે દેવ ! જ્યાં આપના કેવળજ્ઞાનનો સ્વીકાર અને સત્કાર કરીએ છીએ ત્યાં જ્ઞાનચેતના જળકી ઉઠે છે ને મિથ્યાત્વાદિ અંધકાર દૂર ભાગે છે, પાપકર્મો પણ પલટી જાય છે. આ રીતે આપના સમ્યક્માર્ગનું શરણ લેતાં, હે વિજેતા જિન ! અમારો પણ સંસાર સામે વિજય જ છે; સંસારને ભેદીને અમે અમારા સર્વજ્ઞપદને જીતી લેશું, કેવળજ્ઞાનવૈભવ પ્રાસ કરશું.

-આમ નિશ્ચય-વ્યવહારની સંધિસહિત જિનભક્તિ કરતા-કરતા સાધકજીવો આહૃતાદપૂર્વક પોતાના સિદ્ધપદને સાધે છે.-આવી અપૂર્વ ભક્તિનું આ વર્ણન છે. [૪૨]

-*

મોક્ષની ટિકિટ

ચૈતન્યતત્ત્વની મહત્ત્વા દુનિયામાં સર્વોત્કૃષ્ટ છે.
ચૈતન્યતત્ત્વના પ્રેમી સાધર્મિનો સુયોગ થવો તે સુપાત્રતાની નિશાની છે.
આ કાળમાં આવા સાધર્મા મળવા ને ચૈતન્યપ્રેમ જગવો તે
મોક્ષની ટિકિટ મળવા બરાબર છે.

૪૩. કુન્તાગ્ર ભિન્ન...]

[૧૩૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૪૩]

જેના અંતરમાં જિનરાજ બિરાજે.....એને ભય કેવો ?

(દ. જિનમાર્ગનો આશ્રય કરનારને યુદ્ધનો ભય નથી)

કુન્તાગ્ર ભિન્ન ગજશોળિત-વારિવાહ
વેગાવતાર તરણાતુર યોધ ભીમે ।
યુદ્ધ જયં વિજિત દુર્જય જેય-પક્ષા:
ત્વત્પાદપંકજ-વનાશ્રયિણો લભંતો ॥

બછી થકી હણિત હસ્તિ રૂધિર વ્ધે છે,
યોદ્ધા પ્રવાહ થકી આતુર જ્યાં તરે છે;
એવા યુદ્ધે અજ્ઞત શત્રુ જીતે જનો તે,
ત્વત્પાદ પંકજરૂપી વન શર્ષી લે જે.

આ શ્લોકનું નામ ‘યુદ્ધભયનિવારકસ્તુતિ’ છે.

બક્તમુક્ષુ ભયંકર યુદ્ધભૂમિ વચ્ચે પણ જિનરાજને ભૂલતો નથી. જે યુદ્ધભૂમિમાં ભાલાંની અણીથી ભેદાઈ ગયેલા હાથીના લોહીનો રેલો પાણીના પ્રવાહની જેમ વહેતો હોય એને યોદ્ધાઓ તે લોહીના પ્રવાહને ઓળંગવા આકુળ-વ્યાકુળ થઈને દોડતા હોય, એવા ભયંકર યુદ્ધમાં, જેને જીતવા કઠણ હોય એવા શત્રુઓને પણ, હે જિનેન્દ્ર ! આપના પાદ-પંકજરૂપ વનનો આશ્રય કરનારા ભવ્યજીવો, રમતવાતમાં જીતી લ્યે છે.

પ્રભો ! આપના જેવા અજેય સર્વજ્ઞપુરુષનો અમે આશ્રય લીધો, હવે અમને જીતનારા કોણ ?-અમારો જ વિજય છે. શુભાશુભ કર્માના ઉદ્યરૂપ યુદ્ધભૂમિ, તેમાં પોતાનો શુદ્ધ-

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૩૮]

[૪૩. કુન્તાગ્ર ભિત્ર...

બુદ્ધસ્વભાવ અનંતા ગુણપુષ્પોથી ખીલેલો બાગ, તેનો જે આશ્રય લ્યે છે, તે ઉદ્યની સેનાને જીતી લ્યે છે; અંતરના કે બહારના શત્રુથી તે ભયભીત થતો નથી; સ્વભાવમાં નિઃશંક અને નિર્ભયપણે તે પોતાના મોક્ષ-સામ્રાજ્યને સાથે છે. જેમ સુંદર ઉપવનની શીતલ છાયાનો આશ્રય કરનારને આતાપ લાગતો નથી, તેમ સ્વભાવના અતિ સુંદર શાંત ચેતનબાગમાં વિશ્રામ કરનારને સંસારનો કે શત્રુનો આતાપ લાગતો નથી, તે શીતળ-શાંતિને વેદે છે. હે દેવ ! આત્માના સર્વજ્ઞપદનો ને જિનપદનો જ આ મહિમા છે. આપના સર્વજ્ઞપદનો અચિંત્ય મહિમા જેના અંતરમાં વસી ગયો તેને હવે નિર્ભયપણે મોહશત્રુને જીતતાં કોઈ રોકી શકે નહિ. યુદ્ધભૂમિની વચ્ચે પણ જાણે શાંત-બળીચામાં બેઠા હોય, તેમ ઉદ્યભાવોની વચ્ચે પણ ધર્મ-જિનભક્ત શાંત-ચૈતન્યબાગમાં કેલિ કરે છે.

જેમ શ્રીકૃષ્ણ જેવા પુષ્યવંત મહાત્મા જેના પક્ષમાં, તેની જીત જ હોય, તેમ સર્વજ્ઞ સ્વભાવી પરમાત્મા જેના હૃદયમાં, તેની મોહ સામે જીત જ હોય. ધર્માત્મા યુદ્ધભૂમિ વચ્ચે પણ પરમાત્માને ભૂલતા નથી, સ્વભાવને ભૂલતા નથી; તે વખતેય શરીર અને રાગાદિથી ભિન્ન ચિદાનંદસ્વભાવના શ્રદ્ધા-જ્ઞાન તેને અખંડપણે ચાલુ રહે છે અને તેના જોરે તે મોહવિજેતા બને છે; તથા પુષ્યથોળે બહારના શત્રુને પણ તે જીતી લ્યે છે. ધર્માત્માને સાધકદશામાં વિશિષ્ટ પુષ્ય બંધાય છે, તેનો ઉદ્ય આવતાં તે બહારના શત્રુને પણ યુદ્ધમાં જીતી લ્યે છે, અજેય શત્રુ પણ તેનો દાસ બની જાય છે.

મથુરાનગરીના રાજી મધુ સમ્યગ્દેછિ હતા; ભરત સામે લડતાં લડતાં તેનું શરીર બાણથી વીધાઈ ગયું, પણ તે ધર્મને ન ભૂલ્યા, ઉલ્લંઘન વિશેષ વૈરાગ્યભાવના જાગી, ને ધાયલપણે હાથી ઉપર બેઠા બેઠા જ ભાવસંયમ ધારણ કરીને સમાધિમરણ કર્યું. કર્મનો ઉદ્ય એના ધર્મને ધાયલ ન કરી શક્યો, વીતરાગભાવ વડે તેણે ઉદ્યને જીતી લીધો.

બહારનો શત્રુ ન જીતાયો, પોતે ધાયલ થયા તોપણ મોહશત્રુને તો જીતી લીધો. યુદ્ધભૂમિની વચ્ચે, હાથી ઉપર બેઠા બેઠા, ધાયલ શરીરે પણ અંદરની ચેતનાને ધાયલ થવા ન દીધી, ચેતનાને જગાડીને વૈરાગ્યપૂર્વક સંયમ લીધો. આ રીતે જિનદેવના ભક્ત કોઈ સ્થિતિમાં જિનધર્મને ભૂલતા નથી, તેથી તેમનો વિજય જ છે. એક રીતે જોઈએ તો આખો સંસાર તે ઉદ્યભાવો સામેનો સંગ્રામ છે, તેમાં સાધકજીવ જિનભક્તિરૂપ શાંત હથિયાર વડે જીત મેળવે છે.

૪૪. અંમોનિધૌ કૃભિત...]

[૧૪૦]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૪૪]

જેના અંતરમાં જિનરાજ બિરાજે.....તેને ભય કેવો ?

(૭. જિનમાર્ગનો આશ્રય કરનારને તોફાની સમુદ્રનો પણ ભય નથી)

અંમોનિધૌ કૃભિત ભીષણ નક્રચક્ર
પાઠીન પીઠ ભય દોલ્વણ વાડવાગનૌ।
રંગતરંગ શિખરસ્થિત યાનયાત્રા:
ત્રાસં વિહાય ભવત: સ્મરણાદ વ્રજંતિ ॥

જ્યાં ઊછળે મગરમચ્છ તરંગ જાજા,
ને વાડવાંની ભયકારી થકી ભરેલા;
એવા જ સાગર વિષે સ્થિત નાવ જે છે,
તે નિર્ભયે તુજતાણા સ્મરણે તરે છે.

(આ શ્લોકનું નામ 'જલવિપત્તિનાશક અથવા સમુદ્રભયનિવારક-સ્તુતિ' છે.)

મોટી મોટી સ્તીમર પણ જેના મોદામાં ચાલી જાય એવા મોટા ભીમકાય માછલાં, તેમજ ભયંકર મધર, જળઘોડા વગેરે ફૂર જલચર પ્રાણીઓ, તેમના ઊછળાથી જે કૃબ્ધ-ડામાડોળ થઈ રહ્યો છે એવો સમુદ્ર; અને વળી તે સમુદ્રની વચ્ચે મોટો વડવાનલ અણી ફાટયો હોય; એવા સમુદ્રની વચ્ચે ઊછળતા તોફાની મોજાં ઉપર ડગમગતી નૌકામાં બેઠેલો પુરુષ પણ, હે જિનેન્દ્ર ! આપનું સ્મરણ કરે છે ત્યાં ત્રાસ વગર તે સમુદ્રને પાર કરે છે. અહા, આપના ગુણચિંતનવડે તો ભવસમુદ્રનો પણ પાર પમાય છે ત્યાં બીજા સમુદ્રની શી વાત ! તોફાની ભવસમુદ્રની વચ્ચે પણ જેના અંતરમાં જિનસ્વભાવનું ચિંતન છે તે નિર્ભયપણે સંસારસમુદ્રને પાર કરે છે.

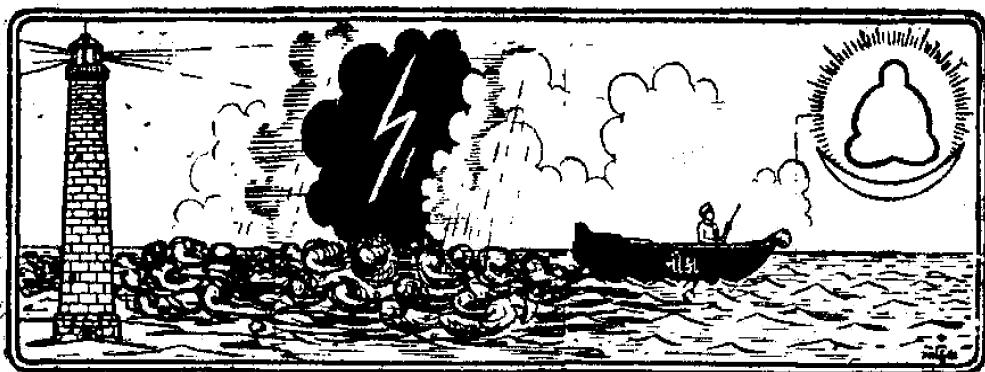
એક શ્રદ્ધાળુ-પુષ્યવંત શેઠ વેપાર કરતા હતા; તેનું એક વણાણ માલ ભરીને આવતું હતું. પરદેશથી ૧૦૦ વણાણ આવતા હતા તેમાં તેનું એક વણાણ હતું. એવામાં મુનિમજી સમાચાર લાવ્યા કે શેઠજી ! જે સો વણાણ આવતા હતા તેમાંથી માત્ર ૧ વણાણ બચ્યું છે, બાકીનાં ૮૮ દરિયામાં દૂબી ગયા છે.-શેઠ જરાય ગભરાયા વગર કહ્યું: મુનિમજી !

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૪૧]

[૪૪. અંભોનિધૌ કુમિત...]

ચિંતા ન કરો; જાઓ, તપાસ કરો...જે એક વહાણ બચ્યું છે તે આપણું જ હશે. મને મારા પુષ્યનો ભરોસો છે, મારું વહાણ દરિયામાં ડૂબે નથી. પછી મુનિમજીએ તપાસ કરતાં જે એક વહાણ ઊગર્યું તે વહાણ તે શેઠાં જ હતું. તેમ અહીં સમ્યજ્ઞિ-ધર્માત્માને, ભગવાનજા ભક્તને જિનમાર્ગનો અને પરમાત્મસ્વભાવનો વિશાસ છે કે મારું વહાણ-મારો આત્મા સંસારસમુદ્રમાં ડૂબે નછે. સંસારથી તરનારા જે થોડા જીવો-તેમાં હું છું. સંસારસમુદ્રમાં પુષ્ય-પાપના અનેક તોફાન, તેના મોજાં વચ્ચે પણ મારો આત્મા મોક્ષને સાધવાના માર્ગમાં જ છે.-આમ પોતાના પરમાત્મસ્વભાવનો વિશાસ ને જિનમાર્ગની ભક્તિ ધર્માજીવને ક્ષણમાત્ર પણ ખસતી નથી, નિર્ભયપણે તે ભવસમુદ્રને તરી જાય છે. જિનદેવની ભક્તિ ભવસમુદ્રને પાર કરાવનારી નૌકા છે; તેમાં બેસીને સાધકજીવો મોક્ષપુરીમાં જાય છે.

અહા, જેના અંતરમાં જિનદેવ બિરાજે છે, રાગથી ભિન્ન શુદ્ધચૈતન્યતત્ત્વ જેના અનુભવમાં છે, તેને તો ભવનો આ મોટો દરિયો પણ, ગાયની ખરીથી થયેલા નાના ખાબોચિયા જેવો અલ્ય થઈ જાય છે, રમતવાતમાં તે એને ઓળંગી જાય છે. ધર્માને વિશાસ છે કે જિનમાર્ગના પ્રતાપે હું હવે ભવસમુદ્રને તરીને મુક્તિપુરીના કિનારે પહોંચી ગયો છું. આ રીતે હે દેવ ! આપનો ભક્ત કોઈ જાતના ત્રાસ વગર નિર્ભયપણે મોક્ષને સાધે છે. જેમ આપ ભવસમુદ્રને તરી ગયા તેમ આપનો ભક્ત પણ આપને નજરમાં રાખીને ભવસમુદ્રને તરી જાય છે.

[૪૪]

- * -

અફર પ્રયાણ થચ્યું આ મણારું મુક્તિનગરના ધ્યેયે...

તુફાન-તરંગથી ઉછાને દરિયો એને તરવું મારે...

મોટો દરિયો ભવસાગરનો...નૌકા મારી નાની,

છોને' નાની પણ એ નૌકા ભવથી તારણહારી...

-એવી અજબ મારી નૌકા, એમાં બેસી મેં તો મુક્તિપ્રયાણ આદર્યું.

૪૫. ઉદ્ભૂત ભીષણ...]

[૧૪૨]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૪૫]

જેના અંતરમાં જિનરાજ બિરાજે...તેને ભય કેવો ?

[C. જિનમાર્ગનો આશ્રય કરનારને ભીષણ રોગનોય ભય નથી.]

ઉદ્ભૂત ભીષણ જલોદરભાર ભગ્ના:

શોચ્યાં દશાં ઉપગતા: ચ્યુત જીવિતાશા:

ત્વત્ પાદપંકજરજોડમૃત દિગ્ધ દેહા:

મત્યા ભવન્તિ મકરધ્વજતુલ્ય રૂપા: ||

જે ભગ્ન છે ભયદ રોગ જલોદરેથી,

પાખ્યા દશા દુઃખદ આશ ન દેણ તેથી;

ત્વત્પાદ-પચ-રજ-અમૃત નિજ દેણે,

ચોળે બને મનુજ કામ સમાન રૂપે.

ઉત્પજ્ઞ થયેલા ભયંકર જલોદર રોગના ભારથી જે ભાંગી પડ્યો છે, જેની દશા અત્યંત કલાશાજનક છે, અને જેના જીવનની પણ આશા નથી, એવો મનુષ્ય પણ હે જિનેન્દ્ર ! જો આપના પાદપંકજની રજરૂપ અમૃતવડે પોતાના શરીરને સીયે છે તો તે પુરુષ રોગરહિત અને કામદેવ જેવા સુંદર રૂપવાળો બની જાય છે.

અહો દેવ ! શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપે આપને ઓળખતાં મિથ્યાત્વ જેવો ભયંકર મોહરોગ પણ ક્ષણમાં દૂર થઈ જાય છે ને આત્મા સમ્યકૃત્વના અપૂર્વ રૂપને ધારણ કરીને અલ્પકાળમાં સ્વયં આપના જેવો પરમાત્મા બની જાય છે; ત્યાં આપની ભક્તિના પ્રતાપે (શુભભાવથી પુણ્યની ઉદીરણા થતાં) બાધ્ય રોગ મટીને સુંદર રૂપની પ્રાસિ થાય-તો તેમાં

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૪૩]

[૪૫. ઉદ્ભૂત ભીષણ...]

કઈ મોટી વાત છે ! જલોદરથી ઝૂલીને જેનું પેટ ફાટી પડતું હોય, એકદમ બેડોળ શરીર થઈ ગયું હોય, ચાલી પણ શકતો ન હોય, મરણતુલ્ય દશા થઈ ગઈ હોય, જ્યાં હુનિયાનું બીજું કોઈ ઔષધ કામ ન કરતું હોય, એવા રોગમાં કે કોઠ વગેરે ભયાનક રોગમાં પણ જિનગુણના મહિમારૂપ ઔષધનું જે સેવન કરે છે તે નીરોગ થઈ જાય છે, કામદેવ જેવું સુંદર રૂપ તેને મળે છે. આવા પ્રસંગ માટે રાજા શ્રીપાળ વગેરેના દિશાંત પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે. આવા પ્રસંગ કોઈને બને છે, કોઈને બહારમાં નથી પણ બનતા. સનતકુમાર ચક્રવર્તી, જેનું રૂપ દેવોએ પણ વખાળ્યું, તેઓ સાધુ થયા ને શરીરમાં કોઢનો ભયંકર રોગ લાગુ પડ્યો...પણ ચૈતન્યસાધનામાં મસ્ત તેમને શરીરના રોગની દરકાર ક્યાં હતી ? અરે, એક દેવ વૈદનું રૂપ ધારણ કરીને રોગ મટાડવા આવ્યો...ત્યારે સાધુ-સનતકુમાર કહે છે: મારે તો મારો ભવરોગ મટાડી દેવો છે; આ શરીરનો રોગ તો મોઢાનું થૂક ચોપડતાં મટી જાય તેમ છે. (-તેમને એવી લભિદ્ધ હતી.) આ રીતે શરીરમાં રોગ આવે તોપણ ધર્માત્મા નિર્ભયપણે આત્માને સાધે છે.

કેટલાક મુનિવરોને એવી લભિદ્ધ હોય છે કે તેમના શરીરને સ્પર્શની જે ફવા આવે તેના વડે પણ ગમે તેવો રોગ દૂર થઈ જાય; તેમના ચરણવડે સ્પર્શયેલી ધૂળવડે પણ રોગ દૂર થઈ જાય. કેવળી ભગવાનને તો ‘ચરણરજ’ હોતી નથી, તેઓ તો આકાશમાં વિચરે છે. પણ ચરણરજ કહેતાં ભગવાનના ચરણ પ્રત્યેની ભક્તિ સમજવી, તેના વડે રોગ મટી જાય છે. હે દેવ ! આપના ચરણની રજ વડે પણ ભયંકર રોગ મટી જાય છે તો પછી સાક્ષાત્ આપને જ અમારા હદ્યમાં બેસાડી દેતાં અમારો મોઢરોગ મટી જાય એમાં શું આશ્રય ! આપ જ્યાં બિરાજો ત્યાં કોઈ રોગ રહે નથી. હે જિનદેવ ! આપે કહેલા શુદ્ધચૈતન્ય તત્ત્વના સમ્યક્શ્રદ્ધા-જ્ઞાનરૂપ અમૃત વડે જે પોતાના અસંખ્યપ્રેદેશને સીચે છે તેને મિથ્યાવાદિ સર્વ રોગ દૂર થઈ જાય છે ને સમ્યક્ત્વાદિરૂપ સુંદરતા પ્રગટે છે; તે સંપૂર્ણ નીરોગી એવા સિદ્ધપદને પામે છે. ત્યાં વચ્ચેના કાળમાં ઈન્જ-કામદેવ-ચક્રવર્તી-તીર્થકર વગેરે હિવ્ય રૂપવાળી પદવી સહેજે ઇચ્છા વગર આવી જાય છે. બાહુબલી કામદેવ હતા, ભરતરાજ ચક્રવર્તી હતા, ઋષભદેવ તીર્થકર હતા, પણ તે બધાય અંતરમાં દેષ્ઠી લિન્ન અતીન્દ્રિય ચૈતન્યપદને દેખનારા હતા, ને તેની જ ઉપાસના વડે સિદ્ધપદને પામ્યા છે. ભગવાનના ભક્તનું ધ્યેય પુષ્પમાં-રાગમાં કે સંયોગમાં નથી, એના ધ્યેયમાં તો શુદ્ધ આત્મા જ છે; પરમાત્મા જેવા પોતાના શુદ્ધાત્માને ધ્યેય બનાવીને નિર્ભયપણે તે મોક્ષમાર્ગમાં વિચરે છે. પરમાત્મપણું તે જ આત્માનું સર્વोત્કૃષ્ટ સુંદર રૂપ છે; જિનચરણનું અમૃત સેવનારને તેની પ્રાસિ થાય છે. [૪૫]

૪૬. આપાદકંઠ...]

[૧૪૪]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

[૪૬]

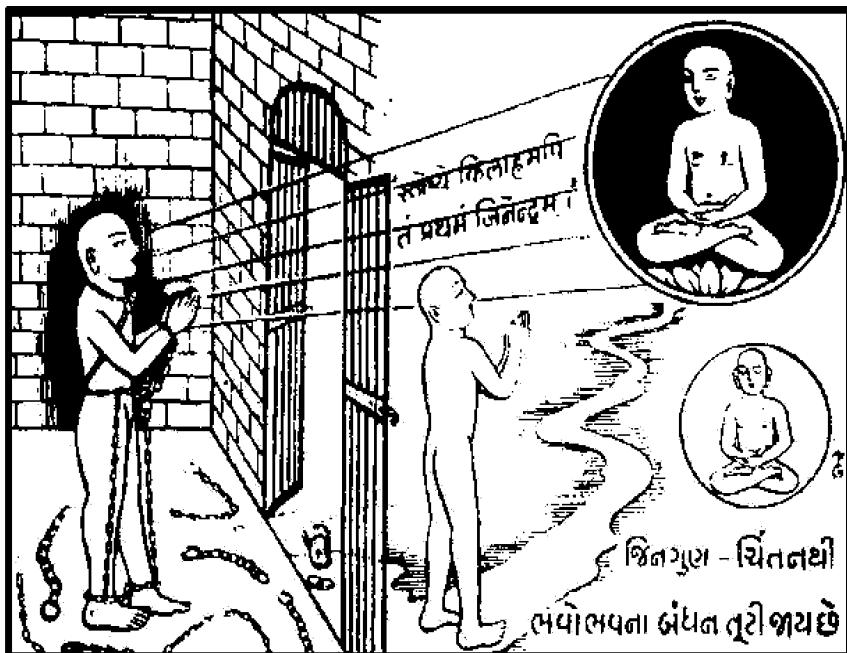
જેના અંતરમાં ભગવાન બિરાજે...એને ભય કેવો ?

(૮. જિનમાર્ગનો આશ્રય કરનારને બેડીના બંધનનો ભય નથી)

[ભવ વગરના ભગવાન જેના અંતરમાં બેઠા એને ડવે ભવ કેવો ને ભય કેવો ?]

આપાદકંઠ ઉરુશૃંગલ વેણિતાંગ
ગાઢં બૃહત્ નિગડકોટિ નિધૃષ્ટ જંધા: ।
ત્વન્નામ મંત્રમનિશં અનુજા સ્મરંત:
સદ્યઃ સ્વયં વિગત બંધભયા ભવંતિ ॥

બેડી જડી પગથી છેક ગળા સુધીની,
તેની જીણી અહીંથી જાંધ ઘસાય જેની;
એવા અહોનિશ જપે તુજ નામ-મંત્ર,
તો તે જનો તુરત થાય રહિત બંધ.

જેને પગથી માંડીને ગળા સુધી મોટી મોટી બાંધ્યો છે, ગાઢ બાંધેલી લોખંડની બેડીના ઘર્ષણથી જેની જંધા-પગ વગેરે છોલાઈ ગયા છે,—એવો પુરુષ પણ હે જિનેન્દ્રદેવ ! જો આપના નામરૂપી મંત્રનું નિરંતર સ્મરણ કરે તો તરત જ તે સ્વયં બંધનભયથી છૂટી જાય છે.

આ સ્તોત્રવડે જિનસ્તુતિ કરતાં માનતુંગ મુનિરાજને પોતાને તો બેડી વગેરેનાં બંધન તૂટી ગયા હતા—એ વાત પ્રસિદ્ધ છે; એ રીતે પુષ્યયોગે કોઇને બહારનાં બંધન તૂટી જાય, કોઇને ન પણ તૂટે, છતાં ‘બંધનનો ભય’ તો છૂટી જ જાય છે (વિગત બંધભયા ભવં);

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૪૫]

[૪૬. આપાદકંઠ ઉરુ...]

તથા અંદરના મોહબંધન તો ચોક્કસ તૂટે જ છે. ધર્માસા જિનભક્ત જેલમાં બેઠાબેઠા પણ ‘જિનગુણ-ચિંતન’ દ્વારા ‘નિજગુણ-ચિંતન’ વડે (આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપના ચિંતન વડે) પોતાને ‘મુક્ત’ અનુભવી શકે છે. ત્યાં તેને બંધનભય રહેતો નથી, જેલનાં તાળાં તેને રોકી શકતા નથી, ને સુવિશુદ્ધ પરિણામને લીધે તેને પૂર્વબદ્ધ કર્મો પણ તડાક કરતા તૂટી જાય છે.

અહીં ભક્તામરસ્તોત્રની રચનામાં તો બેડીનાં બંધન કે જેલનાં તાળાં પુણ્યપ્રભાવે તૂટી ગયા; પણ એવો પ્રસંગ ન બને તોપણ શુદ્ધભાવે જિનગુણસ્તવનનો મહિમા કાંઈ ઓછો નથી. જિનદેવ પ્રત્યેના ‘ભાવનમસ્કાર’ ને તો પાપનો નાશક, પુણ્યનો વર્દ્ધક ને પરંપરા મોક્ષફળ દેનાર કહ્યો છે. (ભગવતી આરાધના: ગુજરાતી ગાથા ૭૫૨, ૭૬૧)

શ્રી કુંદકુંદસ્વામીએ પણ પ્રવચનસાર ગા. ૮૦ માં કહ્યું છે કે—

‘જે જાણતો અર્હિતને ગુણ-દ્રવ્ય ને પર્યાપ્તા,
તે જીવ જાણો આત્મને, તસ્ય મોહ પામે લય ખરે.’

અર્હત ભગવંતો દ્રવ્યથી-ગુણથી-પર્યાપ્તથી સર્વ પ્રકારે શુદ્ધ ચેતનામય છે, રાગનો અંશ પણ તેમનામાં નથી; મારા આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ પણ અર્હત જેવું જ શુદ્ધ ચેતનામય ને રાગ વગરનું છે-આમ અંતર્મુખ અભ્યાસ કરતાં, પોતાની ચેતના રાગથી જુદી પરીને, શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપમાં જ લીન થઈને નિર્વિકલ્પઅનુભૂતિ થાય છે, ને તે ચેતનામાં મોહ રહી શકતો નથી. એ રીતે સમ્યજ્ઞશર્ણન પામીને તે જીવ મિથ્યાત્વનો નાશ કરે છે.—આ સાચી જિનભક્તિનું ફળ છે. એને જ (સમયસાર ગા. ૧૧માં) સર્વજ્ઞની પરમાર્થસ્તુતિ કહેવામાં આવી છે. જુઓ તો ખરા, જૈનસંતોની વાત ! ચારે પડખેથી એક જ પ્રયોજન બતાવીને શુદ્ધાત્મામાં લઈ જાય છે ને બંધનથી છોડાયે છે. ‘જિન જેવા નિજ’ સ્વભાવમાં એકાગ્રતારૂપ (-સમ્યજ્ઞશર્ણ-જ્ઞાન-ચારિતરૂપ) જે પરમાર્થ જિનભક્તિ, તેના વડે મિથ્યાત્વથી માંગીને બારમા ગુણસ્થાન સુધીના ભવા કર્મબંધનની બેડી છેદાઈ જાય છે ને આત્મા પોતે મુક્ત-સર્વજ્ઞપરમાત્મા બની જાય છે. આત્માનો સ્વભાવ બંધન વગરનો, શુદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત છે, તેની ઉપાસના કરનાર જીવ બંધનમાં કેમ રહે ? જિનદેવના ભક્તને એટલે કે શુદ્ધાત્માના ઉપાસકને એવો ભય કે શંકા નથી રહેતી કે ‘મારે હજુ અનંત ભવ સુધી બંધન રહેશે !’ સ્વભાવસન્મુખ થઈને હું મોક્ષના પંથે ચઢ્યો ત્યાં હવે અનંત ભવ છે જ નહીં, અલ્પકાળમાં જ મુક્તિ થવાની છે-એમ તે ધર્મી જીવ નિઃશંક હોય છે. ભવ વગરના ભગવાન જેના અંતરમાં બેઠા, હવે એને ભવ કેવો ? ને બંધનનો ભવ કેવો ? મુક્ત-પરમાત્મા મારા અંતરમાં...મારી ચેતનામાં બિરાજે છે, તો હવે મારી ચેતનામાં મોહના કે કર્મના બંધન રહી શકે નહિએ-એમ ધર્મી નિઃશંક છે.

શ્રી માનતુંગસ્વામી પ્રભાવશાળી દિગંબર મુનિ હતા; પ્રસિદ્ધ કથાઅનુસાર ઉજ્જૈનના રાજી ભોજે તેમની શક્તિની પરીક્ષા કરવા તેમને બેડીના બંધન બાંધીને જેલમાં પૂર્ય હતા;

[૪૬. આપાદકંઠ ઉરુ...]

[૧૪૬]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

તે વખતે ભગવાન આદિનાથ જિનેજ્રની સ્તુતિ કરતાં-કરતાં તેમની બેડીનાં બંધન તૂટી થયા ને કર્મના બંધન પણ તૂટી ગયા. તે પ્રસંગમાં તેમણે ભગવાન ઋષભદેવનું ચિંતન કરીને જે સ્તુતિ કરેલી તે જ આ ‘ભક્તામર-સ્તોત્ર.’ ધર્માત્મા સાધકજીવોને (તેમજ યમપાલ-ચાંડાલ જેવા મિથ્યાટિષ્ટિ જીવોને પણ) પુષ્યયોગે બહારમાં કોઈવાર આવો અતિશય બની જાય છે, પણ તેમાં મહત્વ ધર્મની સાધનાનું ને ભગવાનના ગુણમહિમાનું છે, રાગનું કે પુષ્યનું નહીં. આમ બરાબર સમજુને બેદજ્ઞાનપૂર્વક ભક્તિ કરવી જોઈએ. આ વાત જે સમજે તેને વીતરાગ ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિ-બહુમાનનો ભાવ ઉલ્લસે જ.

માનતુંગમુનિરાજે ભાવભીની જિનસ્તુતિ કરી...અને યમત્કાર થયો! એમના બંધનની બેડીઓ સ્વયમેવ તૂટી પડી, જેલના દરવાજ ખુલી ગયા. વિશુદ્ધપરિણામના બળે અશુભકર્માનો ઉદ્ય દૂર થયો ને શુભ કર્માનો ઉદ્ય આવ્યો; ઉપસર્ગ ટળ્યો ને જૈનધર્મની મહા પ્રભાવના થઈ. આ બહારના યમત્કાર કરતાંય ખરો યમત્કાર તો અંતરમાં ચૈતન્યની આરાધનાનો છે. આરાધના સાથે બહારના આવા અતિશયો તો ધર્માત્માને સહેજે બની જાય છે; ખરી કિંમત આરાધનાની છે. શ્રીમદ્રાજયંત્રજીએ કહ્યું છે કે આ સૂચિને વિષે એવો કોઈ પ્રભાવજોગ-અતિશય કે યમત્કાર નથી કે જે પૂર્ણપદને પામેલા પરમાત્માને પ્રાસ ન હોય! આમ કણીને તેમણે, ચૈતન્યના પરમાત્મપદ પાસે બહારના પુષ્યજન્ય અતિશયોનું તુચ્છપણું દેખાડ્યું છે. આત્માની પવિત્રતા પાસે પુષ્ય તો પાણી ભરે છે.

પ્રભો, કોઈ પૂર્વના પાપકર્માદ્યને લીધે બહારથી ભલે કોઈ જેલ કે બેડીનું બંધન હોય, પણ અંતરમાં નિર્દ્દીષ આરાધના વડે અમારો આત્મા ભવની જેલના બંધનથી છૂટી રહ્યો છે; અમારા હૃદયમાં આપ બિરાજો છો, આપની આરાધનાવડે ભવબંધન તૂટતાં બહારનાં બંધન પણ છૂટી જશે.—આમ જિનભક્ત ધર્માત્મા મોક્ષની સાધનામાં નિઃશંક વર્તે છે.

હે ભવ્યજીવો! આ સંસારબંધનથી છૂટવા તમે પરમ જિનભક્તિ સહિત શુદ્ધાત્માની ઉપાસના કરો.

[આ રીતે નવ ભયનિવારક ૮ શ્લોક ભક્તામર-સ્તોત્રમાં પૂરા થયા.) [૪૬]

“જિનગુણચિંતનથી આત્મા સ્વ-સ્વરૂપાનંદની શ્રેષ્ઠીએ ચડતો જાય છે. જેમ દર્પણ હાથમાં લેતાં મુખાદૃતિનું ભાન થાય છે તેમ સિદ્ધ કે જિનેશ્વરના સ્વરૂપના ચિંતનરૂપ દર્પણથી આત્મસ્વરૂપનું ભાન થાય છે.

જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામે છે.”

—શ્રીમદ્રાજયંત્ર: મોક્ષમાળા.

भक्तामर-स्तोत्र]

[१४७]

[४७. मत्तद्विपेन्द्र-मृगराज...]

[४७]

જ्यां જિનરાજ બિરાજે ત्यां ભય કેવો ?

मत्तद्विपेन्द्र - मृगराज - दवानलाहि-
संग्राम-વारिधि-महोदर-बन्धनोत्थम्।
તस्यासु नाशमुपयाति भयं भियेव
यस्तावकं स्तवमिमं मतिमानधीते ॥

જे મત ઇસ્તિ, અહિ, સિંહ, દવાનલાહિ,
સંગ્રામ, સાગર, જલોદર, બંધનોથી;
પેદા થયેલ ભય તે ઝટ નાશ પામે,
તહાં કરે સ્તવન આ મતિમાન પાડે.

શ્લોક ૩૮ થી ૪૬ માં જિનસ્તવન વડે જે જુદાજુદા અનેક ભયોના નિવારણની વાત કરી, તે બધા ભયોના નિવારણની સમુચ્ચય વાત આ શ્લોકમાં છે: હે જિનેન્દ્રદેવ ! આ પ્રમાણે જે મતિમાન પુરુષ આપના આ સ્તવનને પઢે છે તેને મધોન્મત્ત હાથી, સિંહ, દવાનળ, સર્પ, યુદ્ધભૂમિ, શત્રૂસેના, તોફાની સમુદ્ર, જલોદર રોગ કે બેડીનાં બંધન વગેરેનાં જે ભયો, તે પોતે ભયભીત થઈને તુરત જ નાશ પામે છે.

આહા, આપના ભક્તને તો ભય નથી, પણ ઉલ્લંઘ તે બધા ઉપસર્ગો અને ભયો આપની સ્તુતિવડે ભયભીત થઈ ને ભાગી જાય છે. પરમાત્મા જેના અંતરમાં બિરાજે તેને ભય કેવો ?

શાસ્ત્રોમાં કહું છે કે સમ્યજણિજીવો આત્મસ્વભાવમાં નિઃશંક હોય છે તેથી મરણ વગેરે સાત ભયથી રહ્ણિત હોય છે; તેમ અહીં કહે છે કે હે દેવ ! આપનો ભક્ત એટલે કે

૪૭. મત્તદ્વિપેન્દ્ર-મૃગરાજ...]

[૧૪૮]

[ભક્તામર-સ્તોત્ર

આપે કહેલા વીતરાગ ધર્મનો ઉપાસક સર્વ ભયોથી રહિત હોય છે; ભય પોતે ભયભીત થઈને તેનાથી દૂર ભાગે છે.—મૃત્યુ પોતે મરી જાય છે. આત્માના વિશુદ્ધપરિણામથી પાપકર્મો દૂર થઈ જાય છે તેથી બહારમાં પણ ઉપસર્ગજનિત ભય દૂર થઈ જાય છે; સર્વ ભયોથી રહિત એવા નિરામય મોક્ષપદને તે આનંદથી સાધે છે.

આ સ્તોત્રની શરૂઆતમાં કહું હતું કે જિનદેવને ‘સમ્યક્’ ભાવે પ્રણામું છું. અને અહીં કહું કે જે ‘મતિમાન’ જીવ આ સ્તવન કરે છે;—મતિ એટલે કે સર્વજ્ઞપરમાત્માની શ્રદ્ધા-ઓળખાણપૂર્વક સ્તુતિની આ વાત છે. સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ કેવું છે તે ઓળખતાં વિભાવથી ભિન્ન આત્મા લક્ષ્માં આવે છે, એટલે તે મતિમાનજીવ સમ્યક્ત્વાદિ પામીને ભવભયથી છૂટી જાય છે. સ્તુતિ કરવામાં જો રાગનો આદર કે સંયોગની અભિલાષા રાખે તો તે મતિમાન નથી, તેને સાચી સ્તુતિ કરતાં આવડતી નથી. મતિમાન-સુભુદ્ધિ જીવ તો રાગની કે સંયોગની અભિલાષા છોડીને વીતરાગસ્વભાવની ભાવનાથી જ સ્તુતિ કરે છે; ધન વગેરેની ભાવના તે નથી કરતો. જેના અંતરમાં આવી વીતરાગતાના ઘોલનરૂપ જિનસ્તુતિ છે તેનાથી ડરીને કર્મો દૂર ભાગી જાય છે; તેને તો કર્મોનો ડર નથી પણ ઉલટા કર્મો તેનાથી ડરીને દૂર ભાગે છે. જુઓ, આ ધર્મત્ત્વા-જિનભક્તની નિઃશંકતા !

ભક્તજનોએ સ્તુતિના ભાવ બરાબર સમજીને આવી જિનસ્તુતિ દરરોજ કર્તવ્ય છે. ઘણા જિજ્ઞાસુ જીવો દરરોજ આ ‘ભક્તામર-સ્તોત્ર’ ભણે છે—બોલે છે, પણ તેના અધ્યાત્મભાવો બરાબર સમજીને સ્વાધ્યાય કરે તો ખરો લાભ થાય, ને નિર્ભયપણે મોક્ષની સાધના થાય. તેથી આ પ્રવચનોમાં શ્રીગુરુએ તેના અધ્યાત્મભાવો ખોલ્યા છે તે જિજ્ઞાસુએ બરાબર સમજવા યોગ્ય છે.

હવે અંતિમ શ્લોકમાં સ્તોત્રનું ફળ બતાવીને ઉપસંહાર કરે છે.

- * -

અરે, સર્વગુણસમ્પન્ન ભગવાનના કલ્પનાતીત અનંત ગુણોનું આદેખન કરતાં-કરતાં આ નાનકડી લેખણી હવે ગભરાય છે ને થાકી જાય છે.

‘અરે લેખણી ! તું મત ગભરા ! ભગવાનના એક ગુણનું નામ પણ તર્ચી છાબે આવ્યું તો તું ધન્ય બન્ની ગઈ !’

- * -

भक्तामर-स्तोत्र]

[१४६]

[४८. स्तोत्रसजं तव...]

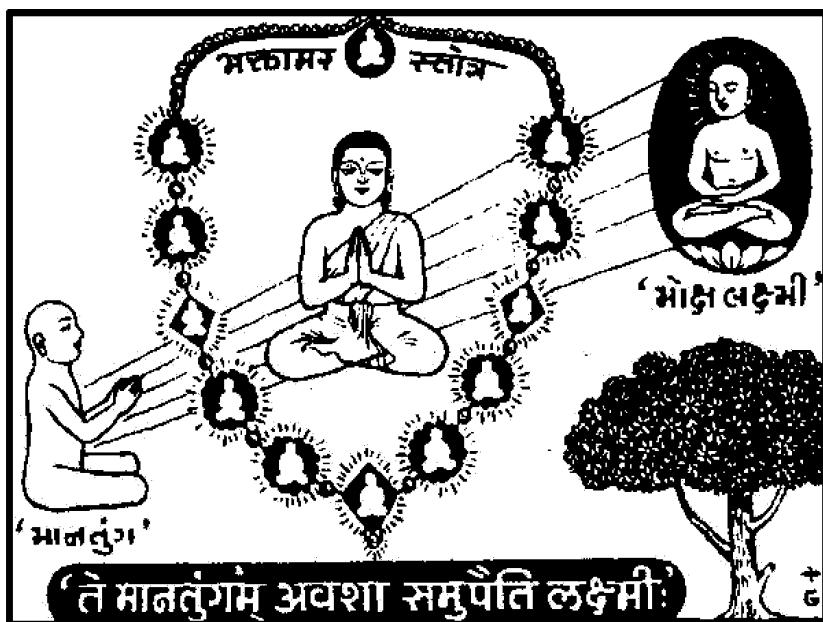
[४८]

ઉત્તમ ફળની સૂચનાપૂર્વક સ્તોત્રનો ઉપસંહાર

[૫૨માત્માની સાચી સ્તુતિ કરનાર પોતે પરમાત્મા બની જય છે]

સ્તોત્રસજં તવ જિનેન્દ્ર ગુણૈः નિબદ્ધાં
ભક્ત્યા મયા રુચિરવણ વિચિત્ર પુષ્પામ् ।
ધત્તે જનો ય ઇહ કંઠગર્તા અજસ
તં માનતુંગ અવશા સમુપૈતિ લક્ષ્મીઃ ॥

આ સ્તોત્ર-માળ તુજના ગુણથી ગુંથી મે,
ભક્તિથકી વિવિધ વર્ણરૂપી જ પુષ્પે;
તેને જિનેન્દ્ર ! જન જે નિત કંઠ નામે,
તે 'માનતુંગ' અવશા શિવલક્ષ્મી પામે.

આ આતેમ શ્લોકમાં સ્તોત્રના ઉપસંહારપૂર્વક તેનું ઉત્તમ ફળ પણ દેખાડતા, પ્રસંગતાથી સ્તુતિકાર કહે છે કે: અથે જિનેન્દ્રહેવ ! મેં આપના ઉત્તમગુણોવડે આ સ્તુતિમાળા ગુંથી છે, તે વિવિધપ્રકારનાં સુંદર શબ્દ-અલંકારો તેમજ દિશાંતોરૂપ રંગબેરંગી સુગંધીપુષ્પોથી શોભે છે. આપના ગુણોના સ્તવનરૂપ આ માળાને (ભક્તામરસ્તોત્રને) જે કંઠસ્થ કરીને સદાય હદ્યમાં ધારણ કરે છે તે મહાનુભાવ ('માનતુંગ' અર્થાત् ઉત્તમ મનુષ્ય) સ્વાધીન એવી ઉત્તમ મોક્ષલક્ષ્મીને પ્રાસ કરે છે; અંતરમાં તો તે મોક્ષલક્ષ્મીને પામે છે ને બહારમાં ઇન્દ્રપદ-તીર્થકરપદ વગેરે પુષ્પલક્ષ્મીને પામે છે. ભક્તને માટે 'માનતુંગ' શબ્દનો પ્રયોગ કરીને આ શ્લોકમાં અલંકારિક રીતે સ્તુતિકાર-મુનિરાજે પોતાનું નામ પણ ગુંથી દીધું છે.

ભક્તામર-સ્તોત્ર]

[૧૫૦]

[૪૮. સ્તોત્રસજં...]

જુઓ તો ખરા, પરમાત્માના ગુણો પ્રત્યે ધર્માત્માને કેવો ઉલ્લાસ જાગે છે ! સ્તુતિકાર કહે છે કે હે દેવ ! આ સ્તુતિ મેં આપના ગુણો વડે ગુંધી છે. આપના આત્મામાં જે અદ્ભૂત ચૈતન્યબળીઓ ખીલ્યો છે તેમાંથી ગુણરૂપી પુષ્પો ચૂંટી ચૂંટીને, ભક્તિરૂપ દોરામાં પરોવીને, મેં આ સ્તુતિમાળા બનાવી છે; સર્વજ્ઞતા, અતીન્દ્રિય આનંદ, વીતરાગતા વગેરે આપના ગુણો પ્રત્યે પ્રમોદ આવતાં મેં આ સ્તુતિ રચી છે. આપના પવિત્ર ગુણરૂપી ઝૂલડાં વડે ગુંથાયેલી આ મંગળ-સ્તુતિમાળા જે ભવ્યજીવ પોતાના કંઠમાં ધારણ કરશે એટલે કે કંદરસ્થ કરશે તથા હૃદયમાં આપનાં ગુણોને ધારણ કરશે, તે ભવ્ય-'માનતુંગ' (ઉત્તમ મનુષ્ય) ઇન્દ્રપદ, તીર્થકરપદ વગેરે ઉત્તમ પુષ્પવિભૂતિપૂર્વક કેવળજ્ઞાનાદિ સ્વાધીન મોક્ષલક્ષ્મીને પામશે. આપનો ભક્ત આપના જેવો પરમાત્મા થઈ જશે. બાબ્ય લક્ષ્મી-વैભવની તો શી વાત ! ચૈતન્યના વैભવરૂપ સ્વાધીન (અવશા=અન્યને વશ નહિ એવી) કેવળજ્ઞાનલક્ષ્મી પણ તે ઉત્તમ ધર્માત્મા પાસે દોડતી આવશે. મોક્ષલક્ષ્મી-કેવળજ્ઞાનલક્ષ્મી તે સ્વાધીન છે, આત્મામાંથી જ પ્રગટે છે; અને ઇન્દ્રપદની લક્ષ્મી કે સમવસરણાદિ તીર્થકરપદની લક્ષ્મી તે તો કર્મોના ઉદ્યને આધીન છે, તે સ્વાધીન નથી, આત્મામાંથી પ્રગટેલી નથી. આવા વિવેકપૂર્વક આ સ્તુતિ કરી છે.

જેમ વસંતऋતુમાં આંબાના ઝાડ ઉપર 'મોર' દેખીને કોયલ પ્રસન્નતાથી ટફૂકી ઊઠે તેમ આપનાં ગુણો દેખતાં મારું અંતર ભક્તિથી ટફૂકી ઊઠ્યું તેથી આ સ્તુતિ રચાઈ ગઈ છે. આપના ગુણોનો મહિમા જ આ સ્તોત્રમાં ભર્યો છે. તે ગુણોના મહિમાને જે પોતાના અંતરમાં ધારણ કરે છે તેને સંસારનાં સર્વે વિદ્ધો દૂર થાય છે...ને તે શીંગ મોક્ષલક્ષ્મીને પામે છે. આ રીતે પરમાત્મસ્તુતિનું ફળ પરમાત્મપણું છે. જે ભવ્યાત્મા સમ્યક્ભાવે પરમાત્મગુણોનું સ્તવન કરશે તે પોતે પરમાત્મા થઈ જશે.

-આવા મંગળપૂર્વક ઋષભદેવપ્રભુની સ્તુતિરૂપ આ ભક્તામરસ્તોત્ર પૂરું થાય છે.

ધર્માત્મા-શ્રોતાજનો વડે શ્રી દેવ-ગુરુના જ્યજ્યકારપૂર્વક

જ્ઞાનભક્તિના આનંદમય વાતાવરણ વર્ણે ભક્તામરસ્તોત્ર ઉપર

શ્રી ગુરુકલાનના પ્રવચનો પૂર્ણ થયા.

[૧૫૧]

ભક્તામર-સ્તોત્રની રચનાનો ઇતિહાસ

આ સ્તોત્રની રચના બાબતમાં પરંપરાગત બે પ્રકારની કથાઓ વિવેચનકારો લખે છે; બંનેમાંથી કોઈમાં સંપૂર્ણ પરિચય મળતો નથી.

એક મત પ્રમાણે માલવ-ઉજ્જૈનના રાજી ભોજ તથા કવિ કાલિદાસની સાથે આ સ્તોત્રની રચનાના પ્રસંગનો સંબંધ છે; અને બીજી કથા પ્રમાણે કાશીના રાજી હષદીવ તથા કવિ બાણ અને મયુરની સાથે આ સ્તોત્રની રચનાના પ્રસંગનો સંબંધ છે. બંને મતના વિવેચકો એક વાતમાં સહમત છે કે શ્રી માનતુંગ-મુનિરાજે જૈનધર્મનો પ્રભાવ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે વીતરાગદેવની સ્તુતિરૂપ આ સ્તોત્ર, બેડીથી બંધાયેલી દશામાં રચ્યું છે ને સ્તોત્રના પ્રભાવે તેમની બેડીનાં બંધન તૂટ્યા છે. (૪૮ દરવાજા કે ૪૮ તાળાની અંદર કઈ રીતે પૂર્યા હોય, તેનો મેળ ખાતો નથી; બહુ તો તેમને જે બેડીથી બંધવામાં આવ્યા હોય તેમાં ૪૮ અંકોડા હોય ! એમ બની શકે. જો કે ભોજ કે હર્ષ જેવા વિદ્વાન રાજી, માત્ર ચમત્કાર જોવાના પોતાના શોખને ખાતર નિર્દ્દ્દ્ધ-વીતરાગી જૈનમુનિરાજને બેડીથી બાંધીને આવો ઉપક્રમ કરે કે કેમ-એ વાત પણ વિચારવા જેવી છે). સાચી હકીકત જે હોય તે,-પણ આવી વાતોને લીધે સ્તોત્રનો પ્રભાવ ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ થયો. આપણાને તેના ઇતિહાસનું બહુ મહત્વ નથી, આપણાને તો વીતરાગદેવની સ્તુતિમાં રહેલા અધ્યાત્મભાવોનું મહત્વ છે-જે સમજવાથી આત્મા કલ્યાણમાર્ગમાં આવે છે ને સંસારના ઉપસર્ગોથી બચે છે.

વિકમ સંવતની ૧૧ મી સદી; ઉજ્જૈન નગરી ને ભોજરાજાનો દરબાર;

તેમાં કાલિદાસ વગેરે વિદ્વાનો બેઠા હતા.

જિનભક્ત એક શેઠ તેના બાળક સહિત રાજદરબારમાં આવ્યા. બાળકના હાથમાં એક પુસ્તક હતું.

રાજાએ પૂછ્યું: આ બાળક શું પઢે છે ?

શેઠ કહ્યું: હજુ તેના અભ્યાસની શરૂઆત છે, ને આ ‘નામમાલા’ પઢે છે.

રાજી આશ્ર્ય પામ્યા ને કહ્યું-મેં તો આ ‘નામમાલા’ પુસ્તકનું નામ આજે જ સાંભળ્યું. તેના રચનાર વિદ્વાન કોણ છે ?

શેઠ જૈન-વિદ્વાન કવિ-ધનંજ્યનો પરિચય આપ્યો, ને આવા ધૂરંધર વિદ્વાન તે ઉજ્જૈન નગરીની શોભા છે-એમ કહ્યું.

રાજી ભોજ એ સાંભળીને પ્રસંજ થયા; પરંતુ કવિ કાલિદાસથી તે સહન ન થયું, તેણે કહ્યું: મહારાજ, ધનંજ્યમાં વળી વિદ્વત્તા કેવી ? આ પુસ્તક તો મારું બનાવેલું છે ને તેનું ખરું નામ ‘નામમંજરી’ છે.

[૧૫૨]

રાજાએ તપાસ કરતાં અંતે કાલિદાસની વાત ખોટી પડી, ને તે રચના ધનંજય કવિની સાબિત થઈ. [આ ‘નામમાલા’ કોઈ ધાર્મિક વિષયનો ગ્રંથ નથી પરંતુ તેમાં એક જ વસ્તુનાં અનેક નામોનું વિદ્વત્તાપૂર્ણ વર્ણન છે. તે પુસ્તક હિંદીમાં પ્રગટ થઈ ગયું છે. આ ધનંજયકવિએ એક ભાવગંભીર જિનેન્દ્રસ્તુતિ રચેલ છે જે ‘વિષાપહાર-સ્તોત્ર’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે; પ્રસિદ્ધ કથાનુસાર તે સ્તોત્રના પ્રભાવથી, સર્વદંશને કારણે અચેત થયેલા તેના પુત્રનું વિષ ઉિતરી ગયું હતું.)

—પછી તો રાજ ભોજે ધનંજય કવિને રાજદરભારમાં બોલાવીને સંભાન કર્યું. કાલિદાસથી તે સફન ન થયું. બંને વચ્ચે વાદવિવાદ થયો. તેમાં કાલિદાસ વિજયી ન થઈ શક્યા; તેથી તેણે બહાનું કાઢ્યું કે હું આ ધનંજય સાથે નહિ પણ એના ગુરુ-માનતુંગમુનિ સાથે વાદવિવાદ કરીશ. રાજાએ માનતુંગસ્વામીને રાજદરભારમાં તેડાવ્યા; વારંવાર રાજસેવકોને મોકલ્યા, પણ ‘રાજસભામાં આવવાનું મારે કોઈ પ્રયોજન નથી’ એમ વિચારીને મુનિરાજ ત્યાં ગયા નહીં. આથી, ‘રાજઆશાનો અનાદર કરે છે’—એમ કહીને વિરોધીઓએ રાજાને ઉશ્કેર્યો. રાજાએ પરાણે રાજસભામાં લાવવા સેવકોને આશા કરી. મુનિરાજે તો મૌન જ ધારણ કર્યું.

અંતે રાજાએ તેમને બેડીથી બાંધીને જેલમાં પૂર્યા ને તાળા લગાવ્યા.—તે પ્રસંગે ધ્યાનમાં ભગવાન આદિનાથને ચિંતિવીને મુનિરાજે ભક્તામર શબ્દથી શરૂ કરીને જે મહાન સ્તુતિ કરી...તે જ આ ભક્તામર-સ્તોત્ર ! અને તે વખતે સ્તુતિના પ્રભાવે (પુષ્યોની ઉદ્દીરણા થતાં) તાળાં ખૂલ્યી ગયા, બેડીઓ તૂટી થઈ. મુનિરાજ મુક્ત થઈને બહાર આવ્યા, ને ચારેકોર જૈનધર્મનો જ્યુઝયકાર થઈ ગયો.

સમાપ્ત

સર્વજ્ઞદેવની સ્તુતિનું નવીન શાસ્ત્ર

ભક્તામર-સ્તોત્ર દ્વારા જિનેન્દ્ર દેવની
ભવ્ય સ્તુતિનું અધ્યાત્મ-વિષેચન આપે વાંચ્યું.
હવે એવી જ રીતે ગંભીર અર્થોથી ભરેલી
સર્વજ્ઞગુણસ્તુતિરૂપ એક નવીન શાસ્ત્ર શ્રી
અમૃતચંદ્રસૂરિરચિત “લઘુતત્ત્વસ્ફોટ”નું
ગુજરાતી-ભાષાંતર આપ વાંચશો.

